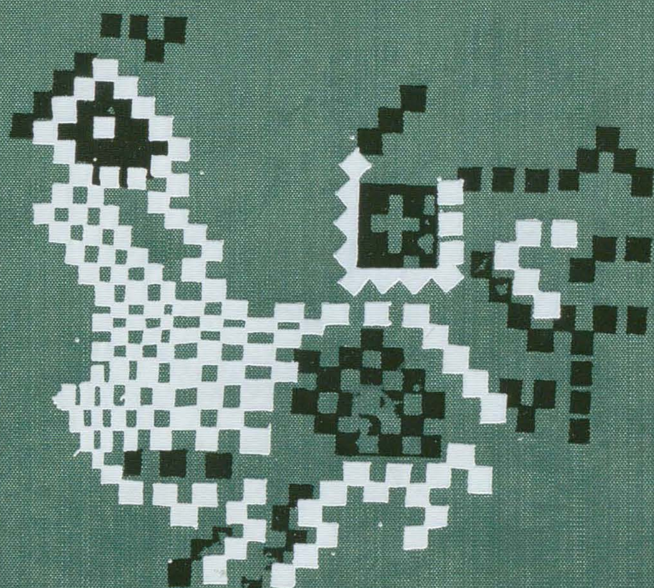
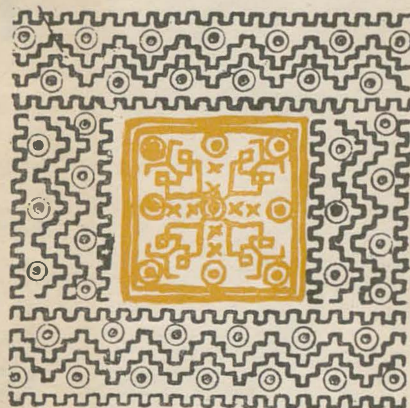
ARTA POPULARĂ DE PE VALEA BISTRIȚEI

Arta populară de pe Valea Bistriței

INSTITUTUL
DE
ISTORIA
ARTEI
AL
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

Au colaborat:
Arhitect MARIA ELENA ENĂCHESCU
(relevee),
NICOLAE PAPINIAN,
EMILIA PAVEL,
ELENA SECOŞANU,
ROMULUS VULCĂNESCU

Studii
de
etnografie
şi
artă
populară

ARTA POPULARĂ DE PE VALEA BISTRIȚEI

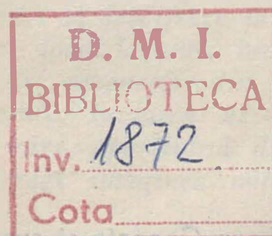

FLOREA BOBU FLORESCU
PAUL PETRESCU
PAUL H. STAHL

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA
București,
1969

Coperta şi supracoperta de: BOGOI THEODOR

INTRODUCERE

Lucrarea de față este dedicată creațiilor de artă populară dintr-unul din cele mai renumite colțuri de țară, Valea Bistriței moldovenești, care cuprinde porțiunea lacului de acumulare dintre fostele localități extreme: Cîrnu în aval și Galu în amonte.

Cercetările au fost inițiate în anul 1952, de către Secția de artă populară a Institutului de istoria artei al Academiei, în acel moment cînd aveau să înceapă lucrările care să ducă la realizarea complexului hidroenergetic de la Bicaz. Bistrița, pe care înaintau cu repeziciune la vale convoaie de plute conduse de neînfricații plutași, este astăzi, în zona cercetată de noi, o imensă oglindă de apă care s-a așternut pe locul fostelor localități omenești.

Prezentarea de față a venit, așadar, în întîmpinarea planului de stat care prevedea o acțiune de transformare a naturii, în vederea schimbării ponderii economice a regiunii, consemnînd, ca într-un document, realitățile culturale tradiționale în forma în care ele dăinuiau în acel moment.

Înainte de existența lacului de acumulare, Valea Bistriței era cunoscută prin faptele devenite legendare ale plutașilor din zona „toancelor", ca și prin peisajul pe care-l oferea încîntătoarea zonă străjuită de coama înaltă a Ceahlăului.

Astăzi, interesul pentru Valea Bistriței s-a diversificat. Călătorul nu va înceta să admire natura, cu noua sa înfățișare, în care se vede voința și măiestria realizărilor timpurilor noastre, dar, alături de ea, el va fi tentat să descifreze tainele vieții din trecut, care pulsa în așezările aflate nu de mult pe locul lacului, brăzdat acum de vapoare de agrement și de acces spre noile așezări omenești din jur.

Pentru cunoașterea vieții culturale din satele dispărute, lucrarea de față reprezintă un început. Nu vor conteni să apară și alte lucrări, aparținînd diverselor ramuri de activitate, lucrări care, la un loc, vor întregi imaginea culturii specifice din zona lacului de acumulare.

Cercetarea artei populare a surprins o serie de elemente, care se pot împărți în două categorii; unele comune artei populare românești în general, iar altele specifice acestei zone; în sfîrșit, ele au dus la determinarea unor interferențe culturale cu zonele învecinate.

Din punct de vedere al genezei formelor de cultură, Valea Bistriței aparține zonelor care reflectă din plin tradițiile cele mai îndepărtate, dacice și ilirice. Portul ilustrează în modul cel mai clar filonul tradițional. Prin piesele sale fundamentale, el se leagă într-adevăr direct de portul dacic (cămașa femeiască încrețită la gît, fota, ițarii strîmți lipiți pe picior și încrețiți pînă la genunchi, cioarecii, căciula), iar prin altele deopotrivă de cel dacic și iliric (cămașa femeiască brodată la guler și manșete, fota cu „bată" la poale, purtată cu colțul prins la brîu, betele cu decor romboidal, cămașa bărbătească cu fustanelă, cunoscută de macedo-români și albanezi și opincile).

Prin morfologie și decor, arta populară din Valea Bistriței prezintă o mare unitate.

Subiectele abordate în cadrul volumului sînt tratate sistematic, cu țelul vădit de a determina structura elementelor de cultură și de a sublinia atributul lor artistic. Rezultatul acestui gen de prezentare a dus în mod evident la stabilirea unei tipologii a formelor de cultură cercetate, ca și a gamei decorative care le caracterizează.

Unitatea geografică a zonei — ținut prin excelență muntos — a avut o consecință imediată asupra arhitecturii populare, căreia îi oferea ca material de construcție doar lemnul și piatra. Statisticile arată că aproape 100% din locuințele și construcțiile anexe sînt din lemn, ridicate pe soclu de piatră. Forma însăși a locuințelor, mai ales în ceea ce privește acoperișul (acoperișurile în pantă repede), ca și dimensiunea lor, sînt condiționate de climă.

Cercetarea interiorului casei țărănești din zonă a dus la determinarea dependenței dintre planul caselor, ocupații, mobilier și zestrea textilă, care stau într-o vădită interdependență. În ceea ce privește textilele, după ce se face inventarul uneltelor și prelucrarea materiei prime, se trece la analiza produselor principale, în special lăicere și scoarțe, care imprimă un specific acestei activități creatoare din zonă.

Procedeele tehnice la construcții, la producerea textilelor de uz sau decorative, la realizarea structurii unor piese de costum, ca și a decorației textilelor în general, vădesc adesea un caracter arhaic necunoscut în alte zone din țară, ceea ce denotă că în această zonă, ca și în unele zone învecinate, există o puternică viață tradițională.

Formele de cultură din zona Valea Bistriței, pe de o parte, leagă această zonă de restul țării, prin unele elemente fundamentale comune, iar prin altele o izolează la o arie care cuprinde Moldova și o zonă restrînsă transilvană limitrofă. În mod pregnant cea de-a doua situație se citește în unele unelte folosite în arta textilă, în piese de costum și arta decorării metalelor, pietrei și osului.

Cercetările din zona Valea Bistriței au surprins și unele etape mai vechi din evoluția unor elemente de cultură, depășite în alte zone ale țării. Toate acestea arată interesul pe care rezultatul cercetărilor de artă populară din Valea Bistriței îl poate prezenta și pentru istoricul culturii populare, nu numai pentru istoricii de artă.

F.B.F.

Arhitectura

Materialul prezentat în capitolul de față a fost adunat pe teren în vara anului 1952 [1]. S-au studiat următoarele sate din județul Neamț: Săvinești, Galu, Ruseni, Poiana Răchiții, Topliceni, Roșeni, Poiana Teiului, Poiana Largului, Brînzeni, Coroiu, Largu, Călugăreni, Grințieșul Mare, Grințieșul Mic, Bistricioara, Schit, Răpciuni, Hangu, Boboteni, Audia, Fîrțigi, Buhalnița, Izvorul Alb, Ruginești, Secu.

O parte dintre satele cercetate au fost mutate, ca urmare a creării lacului de acumulare al Hidrocentralei de la Bicaz.

Pentru a determina importanța tipurilor de case, precum și a diferitelor elemente arhitectonice din zona respectivă, s-a folosit metoda statistică. Fiecare casă a fost analizată în elementele ei constitutive, începînd de la materialul de construcție și tehnică pînă la ornamentație și orientare față de stradă și curte. Pentru aceasta s-a alcătuit un formular de anchetă cuprinzînd 41 de puncte, însumînd 125 de variabile. Formularul s-a alcătuit în urma unei recunoașteri a terenului, fiind întemeiat pe datele arhitectonice locale. Înregistrarea s-a făcut potrivit unui cod, pentru ca întreg materialul să poată fi ulterior prelucrat statistic.

Au fost înregistrate 996 de case, ceea ce reprezintă 25% din totalul caselor existente în zona cercetată. Numărul mare de case înregistrate permite să se tragă concluzii valabile pentru arhitectura întregii zone.

Satele în care s-au studiat construcțiile țărănești sînt situate într-una din cele mai împădurite regiuni ale țării noastre. Fiecare dintre cele șase comune din

[1] Releveele din cuprinsul studiului au fost executate de arh. Elena Maria Enăchescu.

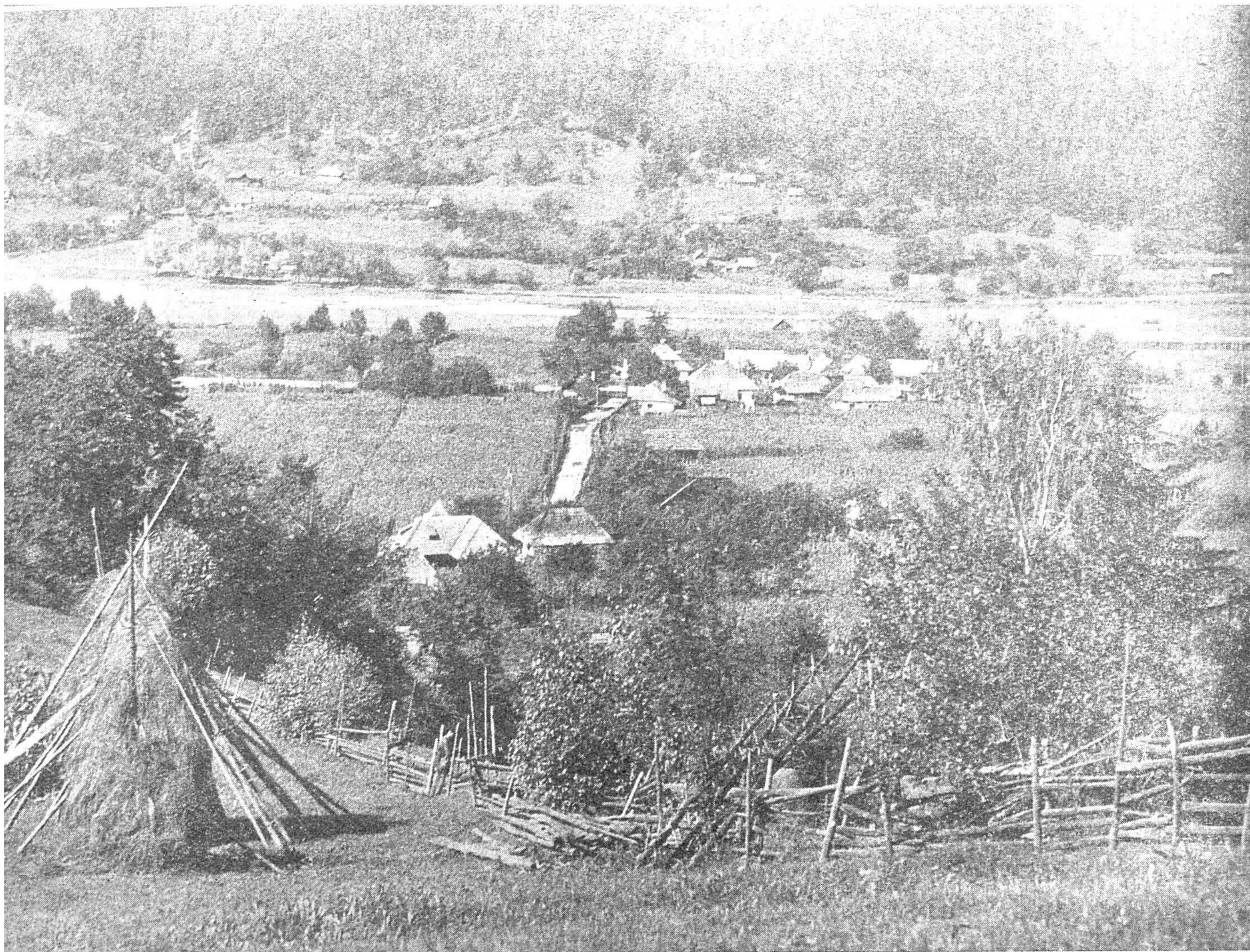

Fig. 1. — Vedere din Răpciuni.

zona cercetată de pe Valea Bistriței are cel puțin 4 600 de hectare de pădure, iar dacă luăm în considerare structura teritorială a acestor comune, privită din punctul de vedere al categoriilor de terenuri, constatăm că pădurea deține întîietatea în ceea ce privește suprafața pe care o ocupă :

Comuna	suprafața totală a comunei ha	suprafața ocupată de pădure ha	pădure % din suprafața totală ha
1. Bistricioara	21 849	18 700	85,5
2. Buhalnița	8 974	4 975	55,4
3. Călugăreni	8 800	4 818	54,8
4. Ceahlău	7 718	4 630	59,9
5. Galu	7 004	5 436	77,6
6. Hangu	9 048	5 350	59,1
Total pe zona cercetată	63 393	43 909	69,2

Dacă am duce analiza și mai departe, cercetînd repartiția categoriilor de terenuri în satele care alcătuiesc cele șase comune, am constata că unele dintre

Fig. 2. — Vedere din Schit.

aceste sate au aproape întreg teritoriul lor acoperit de pădure, cu excepția micilor locuri de cultură din jurul caselor și a ochiurilor de fînețe și pășune. Iată de pildă satele Grințieșul Mare, Grințieșul Mic și Galu, sate mici, primul fiind alcătuit din 121 de gospodării, cu 525 de locuitori, al doilea din 75 de gospodării, cu 341 de locuitori, iar al treilea din 74 de gospodării, cu 302 locuitori, sate al căror trup de moșie este o mare pădure în care casele sînt înșirate de-a lungul văilor înguste sau strînse în lunca Bistriței (Galu)

Satul	suprafața totală a trupului de moșie ha	suprafața acoperită de pădure ha	pădure din suprafața totală ha
1. Grințieșul Mare	5 581	5 000	89,9
2. Grințieșul Mic	3 336	3 000	89,9
3. Galu	5 703	5 428	95,1

Pădurea coboară de pe coastele munților pînă în curțile oamenilor în satele de pe Valea Bistriței și de pe văile strîmte ale celorlalte rîuri mai mici care

se varsă în Bistrița. Multe case, mai ales dintre cele vechi, sînt construite din lemn „tăiat pe loc", omul avînd astfel materialul de construcție chiar pe locul unde hotărîse sau i se dăduse voie să-și construiască locuința. În acest mod, o mare parte din greutățile legate de transportul lemnului erau înlăturate. De fapt, însăși alegerea locului de casă atîrna în mare măsură — într-o epocă în care tehnica și mijloacele de comunicație nu erau dezvoltate, iar structura socială a acestor sate crescute prin așezări continue de oameni veniți din alte părți nu era încă puternic închegată — de această mare înlesnire a pădurii, care oferea materialul pentru case în locurile mai prielnice de pe malul apelor și din luncile lor înguste.

Într-o regiune cu păduri atît de întinse era normal ca oamenii să întrebuințeze lemnul pentru a-și clădi case. Arhitectura de pe Valea Bistriței este o arhitectură a lemnului, de la acareturile din gospodăriile țăranilor, pînă la casele și bisericile vechi care se mai întîlnesc în cîteva sate.

1) MATERIALUL DE CONSTRUCȚIE

Lemnul

Marile păduri care se întind în munții Bistriței sînt păduri de brad și de molift. Oamenii locului îi spun bradului „brad alb", iar moliftului, sau, cum i se mai zice prin părțile Bistriței, „molidului", îi spun „brad". „Bradul" sau moliftul este lemnul de construcție prin excelență, iar calitatea celui din munții Bistriței este cu totul deosebită.

Deosebirea principală dintre lemnul de brad și cel de molift constă în calitatea diferită de rășină pe care o conține fiecare. Moliftul are o cantitate mult mai mare de rășină decît bradul. Pe lîngă faptul că are rășină mai puțină, bradul o are concentrată aproape toată în scoarță. De aceea calitățile lui ca lemn de construcție sînt micșorate după cojire, operație obligatorie pentru rășinoase. Moliftul, în schimb, are rășina răspîndită în toată grosimea trunchiului său. Lucrul acesta se observă mai ales atunci cînd este tăiat în scînduri : tot lemnul lui este străbătut de vine subțiri de rășină gălbuie-roșiatică. Această însușire a moliftului face ca, după cojire, să rămînă cu o mare cantitate de rășină, care asigură conservarea lui zeci și sute de ani. În afară de această deosebire, „bradul" (moliftul) și „bradul alb" (bradul) au calități asemănătoare în ceea ce privește proprietățile lor ca material de construcție, iar tehnica de prelucrare și modul de construire a caselor sînt aceleași, fie că e vorba de unul sau de altul. Nu este mai puțin adevărat că preferințele oamenilor merg totuși către „brad" (molift).

Bradul crește înalt și drept, nu este scorburos, are un diametru ce scade puțin și foarte uniform pe toată lungimea lui. Fibra lui lungă și mătăsoasă îi dă o elasticitate remarcabilă, care îl ferește de ruperi și crăpări în timpul lucrului sau al transportului. Se taie ușor de-a curmezișul și poate fi transformat în bîrne de construcție care se pot așeza și încheia lesne. În sfîrșit, durează mult și nu putrezește. Marea varietate de grosimi în care poate fi găsit face ca să poată fi întrebuințat la construirea nu numai a tuturor elementelor principale ale casei, care necesită dimensiuni diferite : talpă, pereți, căprioreală, draniță, fără a fi nevoie de o prea mare intervenție a uneltelor omului, dar servește și la confecționarea pieselor mari de mobilier specific : lavițe, paturi, blidare.

Fig. 3. — Iarna la Izvorul Alb.

Calitățile bradului atîrnă însă mult de condițiile naturale în care s-a dezvoltat și de aceea oamenii aleg lemnul și după acest criteriu, al ,,locului''. Gradul de umiditate, felul solului și expunerea sau adăpostirea de vînturi sînt cele trei elemente principale în funcție de care se judecă însușirile bradului ca lemn de construcție. Locurile lipsite de apă și pietroase prin natura lor, țancurile de munte dau bradul cel mai bun, bradul de ,,sihlă'' sau de ,,sîhă'', bradul des, cu fibră tare. Iar dacă țancurile pe care crește bradul sînt pe ,,dosul muntelui''și nu pe ,,fața'' lui, adică nu sînt expuse în bătaia vînturilor, atunci bradul este de cea mai bună calitate. Un brad de o calitate deosebit de bună și care este apreciat de meșterii constructori de case este și cel crescut în pădurile amestecate cu fag; fagul absoarbe surplusul de umiditate, care slăbește rezistența bradului.

Alături de lemnul de brad, dar într-o mult mai mică măsură, se întrebuința în trecut și lemnul de tisă. Tisa este un arbore rășinos care se găsește mai rar și a cărui principală calitate este deosebita sa tărie. De aceea el se întrebuința la facerea ,,cuielor'' de lemn cu care se bătea dranița pe acoperișuri. Cuie de tisă nu se mai găsesc decît la foarte puține case, a căror vechime este totdeauna de peste 100 de ani.

În extremitatea sudică a zonei cercetate, în satele ținînd de comuna Buhalnița, se întrebuințează ca lemn de construcție, pe lîngă lemnul de brad, și lemnul de alte esențe. În aceste părți, în care pădurile de rășinoase sînt amestecate cu cele de foioase, oamenii recurgeau la arborii pe care îi găseau pe fînațe, atunci cînd nu puteau obține lemn de brad. Se construiau case din mesteacăn, anin și mai ales plop, întrebuințat cu deosebire ca talpă, datorită dimensiunilor sale mai mari. Trebuie remarcat că lemnul de fag nu este întrebuințat ca lemn de construc-

ție, fiind, după părerea localnicilor, puțin rezistent. Bîrnele rezultate din tăierea fagului sînt mari și grele și, prin urmare, se manevrează greu, iar dacă sînt tencuite durează foarte puțin.

Prelucrarea lemnului de brad trece prin mai multe faze din momentul în care bradul este ,,în picioare'' în pădure și pînă se transformă în lemn de construcție, cu forme și dimensiuni diferite, după cum este destinat să ajungă talpă, pereți, rame de uși sau draniță.

Două împrejurări sînt ținute în seamă în ceea ce privește epoca cea mai favorabilă pentru tăiere. Amîndouă au în vedere să aleagă momentul în care, după opinia oamenilor, lemnul prezintă maximum de calități. Una dintre aceste împrejurări a fost aflată prin observația întîmplărilor din natură făcută de oameni, împingîndu-i la aceasta nevoile vieții de toate zilele. Practica și învățăturile strînse de-a rîndul generațiilor au dus la stabilirea unei reguli practice principale în legătură cu tăierea lemnului de construcție: ,,doborîrea'' trebuie să se facă toamna, la începutul ei, prin august-septembrie, adică în epoca în care lemnul nu mai este ,,în mîzgă'', și în nici un caz în mai, iunie, iulie, cînd ,,dă mîzga în copaci'', adică în perioada de creștere intensă a părții albe dintre lemn și coajă; copacii tăiați în mîzgă sînt atacați de insecte și nu au rezistență. Cea de-a doua împrejurare în legătură cu epoca cea mai favorabilă tăierii lemnului este de o natură cu totul diferită de prima și reprezintă supraviețuirea unei vechi mentalități magice: ,,doborîrea'' trebuie să se facă la ,,lună nouă''; numai atunci copacul tăiat va da un bun lemn de construcție. Este foarte probabil ca tăierea la ,,lună plină'' să fi coincis cu epoca de creștere intensă a copacilor, epocă dovedită științific a fi nefavorabilă tăierilor. Ceea ce rămîne valabil însă este faptul că prima regulă ține seama de epocile de creștere și de stagnare ale procesului vegetativ. Este vorba adică de adevărul constatat practic și confirmat de cercetările științifice că lemnul tăiat în epoca lui de repaus este mai frumos și mai tare și că nu este atacat de insecte în aceeași măsură ca în epoca ,,mîzgii'', care le atrage.

Pentru a preîntîmpina ravagiile insectelor brazii, doborîți trebuie imediat „cepuiți'' și cojiți. Cepuirea constă în retezarea „cepilor'', adică a resturilor de crăci, pentru a lăsa triunchiul neted. Odată cu cepuirea se face și cojirea, operații care alcătuiesc cea de-a doua fază a prelucrării lemnului de brad. Prin cojire se ia stratul subțire de lemn moale în care-și fac cuib insectele.

Cea de-a treia fază care intervine în prelucrarea lemnului de brad este uscarea lui. Gradul de umiditate a lemnului are o mare importanță cînd este vorba să se construiască clădiri de lemn și de aceea meșterii țărani pun mare preț pe o bună uscare a materialului lemnos destinat caselor. Gradul de umiditate este în strînsă legătură cu epoca de tăiere și de aceea bradul se taie la începutul toamnei, cînd lemnul lui conține cea mai redusă cantitate de apă: 52% din greutatea lui. Lemnul de construcție trebuie să aibă o umiditate optimă, stabilită la 15% din greutatea lui. Dacă umiditatea scade la 10%, lemnul se lucrează greu și cu timpul se umflă, producînd deformări în construcție; dacă umiditatea trece peste 20%, se pot produce uscări ulterioare care atrag de asemenea deformări. Meșterii țărani cunosc importanța uscării lemnului și apreciază aproape cu exactitate cantitatea de apă pe care lemnul trebuie să o piardă atunci cînd spun că e necesar ca ,,lemnul să stea pînă e cu a treia parte mai ușor''. Într-adevăr, scăderea cu două treimi a cantității de apă este echivalentă cu scăderea unei treimi din greutatea totală a lemnului (de la 52% la 15% apa scade cu aproximativ $2/2 = 30\%$; $30\% = 1/3$ din greutatea lemnului). Perioada necesară obținerii gradului de umiditate de 15% vari-

ază şi este în funcţie de condiţiile atmosferice în general. În orice caz, această perioadă trebuie să fie de cel puţin 6 — 8 luni, dacă amintim că la 6 luni după tăiere lemnul mai conţine încă 25% apă. Uscarea lemnului are o însemnătate deosebită, deoarece lemnul care nu este destul de uscat este supus unei descompuneri mai repezi. În această fază, a uscării, apar şi unele diferenţieri legate de tehnicile deosebite de construcţie a caselor, precum şi de evoluţia condiţiilor de viaţă. În trecut epoca destinată uscării dura un an şi chiar doi. Astăzi această epocă este mult scurtată, deoarece nu se mai construieşte cu bîrne rotunde, care se usucă greu, ci cu bîrne cioplite, care se usucă mai repede.

Piatra

Piatra este cel de-al doilea material de construcţie întrebuinţat pe scară largă la clădirea caselor din zona cercetată. Ea este folosită la construirea temeliei. Toate casele înregistrate în cursul cercetării sînt aşezate pe o temelie de ,,piatră de mal'', gălbuie şi plată, scoasă din coasta muntelui. Pentru umplerea spaţiului gol de sub casă, rezultat din înălţarea tălpilor de piatră, precum şi pentru umplerea prispei, se foloseşte ,,piatra de rîu'', bolovanii rotunzi. Piatra de mal se întrebuinţează şi la construirea vetrelor. Blocuri de acest fel de piatră servesc ca picioare pentru laiţele masive din casele vechi. În sfîrşit, s-au întîlnit cazuri în care asemenea blocuri mari susţineau, prinşi în şuruburi de fier, stîlpii de lemn ai porţilor înalte, pentru a-i feri de umezeala pămîntului.

Alte materiale de construcţie

Materialele pe care le vom enumera servesc numai la acoperirea diferitelor construcţii anexe ale gospodăriilor. Astfel ,,corlele'' şi ,,perdelele'', adăposturi rudimentare pentru vite şi oi, se acoperă cu strujeni de porumb sau cu ,,turişte'', fînul mai tare, fibros, ce rămîne nemîncat de vite. De multe ori, deasupra strujenilor sau a turiştei se pune pămînt sau pămînt amestecat cu gunoi. ,,Focăriile'' sînt uneori acoperite cu scoarţă de copac, jupuită în bucăţi mari.

Unelte întrebuinţate la construirea caselor

Uneltele care se folosesc în timpul diferitelor operaţii de pregătire a lemnului, precum şi în timpul construirii casei, sînt puţine la număr : securea, întrebuinţată la doborîrea copacilor, barda, pentru cioplit, drănicerul şi cuţitoaia, pentru crăpat şi tras draniţa, coarba (sfredel), pentru dat găuri. În trecut toate aceste unelte erau făcute de meşterii fierari de prin sate. Astăzi oamenii şi le cumpără şi de la oraş. Ferăstrăul mare, sau ,,beschia'' se întîlneşte şi el în număr mare.

Începînd de pe la sfîrşitul secolului trecut au început să apară tot mai mult tipurile de ferăstraie mici de diferite modele şi dimensiuni, întrebuințate mai ales la ornamentarea cu scînduri tăiate a diverselor elemente din fațada caselor. Pentru facerea ramelor de uşi şi ferestre de la casele noi se întrebuințează şi seria uneltelor tîmplăreşti, cum ar fi rindeaua, gealăul, dalta, ciocanul etc. Scîndurile şi ,,dulapii'' (scînduri groase de 4 — 8 cm) sînt tăiați la joagărele mînate de ape.

2) CONSTRUIREA CASELOR

Materialul de construcție fiind acelaşi în toată zona cercetată — lemnul de brad —, deosebirile de tehnică se leagă de stadiul de perfecționare a uneltelor şi de numărul lor, precum şi de diferențierile sociale. Vechimea construcțiilor şi categoria socială căreia îi aparține proprietarul sînt cei doi termeni de bază în funcție de care variază tehnica construirii caselor. Elementele componente ale unei clădiri : temelie, pereți, acoperiş sînt construite cu o tehnică diferită după cum este vorba de o casă veche sau nouă, aparținînd unui țăran sărac sau unuia cu • gospodărie mai înstărită.

Temelia

Pentru a izola lemnul şi a-l feri de umezeala continuă a pămîntului, care duce la o putrezire rapidă, întreaga construcție a casei este aşezată pe o temelie de piatră. La început, după spusa localnicilor bătrîni, această temelie era alcătuită din patru blocuri mari de piatră, neîngropate, aşezate la colțurile casei. Acest sistem, de a ridica clădirea de lemn pe cîțiva bolovani mari, se întîlneşte şi în alte regiuni ale țării (Gorj, Vîlcea), la casele vechi.

Temelia de piatră de sub casele vechi nu este îngropată, ci este numai aşezată pe pămînt. Ea nu este înaltă, fiind formată din două-trei rînduri de piatră de mal plată, spartă; înălțimea acestei temelii joase merge pînă la 30 — 40 cm. Adeseori, la casele vechi, temelia este alcătuită chiar dintr-un singur rînd de piatră.

De pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea, temeliile de piatră încep să fie mai înalte, alcătuind socluri cu fundații săpate în pămînt pînă la o adîncime de 30 — 50 cm, adîncimea variind în raport cu mărimea casei, adică cu greutatea pe care trebuie să o susțină temelia. În acelaşi timp, temelia se înalță mult, ajungînd la casele noi pînă la 0,80 — 1 m. Soclul de piatră, înălțat poate şi sub influența crescîndă a oraşului, are — de altfel, ca şi temelia joasă a caselor vechi — şi un al doilea rol, pe lîngă cel de izolare: el rezolvă diferențele de nivel ale terenurilor accidentate, creînd astfel noi posibilități de construire pentru casele de lemn, care au nevoie de o suprafață plană. La 691 de case, reprezentînd 69,3% din totalul caselor înregistrate, temelia de piatră are acest rol.

Temelia de piatră şi săpăturile de fundații se fac nu numai sub cei patru pereți exteriori, ci şi sub pereții interiori, după planul de împărțire a odăilor. Golul dintre temeliile înalte este umplut cu bolovani rotunzi de rîu şi cu pămînt

pietros; nu se umple niciodată cu pămînt moale, care absoarbe şi păstrează umezeală. Înălţarea continuă a soclului a atras schimbări şi în tehnica aşezării pietrelor: de unde, înainte, cele 2 — 3 rînduri de pietre nu erau ,,legate'', la casele construite după 1890 — 1900 piatra este ,,legată'' cu var şi nisip. Această împrejurare a avut şi consecinţe de alt ordin: înainte, omul putea să-şi construiască singur casa; acum, el este nevoit să cheme zidari pentru lucratul soclului. Specializarea pe meserii şi diviziunea tehnică a muncii s-a accentuat mult.

Talpa şi prispa

Pe joasa temelie veche sau pe soclul înalt se aşază ,,talpa'', piesă principală în construcţia caselor de lemn. Talpa este formată din patru sau mai multe bîrne mari, totdeauna mai groase şi mai puternice decît bîrnele din care sînt construiţi pereţii.

La construcţiile vechi, talpa este făcută din bîrne rotunde abia cioplite sau din trunchiuri de arbori crăpate în două şi aşezate cu spinările rotunde spre interior. Grosimea tălpilor caselor vechi atinge deseori 0,40 m. Dacă planul casei nu depăşeşte, pe faţadă, lungimea de 10 m, atunci talpa este făcută din bîrne întregi, fără înnăditură. La casele aparţinînd ţăranilor înstăriţi de acum 100 de ani, case de dimensiuni mari, bîrnele lungi ale tălpii din faţă şi cele ale tălpii din spate sînt făcute din două bucăţi încheiate.

Talpa formează o mare ramă dreptunghiulară de bîrne încheiate nu la extremităţile lor, ci cam la 1 m sau chiar 1,5 m de capete. Pe capetele lăsate libere se aşază o a doua ramă mai mare de bîrne, care formează cadrul prispei. Bîrnele prispei sînt de cele mai multe ori de aceleaşi dimensiuni mari, în ceea ce priveşte grosimea, ca şi bîrnele tălpii. De fapt este vorba de o dublă talpă: una este ,,talpa casei'', iar cealaltă este ,,talpa prispelor''. Încheietura bîrnelor ce formează aceste două tălpi se face ,,în colţ'', şi atunci capetele sînt retezate, sau ,,dreaptă'', şi atunci rămîn capete lungi de 20 — 30 cm. Talpa prispelor nu se pune o dată cu talpa casei, ci mai tîrziu, uneori chiar la terminarea întregii construcţii. Spaţiul dintre cele două rame ale tălpilor este umplut cu piatră şi cu pămînt, iar apoi este lipit pe deasupra cu lut, formînd o suprafaţă netedă.

În casele vechi, prispa este joasă şi se întinde pe trei, iar uneori pe toate cele patru laturi ale casei. În faţă, prispa este, de obicei, mai lată, iar în părţi şi în spate este mai îngustă. Prispa care înconjură casa de jur împrejur este una dintre caracteristicile construcţiilor vechi de pe Valea Bistriţei; această prispă, foarte dezvoltată, nu se mai întîlneşte, după cîte ştim, în celelalte regiuni muntoase ale ţării şi pare mai degrabă înrudită cu prispele caselor de pămînt din şesurile din sud-estul ţării. Prispa este construită ca un fel de înveliş de protecţie al temeliilor casei, nelăsînd să pătrundă apa ploilor şi ţinînd de cald cu pămîntul ei îngrămădit la baza casei.

Tălpile caselor noi nu mai sînt făcute din bîrne rotunde sau spintecate în două, ci sînt cioplite pe toate cele patru laturi, avînd suprafeţele netezite cu barda. În multe cazuri, şi această tehnică a cioplirii este părăsită, tălpile fiind construite din grinzi cu secţiune pătrată sau dreptunghiulară, tăiate la ferăstrău. Dimensiunile acestor grinzi care formează talpa caselor noi sînt mai mici decît

Fig. 4. — Grup de case la Răpciuni.

ale tălpilor vechi. Ele ating rareori grosimea de 30 cm, de cele mai multe ori avînd 18 — 25 cm. Încheietura tălpilor se face ,,durată'', fără să se mai lase capete libere la toate cele patru colțuri, pe care să se așeze talpa prispelor. Prispa nu se mai face pe toate cele patru laturi, ci numai pe trei sau pe două, iar deseori numai pe una, cea din față. Ea nu mai este joasă, ci se înalță potrivit cu creșterea în înălțime a soclului. Pe la începutul secolului al XIX-lea, numai țăranii mai înstăriți își pardoseau prispa cu scînduri, astăzi însă pardosirea este aproape generalizată. În genere, și aceasta este valabil mai ales pentru casele vechi, prispa are o ușoară înclinare, panta fiind orientată înspre afară, cu același scop de a înlesni scurgerea apei provenite din ploile bătute de vînturi în pereții casei.

Pereţii

Felul bîrnelor, atîrnînd de măsura mai mare sau mai mică în care au fost prelucrate cu ajutorul uneltelor, precum și modul lor de îmbinare, alcătuiesc laolaltă criteriul de bază în stabilirea și caracterizarea tehnicii. Tehnica lucrului lemnului este legată de epoca construcției și de categoria socială a proprietarului casei. Arhitectura țărănească a fost limitată în posibilitățile ei de construcție de insuficiența mijloacelor tehnice pe care le-a avut la dispoziție. Peste unele dintre aceste îngrădiri, izvorîte din starea de înapoiere tehnică legată de dezvoltarea

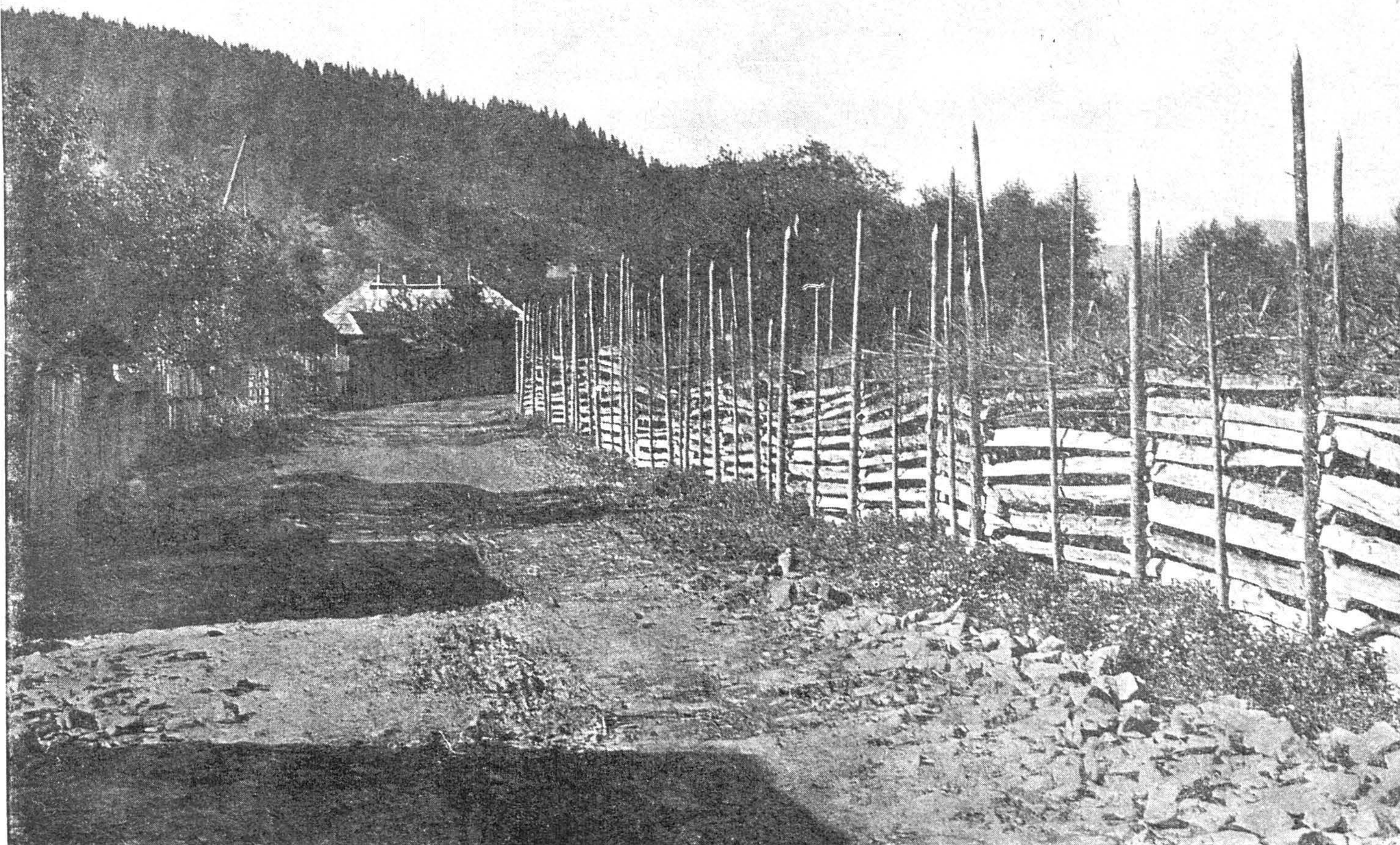

Fig. 5. — Uliță cu gard înalt în comuna Ceahlău.

generală a societății din orînduirea feudală, meșteșugul și iscusința constructorilor țărani a trecut. Meșterii țărani au dat problemelor de construcție rezolvări proprii cu mijloacele pe care le-au avut la îndemînă. Întotdeauna aceste rezolvări împleteau necesitățile constructive cu un deosebit simț al proporțiilor arhitectonice. Problemele pe care au trebuit să le rezolve erau dintre cele mai variate și merg de la detalii pînă la ansamblul construcției : lipsa fierului din epoca feudală și chiar din timpul capitalismului a dus la îmbinări de lemn, la cuiele de tisă, la ingenioasele încuietori de lemn de la uși ; apărarea pereților a impus acoperișul înalt cu streșini largi etc. O limitare s-a menținut însă : aceea a dimensiunii bîrnelor. Aproape niciodată lungimea bîrnelor care intră în construcția unei case nu depășește 8 m. O bîrnă mai lungă ar fi greu de manevrat și ar provoca dificultăți din cauza îngustării mai accentuate spre vîrf, îngustare care ar trebui împlinită prin alegerea unei bîrne corespunzătoare și prin așezarea vîrfului ei spre baza primei bîrne ș. a. m. d. Din această limitare a dimensiunii bîrnelor a rezultat și o anumită tipizare a dimensiunilor caselor. Mărimea caselor este aproximativ aceeași în cadrul unui tip.

Principala caracteristică a construcțiilor de bîrne este așezarea orizontală a acestora. În foarte rare cazuri apare dispoziția verticală a lemnului : la colibele construite într-o tehnică cu totul primitivă și la care bucățile de lemn sînt doar sprijinite în picioare, precum și la unele grajduri vechi numite ,,corle'', clădite după o anume tehnică. În cazul acestor excepții nu mai este însă vorba de bîrne, ci de ,,lobde'' (bîrne crăpate în două) sau de ,,dulapi'' (scînduri groase).

Există două tehnici deosebite în care se lucrează construcţiile de lemn în zona cercetată de pe Valea Bistriţei: tehnica îmbinării bîrnelor prin crestături la capete şi tehnica construcţiilor în ,,amnare'' (stîlpi verticali cu uluc scobit sau aplicat din şipci). Fiecare dintre aceste două tehnici prezintă variante atît în ceea ce priveşte felul bîrnelor, cît şi detaliile de îmbinare.

Tehnica îmbinării bîrnelor prin crestături la capete este practicată din cele mai vechi timpuri în toate regiunile în care s-au făcut şi se fac construcţii de lemn. Crestătura de la capete variază după modul de prelucrare a bîrnelor de brad, mod care atîrnă, la rîndul său, de epoca în care s-a executat construcţia şi de uneltele întrebuinţate.

a) Încheietură rotundă. Casele şi acareturile vechi sînt construite din bîrne rotunde necioplite, al căror diametru variază între 12 şi 20 cm. Lemnul de brad destinat construcţiilor era lăsat să se usuce după tăiere timp de unu sau doi ani. Apoi, după ce se fixau tălpile, începeau să se aşeze bîrnele de jur împrejur; construirea se urma continuu de la un perete la altul, bîrnele aşezîndu-se în cununi suprapuse. Casele sau grajdul creşteau deodată pe tot planul lor. La capete bîrnele se încheiau în cheotori crestate rotund cu toporul pe o singură parte a bîrnei. Scobitura rotundă se face în partea de dedesubt a bîrnei superioare; această scobitură se aşază peste spinarea rotundă a bîrnei inferioare. Sînt foarte rare cazurile în care scobitura este făcută în partea de deasupra a bîrnei inferioare, deoarece are dezavantajul că apa se prelinge şi rămîne în scobitură, grăbind putrezirea capătului bîrnei şi cauzînd prin aceasta desfacerea legăturii. Acest sistem de îmbinare a bîrnelor necioplite se numeşte ,,încheietură rotundă'', sau — după numele construcţiilor străvechi ale stînelor la care acest sistem se întrebuinţa şi se întrebuinţează — se zice ,,casă încheiată stîneşte''.

În dreptul locurilor destinate uşilor se puneau vertical ,,uşorii'' ca nişte ,,amnare'' pătrunse în talpa bortită. În aceste amnare intrau capetele teşite şi ascuţite ca nişte ,,pene'' ale bîrnelor. Amnarele, sau ,,amnarii'', sînt bîrne scobite ca un uluc pe o parte în toată lungimea lor (1,40 — 1,60 m la casele vechi), avînd rostul de a primi în scobitură capetele bîrnelor. Amnarele, întrebuinţate la construcţiile vechi numai la uşi şi uneori la ferestre, au început mai tîrziu să fie folosite într-un sistem independent de legătură şi au dat naştere celei de-a doua tehnici de construcţie în lemn.

De la talpă pînă la înălţimea ferestrelor mici se puneau vreo patru rînduri de bîrne, ceea ce însemna cam 0,70—0,80 m. Ferestrele erau foarte mici (0,30/0,40 m sau 0,40/0,50 m sau 0,50/0,50 m) şi erau făcute fie dintr-o ramă simplă de bîrne scurte cioplite, fie aveau şi ele doi ,,amnăruşi'' verticali în care intrau capetele bîrnelor. Peste ferestre se mai puneau cîteva rînduri de bîrne, însumînd circa 0,60 m în înălţime. Ultimele bîrne erau mai groase şi se numeau ,,corzi''. Pe ele se sprijineau ,,costoroabele'' şi deci întreaga construcţie a acoperişului. Cu totul, pereţii caselor vechi aveau o înălţime de 1,60 — 1,80 m. Explicaţia acestei înălţimi reduse a pereţilor trebuie căutată în faptul că încălzirea unor încăperi mici şi păstrarea căldurii în ele erau mai uşoare. ,,Casele se făceau joase ca să ţină cald'', spun meşterii de case de azi.

b) Încheietură dreaptă. Ţăranii săraci care nu aveau posibilitatea să-şi procure bîrne rotunde întregi pentru construcţii îşi făceau case din ,,lătunoaie'', margini groase de scînduri, rotunde uneori pe o parte. Era un material de calitate inferioară, neregulat ca înfăţişare, din care se construiau case cu pereţi aproape

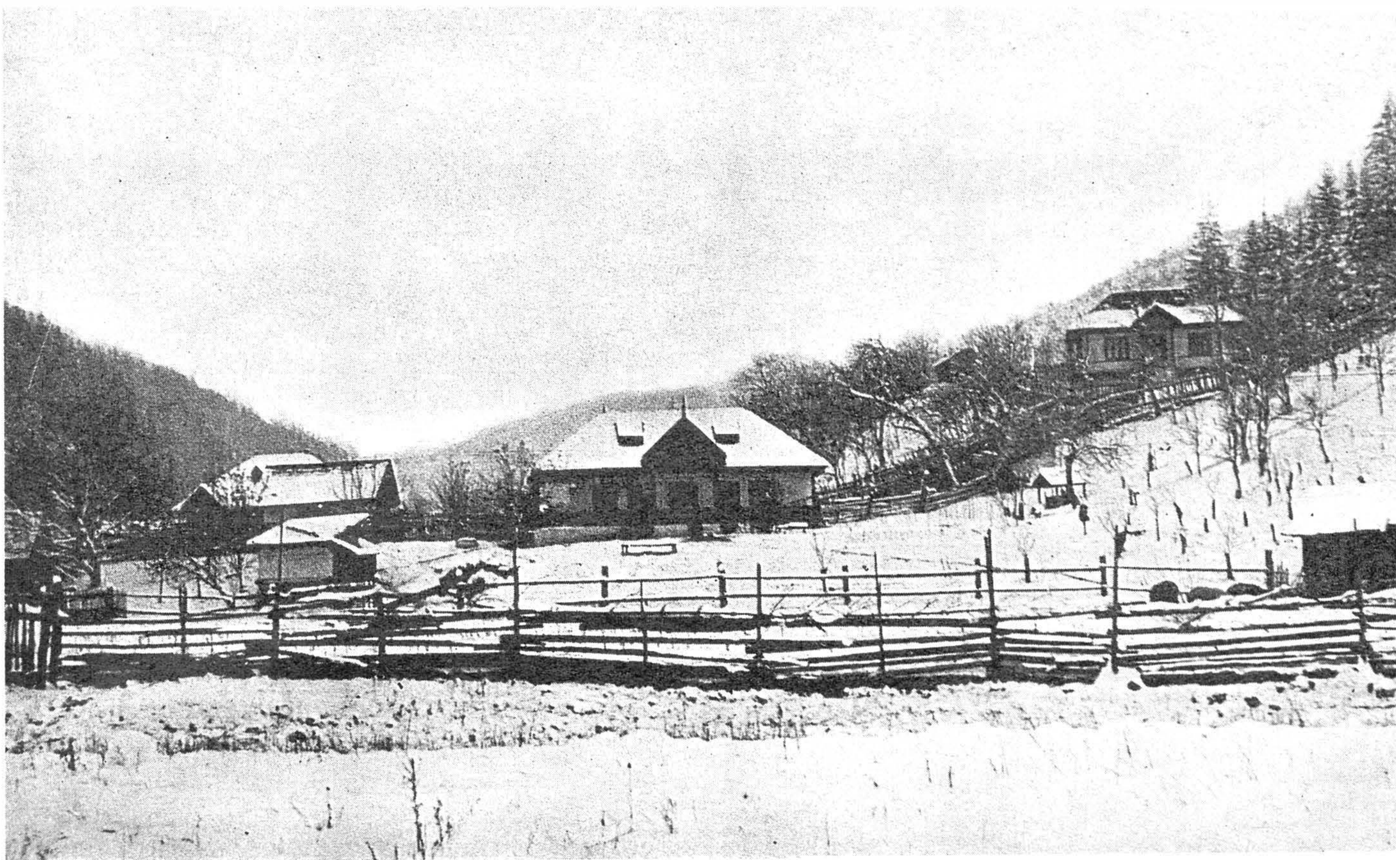

Fig. 6. — Gospodării la Potoci.

de două ori mai subțiri decît cei făcuți din bîrne rotunde. Dat fiind că lătunoaiele arată ca niște scînduri late de 15 — 20 cm, ele nu mai puteau fi încheiate ,,stînește'', cu scobitură rotundă. Încheietura lor este ,,dreaptă'', cu aripi, identică cu cea întrebuințată în construcțiile din bîrne late de stejar sau fag. Casele construite din acest material sînt mici, fiind alcătuite din două încăperi. Unele nu au prispă de loc, altele au o prispă mică de lemn, suspendată pe talpa casei numai pe o porțiune a fațadei.

În unele cazuri lătunoaiele sînt atît de scurte (1 — 1,50 m), încît e nevoie să se intercaleze amnare pentru ca să se obțină lungimea necesară pereților.

c) Încheietură durată. O dată cu perfecționarea uneltelor și mai ales cu înmulțirea lor în mediul rural, casele încep să fie construite din bîrne cioplite. Trecerea de la bîrna rotundă la bîrna cioplită de astăzi s-a făcut în două-trei faze : la început se ciopleau numai nepotrivirile sau neregularitățile naturale prea mari ; apoi a început să se ia cîte o cioplitură lungă cam pe patru fețe, între aceste cioplituri rămînînd margini de bîrnă rotundă ; în sfîrșit, cioplitura a mers mai adînc, transformînd lemnul rotund într-o bîrnă cu patru muchii. Nevoia de a ciopli și a fasona lemnul s-a ivit din pricina găsirii tot mai anevoioase a lemnului perfect drept, care să nu mai ceară nici o corectură spre a fi bun de construcție. Iar aceastā împuținare a lemnului de foarte bună calitate a fost o urmare a intensei exploatări de păduri de către societățile forestiere. Apariția în număr tot mai mare a uneltelor a făcut ca alegerea lemnului să nu mai fie o problemă, deoarece fasonarea prealabilă a lemnului apărea acum ca o fază necesară în construirea caselor. Aceste împrejurări au avut consecințe și de alt ordin. Cunoștințele în legătură cu construirea caselor erau înainte oarecum generalizate, în sensul că majoritatea țăranilor știau cum trebuie construită o casă din bîrne rotunde. Schimbările de

tehnică au atras însă, cu timpul, o specializare a muncii : de unde, înainte, omul putea să-și construiască casa singur sau cu ajutorul rudelor și al vecinilor, el se văzu nevoit acum să cheme meșteri dulgheri și tîmplari, al căror număr crescu considerabil. Această împrejurare ilustrează cunoscuta teză a lui Marx și Engels cu privire la desprinderea meșteșugarilor.

Tot lemnul se ciopleşte dinainte, pentru ca întreg materialul de construcție să fie gata pregătit. Bîrnele cioplite sînt mai uşor de potrivit la construirea casei, muchiile lor fiind drepte, trase la o sfoară. În același timp, perioada de construire a casei este scurtată, deoarece uscarea lemnului se face într-un răstimp mai mic, cioplitura intrînd adînc în trunchi. În timpul construirii propriu-zise, pe măsură ce se așază bîrnele de jur împrejur pe tălpi, ridicîndu-se deodată toți pereții, se mai îndreaptă lemnele cu securea sau cu barda, așa fel ca între lemne să nu rămînă loc gol, nici o crăpătură. La capete lemnele au ,,încheietură durată'', a cărei tăietură e mai complicată decît aceea a încheieturii stînești. La încheietura durată nu rămîn capete, colțul casei nemaiprezentînd ieșiturile în afară ale celor doi pereți ce se întretaie, ci apărînd cu o muchie perfect dreaptă. Felul acesta de încheietură apare la case mai tîrziu și a fost împrumutat de la construcțiile bisericești de lemn, purtînd de aceea uneori și numele de ,,încheietură bisericească''.

Casele mai noi construite din lemn cioplit au pereții mai înalți; ușile și ferestrele numai rareori mai au amnare, de cele mai multe ori capetele lemnelor în golurile lăsate pentru uși și ferestre fiind îmbrăcate în rame de scînduri lucrate de tîmplari.

Tehnica îmbinării bîrnelor prin amnare sau ,,în șoș''. Această tehnică apare mai tîrziu și este o dezvoltare a unor detalii de construcție folosite de tehnica veche a îmbinării bîrnelor prin crestături, și anume a ,,amnarelor'', întrebuințate la încadrarea ușilor și ferestrelor. Nici una din casele foarte vechi din zona cercetată de pe Valea Bistriței nu este construită în amnare. Extinderea acestor noi tehnici este o consecință a aceleiași împuținări a materialului bun de construcție, pe care am amintit-o, și mai ales a urcării prețului lui în perioada de exploatare comercială intensă. Privită din acest punct de vedere, tehnica îmbinării prin amnare apare ca o tehnică a păturilor mai sărace ale țărănimii din primele decenii ale secolului al XX-lea, după cum tehnica construirii caselor din ,,lătunoaie'' este caracteristică gospodăriilor sărace din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În acest mod iese în evidență foarte clar că poziția socială întemeiată pe puterea economică diferențiată a gospodăriilor țărănești se reflectă în tehnica construcțiilor în special și în arhitectura populară în general.

Tehnica îmbinării bîrnelor prin amnare se deosebește de tehnica îmbinării bîrnelor prin crestături, prin felul prelucrării materialului întrebuințat și prin sistemul de construire a casei.

— Materialul întrebuințat : casa nu este făcută din bîrne lungi rotunde sau cioplite, ci din ,,lemn mărunt'', a cărui lungime merge descrescînd de la 2 — 3 m pînă la 1 m; este de la sine înțeles că acest fel de lemn de construcție este cu mult mai ușor de procurat, deoarece el poate fi lemn tăiat în bucăți mai mici din cauza defectelor de creștere, resturi de la fasonarea bîrnelor și de la tăierea la joagăre etc. O casă construită în această tehnică nu are nevoie decît de foarte puține lemne lungi și este, prin urmare, mult mai ieftină: opt bîrne mai lungi pentru tălpi și corzi și 10 — 20 de bîrne de lungime mijlocie pentru amnare.

— Sistemul de construire : pereții casei nu mai cresc uniform de jur împrejur într-o mișcare continuă, ci se clădesc separat; mai mult încă, nu se ridică

Fig. 7. — Casă în construcție.

perete cu perete, ci se înalță pe porțiuni restrînse cuprinse între cîte două amnare. De aici rezultă și principala caracteristică a acestei tehnici: construirea pereților casei se face în două faze. În prima fază se înalță scheletul de bîrne-amnare al întregii construcții, iar în cea de-a doua fază se umplu spațiile dintre amnare cu lemnul scurt teșit în pană la capete.

Tehnica îmbinării bîrnelor prin amnare sau a caselor construite ,,în șoș'' prezintă mai multe variante rezultate din combinarea între ele a trei grupe de elemente caracteristice :

a) așezarea lemnelor poate fi orizontală sau verticală ; așezarea orizontală este azi generală, cea verticală întîlnindu-se la construcțiile de grajduri. Dispoziția verticală a lemnelor este o rămășiță a unei tehnici străvechi de construire, cu mult anterioară tehnicii îmbinării prin amnare, și nu reprezintă în acest cadru decît o moștenire adaptată noului sistem.

b) amnarele în care se prind lemnele teșite sînt de două feluri : amnare scobite ; amnare cu uluci de șipci.

Amnarele scobite sînt de tip vechi și sînt la fel cu cele întrebuințate la înrămarea ușilor și ferestrelor de la casele construite în tehnica îmbinării bîrnelor prin crestături. Deosebirea între ele este că acum amnarele sînt mult mai lungi, fiind prinse cu un capăt în talpă, iar cu celălalt în corzi. Amnarul scobit este o grindă scobită pe toată lungimea ei ca un uluc. Dacă este așezat într-unul din colțurile casei sau la întretăierea a doi pereți, amnarul este scobit pe două fețe alăturate ; dacă este așezat în lungul unui perete, atunci este scobit pe două fețe ce se opun

pentru ca să intre capetele bîrnelor venind din amîndouă părțile. La capete amnarele au ,,limbi'', mici ieşituri de lemn scobite, cu care intră în grinzile tălpilor şi ale corzilor.

Amnarele ulucite cu şipci sînt făcute din lemne mai subțiri, care nu permit o scobitură adîncă. În loc să se scobească lemnul, se bat scînduri subțiri de o parte şi de alta; în acest jgheab astfel construit intră capetele bîrnelor ce alcătuiesc pereții. Amnarul cu uluc indică o treaptă şi mai scăzută a stării economice a gospodăriei decît cea pe care o indică în general construcția în amnare respective, iar din punct de vedere constructiv este mai puțin rezistent.

c) amnarele pot fi consolidate cu ajutorul unor contrafise; sistemul contrafiselor în acest caz este de dată cu totul recentă. Prezența sau absența contrafiselor este un element ce contribuie la înmulțirea variantelor construcțiilor în amnare.

Construirea pereților din bîrne îmbinate prin amnare, sau, cum se mai spune, a unei case ,,în şoş'' se face astfel : în talpa pusă, pe temelia de piatră se fac cu coarba scobituri mici patrulatere, în care vor intra limbile amnarelor. Aceste scobituri se fac în număr variabil după mărimea casei şi după planul de împărțire. Amnarele se fixează vertical, la colțurile casei, în dreptul uşilor, al ferestrelor, precum şi în cuprinsul pereților potrivit cu lungimea lemnelor pe care trebuie să le încheie. Între amnare încep să se pună bîrnele cu capetele tăiate în pană. Uneori intervin şi contrafise. Bîrnele se aşază între două amnare, fie deodată pînă sus, fie treptat, adică se pun 5 — 6 bîrne între două amnare, alte 5 — 6 bîrne între amnarele de alături ş. a. m. d. La capetele de sus amnarele se fixează cu limbile în corzile casei.

3) ELEMENTELE CONSTRUCTIVE ALE INTERIORULUI

Podeaua

Majoritatea caselor vechi şi multe dintre casele noi au pămînt pe jos. Umplutura de bolovani şi pămînt dintre tălpile casei se bate bine cu un mai pînă se îndeasă. Peste această umplutură se întinde un strat gros, uneori pînă de o palmă, de lut amestecat cu balegă. După ce stratul de lipitură groasă este lăsat să se usuce, se dă încă o dată cu o lipitură subțire de lut cu balegă bine frămîntată şi apoi se netezeşte.

Casele noi au scînduri pe jos, uneori în toate odăile, alteori numai în odaia mare, tinda şi camera de locuit rămînînd tot cu pămînt. Scîndurile se fixează pe o serie de grinzi de dimensiuni potrivite, cu latura secțiunii de 10 — 12 cm, îngropate în pămîntul de umplutură. Grinzile se aşază la o distanță de 0,60 — 1 m între ele. Pe ele se bat în cuie scîndurile duşumelii. Duşumeaua podită reprezentînd un element de diferențiere socială, țăranii săraci nu aveau, de cele mai multe ori, posibilitatea de a cumpăra scînduri pentru a le pune pe jos.

Tavanul

Construirea tavanului se face după două tehnici principale, după cum este vorba de un tavan cu grinzi aparente sau de un tavan fără grinzi aparente. În amîndouă cazurile tavanul este construit din lemn.

Tavanul cu grinzi aparente se întîlneşte şi la casele vechi, şi la cele noi. Deosebirea dintre tavanul unora şi al altora stă în felul de prelucrare a materialului lemnos.

La casele vechi, grinzile cioplite cu securea sînt aşezate perpendicular pe axul de lungime al casei. Ele se aşază la 1—1,20 m depărtare una de alta. Pe spinarea lor dinspre pod sînt scobite uneori pe margini două mici uluce, obţinute prin tăierea muchiilor pe o adîncime de 2—3 cm. Pe aceste uluce se aşază ,,podeala'' de scînduri de brad ,,date la şpont'' (adică avînd una din margini pe jumătate scobită) sau nu. Scîndurile nu se aşază în lungul grinzilor, ci perpendicular pe ele. Sînt scînduri scurte, de dimensiunea distanţei dintre grinzi, late de 15—25 cm, aşezate una lîngă alta şi petrecute 1—2 cm sau prinse în şpont. În pod scîndurile se lipesc cu pămînt. Uneori, la casele foarte vechi, pe sub grinzile transversale care susţin podeala trece o grindă mare şi lungă cît casa sau cît odaia mare. Această grindă puternică se numeşte ,,susţinătoare''. Anii şi fumul au dat acestor vechi tavane o frumoasă culoare închisă.

La casele noi, grinzile sînt de dimensiuni ceva mai mici, tăiate la ferăstrău şi adeseori date la rindea. Peste ele se bat în cuie scîndurile de brad, care nu mai sînt scurte ca la casele vechi, unde lipsa de cuie de fier făcea necesară sprijinirea pe ulucile grinzilor şi îmbucarea lor. De multe ori peste grinzi se dă tencuială sau se văruieşte.

,,Bagdadie'' este numele care se dă tavanului fără grinzi aparente. Tavanul plat, tencuit se întîlneşte atît la casele vechi, cît şi la cele noi. Bagdadia este făcută din bîrne la cele vechi şi din dulapi negeluiţi la cele noi. Dulapii se aşază cu capetele pe corzile lungi ale casei, unul lîngă altul, formînd un pod continuu. Deasupra lor se fixează uneori costoroaba, alteori, la casele lucrate cu mai multă cheltuială, grinzi transversale aşezate pe o grindă lungă. Dulapii, ca şi bîrnele bagdadiei caselor vechi, se lipesc cu lut şi apoi se văruiesc.

Condiţiile locale ale climei, cu iarnă lungă şi grea, au făcut ca vetrele, cuptoarele şi hornurile să ia o mare dezvoltare, atît în ceea ce priveşte suprafaţa ocupată de ele în interiorul camerelor, cît şi în ceea ce priveşte varietatea de forme şi frumuseţea lor arhitectonică. Foarte des vetrele şi cuptoarele ocupă un sfert din suprafaţa camerelor mari şi uneori jumătate din cea a camerelor mici de locuit. S-au întîlnit cazuri în care vatra se întindea pe întreaga suprafaţă a ,,iatacurilor'' de dormit.

Vatra

Vatra este o suprafaţă înălţată cu 30—50 cm deasupra nivelului pămîntului din interiorul casei şi este construită din piatră şi lut. Pe vatră se înalţă, într-o succesiune armonioasă de diferite volume, cuptorul şi hornul. După spusele bă-

trînilor, cuptorul şi hornul erau la început la nivelul pămîntului din casă, vatra fiind o apariţie ceva mai tîrzie. Focul se făcea cu buşteni lungi de cîte 1—2 m traşi pe pămînt sub horn, în jurul căruia se strîngeau oamenii.

Cuptorul

Cuptorul pentru copt mălaiul, pîinea este format dintr-o boltă de lut construită după o tehnică străveche: lutul ,,vîrtos'' curat, amestecat bine cu apă, se pune pe un butuc gros de 50—60 cm în diametru şi se bate tare într-un strat îndesat de 20—30 cm; se dă foc butucului, care arde încet cîteva zile; prin arderea butucului, locul rămîne boltit şi gol, iar lutul este întărit. Deasupra cuptorului astfel construit se face un fel de ladă de scînduri care se umple cu lut, pentru ca întreaga construcţie să capete o formă regulată ,,cu muchii''. O variantă a acestei tehnici este construirea bolţii cuptorului pe un schelet interior de scînduri, pe o ,,colibă'' care se acoperă cu lut şi căreia i se dă apoi foc. După ce ardeau scîndurile, rămînea bolta de lut. Deasupra se îngrămădea lut şi se făceau muchii drepte.

Hornul

Fumul din cuptor iese pe gura cuptorului şi se urcă pe horn, construit în faţa gurii. Sub horn, care este un coş foarte larg, se face şi focul pentru fiert mîncarea. Construirea hornului se face în două tehnici deosebite:

1) de grinzile din tavan se prind patru stîlpi (secţiune pătrată de 5/5 cm pînă la 7/7 cm) ce formează muchiile unei prisme aşezate în picioare. Stîlpii sînt găuriţi, iar prin găuri trec nuiele ce se împletesc între ele, formînd un coş înalt fără funduri. Nuielele şi stîlpii sînt lipiţi cu lut pe dinăuntru şi pe dinafară. Hornul astfel construit se sprijină pe doi stîlpi pe vatră; alteori ,,pingica'' de lemn de la buza de jos a hornului este prinsă în peretele alăturat;

2) în cea de-a doua tehnică nu se mai întrebuinţează nuielele, hornul fiind construit numai din lut. Cele patru laturi ale hornului sînt făcute din ,,mălai'', blocuri plate de lut gros de 8—12 cm, bătut pe patru table de scînduri legate cu funia. Lutul foarte cleios, amestecat cu apă şi bătut cu un ciocan de lemn, este lipit pe cele patru table de scînduri verticale aşezate pe ,,pingică''. Se dă foc sub horn timp de 3—4 zile, pînă se arde lutul bine, apoi se dezleagă funia şi se scot scîndurile, care au jucat rolul unui cofraj.

Rămîne hornul de lut sprijinit pe pingica de lemn. Această tehnică a construirii numai din lut este foarte veche şi se leagă de începuturile aşezărilor omeneşti. Este demn de remarcat că termenul de ,,mălai'' este întrebuinţat în aceeaşi accepţie de bloc compact de lut în Romanaţi, unde desemnează cele două suprafeţe semicirculare de pămînt cu cărămidă de la fundul cuptorului de ars oale.

Sobele

Sobele, plitele şi rolele se înmulţesc pe măsură ce ne apropiem de timpurile mai noi, ele găsindu-se aproape în fiecare casă nouă. La construirea sobelor se foloseşte mai ales piatra şi, într-o măsură apreciabilă, şi cărămida. Plitele şi rolele se cumpără fabricate gata de la oraş sau se fac din tuci şi tablă cumpărate tot la oraş.

Sobele, plitele şi rolele se construiesc, în casele care au păstrat cuptorul şi hornul, pe lîngă acestea, formînd ansambluri complicate şi frumos alcătuite, care îngăduie omului să aibă la îndemînă în interior toate felurile de încălzit necesare pregătirii hranei : uscat, fript, fiert, copt.

Mobilierul

Mobilierul de care este vorba aici este format din elemente fixe, încorporate în însăşi construcţia casei. El ne poate lămuri asupra originii unor piese de mobilier propriu-zis, care cu timpul s-au desprins de clădire, putînd fi mutate dintr-un loc într-altul. Principalul caracter al acestui ,,mobilier'' fixat în podeala de pămînt sau în pereţii casei este că răspunde unor nevoi de viaţă elementare (odihna) şi că reprezintă un stadiu de evoluţie imediat următor folosirii lucrurilor luate de-a dreptul din natură. Acest tip de ,,mobilier'' se întîlneşte, cu toate elementele lui, numai la casele foarte vechi. La cele mai apropiate de timpul nostru găsim elemente disparate sau forme noi, rezultate din adaptarea celor vechi.

Mobilierul fix se compune din : paturi alcătuite din cîteva scînduri late sprijinite pe ţăruşi bătuţi în pămînt, laviţe de lemn groase de 8—12 cm şi lungi cît peretele (4—6 m) aşezate pe ,,tumurugi'', butuci de lemn, sau pe blocuri de piatră; uneori aceste laviţe aveau la capete nişte margini înalte de lemn, curioase ca înfăţişare, ce serveau şi la agăţatul hainelor; ,,beldii'' sau ,,grinzi'', lungi lemne rotunde, fixate cu capetele în scobituri anume făcute în pereţii de bîrne ai casei; beldiile erau aşezate în spatele hornului şi deasupra vetrei, pentru a întinde la uscat hainele şi rufele ude; ele erau însă mai ales locul unde se ţineau frumos aranjate hainele; laviţa scurtă sprijinită cu un capăt de vatră şi cu celălalt pe o piatră sau pe un lemn; uneori apar şi blidare fixate în colţul peretelui de lîngă uşă. Icoane încastrate în pereţi nu se întîlnesc.

Toate aceste elemente de mobilier fix au început cu timpul să capete o structură proprie, detaşîndu-se de legătura lor constructivă cu clădirea : platformei de scînduri a patului i s-au adăugat picioare proprii; laviţei care avea drept rezemătoare pentru spate însuşi peretele, i s-a adăugat un spătar propriu şi a devenit canapea; beldia nu mai este prinsă cu capetele în pereţi, ci este agăţată de două sfori. În ceea ce priveşte laviţa, trebuie să se remarce că ea este un element de mobilier foarte persistent şi care s-a transmis şi la casele noi, fie în forma sa originară, fie în forme noi : bănci, scaune lungi, canapele de lemn cu spătar. Ca detaliu de construcţie amintim că laviţa veche, foarte groasă şi uneori lungă de şase metri, era aşezată în casă aproape o dată cu punerea tăl-

pilor sau cel mult după încheierea cîtorva cunune de bîrne, întrucît pe urmă ea nu mai putea fi introdusă pe uşile şi ferestrele mici.

S-au întîlnit cazuri de mobilier încorporat în clădire şi la construcţiile noi. Originea acestor cazuri trebuie căutată însă în nevoia de a economisi spaţiul şi materialul. Este vorba de mici dulapuri, mai degrabă nişte poliţe, construite în grosimea peretelui din spaţiul dintre ferestrele de la faţadă.

4) ACOPERIŞUL

Marea majoritate a caselor înregistrate în zona cercetată de pe Valea Bistriţei sînt acoperite cu draniţă.

Ca şi celelalte elemente ale casei, acoperişul este şi el adaptat condiţiilor de viaţă locale, şi în special condiţiilor de climă. În unitatea tipologică a acoperişurilor s-au ivit cu timpul diferenţieri legate fie de evoluţia tehnicii construcţiei, fie de apariţia unor tipuri noi, ca rezultat al influenţelor exercitate de regiunile învecinate. De altfel, singura influenţă ce s-a făcut simţită în arhitectura locală este aceea legată de tipul acoperişului, influenţă ce a avut însă un caracter temporar. Formele locale ale acoperişurilor, dovedind o mai bună adaptare la condiţiile naturale specifice regiunii, au determinat părăsirea aproape completă a formelor importate, care s-au impus în trecut datorită mai mult unui curent de modă. Construcţiile ce se fac astăzi de către ţărani sau de către întreprinderile de stat merg pe linia acoperişurilor originare, bineînţeles cu modificările impuse de cerinţele tehnicii moderne.

Din punct de vedere constructiv, în alcătuirea unui acoperiş se pot distinge trei părţi mari :

1. ,,stratul de deasupra'', care formează baza pe care se ridică acoperişul şi care face legătura între corpul casei şi căprioreală ; 2. căprioreala, care este scheletul de lemn al acoperişului şi de ale cărei dimensiuni şi proporţii depinde înfăţişarea generală a casei ; 3. acoperămîntul de draniţă.

Tipurile de acoperişuri se stabilesc pe baza numărului de ,,table'' (ape) din care este construit. Pot fi acoperişuri în patru table şi acoperişuri în două table. La acestea se adaugă forma intermediară a acoperişului zis ,,nemţesc'', precum şi acoperişurile într-o singură tablă, folosite la anumite adăposturi pentru vite.

Acoperişul în patru table

Forma şi înălţimea acoperişului în patru table sînt două elemente care pot indica aproape cu precizie epoca în care a fost construită casa. Construcţia acoperişului la casele vechi se deosebeşte mult de construcţia acoperişului caselor noi, aşa încît se poate vorbi de două tipuri de acoperişuri în patru table: acoperişul vechi înalt şi acoperişul nou jos. a) La acoperişul vechi înalt ,,stratul de deasupra'' pe care se sprijină căprioreala caselor vechi era foarte simplu. El era for

mat din două „corzi" (bîrne lungi) care se așezau peste ultimele bîrne ale celor doi pereți lungi ai casei, adică în partea din față și în spatele casei, și din patru „costoroabe" (grinzi puternice), două lungi și două scurte numite „costoroabe mici". Costoroabele formau un cadru mare care se sprijinea pe capetele libere ale celor două corzi și pe grinzile transversale.

Pe stratul de deasupra se sprijină căpriorii. La o casă de dimensiuni obișnuite se puneau trei „legători" formați din cîte doi căpriori mai scurți; în afară de aceste legători, la colțuri se punea cîte un căprior lung. Căpriorii se îmbinau la vîrfuri printr-o crestătură și se fixau cu un cui de lemn. Corzile și costoroabele erau cioplite, căpriorii puteau fi și din bîrne rotunde cu un diametru de 10—12 cm. Căpriorii erau așezați în scobituri anume făcute în costoroabă și prinși cu un cui de lemn. Distanțele dintre căpriori se potriveau în așa fel, ca fiecare căprior să cadă în dreptul unei grinzi transversale, aceasta pentru a avea un punct de sprijin mai puternic. Înălțimea acoperișului depindea de lungimea căpriorului, iar la casele vechi lungimea căpriorilor era egală cu lungimea grinzilor transversale, adică cu lățimea casei. De aici, din acest sistem de a calcula lungimea căpriorilor, rezultă înălțimea mare a acoperișurilor vechi. Căprioreala caselor vechi necesita în acest mod o cantitate mare de material de construcție.

Pe căpriori se băteau „lețuri", lemne lungi și subțiri (5/8 cm) cioplite pe două părți. Pe lețuri se bătea dranița mare, lungă de 80 cm, lată de 10—15 cm și groasă pînă la 1 cm. La casele cele mai vechi dranița era lată de 20 cm și groasă de 1,5 cm, astfel că pe o casă intrau cam 1 500 de bucăți. „Crăpatul" draniței se face de obicei la pădure. Se alege un brad drept, cu noduri puține și regulat crescute. După ce se doboară, trunchiul este tăiat de-a curmezișul în bucăți scurte de 70—80 cm. Fiecare butuc este crăpat apoi cu securea și cu ajutorul penelor de lemn și a unui mai, pe direcția razelor, în 8—10 bucăți. După ce se scoate inima, care nu este bună pentru draniță, se crapă cu drănicerul (o unealtă mare de fier) fiecare din aceste bucăți. Crăparea se face mereu pe direcția razelor. Dacă s-ar crăpa altminteri, dranița s-ar strica la primul cui bătut. După ce s-a crăpat toată cantitatea de draniță, se trage la „cuțitoaie" (o lamă ascuțită cu două mînere) pentru a fi îndreptată. Apoi începe bătutul ei pe lețuri. Dranița se punea sau pe rînd, „priviștită" — petrecută una peste alta —, de către cei mai nevoiași, sau pe două rînduri, „draniță pe două capete". În acest de-al doilea sistem, rîndul de deasupra era așezat în așa fel, ca mijlocul unei dranițe să cadă pe încheietura a două dranițe din rîndul de dedesubt.

Acum 100—150 de ani, cînd fierul se găsea anevoie, dranița se bătea în cuie de tisă. Se cioplea cîte o săptămînă la pădure cui cu cui, cu bărdița mică. Dranița „se bortea" cu sfredel țigănesc ascuțit; fiecare draniță se prindea în două cuie și e lesne de înțeles munca grea pe care trebuiau s-o depună oamenii pînă ce acopereau o casă cu draniță bătută în cuie de lemn. Mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cuiele de lemn încep să fie înlocuite cu cuiele de fier, făcute, bucată cu bucată, de meșterii fierari. Erau cuie lungi cu flori mari. Și acestea erau destul de rare și scumpe și de aceea erau întrebuințate la început numai de bogații satelor.

La foarte multe dintre casele vechi dranița se bătea separat pe fiecare tablă și nu se continua de jur împrejurul întregului acoperiș. La marginile tablelor, dranița se cioplea pe direcția căpriorului de colț. De aici vine necesitatea de a acoperi colțurile casei cu o ramă de draniță pusă pe lat și care merge de jos de la colțul streșinii și pînă la încheietura de sus a acoperișului.

Pe lîngă înălțimea sa, acoperișul caselor vechi mai are două caracteristici: coama foarte scurtă și lărgimea mare a streșinii. Scurtimea foarte accentuată a coamei — uneori coama este numai de 2 m, adică 1/5 din lungimea poalei acoperișului la fațadă — se datorește tot lungimii mari a căpriorilor. Streașina foarte largă — la măsurători am înregistrat frecvent streșini de 1,40—1,50 m, iar în cîteva cazuri chiar de 1,60—1,80 m — are menirea să adăpostească prispa dezvoltată a casei, precum și pereții, de apa ploilor și de zăpezile mari ale acestei regiuni cu climă aspră. Streașina nu este la fel de largă de jur împrejur; ea este mai largă în față, ceva mai îngustă în spate și încă mai îngustă pe părțile laterale, mici, ale casei.

Felul în care se legau cele patru table între ele determină o subîmpărțire a acoperișului vechi înalt în:

— acoperiș cu fumare la capete și creastă înaltă, fără bolduri,

— acoperiș închis cu fumare pe tabla din față și cu bolduri.

La acoperișul cu fumare la capete, tablele mici de pe laturile scurte ale casei nu sînt triunghiulare ascuțite, ci în forma unui trapez care se sprijină cu baza mică pe stinghia legăturilor de căpriori. În felul acesta, sus rămîne un triunghi liber pe unde iese fumul, iar ca siluetă acoperișul apare cu o creastă înaltă formată din ultimul rînd de draniță.

Celălalt fel de acoperiș vechi are tablele laterale mici de formă triunghiulară. Ele se unesc cu tablele mari în jurul ,,boldurilor'', două lemne cioplite de care se prind în mănuchi legăturile și căpriorii lungi ai fundurilor. Aceste acoperișuri complet închise nu mai au creastă. Ele au însă uneori fumare practicate în tabla mare de la fața casei. b) La acoperișul nou jos una dintre caracteristicile caselor noi o constituie acoperișul lor puțin înalt. Această scădere a înălțimii acoperișului nou față de cel vechi rezultă din schimbarea proporției dintre lungimea căpriorului și lățimea casei. De unde la casele vechi acest raport era de 1/1, la casele noi el devine 1/0,66, ceea ce, practic, se obține astfel de către meșterii de case ai satelor: se măsoară lungimea grinzii din curmezișul casei (adică lățimea casei) și se împarte în trei: o parte se dă deoparte, iar cele două treimi rămase reprezintă măsura căpriorului de la coamă la grindă, capătul care trece peste grindă și se vede sub streașină neintrînd în acest calcul.

,,Stratul de deasupra'' la casele noi este ceva mai complicat decît la casele vechi. Peste ,,dulapii'' groși de 10—12 cm, ciopliți pe două laturi mai scurte, se așază cele două corzi lungi (la fațada și la spatele casei), care, împreună cu cele două corzi scurte, formează un cadru de susținere. Deasupra acestui cadru se fixează grinzile transversale. Peste aceste grinzi așezate pe lățimea casei se pun cele două costoroabe lungi pe care se sprijină căpriorii. Costoroaba de secțiune pătrată — 14/14 cm — este înlocuită la casele cele mai noi de un pod de scînduri bătute pe capetele grinzilor transversale. Căpriorii, în acest caz, se sprijină direct pe grinzi și pe podul de scînduri și nu se mai văd de jos.

Atît capetele grinzilor, cît și cele ale căpriorilor, cînd sînt vizibile, sînt fasonate la casele noi și se numesc ,,consoale''. Uneori se pun și ,,consoale false'', capete scurte de lemn fasonat așezate între grinzi, cu scop pur ornamental. ,,Consoalele'' reprezintă, și ca utilizare, și ca termen, o influență recentă a arhitecturii orășenești.

Dranița de pe acoperișurile caselor noi este mai mică decît cea de pe acoperișurile vechi. Rama de draniță de pe colțurile drepte ale caselor vechi este înlocuită cu grupuri de cîte trei-patru dranițe mici care se bat la colțurile ceva

mai rotunjite peste fiecare rînd de draniță. Deseori dranița de pe acoperișurile noi este tăiată în colț sau rotunjită la capătul ei de jos.

Acoperișurile noi nu au niciodată libere capetele coamei, iar fumul iese pe fumarele sau ,,bagelele'' (mici luminătoare cu fronton ornamentat cu scînduri tăiate) de pe tabla din față. Boldurile care leagă căpriorii fundului de cei laterali sînt de cele mai multe ori simple, în formă de țepușă ascuțită cu muchii, iar uneori sînt făcute din scîndură tăiată cu ferăstrăul.

Acoperișul în două table

Acest tip de acoperiș, numit de localnici acoperiș ,,înfundat'', a apărut tîrziu în zona cercetată de pe Valea Bistriței, și anume în anii din preajma primului război mondial. Prin 1920—1925 meșterii care începuseră să umble mai mult de cealaltă parte a munților, precum și meșterii transilvăneni, au început să clădească în satele de pe Valea Bistriței case cu frontoane și cu acoperiș în două table. Două au fost împrejurările care au favorizat pătrunderea acestui tip de acoperiș : 1. economia de material, care se realiza mai ales la căpriorealǎ și la draniță ; 2. posibilitatea de a dezvolta o ornamentație bogată de scînduri tăiate cu ferăstrăul, gen de ornamentație de care începuseră să prindă gust oamenii. În satele de pe valea Bistricioarei, de pildă, care este o vale transversală și deci de legătură între Moldova și Transilvania, sînt cîteva exemplare de case care au întreg frontonul acoperit de o astfel de ornamentație de scînduri tăiate, formînd o adevărată rețea.

Tablele acoperișului de acest tip nu mai sînt în formă de trapez, ci sînt dreptunghiulare. Fundurile ,,tăbănite'' ale acoperișului sînt două triunghiuri astupate de scînduri lungi așezate vertical și de o ,,priviștealǎ'' de șipci mici. Coama acoperișului este cît casa, iar boldurile sînt uneori foarte mari : 1,20—1,50 m. Boldurile sînt din scîndură tăiată și nu mai au nici un rol constructiv, devenind simple ornamente. Fumarele continuă să fie plasate pe tabla din față.

Moda acoperișului în două table a fost însă trecătoare. Neajunsurile acestui tip de acoperiș a determinat pe oameni să se întoarcă la vechiul acoperiș în patru table. Principalul neajuns al acoperișurilor în două table îl constituie faptul că nu apără de ploaie pereții casei. Oamenii au încercat să remedieze acest lucru prin construirea unei ,,tăbliţe'' sau ,,apărători'' înguste de draniță la baza triunghiului frontonului sau prin prelungirea tablelor mari ale acoperișului. Pe lîngă faptul că nu apără pereții, acoperișul în două table mai este expus și primejdiei de a fi luat de vînt, deoarece frontonul vertical prezintă o suprafață mare în bătaia directă a vîntului, iar legăturile căpriorilor nu sînt atît de strînse ca la acoperișul în patru table. Lucrul acesta a fost înțeles de oameni, care știu să aprecieze avantajele acoperișului în patru table : ,,astea învălite în patru table nu sînt primejduite de vînt ; acoperișul e rotund și vîntul alunecă'' (un meșter din Poenari). De aceea acoperișuri în două table nu sînt multe pe Valea Bistriței, iar astăzi nu se mai construiesc de loc. Acoperișul ,,nemțesc'' după cum îl arată și numele, este un tip de acoperiș care a fost adus de oameni care l-au văzut în unele sate din Transilvania. Acest acoperiș poate fi socotit ca o formă intermediară între acoperișul în patru table și acoperișul în două table. Într-adevăr,

acest fel de acoperiş are tablele mici întrerupte la un anumit nivel, mai înalt decît nivelul streşinilor tablelor mari. Spaţiul rămas liber, de forma unui trapez, este acoperit de scînduri puse vertical. Deasupra acestui fronton trapezoidal sînt construite tablele mici triunghiulare, foarte reduse ca dimensiuni.

Răspîndirea acoperişului ,,nemţesc'' este foarte mică, doar cîteva case fiind acoperite în acest fel. Este ceva mai mult întrebuinţat la acoperirea grajdurilor cu fînării.

Acoperişul într-o tablă

Este cel mai rudimentar tip de acoperiş şi este întrebuinţat numai la acoperirea unor anumite adăposturi pentru animale. Aşa, de pildă, ,,perdelele'' pentru oi şi ,,corlele'' pentru vite sînt acoperite de o singură tablă, înclinată ca să înlesnească scurgerea apei. Uneori, în loc să fie de draniţă, aceste acoperişuri sînt de paie, strujeni sau pămînt.

5) DOSARUL

Una dintre caracteristicile caselor din zona cercetată de pe Valea Bistriţei o constituie încăperea alungită, aşezată cele mai dese ori în spatele casei, numită ,,dosar'' sau ,,dolie''. Despre rostul şi despre evoluţia lui va fi vorba în capitolul ce se ocupă cu descrierea interioarelor. Aici vrem doar să subliniem faptul că dosarul apare iniţial ca o încăpere adăpostită sub prelungirea tablei din spate a acoperişului. Prima lui destinaţie a fost aceea de a fi un loc de ,,scuteală'' pentru unelte şi alte obiecte din gospodărie. De aceea la început tabla prelungită a acoperişului casei se sprijinea pe doi sau trei stîlpi înalţi de 1,20—1,50 m, iar laturile rămîneau libere. Caracterul arhitectonic al doliei se schimbă cu timpul şi, dintr-o simplă prelungire a acoperişului sprijinit pe doi stîlpi sau pe cîteva bîrne groase orizontal aşezate, se transformă într-o adevărată cameră, avînd locul ei precis în însuşi planul casei. Dar şi aici intervine nota constructivă care ne interesează : această cameră din spate continuă să aibă un mic acoperiş separat, care însă cîteodată nu mai este în prelungirea acoperişului casei. Rămînerea doliei sub acoperiş separat — fie prelungit din tabla acoperişului casei, fie avînd o altă înclinare (acoperişul doliei este format dintr-o singură tablă) — este determinată de apreciabila economie de material care se realizează prin adoptarea acestei soluţii. Înglobarea doliei sub acoperişul casei ar avea ca rezultat mărirea considerabilă a întregului acoperiş, atît în ceea ce priveşte lungimea totală a poalelor acestuia, cît şi în ceea ce priveşte înălţimea, care ar trebui să crească proporţional, pentru a păstra înclinarea necesară scurgerii apei provenite din ploi şi zăpezi. Aceasta ar necesita grinzi mai lungi şi mai groase, căpriori mai solizi, leţuri mai multe şi un număr mai mare de draniţe. Păstrarea doliei cu acoperiş separat face ca suprafaţa casei să crească cu 16—30 metri pătraţi fără ca prin aceasta să fie nevoie de construirea unui acoperiş corespunzător. Acoperişul rămîne acela

al unei case cu două sau trei încăperi, iar dolia este acoperită cu o singură tablă, simplă în ceea ce priveşte construcţia.

Doliile, sau dosarele, sînt aproape întotdeauna pe latura de nord a casei, constituind astfel şi o apărare împotriva vînturilor.

Casele nu se lipesc imediat după ce au fost construite, ci sînt lăsate să stea fără lipitură cel puţin un an, iar cîteodată chiar doi-trei ani. Acest răstimp este necesar pentru ca lemnul să se usuce bine. Dacă lipitura s-ar face înainte ca bîrnele să se fi uscat, pereţii ar păstra tot timpul o umezeală nesănătoasă. Multe case din zona cercetată de pe Valea Bistriţei, chiar dintre cele construite de mai mulţi ani, sînt nelipite, avînd doar cîte o ramă albă lată de 20—30 cm în jurul uşilor şi ferestrelor. Rama aceasta, care dă caselor o înfăţişare caracteristică şi care se întîlneşte şi la casele din Bucovina, are rostul de a astupa încheieturile bîrnelor de la uşi şi ferestre pe timpul cît casa nu este lipită în întregime.

Pentru ca să prindă lipitura de pereţii de bîrne ai casei, oamenii au întrebuinţat în trecut o tehnică deosebită de cea de astăzi. Casele vechi păstrează încă urmele acestei tehnici, folosită într-o epocă în care fierul era rar, iar cuiele lipseau cu desăvîrşire. Oamenii făceau cîteva sute de ,,purici'', mici pene de lemn de fag, lungi cam de 6—7 cm, late de 2 cm şi groase de 1 cm, apoi făceau cu dalta mici scobituri în bîrne. În aceste scobituri se băteau cu un ciocan de lemn, unul cîte unul, ,,puricii''. Lucrul era migălos şi răpea mult timp. Făcutul şi bătutul ,,puricilor'' dura pînă la o lună de zile. ,,Puricele'' se bătea atît cît să rămînă afară cam 2—3 cm.

După ce casa era gata împănată, începea lipitul, care se făcea în trei etape :

1. ,,lipitura din gros'' : se bătea lut amestecat cu balegă într-un strat de 3 cm socotit pe spinarea rotundă a bîrnei ; între bîrne lutul trebuia să astupe toate golurile, ajungînd astfel să fie gros de 8—10 cm ;

2. ,,feţuiala'' se da tot cu acelaşi amestec de lut şi balegă, după ce se usca bine de tot prima lipitură ; făţuiala se da într-un strat subţire şi avea de scop să netezească pereţii ;

3. ,,humuiala'' consta în darea pereţilor cu humă, un fel de clisă vînătă-cenuşie, amestecată cu apă ; cu această humă se fac şi astăzi brînele la casă şi în jurul ferestrelor.

Casele noi se ,,şoşolesc'' cu ţăndări şi cu şipci subţiri de brad (secţiunea pătrată de 2/2 cm) prinse în cuie. Lipitul se face în patru etape şi cu alte materiale :

1. se bate lut amestecat cu var, în proporţie de 1 kg var la 8 kg lut, într-un prim strat gros de 3 cm ;

2. după ce se usucă lipitura, se tencuieşte cu un amestec de var şi nisip în proporţie de 1 kg var la 4 kg nisip ;

3. se dă un strat de var gros amestecat cu nisip în proporţie de 5 kg var la 2 kg nisip ;

4. în sfîrşit, se văruieşte cu var curat.

Ca regulă generală, lipitul nu se face deodată înăuntru şi afară. Întîi se lipeşte interiorul, iar mult mai tîrziu exteriorul.

În trecut oamenii îşi făceau casa singuri, ajutaţi de întreaga familie, de rude şi de vecini. Casele erau mici, lemnul era ,,de pe loc'', tehnica şi uneltele adaptate unui singur material, lemnul. Cu timpul, construirea unei case a devenit o operaţie mai complicată, care necesită materiale diferite şi mînă de lucru spe-

cializată în tehnici deosebite și deprinsă să mînuiască unelte variate. Toate aceste condiții nu puteau fi îndeplinite de cercul restrîns și cu cunoștințele uniforme ale rudelor și vecinilor. S-a făcut simțită nevoia meșterilor : zidari pentru temelie, dulgheri pentru lemnăria mare a casei, tîmplari pentru tocurile ușilor și ferestrelor, uneori chiar și sobari și șițari. Pentru mîna de lucru nespecializată însă s-a recurs și se recurge și astăzi tot la forțele de muncă ale familiei, care participă în totalitatea ei la construirea casei, dînd ajutor la cărat, ridicat etc.

Pentru ridicarea unei case, doi oameni de meserie lucrează cam 40—50 de zile, zile de muncă de cîte 12—14 ore. În acest timp se include și cioplitul bîrnelor din lemn rotund și bătutul draniței, dar nu se cuprinde nici construirea temeliei de piatră, lucru de zidar, și nici tencuitul și văruitul. Adică în 40 de zile se pregătește lemnăria, se înalță pereții și se acoperă casa.

Casa de dimensiuni obișnuite, 8—9 m lungime și 4—5 m lățime, cu două sau trei încăperi, se construiește cam din 15—20 m^3 de lemn de brad, iar pentru acoperirea ei este nevoie de 3 000—5 000 de bucăți de draniță.

Construirea unei case este un eveniment de seamă în viața unei gospodării, de aceea terminarea ei este marcată printr-o sărbătorire. Ca și în alte părți din țară, această sărbătorire se leagă de momentul precis al ridicării ,,boldurilor'', punctul cel mai înalt al casei și care înseamnă terminarea lucrului la acoperiș și deci a întregii lemnării a casei. De aceea, la ridicatul boldurilor se leagă de ei o batistă sau un ștergar lucrat, înfășurat în jurul unui brăduț. În nodul ștergarului se pun bani pentru meșterul care a dus la bun sfîrșit construirea casei.

6) TIPOLOGIA LOCUINȚELOR

Uniformitatea caselor din satele înșirate pe malurile Bistriței și ale afluenților săi din zona cercetată este atît de puternică, încît, pentru călătorul ce trece pe șoseaua principală, ea se transformă într-o succesiune monotonă, întreruptă doar de micile aglomerări ale localurilor de prăvălii și cîrciumi ce alcătuiau altădată centrul ,,comercial'' al satului. Fără îndoială că această izbitoare uniformitate arhitectonică trebuie pusă în legătură cu unitatea naturală și social-economică a zonei cercetate. Cele douăzeci și șapte de sate în care s-au studiat construcțiile țărănești au o structură economică unitară, determinată de condiții naturale și istorice-sociale specifice pentru întreaga zonă.

Condițiile naturale au acționat asupra construcției caselor în două moduri :

Întîi, prin însuși felul materialului de construcție pe care mediul înconjurător l-a pus la dispoziția oamenilor : faptul că lemnul de brad este singurul material de construcție întrebuințat (piatra avînd o întrebuințare precisă și limitată la construirea temeliilor) își are importanța sa în generalizarea unui singur fel de a construi ; folosirea și a altui material de construcție — cărămidă, piatră sau chiar lemn de alte esențe — ar fi dus în mod sigur la o varietate arhitectonică, impusă de tratarea diferită pe care o cere fiecare material în parte.

În al doilea rînd, condițiile naturale au acționat direct asupra formelor pe care le-au luat diferitele elemente componente ale clădirilor, impunînd — mai ales prin factorii climaterici — anumite caracteristici arhitectonice : acoperișuri în pantă repede, pentru a grăbi scurgerea apelor provenite din ploi și zăpezi,

Fig. 8. - Gospodărie veche din Răpciuni (azi în Muzeul satului din București).

streșini foarte largi, pentru a apăra pereții, construirea de dolii pe latura caselor expusă vînturilor etc.

Era deci normal ca aceleași condiții naturale să-și exercite influența unificatoare asupra tuturor construcțiilor din zona cercetată. Aceasta constituie însă numai o bază de plecare unitară care ar fi putut fi modificată prin acțiunea factorilor economico-sociali, negreșit determinanți în această problemă a construirii caselor, problemă legată prin toate firele de întreaga viață socială. Acțiunea factorilor economico-sociali s-a făcut într-adevăr simțită, și încă din plin, dar această acțiune nu s-a manifestat printr-o tendință de diferențiere, ci a mers și ea pe linia unificării sau, mai bine zis, a împiedicării unei diversificări prea accentuate. Lucrul acesta s-a putut întîmpla pentru că însăși structura economică a zonei cercetate este caracterizată printr-o deosebită omogenitate. Principalele aspecte social-economice prezintă, fiecare în parte, un puternic caracter de uniformitate :

a) Structura socială a satelor din zona cercetată, privită în dezvoltarea ei istorică, este unitară : oamenii acestor locuri au fost clăcași pe moșiile mănăstirești sau boierești. Este vorba de o populație relativ recentă, în sînul căreia nu se vor găsi diferențieri de natura celor care deosebesc satele de răzeși de satele de clăcași și care ar fi putut să se resimtă și în arhitectura respectivă. Întreg teritoriul zonei cercetate constituia domeniul marilor mănăstiri moldovenești : Neamț, Secu, Agapia, Bistrița. Aceasta se vede foarte clar din numeroasele ,,cărți'' domnești de dreptate date cu prilejul numeroaselor pricini iscate din

încălcarea hotarelor de moşii. În toate aceste documente [1] privind zona cercetată şi al căror număr se ridică la aproape 30, datînd de la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, nu apare menţionat nici un sat. Mănăstirile aveau a-şi apăra poiene şi branişti în locuri ale căror numiri sînt aceleaşi şi astăzi : ,,Io Mihail Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Româneşti şi Ardealului şi Moldovei. Am dat şi am învoit rugătorilor noştri monahi de la mănăstirea Neamţ ca să fie slobozi a-şi apăra tot hotarul, rîul Bistriţei cu toate rîurile şi izvoarele cîte sînt de amîndouă părţile Bistriţei şi de la gura pîrîului Largul pînă la gura Fărcaşei şi rîul ce se numeşte Dreptul. Nimeni să nu aibe vreo treabă acolo" (Iaşi, 1600, mai 27) [2]. Fără îndoială că, dacă la această epocă ar fi existat sate, ele ar fi trebuit să fie menţionate, întrucît constituiau obiectul unor drepturi foarte întinse în orînduirea feudală. Un singur document indică o posesiune nemănăstirească în aceste locuri ; caracterul acestei posesiuni arată însă şi el că la începutul secolului al XVII-lea zona abia începea să fie populată, nu statornic, ci temporar, de oameni ce veneau din micile bazine depresionare ale Crăcăoanilor şi Bălţăteştilor ca să-şi îngrijească pămînturile noi defrişate : suretul lui Constantin Movilă din 1609 cere mănăstirii Bistriţa să lase în pace pe ,,acest om Ion din Bălţăteşti şi au zis că el ari o curătură în Hangul". Deci populaţia, dacă şi cîtă va fi fost, era atît de rară, încît pe locurile unde este astăzi aşezat satul Hangul, unul din cele mai mari şi mai vechi, puteau veni oameni din alte părţi să-şi facă locuri de cultură. Pe aceste pămînturi mănăstireşti trecute apoi, după secularizare, în stăpînire boierească, satele au început să se constituie tîrziu, spre mijlocul secolului al XVII-lea.

b) Pămîntul pe care sînt aşezate satele din zona cercetată, din punct de vedere al folosirii lui, nu este distribuit în mod echilibrat pe diversele categorii de terenuri, ci, aşa după cum reiese din cifrele de mai jos, 92,6% din totalul suprafeţei este acoperit de păduri, păşuni şi fîneţe, terenul arabil reprezentînd abia 2,5% din suprafaţa totală :

	categoriile de terenuri	ha	%	
	arabil	1 622	2,5	
	păşuni	6 372	10,1	23,4 %
	fîneţe	8 405	13,3	92,6 %
	păduri	43 909	69,2	
	livezi	28	0,1	
	clădiri	215	0,3	
	neutilizabil	2 842	4,5	
Pe întreaga zonă	t o t a l	63 393	100,0	

Această împărţire a pămîntului, în care predomină pădurea şi păşunile, a dus la o uniformizare a ocupaţiilor oamenilor.

c) Ocupaţia principală a oamenilor este lucrul la pădure, iar sursa principală de venituri a gospodăriilor ţărăneşti din această zonă o constituie cîştigurile realizate din tăiatul şi transportul lemnelor. Venituri ajutătoare se socotesc azi a fi cele rezultate din creşterea vitelor mari şi mici. Nu aceeaşi era situaţia în trecut, cînd veniturile realizate din creşterea vitelor reprezentau un procent sensibil mai mare în susţinerea economică a gospodăriei.

[1] Publicate în Editura Academiei, seria *Documente privind istoria României.*

[2] *Documente.* Veacul XVI. A. Moldova, doc. 352.

Organizarea vieții economice țărănești locale are deci și ea un caracter de uniformitate, oamenii neavînd posibilitatea de a face apel la alte surse de venituri.

d) În sfîrșit, și acesta este un aspect fundamental al problemei pe care o înfățișăm, repartiția pămîntului pe gospodării prezintă același caracter de uniformitate. Forma de exploatație agricolă dominantă în orînduirea capitalistă era cea mică, de pînă la 5 ha; 3 261 de gospodării, reprezentînd 82,3% din numărul total al gospodăriilor din zona cercetată, aveau pînă la 5 ha pămînt, ceea ce este extrem de puțin pentru o regiune muntoasă. Iar dacă am adăuga și exploatațiile între 5 și 10 ha, atunci am vedea că aproape întreg teritoriul era aproape egal împărțit unei mase omogene de mici exploatații, reprezentînd 98,0% din numărul total:

	mărimea exploatațiilor	numărul exploatațiilor	%	
	pînă la 1 ha	582	14,7	
	1–5 ha	2 679	67,6	82,3 %
	5–10 ha	624	15,7	98,0 %
	10–20 ha	72	1,8	
	Peste 20 ha	9	0,2	
Pe întreaga zonă	total	3 966	100,0	

Această fărîmițare egală a pămîntului este și un rezultat al relațiilor de clăcășie care au existat între locuitorii satelor și stăpînii moșiilor. Lupta de clasă s-a manifestat puternic și a dus la numeroase ciocniri și conflicte, care s-au încheiat cu împroprietăririle succesive ale țăranilor și cu destrămarea clasei de mari proprietari funciari.

Întreaga suprafață de pămînt fiind împărțită în loturi de proprietate foarte asemănătoare ca mărime, ceea ce pe o hartă cadastrală s-ar traduce în imaginea unei vaste plase cu ochiuri egale întinsă peste toată zona, și dat fiind că oamenii aveau la îndemînă numai cele două surse de venituri pe care le oferea regiunea — lucrul la pădure și creșterea vitelor —, s-a stabilit un nivel economic apropiat al gospodăriilor, care a influențat și el în sens uniformizator construirea locuințelor.

Am amintit aceste fapte pentru a sublinia că istoria socială comună, uniformitatea terenului, ocupația generalizată și distribuția asemănătoare a proprietății au creat o bază unitară, care se reflectă în uniformitatea arhitectonică a zonei.

Singurul factor modificator care a intervenit, producînd anumite diferențieri, a fost categoria socială a proprietarului casei. Influența exercitată de apartenența socială trebuie apreciată în mod diferit după epoca în care s-a produs. Pentru casele vechi, construite într-o epocă în care economia țărănească locală păstra încă aproape intacte caracterele unei economii naturale și în care contactul cu economia bănească a modului de producție capitalist, care pe la jumătatea secolului al XIX-lea se afla în faza sa de început în această regiune, era slab, influența exercitată de categoria socială se limita doar la modificări de plan. Acest lucru a fost verificat în toate cazurile în care s-a putut preciza categoria socială a proprietarului casei de la mijlocul secolului trecut. Cu ceva mai puțină siguranță, din cauza numărului redus de exemplare întîlnite, se poate atribui aceleiași influențe apariția cerdacului. Trebuie remarcat că aceste două

cazuri de diferențiere— plan și cerdac —, datorate influenței exercitate de categoria socială, au mers pe linia unei perfecte integrări în formele arhitectonice locale. Nu același lucru se poate spune despre diferențierile ce s-au ivit ca urmare a influenței categoriei sociale la casele construite în cursul primei jumătăți a secolului al XX-lea, și mai ales în anii de după primul război mondial. Epoca de ascensiune a capitalismului a dus la formarea unei chiaburimi ce și-a rotunjit averile nu numai prin exploatarea forțelor de muncă în agricultură sau creșterea vitelor, ci și prin operații comerciale născute în urma contactului tot mai strîns dintre sat și oraș. Pe această cale au pătruns la sate elemente arhitectonice care nu se mai leagă de fondul local și care, de altfel, au rămas izolate, fiind străine concepției constructive țărănești.

Uniformitatea arhitectonică de care am vorbit nu trebuie înțeleasă în sensul unei stagnări complete a procesului de transformare pe care îl suferă construirea caselor în decursul timpului. Casele de pe Valea Bistriței s-au transformat o dată cu progresul tehnic al uneltelor și cu evoluția întregii vieți sociale. În zona cercetată această transformare s-a manifestat prin schimbări intervenite în tehnica construcțiilor, printr-o nouă dimensionare a clădirilor și prin modificarea unor elemente arhitectonice izolate. Pentru a ne da seama de gradul în care au avut loc aceste transformări, înregistrarea statistică a caselor s-a făcut pe grupe de vechime. Împărțirea convențională pe grupe egale de vechime este impusă de metoda de cercetare statistică. Rezultatele acestei operații au fost următoarele :

case foarte vechi	1830 – 1860	46
case vechi	1861 – 1890	110
case de vechime mijlocie	1891 – 1920	470
case din epoca mai nouă	1921 – 1950	370
Total case înregistrate		996

S-au luat apoi în considerare acele elemente a căror prezență, absență sau modificare poate fi semnificativă și care ar putea servi drept puncte de sprijin în construirea de forme arhitectonice distincte. Aceste elemente sînt :

1. elevația
2. materialul de construcție al temeliei
3. materialul de construcție al corpului casei
4. materialul de construcție al acoperișului
5. tipul acoperișului
6. planul
7. prispa
8. dosarul
9. cerdacul
10. fațada
11. ornamentația.

Fiecare dintre aceste elemente poate să apară egal sau inegal distribuit pe grupe de vechime sau poate să apară cu o frecvență extrem de redusă. În primul și ultimul caz vom avea de-a face cu indicii uniformității. În cel de-al doilea caz, cu tendințele de diferențiere, surprinse deocamdată pe elemente izolate și nu pe gruparea lor, care singură duce la construirea de tipuri.

Elevația

Din cele 996 de case înregistrate, numai două sînt cu etaj (clădite pe pivnițe mai înalte). Procentul cu totul neglijabil al caselor înalte (0,3%) ne îndreptățește să spunem că una din caracteristicile generale care imprimă o notă de uniformitate caselor din zona cercetată este faptul că toate au numai parter. Toate cele 996 de case au temelia construită din piatră, iar 994 de case din 996, adică 99,7%, sînt construite din lemn.

În ceea ce privește tehnica de construcție, intervine o dublă diferențiere între primele două grupe de vechime și celelalte două grupe, și anume :

a) din totalul cazurilor în care corpul caselor este construit din bîrne rotunde vizibile, 75,0% fac parte dintre casele foarte vechi și vechi ;

b) din totalul cazurilor în care construcția nu este în întregime tencuită, ci sînt tencuite numai ramele ferestrelor și ușilor, 99,2% aparțin caselor de vechime mijlocie și celor noi.

Nota de uniformitate masivă este dată însă de marele procent al caselor de lemn total tencuite, care reprezintă 73,6%, procentajul menținîndu-se ridicat la toate grupele de vechime :

casele foarte vechi sînt tencuite în întregime în	89,1%	din cazuri
casele vechi sînt tencuite în întregime în	91,5%	,, ,,
casele de vechime mijlocie sînt tencuite în întregime în	91,9%	,, ,,
casele noi (exceptînd pe cele în construcție) în	74,2%	,, ,,

Deci 990 de case din 996, reprezentînd 99,5%, sînt acoperite cu draniță, o casă este acoperită cu țiglă, iar cinci sînt acoperite cu tablă. Toate aceste șase case neacoperite cu draniță fac parte din grupele caselor de vechime mijlocie și noi.

Forma acoperișului

Din totalul de 996 de case, 776 de case, adică 77,9%, au acoperișul în patru table. Acoperișurile în două table și cele zise ,,nemțești" apar aproape exclusiv la grupele caselor de vechime mijlocie și noi, și anume :

a) 98,5% din totalul caselor acoperite în două table sînt de vechime mijlocie și noi ;

b) toate casele cu acoperiș ,,nemțesc" fac parte din grupele de vechime mijlocie și noi.

Aceeași deosebire o regăsim și în ceea ce privește proporțiile acoperișurilor în două table în cadrul celor două mari grupe de vechime : numai 1,4% din casele foarte vechi și vechi sînt acoperite în două table, în timp ce casele de vechime mijlocie și noi cu acoperiș în două table reprezintă 25,9% din totalul lor.

Planul

Planul caselor din zona cercetată pune cîteva probleme care vor fi precizate în capitolul ce se va ocupa de tipurile de case.

Așa cum a început de pe acum să se contureze la celelalte elemente, și planul prezintă un dublu aspect : pe de o parte el indică uniformitatea arhitectonică a zonei, iar pe de altă parte grupează casele înregistrate în două mari grupe.

Iată, în primul rînd, funcția sa uniformizatoare: din 996 de case, 810 — reprezentînd 81,3% — se împart aproape în jumătate, 381 avînd planul de două încăperi, iar 429 planul de trei încăperi (cu tindă la mijloc).

Pe grupe de vechime însă, diferitele planuri se distribuie foarte clar. Astfel, în grupele caselor foarte vechi și vechi, însumînd 156 de case, planul cu două încăperi cu o intrare totalizează un număr de 103 case, adică 66,1%. Pe lîngă aceasta, cele două grupe de case foarte vechi și vechi au în exclusivitate planul vechi caracteristic cu două încăperi și cămară reprezentată prin 17 exemplare. În același timp, planul cu două încăperi plus tindă nu reprezintă în cadrul grupelor de case foarte vechi și vechi decît 16,1%.

Cu totul alta este situația la grupele de case de vechime mijlocie și noi: aici planul cu două încăperi plus tindă la mijloc reprezintă 50,8%, în timp ce planul cu două încăperi cu o intrare reprezintă numai 33,1% din totalul caselor de vechime mijlocie și noi.

Prispa

Prispa este prezentă la 939 din cele 996 de case înregistrate în zona cercetată de pe Valea Bistriței, adică la 94,3% din cazuri. Mai mult de jumătate — 557 de case, reprezentînd 56,3% din casele cu prispă — au prispa pe trei laturi ale casei. Acestea sînt cifrele ce indică liniile de uniformitate a arhitecturii locale în ce privește prispa. Intervin însă și cu privire la prispă diferențieri care tind la gruparea caselor în două mari grupe de vechime:

a) În timp ce în grupa caselor foarte vechi și vechi casele fără prispă reprezintă numai 0,6%, la casele de vechime mijlocie și noi ele reprezintă 6,7%. În această proporție relativ ridicată intră și un număr de case aflate în construcție. Scăzînd procentajul respectiv, rămîn totuși 2,8% case fără prispă, ceea ce reprezintă un număr de cinci ori mai mare decît la casele foarte vechi și vechi.

b) Diferențele devin mai sensibile îndată ce trecem la analiza proporțiilor diferitelor feluri de prispe pe grupe de vechime. Este izbitoare astfel poziția inversă a celor două grupe mari de vechime relativ la frecvența prispei pe o latură și a celei pe trei laturi: în timp ce grupa caselor foarte vechi și vechi prezintă numai trei case — adică 1,9% — avînd prispă pe o latură, grupa caselor de vechime mijlocie și noi are 232 de case cu prispă pe o latură, reprezentînd 29,6% din totalul caselor. Aceeași diferență de circa 27%, dar de astă dată în sens invers, o constatăm în situația prispei pe trei laturi: 126 de case din grupa I de vechime (case foarte vechi și vechi), reprezentînd 81,3%, au prispă pe trei laturi, în timp ce 431 de case din grupa a II-a de vechime (case de vechime mijlocie și noi), reprezentînd numai 54,9%, au prispă pe trei laturi.

Dacă remarcăm că tipul cel mai dezvoltat de prispă, cel pe patru laturi, se întîlnește în proporție de 7,1% la casele din grupa I și numai de 1,6% la casele din grupa a II-a, putem conchide că delimitarea celor două mari grupe de vechime, din acest punct de vedere, al extensiunii prispei, ar merge pe o linie ce s-ar putea exprima în tendința caselor de vechime mijlocie și noi (grupa a II-a) de a părăsi prispa complicată pe patru și pe trei laturi și de a se îndrepta spre

prispa simplă de fațadă. Numeric, acest tip de prispă este încă relativ slab reprezentat — 232 de case, adică 29,6% din casele de vechime mijlocie și noi —, dar sensul evoluției este acesta.

Dosarul sau dolia

Această construcție care apare ca o completare a planului casei are un puternic caracter de uniformitate în ceea ce privește distribuția ei pe grupe de vechime, diferențierile fiind ușoare.

692 de case, reprezentînd 69,5% din totalul caselor înregistrate, au dolii. Din acest număr, 552 de case, adică 79,8%, au dolii construite în spatele casei, pe toată lungimea acestui spate. La celelalte modalități de construire a doliilor (în stînga casei, în dreapta etc.) apar frecvențe reduse.

Pe grupe de vechime, se poate constata o descreștere procentuală a caselor lipsite de dolii de la cele foarte vechi spre cele noi. În grupa I (casele foarte vechi și vechi) 30,8% din case nu au dolii, pe cînd în grupa a II-a (casele de vechime mijlocie și noi) 23,9% nu au dolii, ceea ce înseamnă că tendința de a construi dolii se întărește pe măsură ce ne apropiem de timpul nostru.

Adăugarea atît de frecventă a doliei duce la o uniformizare vădită a liniei arhitectonice a caselor din zona cercetată.

Cerdacul

Cerdacul este primul element arhitectonic, dintre cele studiate pînă acum, care nu mai intervine ca factor uniformizator în principal, ci introduce o serie de diferențieri. Aceste diferențieri vor fi analizate mai amănunțit în capitolele referitoare la tipurile de case și de cerdacuri. Aici interesează deocamdată numai distribuția lui inegală pe grupe și pe vechime.

Proporția caselor cu cerdac este cea mai redusă dintre toate proporțiile stabilite pînă acum pentru diferitele elemente arhitectonice ale caselor. Din totalul de 996 de case, numai 255, adică 25,6%, au cerdac. Cerdacul este de trei ori mai frecvent la casele de vechime mijlocie și noi decît la cele foarte vechi și vechi. În grupa I (casele foarte vechi și vechi), doar 10,2% din case au cerdac, în timp ce în grupa a II-a 28,4% au cerdac. Distincția între cele două grupe mari de case merge și pe alte elemente legate de construcția cerdacului, și anume pe poziția lui față de axul de simetrie al casei. La casele foarte vechi și vechi cerdacul e plasat în dreapta casei în proporție de 62,5%, pe cînd în casele de vechime mijlocie și noi el este plasat în axul casei în 98,3% din cazuri, adică fiecare din cele două grupe mari de case are o amplasare specifică a cerdacului. Deosebirile de frecvență și poziție sînt întărite de deosebirile de structură constructivă și vor fi studiate în capitolele indicate.

Fațada

Expresivitatea maximă a unei construcții se concentrează în fațadă și este în primul rînd în funcție de stabilirea unor proporții armonice echilibrate. Aceste proporții sînt subliniate de anumite elemente de fațadă care pot întruni și necesități constructive. Din acest punct de vedere, casele din zona cercetată de pe Valea Bistriței prezintă două elemente de fațadă: stîlpii de lemn și pălimarul.

Stîlpi de lemn au 548 de case, adică 55,0% din totalul de 996 de case înregistrate. Casele din grupa I au stîlpi de lemn în 32,1% din cazuri, în timp ce casele din grupa a II-a în 59,0% din cazuri.

Pălimarul este foarte puțin răspîndit la casele din zona cercetată. El se întîlnește numai la 16,1% dintre casele înregistrate.

Amîndouă aceste elemente prezintă o evoluție în timp asemănătoare: frecvența lor în raport cu vechimea caselor se așază pe o curbă ce atinge maximum la casele de vechime mijlocie.

	stîlpi	*pălimar*
case foarte vechi	15,2 %	4,3 %
case vechi	39,1 %	12,7 %
case de vechime mijlocie	70,5 %	21,5 %
case noi	45,1 %	11,6 %

Într-adevăr, la casele noi, și mai ales la cele în construcție, există o tendință accentuată de a adopta fațade noi, zise cu „intrînd", la care stîlpii dispar complet.

Ornamentația

Ornamentația are un cîmp de aplicație foarte restrîns la casele din zona cercetată. Absența unei ornamentații bogate contribuie și ea la aspectul de uniformitate a arhitecturii locale. Lipsa mai ales a ornamentelor realizate prin dăltuire la o arhitectură al cărei principal material de construcție este lemnul se explică prin absența lemnului de stejar care să permită dăltuirea.

Tehnicile ornamentale cele mai răspîndite sînt două: tăierea scîndurilor cu ferăstrăul („un ala numit traforaj") și vopsirea lemnului.

Scîndurile tăiate cu ferăstrăul se întîlnesc la 25,1% din totalul caselor înregistrate. Distribuirea lor pe grupe de vechime subliniază încă o dată diferența dintre casele foarte vechi și vechi, pe de o parte, și cele de vechime mijlocie și noi, pe de altă parte. În grupa I de case scîndurile tăiate apar la 3,9% din cazuri.

Lemnul vopsit are o răspîndire ceva mai mare, casele la care apare reprezentînd 35,8% din totalul caselor înregistrate. Vopsirea lemnului are însă mai puțin un caracter ornamental decît unul practic, de apărare a lemnului. În grupa I lemnul apare la 22,4% dintre case, în timp ce în grupa a II-a el apare la 37,1% din totalul de 996 de case înregistrate.

Tipurile

Seria de elemente arhitectonice analizate și considerațiile de ordin social-economic au condus la precizarea etapelor succesive ale operației de definire a tipurilor de case. Din studiul concret, pe teren, al caselor țărănești de pe Valea Bistriței, precum și din compararea procentajelor ce exprimă frecvența diferitelor caracteristici ale caselor din zona cercetată, au reieșit anumite tendințe de grupare a locuințelor. Clasificarea tipurilor de case s-a făcut pe baza acestor tendințe care sînt expresia, în principal, a combinării a trei factori : a. epoca în care s-a construit casa ; b. elementul arhitectonic dominant ; c. categoria socială.

În ceea ce privește considerarea vechimii caselor, s-a ajuns la concluzia că totalitatea caselor se împarte în două mari grupe, corespunzînd a două epoci diferite. Pragul între aceste două epoci se așază în jurul anului 1900. Casele mai vechi de 50—60 de ani și casele construite după 1900—1910 constituie, fiecare grup luat în parte, cîte o categorie prezentînd caractere omogene. Împărțirea fiecăreia din aceste două grupe mari în cîte două subgrupe de vechime a făcut posibilă sublinierea și indicarea sensului transformărilor intervenite în construcțiile țărănești o dată cu trecerea timpului.

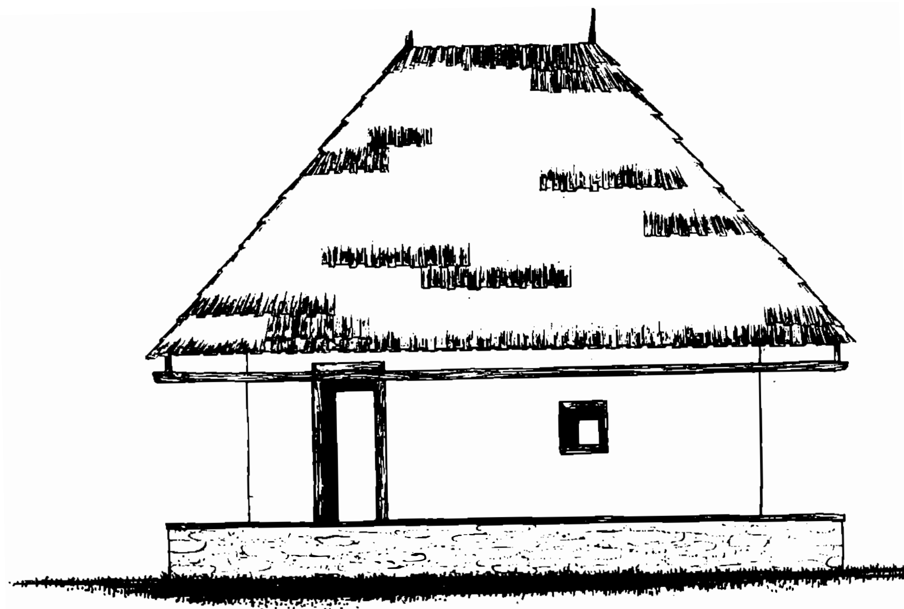
Prin element arhitectonic dominant am înțeles acel element prezent în ambele grupe de vechime, dar care, prin modul de construcție și prin frecvența sa diferențiată, poate să constituie criteriul esențial în definirea tipurilor de case din cadrul unei epoci. În legătură cu tipul și cu prezența sau absența acestui element definitoriu — care este cerdacul — și în funcție de epoca de construcție a casei se structurează și celelalte elemente arhitectonice.

Categoria socială este cel de-al treilea factor care operează în sensul diferențierii caselor din cadrul grupelor de vechime. Influența categoriei sociale este mai puternică la casele construite după 1900, cînd va da naștere unor tipuri de case aparte. Epoca capitalismului ascendent a produs o accelerare a procesului de diferențiere socială în sînul țărănimii și a determinat întărirea puterii economice a elementelor chiaburești. Această împrejurare s-a oglindit și în arhitectura populară, prin apariția unor aspecte arhitectonice noi, dezvoltate în bună parte sub influența construcțiilor orășenești.

Pe această cale s-a ajuns la stabilirea a cinci tipuri de case : I. casa veche simplă ; II. casa veche cu cerdac ; III. casa nouă simplă ; IV. casa nouă cu cerdac ; V. casa nouă cu cerdac-turnuleț mansardat.

În sfîrșit, s-ar putea vorbi, deși uneori iese din cadrul categoriei de construcții destinate locuirii, de un al șaselea tip de casă, și anume de ,,casa-prăvălie''. Despre acest tip cu caractere cu totul speciale se va ocupa un capitol ulterior, care va insista asupra structurii zonale a satului.

I. **Casa veche simplă**. Nucleul originar al satelor mai vechi, în care tendința de aglomerare a caselor este mai puternică, se află așezat mai totdeauna pe locul larg și drept de la confluența micilor pîrîuri cu Bistrița: Poiana Teiului la gura Largului, Răpciunii la gurile Răpciuniții și ale Pîrîului Mare, Hangu la gura Hangului. Aici au început oamenii a-și face mai întîi casele și de-abia mai tîrziu au început să urce cu așezările lor în susul văilor mici și întunecoase, pe care le-au cucerit pas cu pas în luptă cu pădurea neagră de brad. Pînă azi, aici, în aceste inimi vechi de sat, se întîlnesc cele mai multe dintre acele case care au trăit

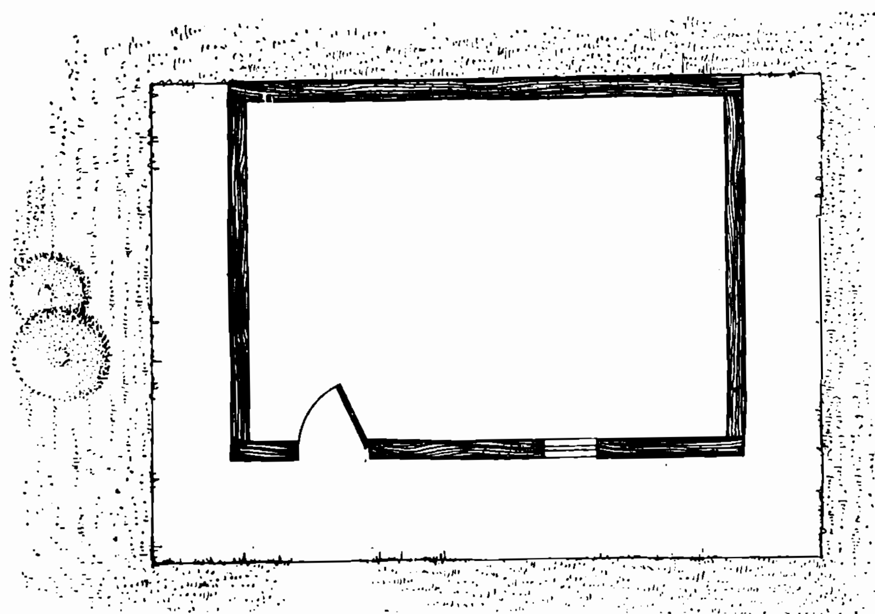

Fig. 9. — Casă veche din Hangu.

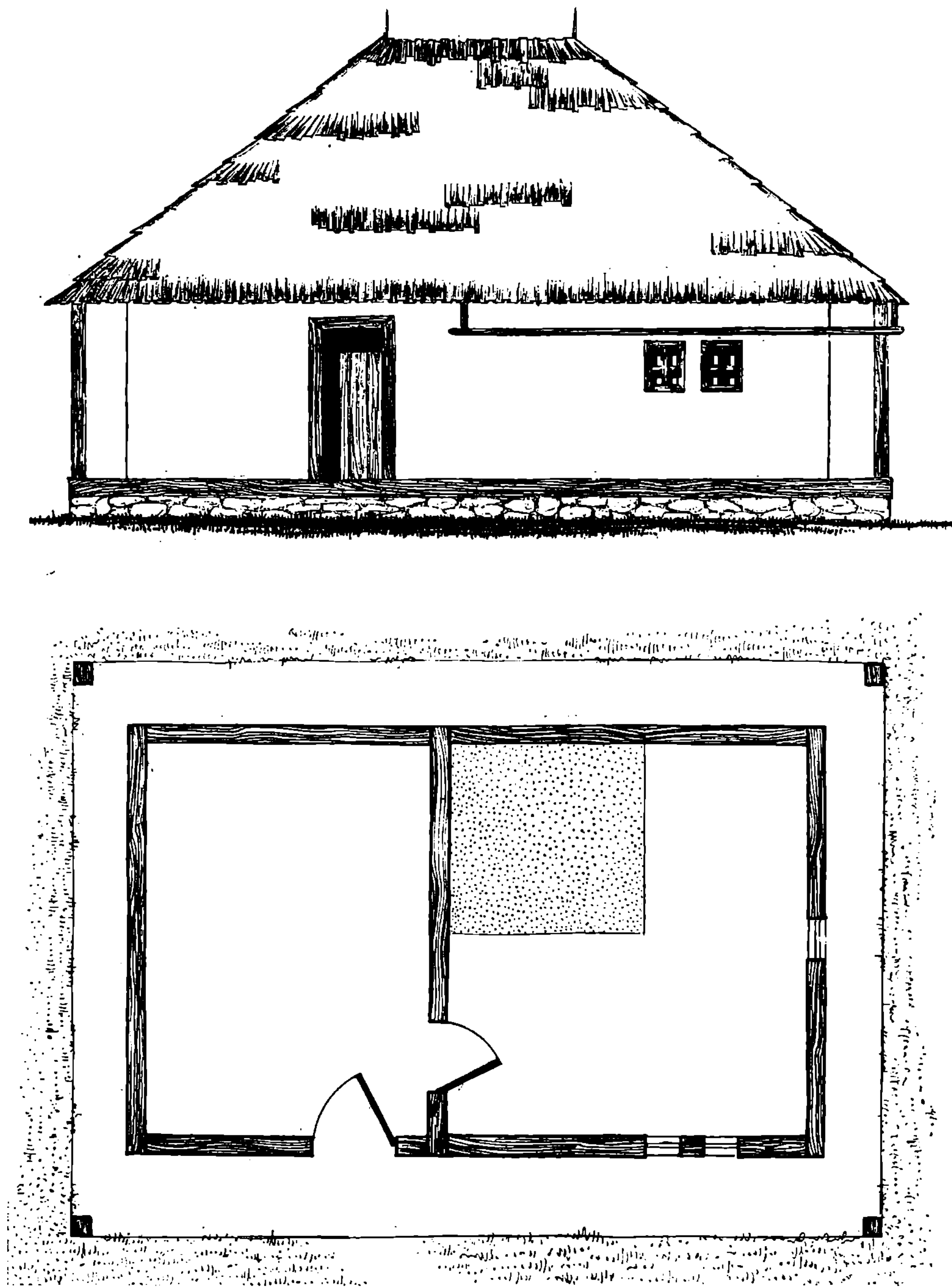

Fig. 10. — Casă veche din Topoliceni.

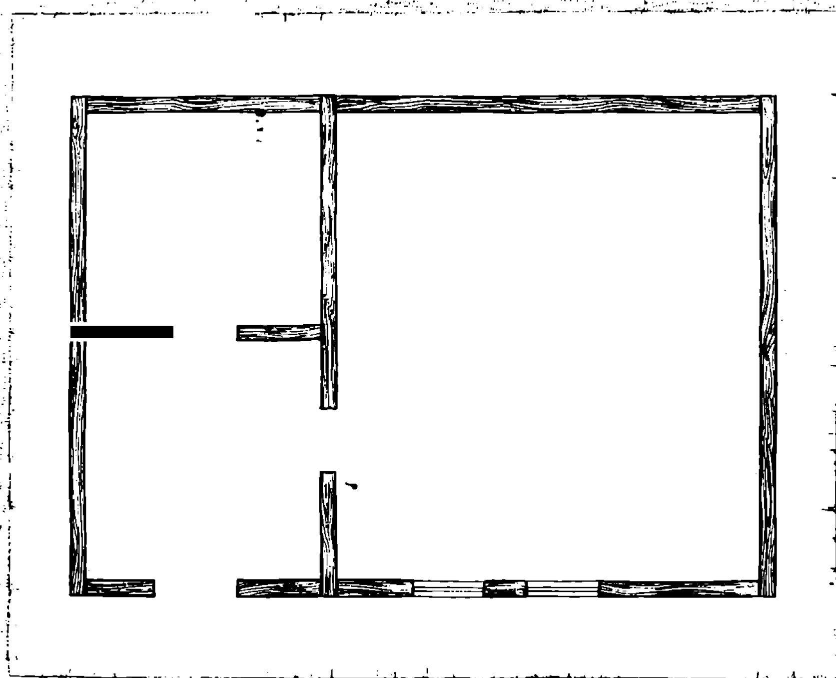
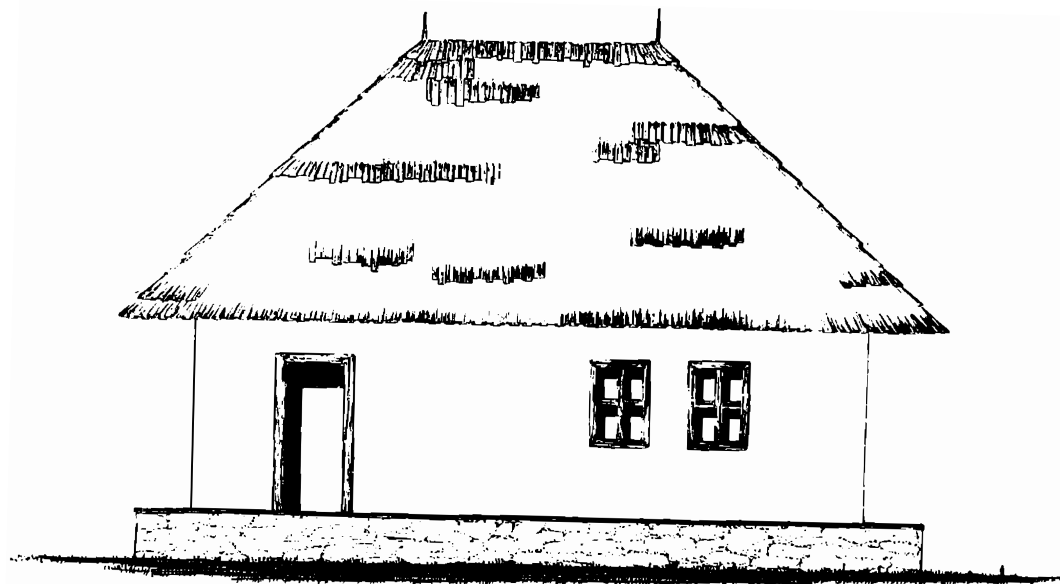

Fig. 11. — Casă veche din Poiana Teiului.

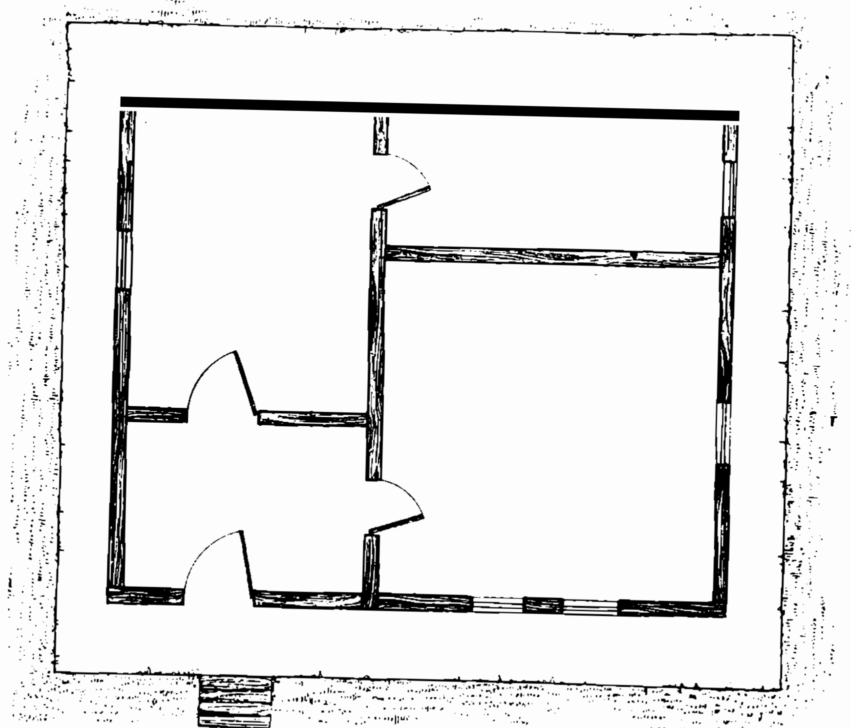

Fig. 12. – Casă veche din Săvineşti.

trei, patru sau mai multe veacuri de om. De sus, de pe vreo înălțime vecină satului, un ochi obișnuit le recunoaște lesne acoperișurile negre și înalte, singuratice în mijlocul bucății de pămînt trase mai la o parte și ferite din calea drumului mare.

Casele vechi au pereții scunzi, prispa largă și acoperișul înalt cu streșini mari. Fațada, foarte simplă, are o ușă și unul sau două ochiuri mici de geam.

Întreaga construcție este așezată pe o temelie foarte mică de piatră de mal gălbuie, plată, de multe ori nelegată cu mortar. Temelia nu are aceeași înălțime de jur împrejur, deoarece rostul ei este, pe lîngă cel de a izola lemnul și de a-l feri de umezeala pămîntului, să formeze o suprafață plană pe care să se așeze tălpile de lemn. De aceea înălțimea ei este mai mică unde terenul este mai ridicat și este mai mare unde terenul este lăsat, încît tălpile par uneori puse direct la pămînt pe una sau două laturi ale casei, iar temelia de piatră este vizibilă numai într-o parte a casei. 66% dintre casele vechi sînt construite pe astfel de temelii inegale ca înălțime, avînd a rezolva diferențe de nivel. Această cifră este grăitoare și pentru natura terenului atît de accidentat al Văii Bistriței și al afluenților ei.

Pe temelia de piatră, a cărei înălțime variază între 10 și 40 cm, stau tălpile casei și ale prispei, formînd o ramă dublă. Tălpile sînt construite din lemn, sînt lungi, uneori cioplite în patru muchii, alteori cioplite numai pe o față. Ele sînt cele mai groase lemne întrebuințate în construcția casei, atingînd pînă la 40 cm în secțiune. Distanța dintre talpa casei și talpa prispelor este mai mare în fața casei și mai mică în părțile laterale ale casei. Spațiul dintre cele două rame se umple cu bolovani și cu pămînt și formează prispa casei, a cărei lățime merge pînă la 1,10 m.

Talpa casei susține pereții construiți din bîrne rotunde încheiate „stînește" la capete. Pereții au în genere înălțimea de 1,60—1,80 m, rareori, la casele vechi ale țăranilor înstăriți, ajungînd pînă la 2,10 m. Într-un singur caz s-a întîlnit o casă veche cu pereții înalți de 2,40 m. Pereții de bîrne sînt aproape totdeauna lipiți și văruiți, numai 7,1% din cazurile înregistrate, adică 10 case din 140, avînd pereții de bîrne netencuiți. Uneori tencuiala este mai groasă și acoperă neregularitățile pereților, de foarte multe ori însă tencuiala este subțire și spinările bîrnelor se străvăd prin ea.

Casa veche are o singură ușă de intrare, plasată mai totdeauna în dreapta casei. Ferestrele sînt foarte mici : la odaia de locuit ele au în medie dimensiunile 0,40—0,50 m, iar la cămări 0,10—0,20 m. Caracteristică pentru fațada caselor vechi este așezarea foarte apropiată a celor două ferestre din față, distanța dintre ele fiind de 0,10—0,20 m. Uneori amîndouă ferestrele de la fațadă sînt prinse în aceeași ramă de lemn. Fațada caselor vechi este foarte simplă și nu cuprinde nici un element ornamental. Singurul lucru care ar putea fi considerat ca atare este rama vopsită a ferestrelor sau brîul de albăstreală de var din jurul lor. Și aceasta apare însă rar. Prispa nu este închisă cu pălimar aproape niciodată, iar stîlpii de lemn s-au întîlnit în puține cazuri. Ceea ce ar trebui poate amintit este „beldia", un lemn rotund cu diametrul de 0,5—0,10 m și lung de 4—7 m agățat sub streașina casei. Pe ea se pun țoalele și hainele cînd se scutură casa.

Acoperișul caselor vechi are trei caracteristici principale : 1. înălțimea, care este uneori de 2 și de 3 ori mai mare decît cea a pereților casei socotiți de la nivelul prispei ;

2. coama scurtă; în unele cazuri ea reprezintă 1/4 din lungimea poalei tablei din față a acoperișului;

3. streașina foarte largă, care trece peste marginile prispei cu cîte 10—20 cm; s-au întîlnit cazuri în care streașina avea o lățime de 1,60 m.

Dranița acoperișului vechi este mare și groasă; s-au mai găsit încă exemplare în care dranița este prinsă în cuie de lemn de tisă, lungi de 0,10 m, cioplite cu barda și avînd secțiunea pătrată.

Caracteristicile amintite ale acoperișurilor dau caselor vechi o notă aparte care face ca ele să fie imediat deosebite de casele mai noi.

II. **Casa veche cu cerdac**. Casa veche cu cerdac este cel mai interesant tip de casă întîlnit în zona cercetată de pe Valea Bistriței. Interesul pe care îl prezintă acest tip de casă este dublu:

a. în primul rînd, el poate servi la precizarea răspîndirii geografice în țara noastră a tipului de casă cu foișor, fiind în această privință una dintre variantele cele mai nordice;

b. în al doilea rînd, acest tip de casă, spre deosebire de celelalte, are un stil bine caracterizat, însușirile lui estetice dîndu-i dreptul de a fi considerat ca cea mai izbutită realizare arhitectonică din întreaga zonă studiată.

Pe lîngă aceasta, tipul de casă veche cu cerdac este în legătură cu cîteva importante probleme ale planului și împărțirii interioare. În sfîrșit, construcția cu totul specială a cîtorva dintre cerdacurile întîlnite la acest tip de casă veche este o contribuție remarcabilă a meșterilor de case țărani de pe Valea Bistriței, care au îmbogățit arhitectura originală a foișoarelor cu încă un tip.

Casa veche cu cerdac se întîlnește rar pe Valea Bistriței. Din cele 156 de case vechi și foarte vechi, numai 16, reprezentînd 10,2% fac parte din acest tip.

Elementele constructive ale casei cu cerdac sînt aceleași ca ale casei vechi simple, după cum aceleași sînt și materialele de construcție, precum și tehnica lor de prelucrare. Casa este construită tot pe o temelie de piatră de mal plată pe care sînt așezate tălpile masive de trunchi; pereții sînt tot din bîrne, în cea mai mare parte a cazurilor rotunde, tencuiți și văruiți; acoperișul este înalt, cu streșini largi. Ca urmare a existenței cerdacului însă, apar unele elemente noi, iar cele cunoscute capătă o dimensionare nouă. În acest mod toate acele elemente pe care le-am analizat anterior se grupează într-un anume fel caracteristic casei vechi cu cerdac.

Cerdacul nu apare ca o simplă adăugare la casa veche, ci, datorită faptului că o dată cu el apare și intrarea de piatră a beciului săpat sub casă, intervin o serie de modificări în întreaga construcție. Pentru ca intrarea beciului să fie destul de înaltă, temelia de piatră a casei se înalță și ea, atingînd împreună cu rama de bîrne a tălpii prispelor pînă la 1 m înălțime. Pereții se ridică și ei pînă la 2,20—2,35 m. Schimbarea cea mai puternică intervine însă la fațadă. Cerdacul este așezat în dreapta casei, deasupra intrării beciului. Pereții laterali ai intrării în beci sînt construiți tot din piatră de mal plată, bolta însă este realizată printr-o grindă sau două cioplite în arcadă. Pe această arcadă de lemn este construită platforma cerdacului, care în acest fel este mai înalt decît restul prispei cu 0,20—0,30 m. Diferența aceasta de nivel este un element de variație care poate fi apreciat din punct de vedere estetic ca pozitiv. Construcția cerdacului a impus și apariția unor noi elemente constructive și decorative ale fațadei. Ca elemente constructive apar stîlpii de susținere ai acoperișului cerdacu-

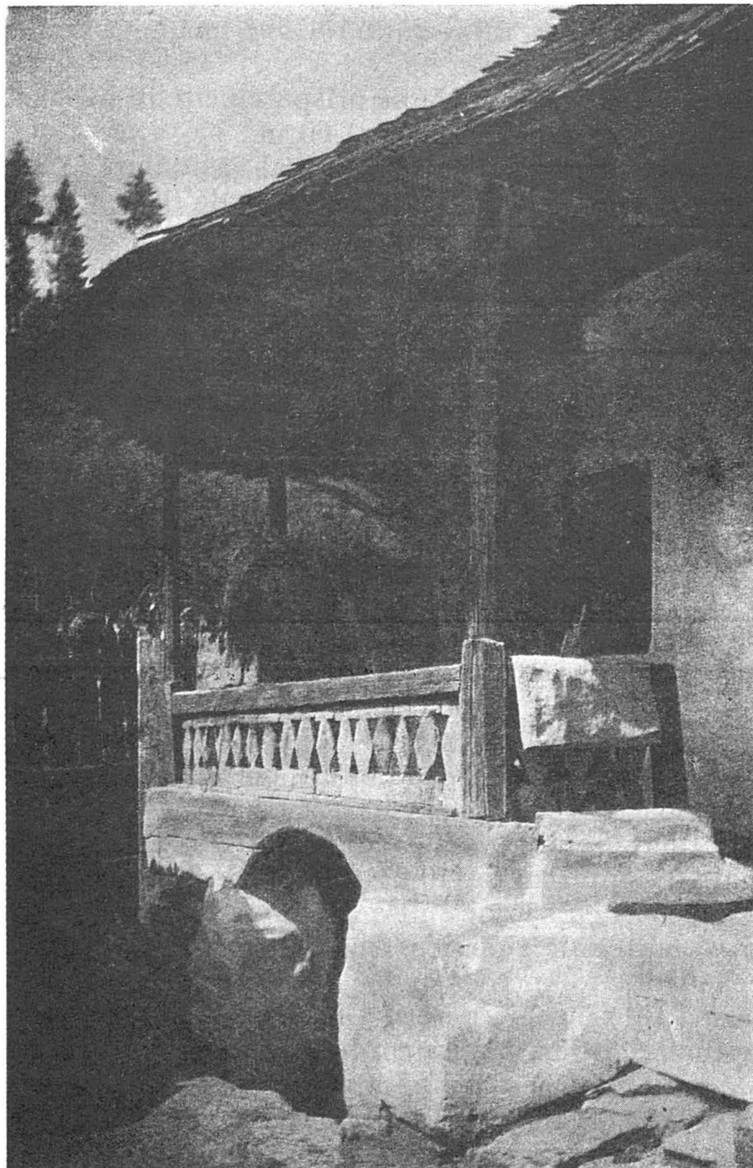

Fig. 13. – Cerdac la o casă veche din Audia.

lui, iar ca element decorativ principal apare pălimarul de lemn. Stîlpii sînt uneori cioplіți, fără a prezenta însă vreo realizare deosebită. Pălimarul însă, din scînduri tăiate în forme geometrice simple, este deosebit de atrăgător, mai ales prin dimensiunile sale bine proporționate, apărînd ca o completare decorativă delicată a blocului masiv de zidărie și a golului de sub arcada intrării beciului. La unele case pălimarul cerdacului se continuă și de-a lungul prispei de la fațadă.

Prezența cerdacului a impus și modificarea liniei acoperișului. Această modificare este în funcție de tipul cerdacului și îmbracă forme deosebite după cum e vorba de un cerdac cu fronton, în trei table sau construit pe coardă. Despre aceste tipuri de cerdac se va vorbi într-un capitol următor. Aici vrem doar să subliniem linia cu totul originală pe care o ia acoperișul cînd este vorba de un cerdac construit pe coardă. În cazul acestui tip de cerdac, streașina din

partea dreaptă a casei urmează o linie curbă care avansează cu aproape un metru în afară. Cerdacul construit pe coardă nu apare astfel cu un acoperiș distinct, separat de restul acoperișului prin îmbinări de suprafețe triunghiulare, ci apare adăpostit sub un fel de prelungire a acoperișului a cărei linie are o anumită eleganță.

Casa veche cu cerdac de pe Valea Bistriței are caractere specifice care-i asigură un loc precis în cadrul unei tipologii a caselor cu foișor din țara noastră. Aceste caractere decurg atît din modul deosebit de construcție a cerdacului construit pe coardă, cît și din poziția cerdacului în raport cu celelalte elemente constructive ale casei. Cerdacul caselor vechi de pe Valea Bistriței apare totdeauna la case care au prispă pe trei laturi sau pe toate cele patru laturi, caracteristică ce nu este niciodată întîlnită la casele cu foișor din Vîlcea, Muscel sau Buzău, pentru a lua pe cele mai bine închegate tipuri de case cu foișor, unde foișorul apare totdeauna însoțit de prispă sau de sală pe o singură latură. În al doilea rînd, cerdacul celor mai vechi case de pe Valea Bistriței nu este construit în același ax cu ușa de intrare; el apare deci nu ca o construcție destinată a apăra intrarea casei, ci ca o construcție menită să rezolve problemele legate de construirea intrării beciului, utilizînd spațiul suplimentar ivit în urma zidirii gîrliciului.

CÎTEVA PROBLEME COMUNE CELOR DOUĂ TIPURI VECHI DE CASE.

Din totalul de 996 de case înregistrate în zona cercetată de pe Valea Bistriței, 140 de case aparțin tipului de casă veche simplă, iar 16 case fac parte din tipul de casă veche cu cerdac. Procentual, fiecare dintre cele două tipuri reprezintă 14,0% și, respectiv, 1,6% din numărul total al caselor. Luate laolaltă, cele 156 de case alcătuiesc stratul vechi al construcțiilor țărănești din Valea Bistriței. Construite în aceeași epocă, cu o tehnică întrebuințînd încă unelte neperfecționate, casele celor două tipuri vechi au unele elemente comune, de care se leagă cîteva probleme.

Planul caselor vechi de pe Valea Bistriței prezintă unele particularități demne de amintit. Printre acestea vor fi subliniate cele legate de evoluția planurilor și de diferențierile reflectînd categoriile sociale ale proprietarilor respectivi.

Repartiția celor 156 de case pe planuri diferite este următoarea:

Planul	numărul caselor	procentaj
1. O singură încăpere	3	1,9%
2. Două încăperi (indiferent de poziția intrării: stînga, dreapta, tinzînd spre mijlocul casei)	103	66,1%
3. Trei încăperi (cămara și tinda în dreapta casei)	16	10,2%
4. Trei încăperi (tinda la mijlocul casei)	25	16,0%
5. Patru și cinci încăperi, cu cămăruță în spațiul odăii mari	6	3,8%
6. Patru și cinci încăperi, fără cămăruță	3	2,0%
Total	156	100,0%

Principala caracteristică a acestor planuri este că au o singură intrare de afară. Trebuie remarcat faptul că planul de două încăperi alipite, fiecare cu intrare separată de afară, plan atît de frecvent în alte regiuni ale țării (Hunedoara, Gorj, Argeș, Muscel), nu apare de loc în zona cercetată de noi. Această caracteristică se va transmite și caselor noi, ceea ce va face ca proporția planului de două încăperi alipite față de totalul caselor înregistrate să fie extrem de mică : 2,4% (24 de case din 996).

Din cifrele pe care le-am dat reiese marea răspîndire a planului de două încăperi, odaie cu tindă, cu intrare prin tindă. Acest plan, în cele trei variante ale sale determinate de plasarea intrării, se va întîlni în număr destul de mare și la casele noi.

În ceea ce privește problema vechimii diferitelor planuri și a evoluției lor în zona cercetată, ea ni se pare a fi deosebit de interesantă. Problema principală care se pune este aceea a stabilirii sensului evoluției împărțirii interioare în raport cu două planuri : planul odaie cu tindă și planul odaie cu tindă cu cămară.

Lăsăm deoparte planul de o singură încăpere, care desigur că stă la originea locuinței omenești și care s-a păstrat de-a lungul tuturor epocilor pînă astăzi. O singură remarcă am avea de făcut cu privire la casa cu o singură încăpere : numai trei, reprezentînd 4,9%, sînt case vechi, iar 58, reprezentînd 95,1%, case noi. Aceasta înseamnă că pentru tipurile mai noi ea nu mai joacă rol de document istoric, ci de indice al situației economice. Acest indice este de altfel foarte sensibil, întrucît casa cu o singură încăpere marchează pragul minimului economic necesar pentru susținerea unei gospodării țărănești. Fără îndoială că această creștere a numărului caselor cu o singură încăpere reprezintă un rezultat al înrăutățirii situației țărănimii în orînduirea capitalistă.

Trecînd acum la problema anteriorității unuia sau altuia din cele două planuri amintite (odaie cu tindă și odaie cu tindă cu cămară), analiza situațiilor pe teren și cea a înregistrărilor statistice concordă în a stabili vechimea mai mare a planului cu trei încăperi : odaie cu tindă cu cămară. Faptele care sprijină această afirmație sînt următoarele :

1. Exemplarele de case care prezentau în mod neîndoielnic urmele celei mai mari vechimi (pereții lăsați și coșcoviți, cuie de lemn la acoperiș, interior vechi : Hangu-Pîntea, Ceahlăul-Crețu, Brînzeni-Popa Ștefan) aveau acest plan.

2. Din cele 17 case cu acest plan care s-au înregistrat în toată zona (adică 1,7% din totalul caselor înregistrate), 16 sînt case vechi, construite înainte de 1890. Împărțind în două această grupă, și anume în case construite înainte și după 1860, 13 case se situează în grupa caselor foarte vechi. Cu alte cuvinte, 76,4% dintre casele cu odaie, cu tindă și cu cămară fac parte din grupa caselor foarte vechi.

3. Proporția caselor cu acest plan în cadrul grupei caselor foarte vechi este cea mai ridicată față de locul pe care casa cu acest plan îl ocupă chiar în cadrul grupei următoare a caselor vechi : 28,3% dintre casele foarte vechi sînt de plan odaie + tindă + cămară, în timp ce numai 2,7% dintre casele vechi sînt de planul acesta.

4. Cea mai veche dintre casele întîlnite, și anume cea din Bistricioara-Corduneanu, datată 1781, a fost transformată în casă cu două încăperi (odaie + tindă) în 1910 dintr-o casă care, după informațiile culese, era de plan odaie + tindă + cămară. În felul acesta avem și dovada materială a succesiunii casă cu

trei încăperi spre casa cu două încăperi. După părerea noastră, casa cu odaie + tindă + cămară reprezintă în fond o fază evoluată a tipului de casă arhaic în care tinda liberă originară a fost închisă mai tîrziu.

Acest tip de casă arhaic, prezent în numeroase alte regiuni ale țării, nu se întîlnește în zona cercetată a Văii Bistriței poate și pentru motivul că popularea intensă a acestei zone a avut loc ceva mai tîrziu. Urme ale unor transformări de plan se găsesc în destul de numeroase case; amintim că în unele case tinda mare are în jumătatea ei din fund nivelul pămîntului mai ridicat, formînd un fel de vatră joasă (10—15 cm) întinsă pe toată suprafața.

5. În sfîrșit, în timp ce tipul de casă cu plan odaie + tindă + cămară este un tip părăsit și a supraviețuit doar în cîteva exemplare, tipul de casă cu plan odaie + tindă și-a dovedit viabilitatea prin posibilitățile de transformare pe care le are și care au făcut ca și astăzi să fie construite case cu acest plan. 38,5% din totalul caselor înregistrate au planul compus din odaie + tindă. La cele noi, tinda s-a transformat în odaie de dormit.

În aceeași ordine de idei a vechimii planurilor menționăm că planul de trei încăperi avînd tinda la mijloc este o apariție tîrzie în zona cercetată de pe Valea Bistriței. Acest tip a cunoscut însă de atunci încoace o mare răspîndire, devenind astăzi tipul dominant. Pentru a ilustra această evoluție tîrzie a planului de trei încăperi cu tinda la mijloc dăm procentajele respective ale primelor două grupe de vechime: în grupa caselor foarte vechi, casa cu tindă la mijloc este reprezentată de două exemplare, ceea ce înseamnă 4,3% din totalul caselor din această grupă. Saltul procentajului în grupa caselor vechi este remarcabil: casa cu tindă la mijloc reprezintă 21,8% (24 de exemplare) din totalul caselor vechi.

Unul dintre planurile interesante întîlnite în cursul cercetărilor de teren este cel cu cămăruță construită în spațiul odăii mari. Planul acesta prezintă mai multe variante care se pot grupa în două, potrivit celor două criterii care pot fi întrebuințate: 1. primul criteriu este poziția cămăruței: izolată în spațiul odăii mari sau legată cu tinda sau cu altă încăpere; 2. al doilea criteriu este poziția tindei: plasată în dreapta casei sau în mijlocul casei. Casele avînd acest plan mai complicat sînt de dimensiuni mai mari și pot fi socotite cu siguranță că ele reprezintă casa țăranilor înstăriți de la mijlocul secolului trecut, cele șase exemplare înregistrate, reprezentînd 3,9% din totalul caselor construite înainte de 1890, aparținînd familiilor unor descendenți de preoți, învățători sau oameni mai înstăriți. Aici este locul să amintim că cerdacul vechi tipic apare la case avînd acest plan și că, prin urmare, el este și un element de diferențiere socială.

Cămăruța cuprinsă în spațiul odăii mari este foarte îngustă (1,20 m) și are de multe ori caracterul unei ascunzători. Același caracter îl avea dealtfel și cămara din planul vechi odaie + tindă + cămară, care, potrivit informațiilor de teren, n-ar fi avut deseori ușă de intrare din tindă. Intrarea în cămară se făcea prin gura podului. În cămăruță se țin alimentele și uneori obiectele mai de preț.

La planurile pe care le-am descris se adaugă încă un element care mărește suprafața locuibilă sau de întrebuințare a caselor. Acest element exterior este dolia sau dosarul, o încăpere alipită pe lîngă unul din pereții casei și acoperită de streașina prelungită a laturii respective a acoperișului. Alipirea doliei se face pe peretele cel mai expus vînturilor, iar casele fiind în majoritatea cazurilor așezate cu fața la miazăzi, dolia se găsește mai totdeauna în spatele casei, ținînd adăpost dinspre nord. Intervenind însă alți factori, relieful, atracția străzii principale etc.,

o parte dintre case au o orientare diferită şi atunci dolia, căutînd să fie aşezată tot către nord, apare în stînga sau în dreapta casei.

Din punct de vedere constructiv, dolia a evoluat de la un simplu adăpost exterior construit rudimentar la o încăpere de locuit încorporată casei. Și în acest caz însă, dolia păstrează cîteva caractere proprii, printre care cele mai importante sînt : lipsa podului la acoperişul ei, care nu este decît prelungirea unei table a acoperişului casei, şi nivelul ei mai coborît decît al casei, din pricină că nu este clădită pe temelia de piatră a casei. Datorită acestei aşezări mai joase, comunicația între dolie şi restul casei, cînd exista comunicație interioară, se face printr-o scară mică cu două-trei trepte. Însuşi termenul de ,,dolie'' desemnează un loc mai coborît, mai jos.

Doliile se întîlnesc în aceleaşi proporții atît la casele vechi, cît şi la cele noi. Din cele 156 de case aparținînd tipului de casă veche simplă şi tipului de casă veche cu cerdac, dolia apare la 98 de case, ceea ce reprezintă un procentaj de 62,8%.

De la această frecvență egal distribuită fac excepție numai casele care, prin planul lor originar, au prevăzută o cămăruță, şi anume planurile cu cămăruță construită în spațiul odăii mari : din 13 case cu acest plan (vechi şi noi), numai două au dolii. Dolia apare deci ca o completare a planului casei insuficient dezvoltat.

Prispa caselor vechi din zona cercetată de pe Valea Bistriței este construită din piatră şi pămînt şi nu este podită cu scînduri în proporție de 78,8%. Prispele caselor vechi sînt foarte dezvoltate atît în ceea ce priveşte extensiunea lor pe trei şi pe patru laturi, cît şi în ceea ce priveşte dimensiunile lor, lărgimea variind între 0,80 şi 1,10 m.

Cea mai importantă problemă pe care o pune prispa este aceea a dezvoltării ei de jur împrejurul casei. Unsprezece case, reprezentînd 7,1 % din totalul de 156 de case foarte vechi şi vechi, au acest tip de prispă. Nouă dintre aceste case sînt case foarte vechi. O singură legătură poate fi făcută între prispa pe toate cele patru laturi ale casei şi aşezarea casei în mijlocul curții sau al lotului de pămînt. Casele foarte vechi sînt construite în mijlocul bucății de pămînt stăpînite, în aşa fel încît în timpul porumbului nu se mai vede decît acoperişul negru înecat în verdele porumbului. Prispa de jur împrejurul casei înlesneşte circulația făcută pentru a observa toate punctele bucății de pămînt.

Lipsa elementelor comparative din alte regiuni ale țării ne împiedică deocamdată să apreciem în mod sigur şi să precizăm condițiile care au făcut să se dezvolte prispa de jur împrejurul casei. Motivarea constructivă pe care o dau meşterii şi țăranii de pe Valea Bistriței, şi anume că acest fel de prispă ar împiedica pătrunderea apei la talpa de lemn a casei şi la temelie şi că ar ,,ține de cald'' casei, ne-ar conduce poate să facem o legătură între prispa de acest tip din zona cercetată şi prispa caselor de pămînt din regiunile de cîmpie.

III. **Casa nouă simplă.** Locul caselor vechi, scunde, cu prispă de pămînt şi acoperişurile înalte, a fost luat treptat de casele noi, mai înalte, lucrate într-o tehnică folosind unelte perfecționate. Pereții caselor noi sînt drepți, puşi la cumpănă, iar cînd sînt tencuiți suprafața lor este aşa de netedă, că par a fi construiți din piatră sau cărămidă.

Materialele de construcție au rămas aceleaşi, lemnul fiind întrebuințat şi la tălpile casei şi ale prispelor, şi la pereți, şi la acoperişuri. De unde însă la casele vechi bîrnele rămîneau adeseori necioplite, rotunde, sau numai cu spinările puțin

Fig. 14. — Casă veche cu cerdac și casă în construcție la Hangu.

teșite, casele noi sînt construite din bîrne cioplite pe patru muchii cu mare regularitate. Încheietura bîrnelor se face și ea după alt sistem, mai complicat ca tăietură, dar mai rezistent și mai îngrijit. Încheietura zisă ,,durată'' nu mai are capete de bîrne ieșite afară, ci formează o singură linie dreaptă la colțurile casei.

Modificarea esențială însă, care face din casa nouă un tip de casă deosebit de cel al casei vechi, este cea care a intervenit în diferitele dimensiuni și proporții ale clădirilor. Este necesar să remarcăm că aceste modificări au avut loc și au influențat dimensiunile și proporțiile cu deosebire pe liniile verticale ale casei, planul rămînînd în genere de dimensiuni apropiate și în proporții asemănătoare cu planurile caselor vechi.

Temelia caselor noi este construită tot din piatră de mal plată și gălbuie, este însă mai înaltă și apare mult mai vizibilă decît temelia caselor vechi. Privită din față, casa nouă apare construită pe un soclu puternic de piatră înalt de 0,70—1 m. Piatra este legată cu mortar și tencuită în unele cazuri, în altele rămînînd însă tot nelegată.

Tălpile casei nu mai sînt atît de groase ca la casele vechi, ci, împreună cu tălpile prispei, formează o ramă de grinzi cioplite în patru muchii cu latura secțiunii de 0,10 — 0,25 m.

Prispa de foarte multe ori este podită cu scînduri așezate în lung sau cu bucăți de scînduri scurte puse de-a curmezișul.

Pe soclul înalt de piatră este construită casa de lemn cu pereți a căror înălțime variază între 2,20 și 2,80 m. Deosebirea dintre casa nouă și cea veche este evidentă în această privință; înălțarea pereților a atras mărirea considerabilă a ferestrelor, care ajung să aibă 0,80 — 1,20 m. Ca o consecință a schimbării planurilor

şi a întregii structuri a construcţiei, intrarea tinde să se aşeze în axul casei, iar ferestrele sînt plasate simetric la dreapta şi la stînga uşii.

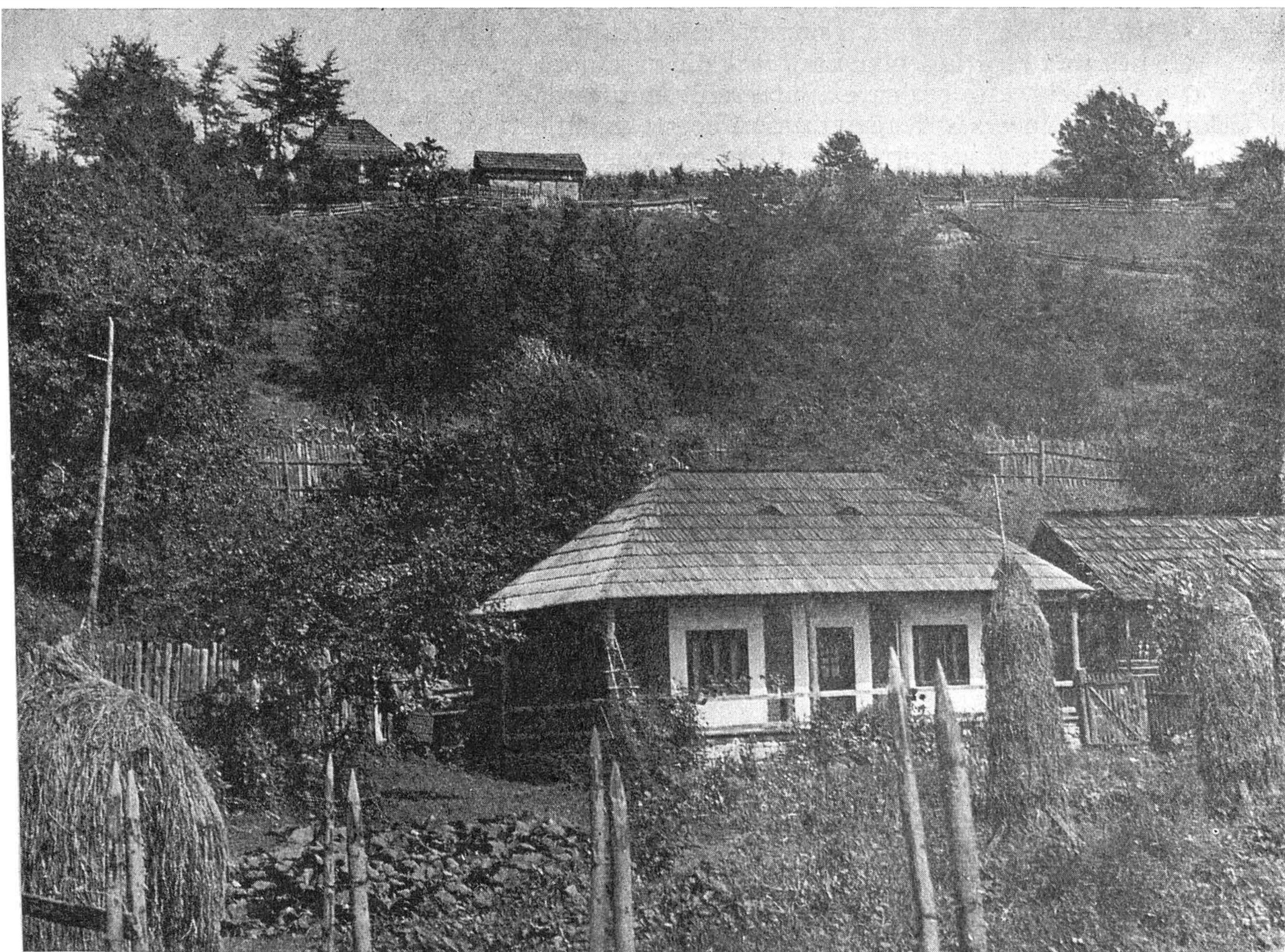
Acoperişul caselor noi, ca şi cel al caselor vechi, este un element principal în determinarea aspectului general al casei. El a pierdut mult din înălţime, iar proporţia dintre înălţimea acoperişului şi cea a pereţilor tinde către 1/1. Acoperişul jos a atras şi o altă modificare esenţială a liniei lui : coama este mult mai lungă. Streşinile au rămas destul de largi ca să acopere şi să adăpostească prispa, însă ele nu mai sînt de mărimea celor de la acoperişurile caselor vechi. Draniţa este mult mai măruntă şi de foarte multe ori este încrestată în colţ sau rotunjită. Rîndurile de draniţă sînt dese şi bătute cu îngrijire cu cuie de fier mici. Colţurile acoperişului nu mai sînt tăioase, ci rotunjite. Pe draniţa acestor colţuri rotunjite se bat serii de cîte trei-patru draniţe mai mici ca să întărească rezistenţa stratului mare de draniţă şi să preîntîmpine infiltraţia apei de ploaie. Pe ,,tabla'' (faţa) din faţă a acoperişului sînt construite ,,fumare'', sau ,,bagice'', pe unde iese fumul şi care servesc de luminatoare. În sfîrşit, unele din tipul caselor noi au adoptat acoperişul în două table, ceea ce a dus la schimbări în înfăţişarea casei.

Modificările cele mai importante au avut loc în faţada caselor. Casa nouă prezintă o faţadă mai complicată decît cea a caselor vechi.
Schimbarea provine din două cauze :

a. înălţarea diferitelor elemente constructive : soclu — pereţi ;

b. introducerea unor elemente constructive noi şi asocierea acestora cu elemente decorative.

Fig. 15. — Casă nouă în Hangu.

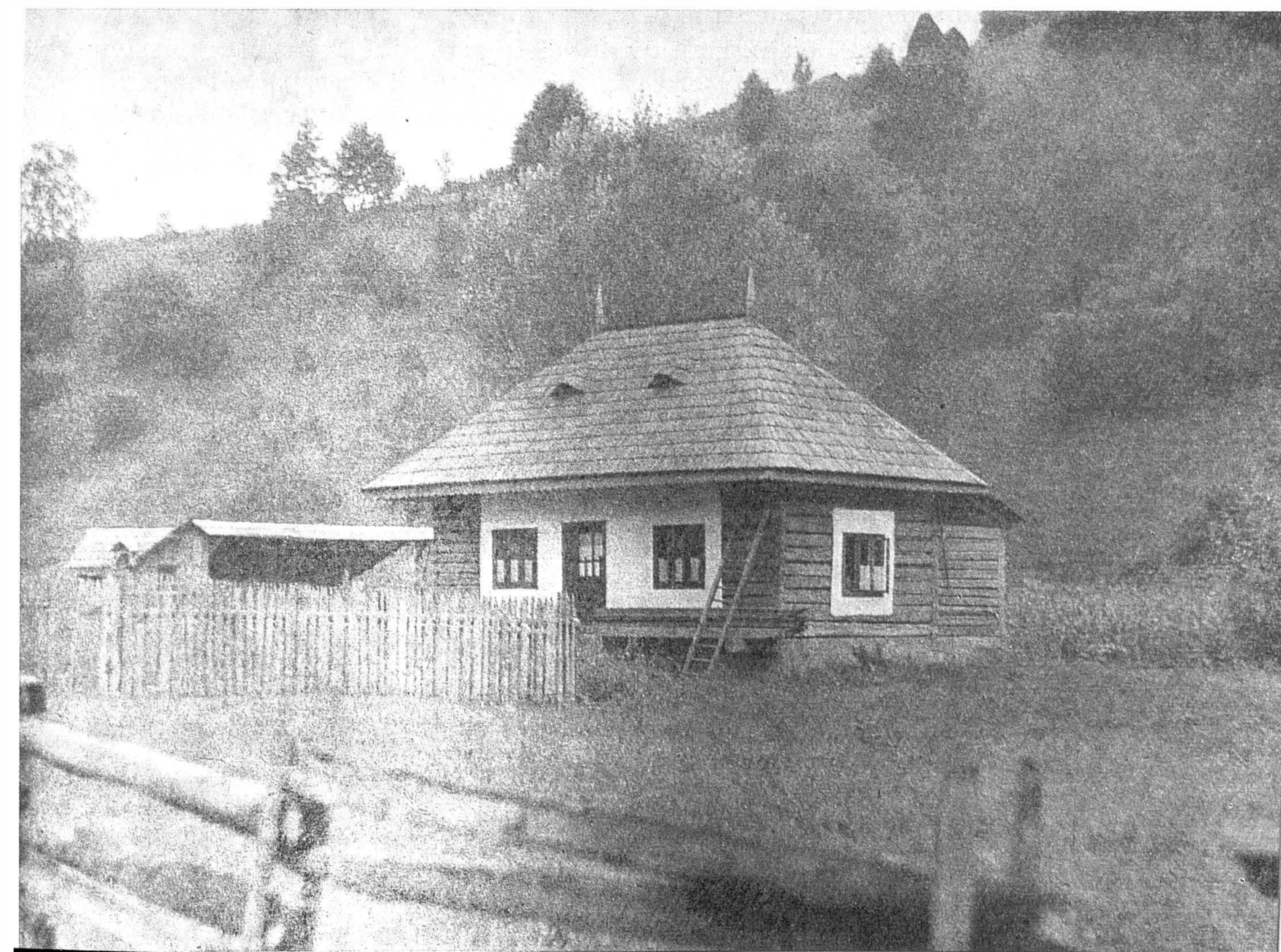
Deseori prispa este închisă cu un pălimar, iar streașina se sprijină pe stîlpi înalți și subțiri. Pălimarul este construit din scînduri tăiate cu ferăstrăul. Ornamente asemănătoare apar și sub streașini și la frontoane. Ramele ușilor și ferestrelor sînt vopsite. În afară de aceasta, fațada însăși, ca ansamblu, are mai multe variante, care vor fi prezentate într-un capitol special.

IV. **Casa nouă cu cerdac**. Toate caracteristicile arhitectonice pe care le-am descris ca aparținînd casei noi simple se regăsesc și la casa nouă cu cerdac. Soclul masiv și înalt de piatră gălbuie, tencuit sau nu, prispa nelipsită, pereții înalți cu ferestre multe (patru la fațadă) și mari, acoperișul cu coamă lungă și cu luminătoare împodobite cu scînduri înflorate cu ferestrăul, toate aceste elemente fac ca cele două tipuri de casă să aibă unele note comune, datorită faptului că sînt construite în aceeași epocă și cu aceeași tehnică.

Cerdacul și celelalte elemente pe care le atrage apariția lui imprimă însă caselor o pecete caracteristică, atît de puternică, încît determină împărțirea caselor noi în două tipuri. Pe de altă parte, cerdacul nou are anumite caractere specifice, care îl deosebesc cu totul de cerdacul vechi.

Prin plasarea lui în axul casei, cerdacul accentuează tendința de simetrie care se manifestă în genere la toate casele noi, în opoziție cu tipurile de case vechi. Această simetrie, care la casele noi simple se manifestă prin poziția centrală a ușii încadrată de ferestre, este subliniată la casele noi cu cerdac de așezarea cerdacului la mijlocul fațadei. Simetria se extinde și la celelalte elemente apărute o dată cu

Fig. 16. — Casă nouă cu dolie.

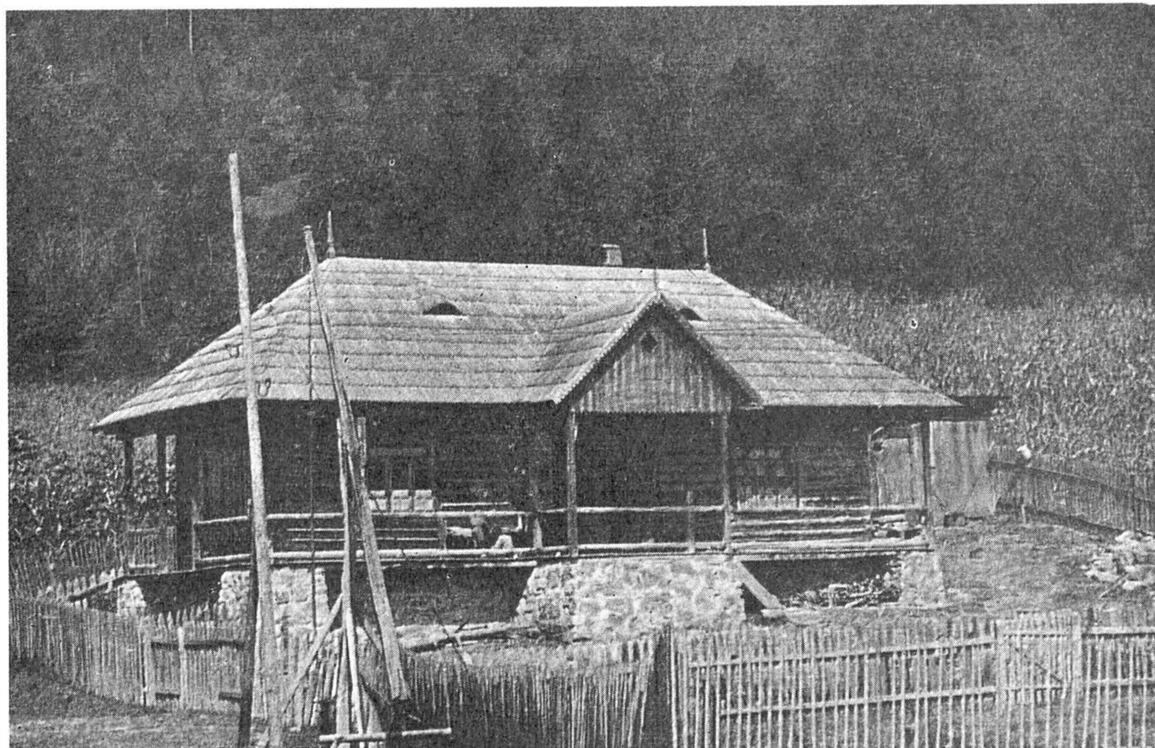

Fig. 17. — Casă nouă cu cerdac la Topoliceni.

cerdacul : stîlpii care susțin streașina sînt în număr egal în dreapta și în stînga cerdacului, iar pălimarul scund este tăiat în două, ca și linia streașinii din față a acoperișului, de către construcția cerdacului.

Sub cerdacul nou nu mai apare zidăria puternică a intrării beciului, funcția cerdacului nou fiind exclusiv aceea de apărare a intrării casei de intemperii. Legătura dintre cerdac și intrare este cu mult mai puternică la casa nouă și se manifestă prin faptul că accesul în casă se face chiar prin cerdac, care are mai totdeauna cîteva trepte.

Casele noi cu cerdac sînt în cea mai mare parte case cu prispe dezvoltate pe mai multe laturi. Astfel, 65,8% din casele noi cu cerdac construit în ax au prispe pe trei și pe patru laturi.

Cerdacul nou este elementul arhitectonic care prezintă cea mai bogată ornamentație. Așezat în mijlocul fațadei, cerdacul atrage privirile atît prin poziția sa ieșită în afară, cît și prin decorația sa. Principala împodobire a cerdacului o constituie scîndurile tăiate cu ferăstrăul, de pe frontonul său sau de sub streașinile sale mici. Un alt element de podoabă este pălimarul construit tot din scînduri tăiate și care de cele mai multe ori se continuă și de-a lungul prispei. Scîndurile tăiate cu ferăstrăul și chiar întreaga construcție a cerdacului sînt deseori vopsite în culori, ceea ce formează un alt mod de a varia decorația cerdacului.

Casa nouă cu cerdac este un tip de casă cu o răspîndire destul de mare în zona cercetată de pe Valea Bistriței, reprezentînd 21,0% din totalul caselor înregistrate.

V. Casa nouă cu cerdac-turnuleț mansardat. Tipul acesta de casă este foarte recent; aproape toate exemplarele întîlnite nu erau terminate, ci se găseau într-o fază oarecare de construcție. El reprezintă o interpretare locală a unor elemente de arhitectură orășenească și ilustrează aspectele negative pe care le pot lua schimburile dintre sat și oraș în domeniul arhitecturii. Casa nouă cu cerdac-turnuleț mansardat este casa negustorilor de țară și a acelei părți din populația rurală care, prin relațiile economice cu orașul, au văzut în imitarea formelor arhitectonice lipsite de gust ale unor pături orășenești mijlocul de a se diferenția de restul colectivității sătești. Numele cerdacului-turnuleț indică și el originea lui orășenească : meșterii de case îi spun ,,marteză'', alterarea evidentă a termenului de ,,marchiză''.

Cerdacul-turnuleț se întîlnește numai la casa cu plan dezvoltat și de dimensiuni mari. Într-un singur caz asemenea cerdac este construit la o casă înaltă, cu etaj. Una dintre încăperile caselor cu cerdac-turnuleț era destinată să fie local de prăvălie.

Caracteristica arhitectonică a cerdacului turnuleț este construcția sa mansardată. Baza acestui fel de cerdac se află la nivelul streașinii acoperișului, iar din punct de vedere constructiv se sprijină pe ,,costoroabe'', grinzile principale ale casei. Uneori are un sprijin suplimentar, format din doi stîlpi ieșiți mai în afară decît restul stîlpilor casei înfipți în prispă. Linia deosebită a cerdacului-turnuleț este dată de acoperișul său de o formă cu totul aparte. Spre deosebire de celelalte tipuri de cerdacuri, atît vechi, cît și noi, ale căror acoperișuri erau o continuare transformată a acoperișului mare al caselor, cerdacul-turnuleț are un acoperiș

Fig. 18. — Casă nouă cu ceardac la Ruginești.

complet separat. De obicei baza acoperișului este păstrată. De pe această bază se înalță cele patru ape ale acoperișului, care pînă la o anumită înălțime au o pantă mai dulce, formînd ca un fel de poală a vîrfului ascuțit rezultat din înmănuncherea celor patru ape. Liniile de întîlnire ale celor patru ape sînt rotunjite, iar atenuarea colțurilor merge crescînd spre vîrful acoperișului pînă ce acesta apare ca un coif aproape circular. Coiful acesta nu are o înălțime mare. Socotit de la baza lui, are între 2,50 și 3 m cu tot cu ,,boldul'' (țeapă de lemn) cu care se termină.

O variantă a cerdacului turnuleț este aceea la care baza acoperișului o formează un octogon sau un cerc. Deasupra coifului de draniță sînt așezați cîțiva stîlpi mici rotunzi pe care este construit un mic acoperiș conic terminat cu un bold. Acest fel de cerdac-turnuleț este închis cu stîlpi și pălimar scund.

Casa cu cerdac turnuleț mansardat nu are o răspîndire mare, în toată zona cercetată fiind înregistrate 10 asemenea exemplare, ceea ce reprezintă, 1,0% din totalul caselor înregistrate.

CÎTEVA PROBLEME COMUNE CELOR TREI TIPURI NOI DE CASE. Tipurile noi de case, simple și cu cele două feluri de cerdacuri, însumează un număr de 840 de case, reprezentînd 84,0% din totalul caselor înregistrate. Ele formează, așadar, masa principală a caselor țărănești din zona cercetată pe Valea Bistriței. În afară de dimensionarea lor legată de procesul tehnic al uneltelor, casele tipurilor noi prezintă unele probleme care în termenii lor se deosebesc de problemele corespunzătoare ale caselor ținînd de tipurile vechi. Printre aceste probleme, cea mai importantă este aceea a planului de casă.

Fig. 19. — Casă cu turnuleț mansardat la Schit.

Casele noi din zona cercetată de pe Valea Bistriței prezintă o varietate de planuri mai mare decît casele tipurilor vechi. Această varietate de planuri nu a atras însă și o distribuire egală a caselor, ci, așa după cum va reieși din prezentarea numerică proporțională a planurilor, casele se grupează cu precădere pe două dintre planuri.

Repartiția celor 840 de case făcînd parte din tipurile noi este următoarea :

Planul	numărul caselor	procentaj
1. O singură încăpere	58	6,9%
2. Două încăperi, cu o singură intrare, așezată în dreapta casei, în stînga casei, sau către mijlocul casei	279	33,2%
3. Două încăperi, cu două intrări (fiecare încăpere cu intrare separată)	24	2,9%
4. Două încăperi (una dintre încăperi supra-dimensionată în dauna prispei)	26	3,1%
5. Trei încăperi (cămara și tinda în dreapta casei)	1	0,1%
6. Trei încăperi (tinda la mijlocul casei)	405	48,3%
7. Trei încăperi (două dintre încăperi cu intrare directă de afară separată)	5	0,6%
8. Patru și cinci încăperi, cu tindă la mijloc, fără cămăruță în spațiul odăii mari	14	1,7%
9. Patru și cinci încăperi, cu cămăruță în spațiul odăii mari	7	0,8%
10. Trei, patru și cinci încăperi, cu prispă redusă numai în față	8	0,9%
11. Planuri diverse de case la care una sau două încăperi serveau ca local de prăvălie	7	0,8%
12 Case cu mai mult de cinci încăperi, dispuse în două corpuri așezate în unghi drept	6	0,7%
Total	840	100,0%

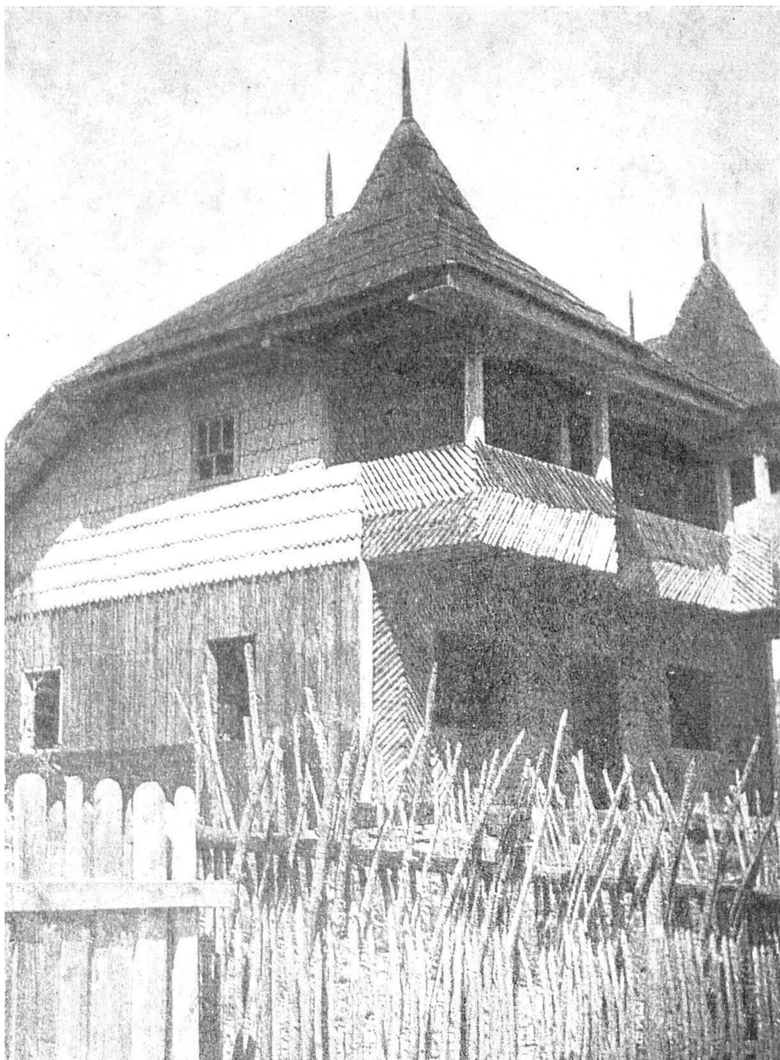
Unele dintre trăsăturile caracteristice ale acestei distribuiri a caselor de diferite planuri merită să fie subliniate și reținute.

Numărul relativ mare al caselor cu o singură încăpere (58 de case, reprezentînd 6,9% din totalul de 840 de case) este un semn al condițiilor economice grele pe care le-au avut de înfruntat gospodăriile țărănești din zona cercetată în primii 40 de ani ai secolului al XX-lea, epocă de pătrundere intensă a capitalismului.

Aceasta iese şi mai mult în evidenţă dacă reamintim că acest plan redus de locuinţă este reprezentat, pentru tipurile vechi de case, numai de trei exemplare. În epoca în care s-au făcut înregistrările erau în construcţie numai şase case cu o singură încăpere. Această cifră vorbeşte de la sine despre îmbunătăţirea condiţiilor de trai, comparînd-o cu cele 52 de case cu o singură încăpere construite în cele patru decenii de orînduire capitalistă din secolul al XX-lea.

O a doua observaţie importantă este aceea cu privire la părăsirea planurilor mai vechi, şi anume a planului de trei încăperi, cu cămară şi tindă în dreapta casei (1 exemplar, 0,1%), şi a planurilor cu patru şi cinci încăperi, cu cămăruţă în spaţiul odăii mari (7 exemplare, 0,8%). Aceleaşi planuri reprezentau în cadrul tipurilor de case vechi 10,2% şi, respectiv, 3,8%. Părăsirea acestor planuri trebuie pusă în legătură, pe lîngă transformările tehnice şi economice de ordin general care şi-au exercitat influenţa asupra construirii caselor, şi cu faptul că prin construcţia lor ele aveau un mare neajuns : două din cele trei sau patru încăperi erau foarte slab sau de loc luminate. Tendinţa tot mai puternică de a construi case în care faţada şi împărţirea interioară se organizează potrivit regulilor simetriei a determinat şi ea deplasarea tindei asimetrice din dreapta planului vechi spre mijlocul casei. Aceasta este valabil numai pentru tinda propriu-zisă, adică pentru încăperea servind numai drept intrare şi trecere şi în care nu se întîlneşte niciodată sobă sau cuptor.

Fig. 20. — Casă în construcţie, cu etaj, la Schit.

Unul singur dintre planurile tipurilor de case vechi se întîlneşte şi azi într-un număr destul de ridicat, şi anume planul de două încăperi, cu o singură intrare. Planul acesta, care în cadrul tipurilor vechi de case reprezenta 66,1%, reprezintă în cadrul tipurilor noi de case 33,2%, înregistrîndu-se 279 de case cu două încăperi. În linii mari se poate spune că acest plan este întrebuinţat cu deosebire de pătura mai săracă a ţărănimii, întrucît este planul care necesită cea mai redusă cantitate de material de construcţie. Planul de două încăperi, cu o singură intrare, menţinîndu-se pe linia planului vechi, are în acelaşi timp şi posibilitatea de a se adapta tendinţelor noi de simetrie manifestate în construcţia caselor. O bună parte dintre casele cu două încăperi ale tipurilor noi au intrarea aşezată spre mijlocul casei, lîngă peretele despărţitor al celor două camere. De unde la tipurile vechi de case planul cu două încăperi, cu uşa la mijlocul casei, era reprezentat de 9 case (8,7%), la tipurile noi de case el se întîlneşte la 139 de exemplare, reprezentînd 49,8% din totalul caselor cu două încăperi.

Planul care poate fi însă considerat ca tipic pentru casele aparţinînd tipurilor noi este cel alcătuit din trei încăperi, cea de la mijloc, mai îngustă, fiind tinda sau sala. Casele cu acest plan au o singură intrare, aşezată la mijlocul casei şi care dă în tindă. Planul acesta este extrem de răspîndit; s-au înregistrat 405 case cu două odăi şi tindă la mijloc, reprezentînd 48,3% din totalul caselor de tipuri noi din zona cercetată pe Valea Bistriţei. Dată fiind posibilitatea de transformare pe care o oferă acest plan prin împărţirea tindei, a unei odăi sau a ambelor

Fig. 21. — Case cu etaj (prăvălii) la Hangu.

Fig. 22. — Casă nouă cu cerdac mansardat la Buhalniţa.

odăi, casa cu tindă la mijloc este astăzi din ce în ce mai preferată de ţărani, care o pot adapta nevoilor schimbătoare ale familiilor şi gospodăriilor lor. Pe de altă parte, planul cu tindă la mijloc satisface şi cerinţa simetriei, care se face din ce în ce mai simţită. Este destul să amintim că, din totalul de 239 de case noi cu cerdac, 166 de case cu cerdac, reprezentînd 69,5% au planul cu tindă la mijloc, cerdacul fiind construit în acelaşi ax cu tinda şi intrarea.

Planurile amintite pînă acum se întîlneau şi la tipurile de case vechi, deosebirea dintre cele două mari grupe de tipuri — tipurile de case vechi şi tipurile de case noi — fiind un rezultat al diferenţei de frecvenţă pe care o înregistrau planurile respective în fiecare din cele două grupe, variaţia frecvenţei fiind în acelaşi timp concludentă pentru determinarea sensului evoluţiei planurilor. La tipurile de case noi apar însă şi unele planuri care nu se întîlnesc niciodată la tipurile de case vechi. Unele dintre aceste planuri reprezintă împrumuturi sau influenţe venite din afara zonei cercetate. Acesta este cazul planului de două încăperi, cu două intrări separate, plan care nu apare niciodată la casele vechi şi a cărui frecvenţă descreşte de la 14 exemplare construite în epoca anilor 1890 — 1920 la 10 exemplare construite între 1920 şi 1950. De asemenea, este cazul planului cu mai multe încăperi, dispuse în două corpuri aşezate în unghi drept, dintre care s-au înregistrat numai şase exemplare. Cu totul alta este situaţia unor planuri noi care, prin soluţiile pe care le aduc în ceea ce priveşte utilizarea optimă a spa-

țiului și prin rezolvări noi date prispei și fațadei, se dovedesc viabile, frecvența lor fiind în creștere. Planul de două încăperi, dintre care una supradimensionată în dauna prispei, reprezintă, prin cele 26 de exemplare, 3,1% din totalul caselor de tipuri noi. Pe epoci, repartiția este următoarea :

1891 — 1920	3 case	11,5%
1921 — 1950	7 case	26,9%

În construcție în 1952 erau 16 case, adică 61,6%, ceea ce înseamnă că planul acesta este din ce în ce mai mult ales de cei ce-și construiesc case.

Un plan de asemenea nou care cîștigă teren este cel compus din trei, patru sau cinci încăperi, cu prispa redusă numai în fața încăperii de la mijloc. Distribuția foarte variată a încăperilor și posibilitatea de a le combina după nevoile fiecărei familii au făcut ca acest plan să fie adoptat în ultimii ani. Planul acesta a impus și o fațadă aparte, care prezintă anumite avantaje, dintre care amintim aici prispa acoperită și închisă din trei părți, care înlocuiește construcția mai costisitoare a cerdacului. Mărirea numărului încăperilor și îmbunătățirea împărțirii interioare sînt o expresie a ridicării nivelului de trai al țărănimii muncitoare înregistrată în ultimii ani.

Din seria planurilor expuse și din compararea frecvențelor rezultă că, luate în totalitatea lor, casele noi din zona cercetată prezintă o uniformitate puternică în ceea ce privește planul. 81,5% din aceste case se împart în două grupe, unele cu plan de două încăperi, cu o singură intrare, altele cu plan de trei încăperi, cu tinda la mijloc. Această uniformitate a planului constituie unul din temeiurile uniformității arhitectonice a întregii zone.

Tipurile de case noi continuă și accentuează tendința manifestată la tipurile de case vechi de a adăuga pe una din laturile casei o construcție anexă care mărește spațiul utilizabil al clădirii, apărînd în același timp partea casei cea mai expusă vînturilor.

Din punct de vedere constructiv, dosarul caselor noi este adeseori construit o dată cu restul casei, fiind inclus în plan de la început. Aceasta este valabil mai ales pentru casele foarte recente, construite în ultimii 10 — 15 ani.

Așezarea doliei față de laturile casei prezintă o mare regularitate, determinată de orientarea casei în raport cu punctele cardinale. În această ordine de idei este izbitoare asemănarea proporțiilor caselor vechi și noi ce au dolia plasată în spatele casei :

72,1% din casele vechi au dolia în spatele casei,

79,7% din casele noi au dolia în spatele casei.

Intervenția celorlalți factori de orientare a caselor a impus însă așezarea doliei și pe alte laturi ale casei, în raport cu orientarea ei generală. Diferitele poziții în care apare dolia și proporțiile în care apar aceste poziții sînt următoarele :

dolia în spatele casei	la 406 case	79,7%
dolia pe o porțiune a spatelui casei	la 36 case	7,1%
dolia în dreapta casei	la 24 case	4,8%
dolia în stînga casei	la 18 case	3,7%
dolia în spatele și în stînga casei	la 13 case	2,6%
dolia în spatele și în dreapta casei	la 10 case	2,0%
dolia în spatele, în dreapta	la 1 casă	0,1%
și în stînga casei	la 1 casă	0,1%
total	508 case	100,0%

În calcule n-au fost introduse casele în construcție. Dolia apare în mod egal în toate categoriile de planuri, începînd cu cel compus dintr-o singură încăpere. Ea reprezintă un element arhitectonic care este în continuă dezvoltare.

Dintre cele 840 de case noi din zona cercetată, numai 56, dintre care 37 în construcție și deci neterminate, nu au prispă. Scăzînd casele în construcție și proporția respectivă de case fără prispă, rezultă că numai 19 case, reprezentînd 2,8% din totalul caselor noi, nu au prispă.

Construcția prispelor la tipurile noi de case este deosebită de cea a prispelor de la tipurile de case vechi. Ea este în primul rînd mai înaltă, fiind construită pe soclul de piatră. În cea mai mare parte a cazurilor este podită cu scînduri. În sfîrșit, în timp ce la tipurile de case vechi prispa era închisă cu pălimar în 10,2% din cazuri, la tipurile de case noi pălimarul apare de două ori mai frecvent, fiind prezent în 20,0% din cazuri.

În unele sate așezate pe văi laterale și în care accidentele reliefului nu îngăduie totdeauna orientarea cea mai favorabilă în raport cu punctele cardinale (Schit, Grințieșul Mic), casele care nu au spatele către nord își închid laturile prispelor cu un perete subțire de scînduri. Pereții ,,tăbăniți'' cu scînduri apără casa de vînturi și ploi, iar spațiul prispelor astfel închis se transformă în mici cămări întunecoase în care se depozitează diferite lucruri ale gospodăriei.

Fațade și ornamentație. Principala însușire arhitecturală a construcțiilor din zona cercetată pe Valea Bistriței o constituie echilibrarea armonioasă a dimensiunilor. Aceasta este adevărat atît pentru case, cît și pentru construcțiile anexe, dintre care merită o mențiune specială grajdul cu fînărie. Atît tipurile de case vechi, cît și tipurile de case noi au diferitele elemente arhitectonice — soclu, pereți, acoperiș — dimensionate în așa fel, încît casa în întregul ei apare bine proporționată. Proporțiile acestea sînt totuși diferite la tipurile de case noi față de cele ale tipurilor caselor vechi.

Este foarte interesant de remarcat că diferențierea proporțiilor dintre cele două mari grupuri de tipuri se poate observa atît la dimensiunile de plan, cît și la cele dezvoltate pe liniile verticale ale construcțiilor. Raporturile principale care au fost măsurate și apreciate sînt cele dintre lungimea fațadei și lungimea unei laturi a casei, precum și cele dintre înălțimea pereților și înălțimea acoperișului. S-au măsurat adică liniile de bază ale caselor în planurile orizontal și vertical. Din aceste măsurători rezultă că majoritatea caselor de tipuri vechi au dimensiuni în plan orizontal care tind către un raport de 2/3 (latura casei este în cele mai multe cazuri cu o treime mai mică decît fațada casei). Iată cîteva din aceste raporturi exemplificate pe cazuri concrete :

Fațadă	Latură
13,40 m	9,00 m
7,00 m	5,50 m
9,40 m	7,50 m
13,20 m	8,80 m
7,30 m	4,50 m
6,10 m	4,60 m
7,70 m	5,00 m
9,60 m	7,00 m

În ceea ce priveşte raportul dintre înălţimea pereţilor şi cea a acoperişului, el a fost determinat prin apreciere şi nu prin măsurătoare. Aprecierea se poate considera ca exprimînd corect realitatea, întrucît diferenţa de dimensiuni între cele două linii este, în cele mai multe cazuri, foarte sensibilă. Raportul acesta pentru casele aparţinînd tipurilor vechi este de cele mai multe ori 2/1, adică acoperişul considerat de la linia streşinii la linia coamei este de două ori mai înalt decît pereţii casei. Cele mai scunde acoperişuri ale caselor vechi nu scad totuşi niciodată pînă într-atît încît raportul să fie mai mic de 1,5/1 (acoperişul mai înalt o dată şi jumătate decît pereţii casei).

Casele aparţinînd tipurilor noi au dimensiuni în plan care tind către un raport de 1/2 (latura casei este de două ori mai mică decît faţada). Din această dimensionare diferită a caselor ţinînd de tipurile noi faţă de cele aparţinînd tipurilor vechi, reiese deosebirea generală de plan între cele două grupuri mari de case : cele vechi se apropie mai degrabă de un plan pătrat, precum cele noi au un plan de dreptunghi alungit. Iată cîteva dintre planurile caselor noi în dimensiunile lor principale :

Faţadă	Latură
10,00 m	5,00 m
7,50 m	4,00 m
7,60 m	3,40 m
10,90 m	4,50 m

Raportul dintre înălţimea acoperişului şi cea a pereţilor a fost determinat tot prin apreciere. Acest raport se deosebeşte de cel al caselor vechi şi indică o altă proporţionare a dimensiunilor pe linie verticală a caselor noi. În aproape toate cazurile apreciate raportul este sau tinde către 1/1, adică înălţimea acoperişului scade pînă la a fi mai mică decît înălţimea pereţilor (aceasta în cazurile în care pereţii ating 2,80—3,00 m). În aceste cazuri acoperişul şi pereţii se află într-un raport de 0,75/1.

Aceleaşi raporturi bine echilibrate se întîlnesc şi la grajdurile din zona cercetată, care uneori impresionează prin siluetele lor admirabil proporţionate. Că este vorba de o calitate proprie regiunii este evident pentru orice călător care trece pe Bistricioara în Transilvania şi străbate satele din preajma Ditrăului şi Gheorghienilor, unde grajdurile apar masive şi greoaie prin dispariţia oricărui echilibru între liniile de plan.

Faţadele caselor din zona cercetată nu prezintă o variaţie mare. Ele pot fi totuşi clasificate în cîteva categorii, ţinînd seama de prezenţa sau absenţa unor elemente arhitectonice. Aceste elemente, care prin combinarea lor dau o anumită înfăţişare casei, sînt : soclul, prispa, cerdacul, stîlpii, pălimarul.

Ornamentele : scîndura tăiată, structura, lemnul vopsit, zugrăveala.

Construcţia deosebită a soclului sau mai bine zis existenţa unui soclu mai înalt numai la casele noi dau acestora o linie a faţadei diferită de cea a caselor vechi. Liniile verticale ale pereţilor pornesc de la marginea dreaptă şi înălţată a soclului de piatră şi nu de la nivelul jos al prispei de pămînt care se ridică deasupra suprafeţei solului uneori numai de cîte 10—15 cm.

Extensiunea prispei, atît în ceea ce priveşte lărgimea ei, cît şi numărul de laturi pe care se află, contribuie şi ea la schimbarea aspectului casei. Varianta

care aduce transformări vizibile în fațada casei este aceea a prispei reduse plasate numai în fața unei singure încăperi. Această prispă redusă poate fi așezată într-o parte a casei, adică la dreapta sau la stînga casei, și atunci avem o fațadă asimetrică în ceea ce privește raportul de suprafețe pline și goale, sau poate fi așezată la mijlocul casei, și atunci avem de-a face cu o fațadă simetrică. Așezarea aceasta a prispei reduse este condiționată de planul casei și apare exclusiv la casele foarte noi. Închiderea prispelor laterale cu pereți de scînduri aduce și ea o transformare în aspectul general al fațadei, prin crearea unor goluri întunecate la extremitățile fațadei.

Elementul arhitectonic a cărui prezență atrage o schimbare radicală a fațadei este cerdacul. Pe lîngă cele amintite în capitolul referitor la tipurile de case, unde am văzut că cerdacul joacă un rol hotărîtor în clasificarea caselor, aici vom prezenta tipurile de cerdac.

Tipurile de cerdac se definesc în funcție de conformația acoperișului lor, în primul rînd, și în funcție de numărul stîlpilor de susținere ai acestui acoperiș, în al doilea rînd. În ceea ce privește felul în care sînt acoperite cerdacurile din zona cercetată de pe Valea Bistriței, ele pot fi împărțite în trei tipuri :

1. cerdac cu acoperiș în două table, cu fronton în față ;
2. cerdac cu acoperiș în trei table ;
3. cerdac acoperit cu o prelungire a streșinii, construită în mod special pe un arc de cerc.

Primul tip de cerdac are răspîndirea cea mai mare și se întîlnește cu deosebire la casele construite după 1900. Celelalte două tipuri și mai ales ultimul caracterizează tipurile vechi de case.

Pe lîngă aceste tipuri de bază ale cerdacului există și o variantă de cerdac căruia i-am spus cerdac ornamental, deoarece este construit în acoperișul casei deasupra ușii de intrare, fără stîlpi de susținere. Acest fel de cerdac se reduce de fapt la un mic fronton decorativ plasat la centrul fațadei. Cerdacul în două table prezintă și el o variantă decurgînd mai mult dintr-un fel special de ornamentație a lui : mici console susținînd o scîndură paralelă cu baza triunghiului frontonului.

Cel de-al doilea element de diferențiere a cerdacurilor este numărul stîlpilor de susținere. În această privință cerdacurile din zona cercetată prezintă o mare uniformitate. Aproape toate cerdacurile, cu excepția a cinci exemplare, au numai doi stîlpi de susținere ; patru cerdacuri au trei stîlpi de susținere, iar unul singur are patru stîlpi. Faptul acesta își are importanța lui, deoarece poate caracteriza cerdacul de pe Valea Bistriței în raport cu alte tipuri de foișor din celelalte regiuni ale țării. Într-adevăr, în timp ce foișoarele în trei ape din Vîlcea, Muscel sau Buzău au aproape totdeauna trei stîlpi de susținere, pe Valea Bistriței chiar cerdacurile în trei table au tot doi stîlpi de susținere. Explicația acestui fapt trebuie căutată, desigur, în primul rînd în dimensiunile mai mici ale cerdacurilor de pe Valea Bistriței. În al doilea rînd, el trebuie pus în legătură și cu poziția cerdacului. În 94,5% din cazuri cerdacul este așezat la mijlocul casei în același ax cu ușa de intrare, ceea ce face ca cei doi stîlpi de susținere să încadreze ușa lăsînd liber spațiul dinaintea ei. Adăugarea unui al treilea stîlp la mijlocul cerdacului ar tăia vederea ușii, lucru pe care meșterii de case din zona cercetată îl consideră ca inestetic. În afară de poziția centrală, cerdacul se mai întîlnește așezat în dreapta casei și, foarte rar (trei cazuri), în stînga casei. Pozițiile acestea, și mai ales aceea din dreapta casei, sînt caracteristice pentru tipurile de case vechi.

Aşezarea cerdacului la mijlocul faţadei subliniază tendinţa de simetrie care se manifestă mai ales la casele noi. În general se poate spune că, în timp ce tipurile vechi de case arătau preferinţe pentru faţade asimetrice, în care uşa era plasată în dreapta casei, tipurile noi de casă adoptă mai întotdeauna faţadele simetrice. Lucrul acesta este atît de evident, încît chiar acele case noi al căror plan compus din două încăperi cu o singură intrare ar fi putut continua linia faţadei vechi plasînd uşa la dreapta casei au uşa aşezată către mijlocul casei, creînd iluzia că intrarea se face printr-o tindă centrală în două camere aşezate la stînga şi la dreapta. S-au întîlnit cazuri în care funcţia ornamentală a cerdacului apărea pe primul plan, trecînd înaintea funcţiei practice de apărare a intrării; la casa la care uşa nu era situată chiar în ax, abaterea fiind totuşi mică (0,50—0,75 m), cerdacul era aşezat nu în faţa uşii, cum normal ar fi fost, ci la mijlocul faţadei.

Un alt element de varietate al faţadelor caselor din zona cercetată îl constituie stîlpii prispei, care sprijină streaşina acoperişului. Stîlpii sînt înalţi şi subţiri şi nu prezintă nici un interes din punct de vedere artistic. Foarte rare sînt cazurile în care aceşti stîlpi au rudimente de crestături. Tipurile de case vechi au în genere stîlpi mai puţini şi în mai puţine cazuri. De obicei casele vechi care au stîlpi îi au aşezaţi la colţurile casei (în faţă) şi unul la mijloc. Casele noi au un număr mai mare de stîlpi, aşezaţi în număr egal în dreapta şi în stînga intrării. S-au întîlnit case noi şi cu cîte 12 stîlpi. Bineînţeles că la casele cu cerdac numărul stîlpilor este şi mai mare, întrucît cerdacul singur are patru stîlpi (doi în faţă şi doi în spate).

Pălimarul care închide prispa este construit din scînduri late tăiate cu ferăstrăul sau din şipci încrucişate. Înălţimea lui este de 0,40—0,60 m. Pălimarul este unul dintre puţinele elemente arhitectonice din zona cercetată în care se vădeşte şi preocuparea estetică. Răspîndirea lui este însă relativ mică, fiind prezent doar la 16,0% din totalul caselor înregistrate.

În legătură cu elementele ornamentale constructive, trebuie remarcată tendinţa, deşi slabă, de a da uneori capetelor grinzilor de deasupra prispei o uşoară arcuire realizată prin cioplirea lemnului. Întîlnită la cîteva case vechi, această arcuire seamănă mai mult cu o subţiere spre capete a grinzilor.

Singurul element constructiv care are puternice caractere ornamentale este ,,boldul'', bucata de lemn în jurul căreia se încheie căpriorii tablelor mici. Boldul are o înălţime de 0,30—0,60 m, socotită de la linia coamei acoperişului. Partea aceasta vizibilă a boldului este de cele mai multe ori împodobită cu crestături în lemn. Motivele sînt simple şi efectul ornamental rezultă din succesiunea unor volume geometrice regulate: sfere, prisme, piramide şi trunchiuri de piramide, conuri. Boldul se termină totdeauna cu o parte ascuţită. Din totalul caselor înregistrate, 536 aveau asemenea bolduri cioplite. De multe ori, pe lîngă cele două bolduri de pe coama acoperişului, se mai găsesc bolduri pe frontonul cerdacului sau pe frontoanele mici ale ,,baghicelor'' (luminatoarele podurilor). Un tip special de bolduri îl constituie boldurile de tablă. Pe bucata de lemn simplă se pune o îmbrăcăminte de tablă lucrată de tinichigii. Pe lîngă corpuri geometrice, boldurile de tablă reprezintă şi figuri de păsări sau mici steguleţe tăiate în tablă. În sfîrşit, la casele în două table boldurile sînt făcute din scîndură tăiată cu ferăstrăul. Cu aceste bolduri care nu mai au un rol constructiv trecem la elementele ornamentale pur decorative.

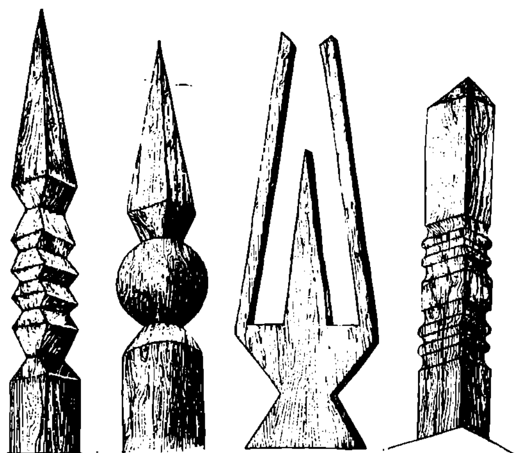

Fig. 23. — Bolduri cioplite.

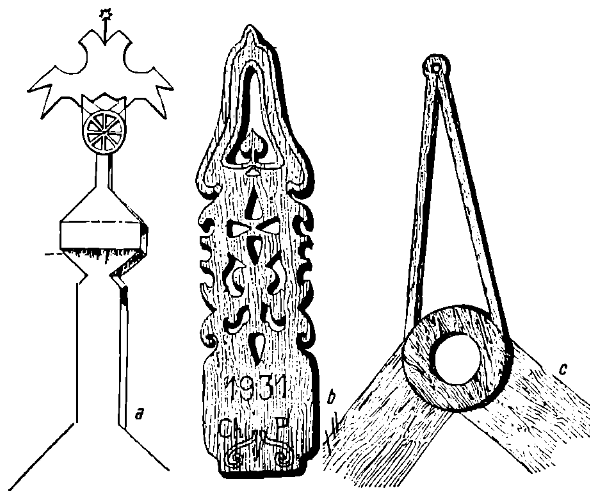

Fig. 24. — a. Bold cu tablă. b și c. Bolduri traforate.

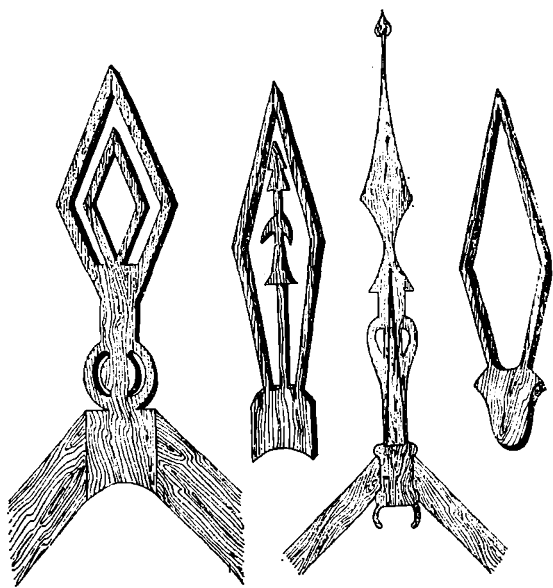

Fig. 25. — Bolduri traforate.

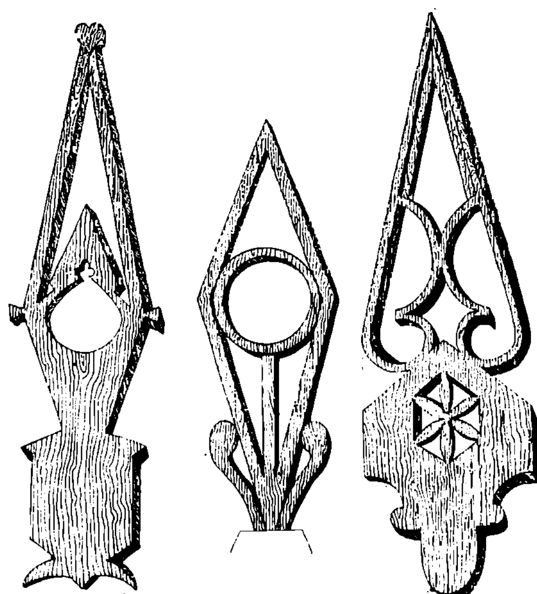
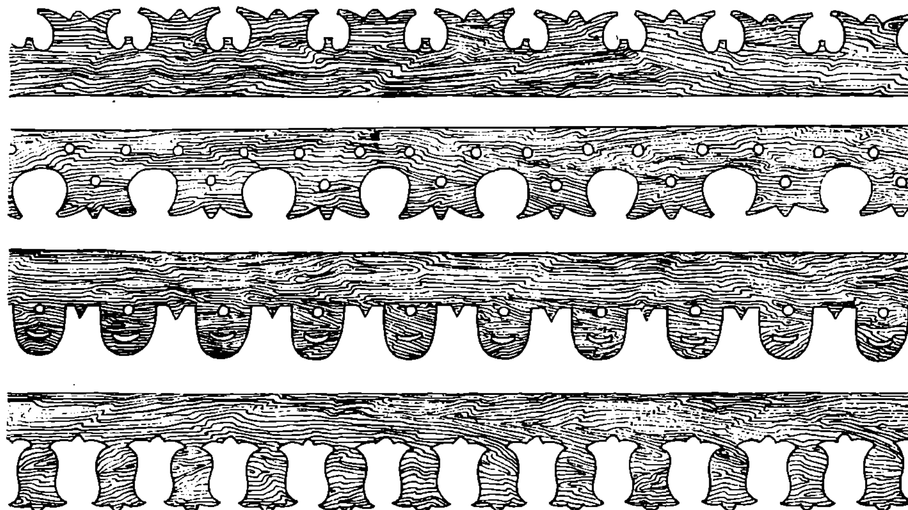

Fig. 26. — Bolduri traforate.

Fig. 27. — Ornament din șindrilă crestată pe coama casei.

Fig. 28. — Pazii traforate.

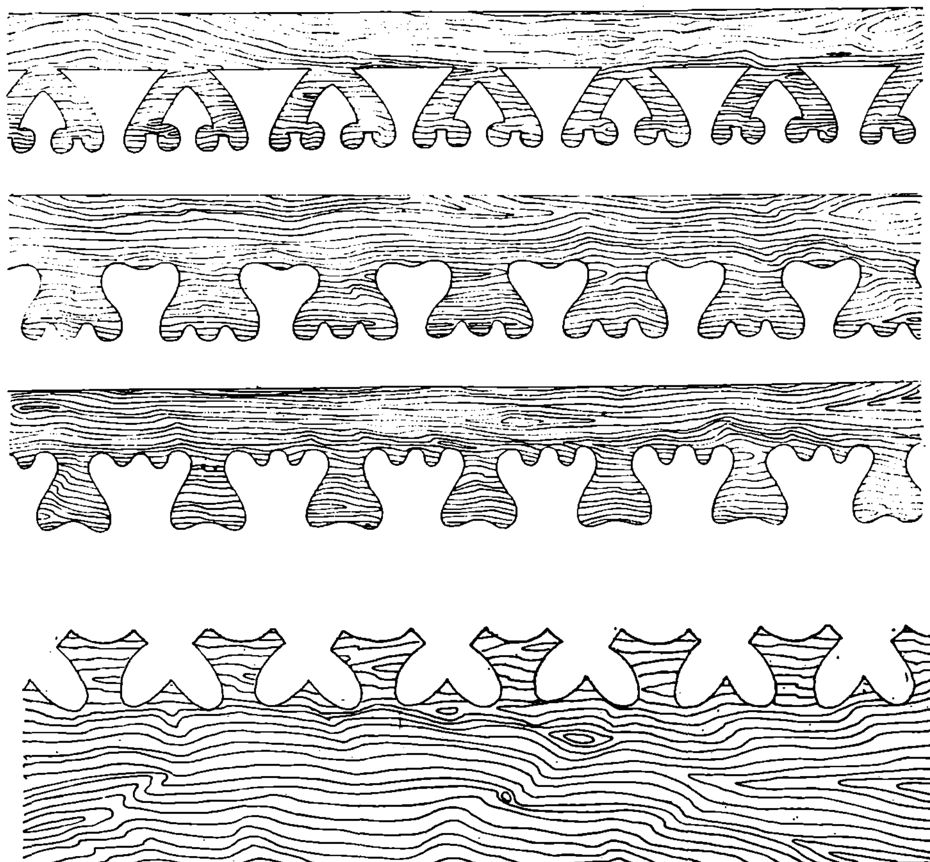

Fig. 29. — Pazii traforate.

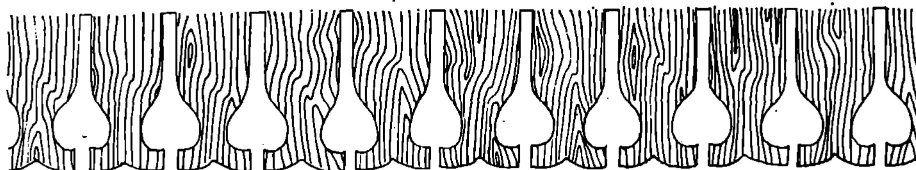

Fig. 30. — Ornamente de şindrilă crestată pe coama casei.

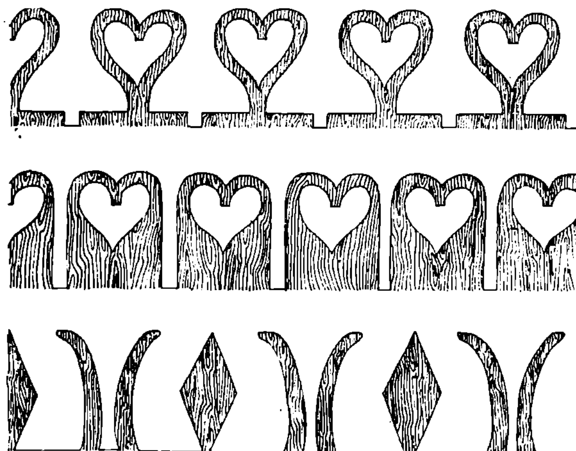

Fig. 31. — Ornamente de șindrilă crestată pe case.

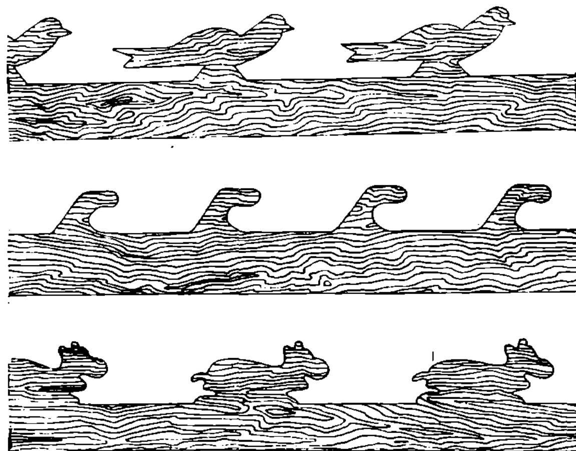

Fig. 32. — Pazii traforate.

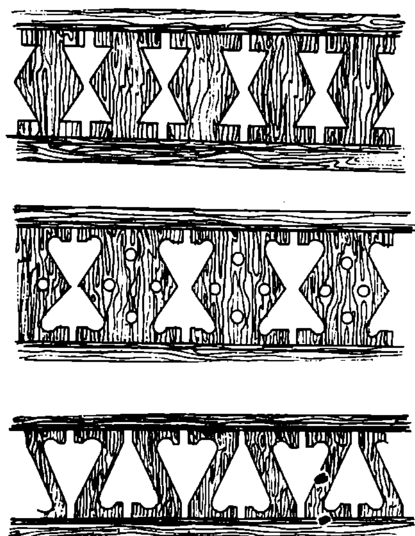

Fig. 33. — Pălimar crestat la case vechi.

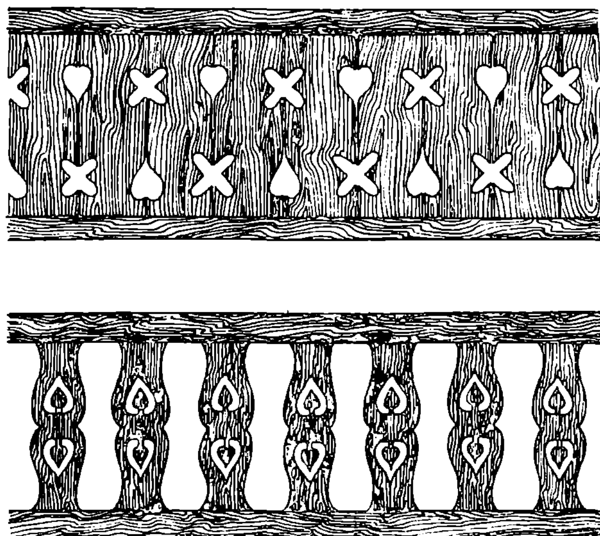
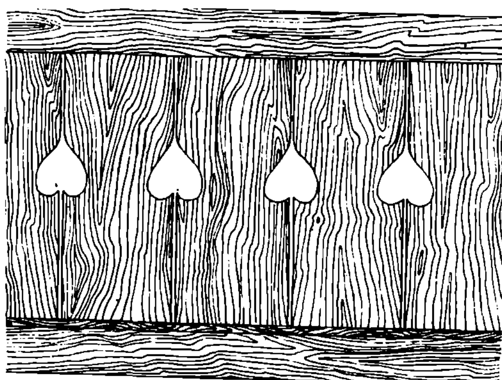

Fig. 34. — Pălimar traforat la case noi.

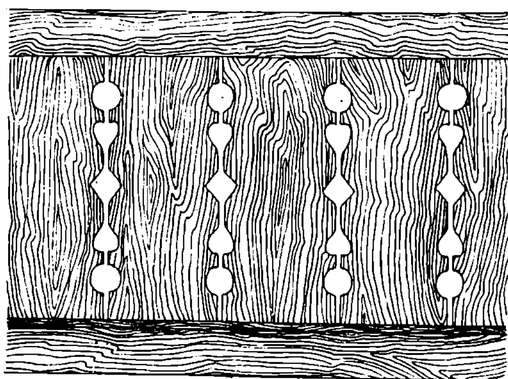

Fig. 35. — Pălimar traforat.

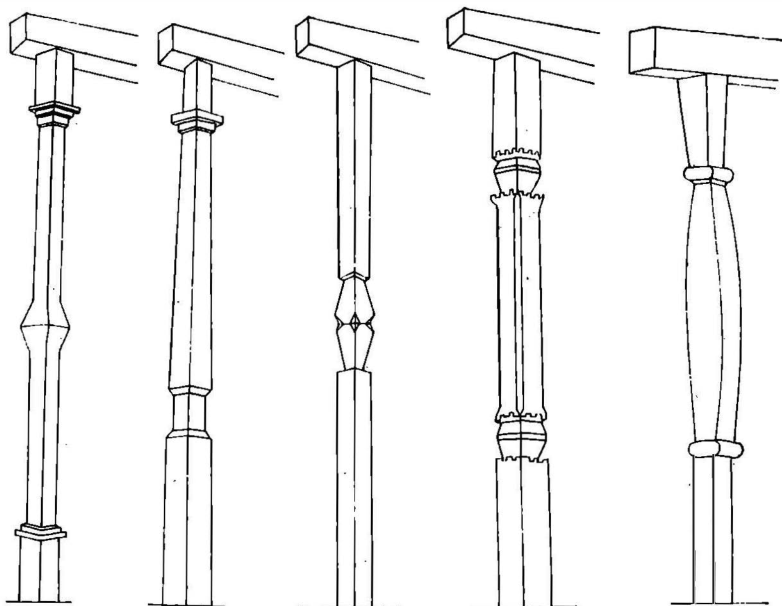

Fig. 37. — Stîlpi cioplîţi.

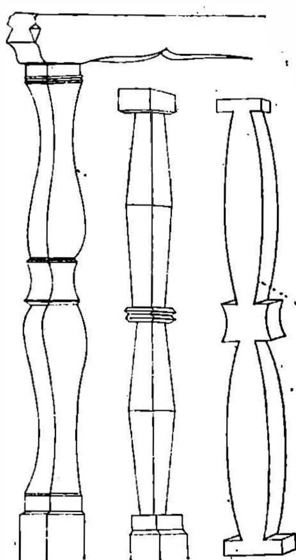

Fig. 38. — Stîlpi cioplîţi.

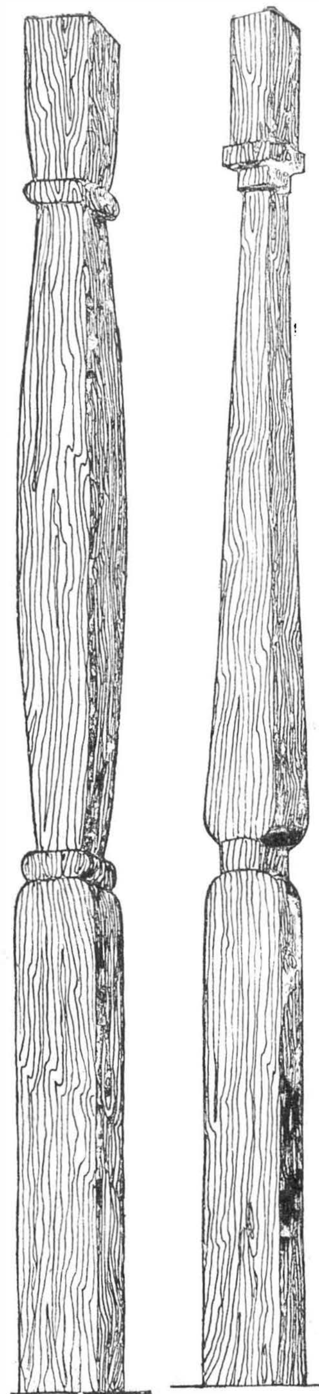

Fig. 36. — Stîlpi cioplîţi.

Fig. 39. — Grajd vechi.

Fig. 40. — Grajd vechi.

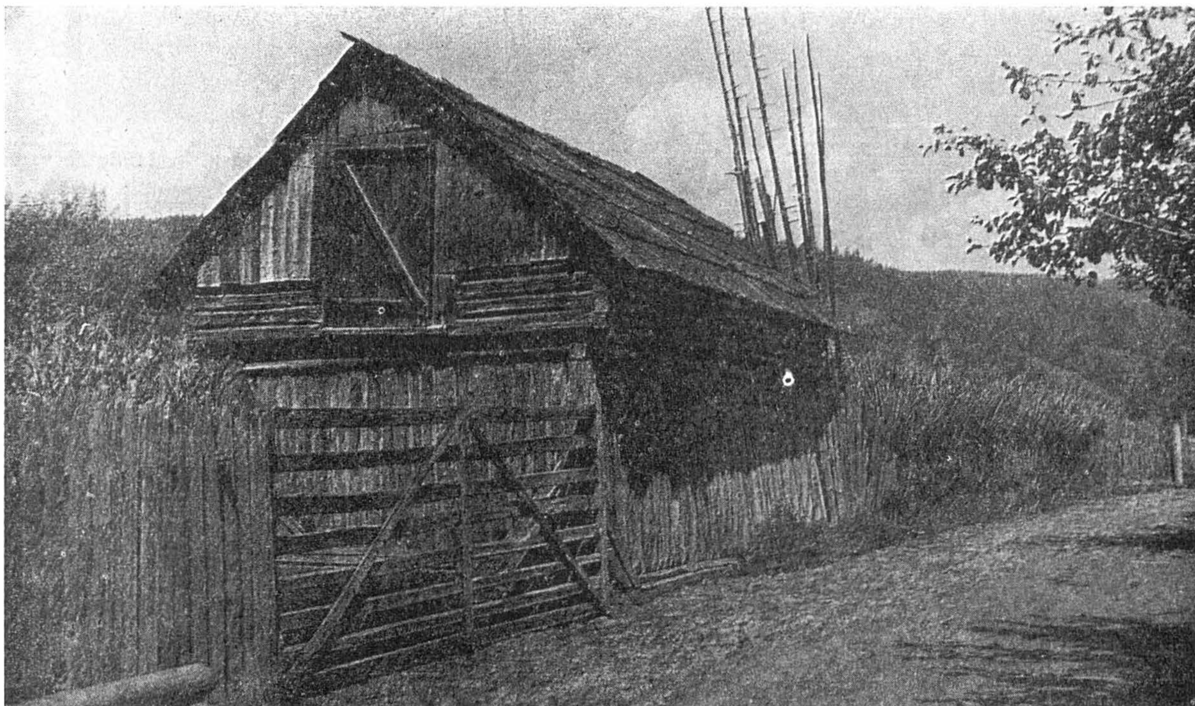

Fig. 41. — Grajd.

Fig. 42. — Grajd nou.

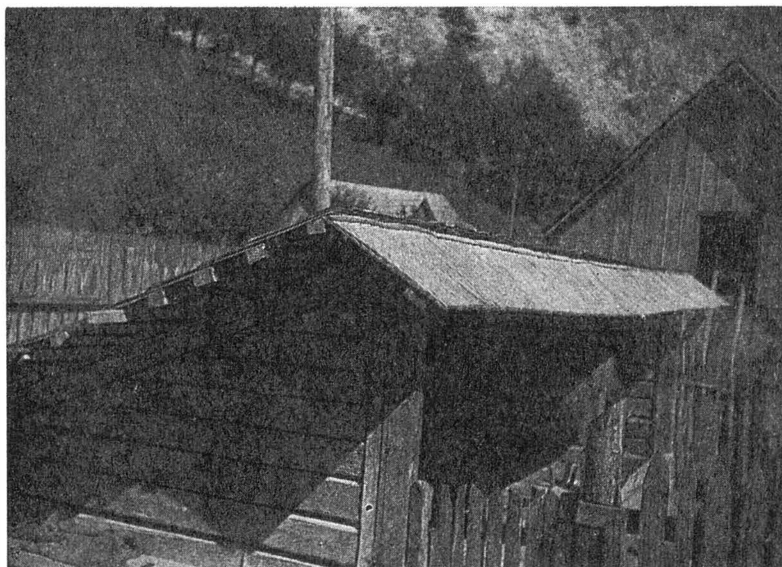

Fig. 43. — Perdea, bucătărie de vară.

Fig. 44. — Fîntînă.

Fig. 45. — Poartă cu pîrleaz

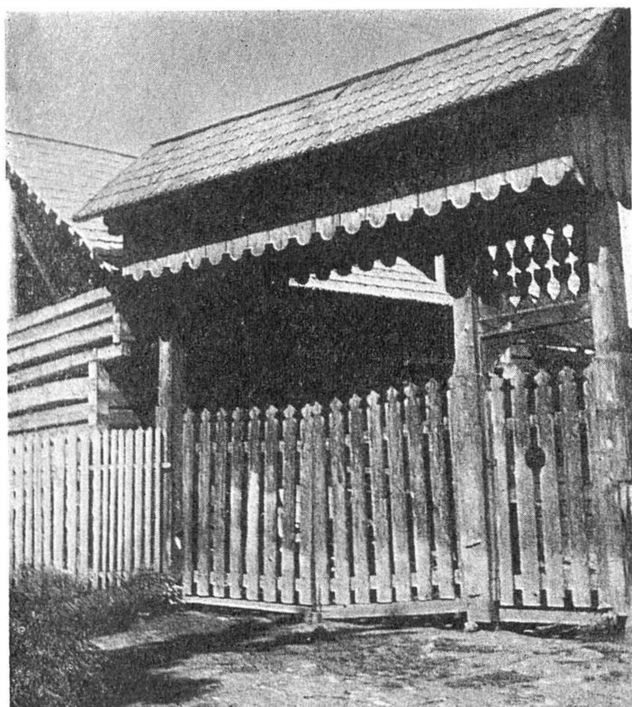

Fig. 46. — Poartă.

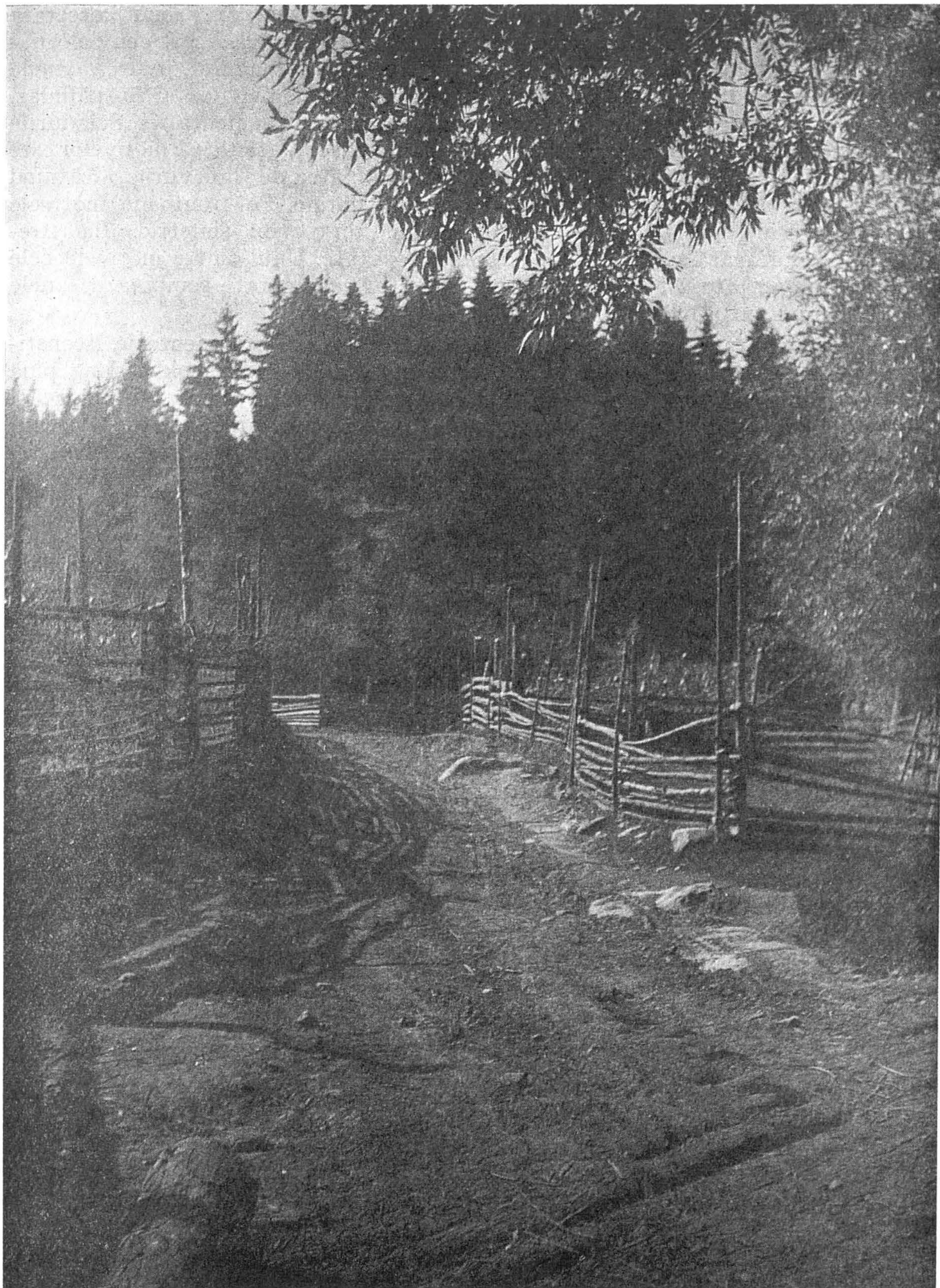

Fig. 47. — Drum spre pădure la Dreptu.

Ornamentarea cea mai frecventă întîlnită la casele din zona cercetată pe Valea Bistriței este aceea a scîndurilor tăiate cu ferăstrăul. Acest gen de ornamentație este plasat cu deosebire la streaşina casei şi a cerdacului, pe frontoanele caselor în două table şi pe frontoanele cerdacurilor, la baghice şi la pălimar. 25,0% din totalul caselor înregistrate aveau o astfel de ornamentație. Scîndurile tăiate cu ferăstrăul apar numai la tipurile noi de case. Varietatea motivelor este destul de mare şi se întemeiază în principal pe combinarea de linii curbe alcătuind desene diverse, unele dintre ele amintind elemente florale. Pe frontoane, motivele se organizează în jurul unui grup central, formînd un panou simetric. La streşini motivele formează serii lungi de elemente repetate. Unul dintre motivele cele mai des întrebuințate este ,,inima'', care apare în nenumărate combinații, unele dintre ele fiind surprinzătoare.

Cele mai caracteristice exemplare ale acestui gen de ornamentație îl constituie boldele de scînduri tăiate cu ferăstrăul. Unele dintre aceste bolde ajung pînă la dimensiuni mai mari de 1 m. Specificul boldelor de scînduri tăiate, din punctul de vedere al raporturilor dintre suprafețele pline şi goale, îl constituie desenul realizat prin linii subțiri de scîndură care închid mari porțiuni libere. Desenul în genere este obținut prin combinarea de figuri geometrice, ducînd la efecte extrem de originale. În fond aceste bolde tăiate în scîndură sînt mai degrabă ciudate decît frumoase.

Celelalte moduri de a ornamenta casele, şi anume stucatura, zugrăveala şi vopsirea lemnului, pe lîngă că sînt foarte puțin răspîndite, sînt şi foarte rudimentare.

Stucatura este reprezentată la cîteva case, prin acoperirea cu tencuială a capetelor bîrnelor de la colțurile caselor, formînd un gen de pilaştri angajați de o factură cu totul primitivă. Uneori tencuiala pilaştrilor imită contururile blocurilor de piatră cu rosturi late între ele.

Zugrăveala se reduce la culoarea pereților cu vopsele de var. Cel mai adesea se întîlneşte culoarea sinilie pronunțată. Într-un singur caz s-a văzut o casă vopsită în roşu.

Vopsitul lemnului are mai mult un caracter practic decît de ornamentare. Se vopsesc ramele uşilor şi ferestrelor, stîlpii cerdacului, uneori pălimarul pentru a apăra lemnul. Chiar şi această redusă manifestare a ornamentării colorate se întîlneşte numai la o treime (36%) din totalul caselor înregistrate.

7) CONSTRUCȚII ANEXE

Construcțiile anexe ale gospodăriilor țărăneşti din zona cercetată de pe Valea Bistriței au o mare dezvoltare atît în ceea ce priveşte răspîndirea lor, cît şi felurile lor. Această dezvoltare trebuie pusă pe seama celei de-a doua ocupații a oamenilor din regiune, şi anume a creşterii vitelor. Unele dintre aceste construcții au o frecvență egal distribuită pe întreaga suprafață a zonei cercetate. Aşa este, de pildă, grajdul, care se întîlneşte în procentaje asemănătoare atît la Galu, în nordul zonei, cît şi la Buhalnița, în sudul zonei. Altele însă se grupează cu precădere într-o porțiune a zonei. Astfel ,,perdelele'', adăposturi de un tip special

pentru oi, se găsesc într-un număr mai mare înspre partea nordică a zonei, cele mai reuşite exemplare fiind construite în comuna Galu.

După cum am amintit, grajdurile din zona cercetată sînt construcţii remarcabile din punct de vedere arhitectonic. În evoluţia lor se poate stabili succesiunea a două tipuri :

1. ,,Corla'', un adăpost pentru vite, construit adesea din bîrne aşezate vertical şi acoperit cu strujeni de porumb, cu turişte şi cu pămînt. Acest fel primitiv de grajd se întîlneşte şi astăzi, unul din exemplarele tipice fiind găsit la Grinţieşul Mic.

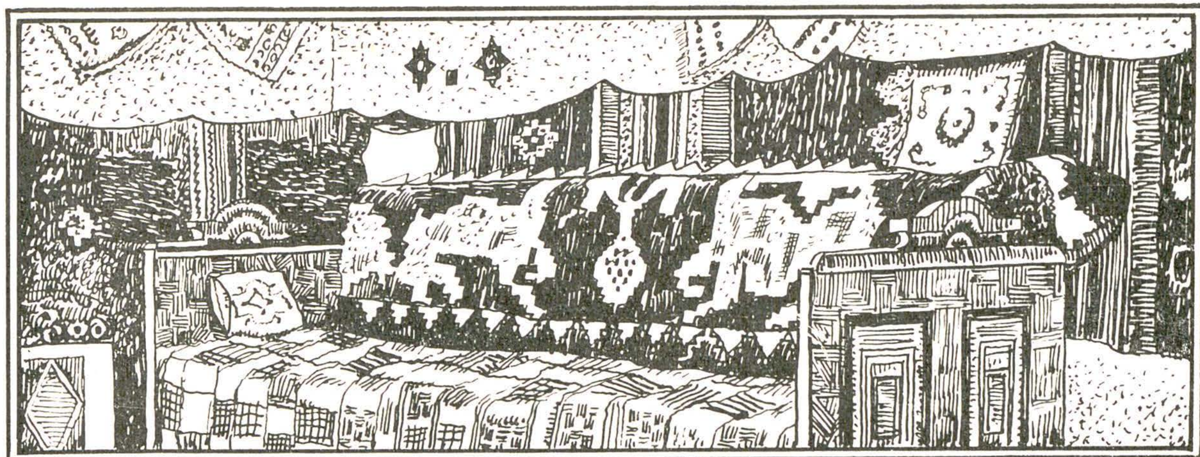
2. Grajdul propriu-zis, construit din bîrne aşezate orizontal, încheiate la capete sau prinse în ,,amnare'', acoperit cu draniţă.

Tipul acesta de grajd are două variante principale, după cum este prevăzut sau nu cu fînărie. Grajdurile cele mai vechi sînt mai mici şi nu au fînărie. Grajdurile mai noi au şi o ,,ladă'' pentru fîn. Această ladă este construită uneori în consolă, grajdurile cu acest fel de fînărie fiind cele mai izbutite realizări ale meşterilor ţărani în materie de construcţii anexe.

După forma acoperişului, grajdurile se împart în trei categorii :

1. Grajduri cu acoperiş în patru table
2. Grajduri cu acoperiş în două table
3. Grajduri cu acoperiş zis ,,nemţesc'', la care cele două table mici sînt întrerupte la o anumită înălţime, frontonul transformîndu-se din triunghiular în trapezoidal. Cele mai numeroase sînt grajdurile cu acoperiş în două table. Au fost înregistrate grajduri la 67% din gospodăriile cu case trecute în tabelele noastre. Din acestea, 66% sînt grajduri cu acoperiş în două ape.

,,Perdelele'' sînt un tip de construcţii anexe destinate adăpostirii oilor. Sînt construite din bîrne de lemn şi acoperite cu un acoperiş format dintr-o singură tablă înclinată spre spate. Faţa perdelei este complet deschisă. Din punct de vedere arhitectonic, perdeaua nu are nimic remarcabil.

Organizarea interiorului casei

Studiile asupra interioarelor țărănești din Moldova lipsesc pentru cele mai multe zone ale provinciei, iar atunci cînd totuși apar se limitează la descrieri sumare. În ce privește zona cercetată de noi, nu cunoaștem o descriere a interioarelor, cu excepția celor cîteva rînduri publicate de către C. Mătasă [1]. Pentru sate aflate în zone apropiate, există unele publicații [2], fără însă ca vreuna să trateze problema în mod adîncit. Situația este, de altfel, similară cu cea din alte zone, unde interioarele sînt de asemenea puțin studiate și nu formează obiectul unor lucrări de specialitate.

Pentru ca o lucrare să fixeze elementele generale ale interioarelor românești, este însă necesar să se întemeieze pe un număr cît mai mare de studii regionale aprofundate. Prezentarea de față încearcă tocmai să stabilească principalele trăsături ale interioarelor dintr-o zonă limitată, Valea Bistriței. Terenul redus pentru agricultură și mijloacele primitive cu care era practicată constituie o explicație parțială a situației. La acestea se adaugă situația de clăcași pe moșiile întinse ce se aflau odinioară aici. În statistica sa, efectuată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Nicolae Suțu ne spune că din cele 132 de sate ale fostului județ Neamț (ce cuprinde și zona cercetată de noi) 67 aparțineau mănăstirilor, 46 proprietarilor și abia 19 răzeșilor, țărani liberi[3]. Condițiile economice reduse,

[1] *Călăuza județului Neamț*, București, 1929, p. 13.

[2] Dimitrie Dan, *Comuna Straja și locuitorii ei. Studiu istoric, topografic și folcloric*, 1897, p. 26 – 30; Gh. Mareș și Dumitru Mareș, *Monografia satului Ghigoești, jud. Neamț, de la înființare și pînă în zilele noastre*, București, 1938, p. 152–164; N. Pîslaru, *Monografia comunei Cașin, județul Bacău*, București, 1940, p. 72 – 75; Gh. Verșescu, *Monografia comunei Tărcău, județul Neamț*, Piatra Neamț, p. 249–250.

[3] *Notions statistiques sur la Moldavie*, cap. II, Iași, 1849.

care nu au împiedicat totuşi dezvoltarea bunului-gust, au împiedicat dezvoltarea deplină a elementelor de artă în interioare. Aceeaşi împrejurare credem că poate fi pusă în legătură cu simplitatea mobilelor vechi de lemn, printre care piesele de artă sînt rare. Interesul fenomenului, redus din punct de vedere artistic, este, în schimb, aici ca oriunde, lămuritor pentru felul de trai al oamenilor.

Expunerea prezintă, în primul rînd, însăşi organizarea casei, stabilind numărul de încăperi, aşezarea şi funcția lor. În al doilea rînd, se arată mobilele folosite şi legătura pe care fiecare o are cu planul casei. În sfîrşit, în a treia parte se descrie vatra.

Pentru stabilirea precisă a sensului transformărilor în timp, se urmăreşte paralel situația locuințelor clasate pe grupe convenționale de vechime. Astfel am stabilit mai întîi două grupe :

locuințe construite după 1891 (avînd în 1952 o vechime mai mică de 60 de ani),

locuințe construite pînă la 1890 (avînd în 1952 o vechime mai mare de 61 de ani).

Acolo unde numărul de cazuri permite, aceste grupe sînt subîmpărțite, obținîndu-se patru grupe de vechime :

între 0 şi 30 de ani	(construite între 1950 şi 1921)
între 31 şi 60 de ani	(construite între 1920 şi 1891)
între 61 şi 90 de ani	(construite între 1890 şi 1861)
peste 91 de ani	(construite înainte de 1860)

În total au fost înregistrate 66 de interioare, notîndu-se planul casei, mobilierul, aşezarea lui, vatra. Prin discuții directe cu localnicii, au fost reconstituite interioarele a 16 case care în momentul cercetării fuseseră modificate. Pe grupe de vechime casele se repartizează astfel :

27 locuințe clădite între 1950 şi 1921
9 locuințe clădite între 1920 şi 1891
20 locuințe clădite între 1890 şi 1861
10 locuințe clădite înainte de 1860

În ultima grupă, cea mai veche, o singură locuință este construită înainte de 1831, şi anume pe la 1780. Astfel încît în realitate am lucrat pe patru grupe a cîte 30 de ani, ce acoperă mai bine de un secol. Numărul de cazuri aflate în interiorul fiecărei grupe de vechime a fost suficient pentru a-i stabili caracteristicile şi pentru a observa evoluția fenomenului studiat. Aceasta are un ritm extrem de iute, determinat de transformările însemnate ale modului de producție. Folosirea unor diviziuni de timp convenționale, egale între ele, este singura care permite o prezentare statistică riguros ştiințifică. Dar în interiorul acestor perioade se petrec fenomene însemnate, cum ar fi spre exemplu trecerea de la economia tradițională la aceea modernă de schimb. De aceea, la analiza fiecărui fenomen, vom sublinia latura socială a vieții, care determină diferitele schimbări.

Zona cercetată, situată în porțiunea centrală a Bistriței moldoveneşti, cuprinde satele : Audia, Boboteni, Bistricioara, Brînzeni, Buhalnița, Călugăreni, Ceahlău, Coroiu, Fîrțigi, Galu, Grințieşul Mare, Grințieşul Mic, Hangu, Poiana Bistricioara, Poiana Răchiții, Poiana Teiului, Pîrîul Mare, Răpciuni, Răpciunița, Rățeş, Schit, Topoliceni.

1) PLANURILE CASELOR

Intrările. Intrarea locuințelor nu este determinată de apropierea sau depărtarea ei de stradă, ci de însăși compunerea și așezarea întregii locuințe, excepție la acest lucru făcînd numai puține din cele mai noi construcții, așezate în imediata apropiere a drumului și în centrul aglomerărilor mai importante.

Astfel, la locuințele vechi avînd intrarea așezată spre una din părțile laterale ale fațadei, am găsit că intrarea este așezată la stînga în 82%, iar la dreapta în 18% din cazuri.

Privind aparte situația pe grupe de vechime, vedem că excepțiile față de situația dominantă (intrarea așezată la stînga) variază. Astfel, locuințele construite după 1891 au intrarea la dreapta în 27%, iar înainte de 1890 au intrarea la dreapta în 12% din cazuri.

Prin urmare, locuințele vechi sînt mai legate de situarea intrării spre stînga. Dacă ne limităm numai la atîta, problema pare a se explica printr-o preferință a locatarilor. În realitate, intrarea fiind legată de tindă (la cele mai vechi construcții), înseamnă că spre dreapta este situată odaia de locuit; la construcțiile mai noi, spre dreapta este situată odaia frumoasă. Or, ambele aceste încăperi sînt legate de soare, fiind plasate ori de cîte ori este posibil spre răsărit. În modul acesta, intrarea este situată spre apus, la stînga, iar odăile locuibile spre dreapta. Prin această amplasare sînt satisfăcute două cerințe: o cît mai bună însorire și respectarea unor vechi obiceiuri legate de credințe [4].

În același timp, intrarea casei și fațada caută să stea pe cît posibil spre miazăzi. În general, la locuințe am găsit următoarea situație în privința orientării [5]:

așezată cu fațada spre miazăzi	28%
așezată cu una din părțile laterale spre miazăzi	14%
așezată cu spatele spre miazăzi	12%
așezată cu unul din colțurile din față spre miazăzi	33%
așezată cu unul din colțurile din spate spre miazăzi	13%

Cînd locuința este formată dintr-o încăpere, nu are decît o singură intrare; cînd este formată din două încăperi, are tot o singură intrare, în afara cazurilor cînd a doua încăpere este un ,,dosar'' (numit și ,,dolie'') și cînd poate apărea o a doua intrare situată lateral la dosar. Cînd locuința are două odăi și dosar,

[4] În ce privește înrîuririle pe care vechile credințe le aveau asupra orientării și organizării casei, se pot consulta studiile *Vieilles églises en bois de Roumanie* (,,Revue des études sud-est européennes", 1965, nr. 3—4, p. 625 și urm.) și *Interioare țărănești din România* (publicat în ,,Studii și comunicări", vol. 13, *Muzeul Brukenthal, 1817 — 1967*, Sibiu, 1967) ambele de Paul H. Stahl.

[5] În privința așezării casei și acareturilor, vezi studiul *Așezarea caselor și acareturilor pe Valea Bistriței moldovenești*, de Paul H. Stahl, publicat în ,,Revista de etnografie și folclor", 1965, nr. 6, București.

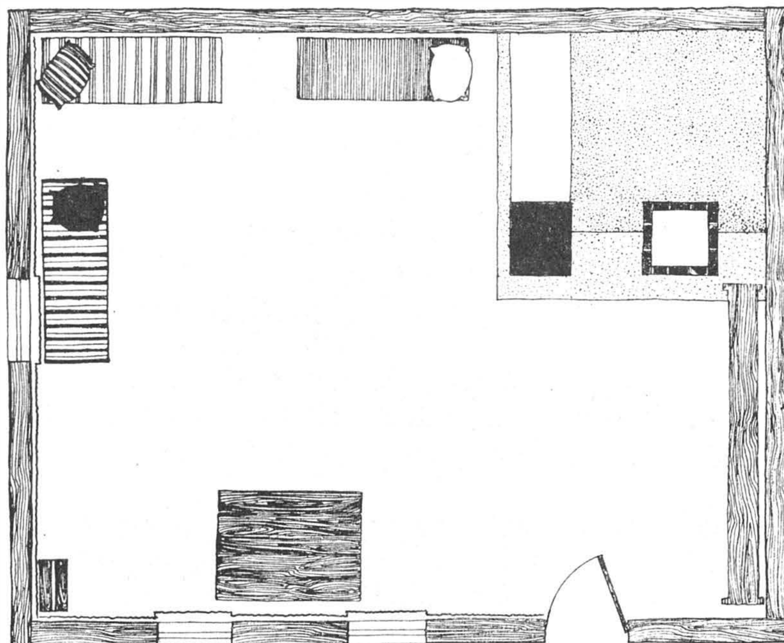

Fig. 48. — Interior. Planul unei case de țăran sărac, alcătuită dintr-o încăpere, la Audia; în timpul iernii, masa este trasă spre mijlocul încăperii și în locul ei este așezat războiul. Lavița din stînga este așezată cu un capăt pe vatra de pietre și lut a cuptorului. Lăicere lungi acoperă peretele. Casa a fost construită pe la 1890.

poate de asemenea exista o a doua ușă la dolie. Cînd încăperea are o tindă centrală și două încăperi laterale, apare nelipsit o ușă spre fațadă, situată în dreptul tindei; în 70% din cazuri aceasta rămîne singura ușă a locuinței. Din totalul acestor cazuri, tinda este neîmpărțită în 29% din cazuri, iar în 71% este împărțită, avînd în partea din spate o mică odaie. Cazurile în care tinda are o a doua intrare, în partea din spate, ating proporția de 30% din totalul caselor cu plan compus din tindă centrală și două odăi laterale; în toate aceste cazuri tinda este neîmpărțită. Apariția celei de-a doua intrări se constată în special la casele noi, așezate cu fațada spre stradă și în imediata ei apropiere, la care gospodăria și mai ales „focăria'' (bucătărie de vară) este situată în spatele casei.

În general se poate spune că vechea locuință de pe Valea Bistriței avea o singură intrare, situație ce rămîne dominantă pînă tîrziu. De-abia la casele noi cu planuri dezvoltate, și mai ales la cele avînd în partea din spate un dosar, apare obișnuit a doua intrare. În felul acesta vechea arhitectură românească prezintă un element deosebit față de aceea din Ucraina transcarpatică [6], ba chiar și față de huțulii așezați în interiorul țării noastre, la care ce-a de-a doua intrare este frecvent construită chiar și la planuri mai vechi; totuși și la aceștia ea este obișnuită în special la casele noi.

Intrarea la pod, deși situată variat, nu este așezată la întîmplare. La locuințele cu o singură încăpere ea stă cel mai des în afara casei, întrucît dacă ar fi situată în odaie ar răci interiorul. Tot în afara casei este situată uneori la construcțiile noi, cu acoperiș în două ape. Cînd intrarea către pod este situată în locuință chiar, o găsim în tindă; dacă tinda este împărțită (cu o singură excepție), intrarea în pod stă în partea din față a tindei. În general, din totalul cazurilor avînd

[6] Aceeași deosebire există și între casele românilor din Maramureș și cele ale vecinilor din nord (vezi studiul *Case țărănești din Maramureș* de Paul H. Stahl), în „Studii și cercetări de istoria artei", nr. 2/1961.

intrarea podului prin interior, în 87% din cazuri este situată în odaia de trecere; în restul de cazuri (13%) intrarea la pod era situată în odaia de locuit la case care aveau o singură încăpere (67%) și la cele cu mai multe încăperi, prin tavanul oricărei încăperi, evitînd odaia curată. La construcțiile noi, intrarea podului este uneori în tavanul prispei.

Felurile de încăperi

Odaia de locuit. Este încăperea de bază a casei; numirea ei veche se confunda de altfel cu casa, întrucît era numită ,,casă'', numire ce se păstrează și cînd apare tinda. Dar la apariția acesteia, ,,casa'' ia și numele de ,,odaie mare'' (fiind mai mare decît tinda), sau ,,odaie de locuit'' (spre a o deosebi de încăperile nelocuite). Am înregistrat de asemenea numirile de ,,odaie'', ,,casă de locuință'' (pentru construcții mai vechi); ,,odaia'', ,,dormitor'', ,,odaie de locuit'' (pentru construcții noi). Această încăpere este nelipsită din planurile caselor, uneori ea fiind singura încăpere și trebuind să răspundă tuturor exigențelor locatarilor; aici dorm, lucrează, mănîncă, primesc oaspeți. Pe măsură ce la casă apar alte încăperi, acestea preiau o parte din funcțiile încăperii de locuit, care rămîne totuși principala încăpere.

Ea are totdeauna posibilitatea de a fi încălzită, întrucît servește pentru dormit. Locatarii pot dormi în timpul lunilor mai călduroase și în odăi neîncălzite, dar la vreme rece revin în odaia de locuit [7]. Utilizarea ei și ca bucătărie se datorește nu numai lipsei unei încăperi folosite exclusiv pentru gătit, ci și tendinței de a economisi combustibilul. Același combustibil servind la gătit încălzește camera. Amintim în trecere (problema urmînd a fi reluată pe larg mai departe) că sistemele de încălzire și gătit sînt strîns legate; plita pentru gătit este lipită de sobă și legată de ea, fiind vorba de fapt de o singură vatră. În odaia de locuit nu am întîlnit niciodată instalată numai o plită simplă sau numai o sobă de încălzit, ci pe ambele.

Bucătării, aflate chiar în cuprinsul locuinței, în sensul în care ele sînt folosite la oraș, am întîlnit numai în trei cazuri, toate trei explicabile prin faptul că este vorba de locuințe puternic orășenizate.

Tinda există și la cele mai vechi exemplare înregistrate. Numele vechi a fost părăsit cu încetul, fiind înlocuit cu cel de ,,sală'', evident legat de o înrîurire orășenească. Adesea, chiar la casele vechi se indica numele de sală în locul celui de tindă, iar la întrebarea directă asupra numirii vechi, care era totuși cunoscută, se preciza: ,,acum nu se mai spune așa'' sau ,,așa îi ziceau bătrînii''.

Prima încăpere în care pătrunzi venind de afară este tinda și are totdeauna dimensiuni mai mici decît ale încăperilor de locuit. Deosebirile însemnate nu constau însă în dimensiuni, ci în modul de folosință.

[7] Moldova era la începutul acestui secol provincia cu cel mai mic număr de încăperi la casele țărănești. Astfel, din *Statistica clădirilor și a locuințelor din România*, efectuată în 1913 și publicată de L. Colescu în 1920, aflăm că în Moldova numărul mediu de încăperi era de 2,1 (față de 2,5 în Muntenia; 2,4 în Oltenia; 2,7 în Dobrogea). În același timp, folosirea unei singure încăperi era generalizată. Doctorul Petre Cazacu, în *Locuințele țăranilor* (,,Viața românească'', 1906), spune că la începutul secolului 82,9% din familiile țărănești dormeau într-o singură încăpere.

Tinda stă, în 83% din cazuri, la stînga casei; aşezarea ei este asemănătoare cu aşezarea intrării, situată de asemenea spre stînga. Această asemănare se datoreşte tocmai faptului că tinda este legată de intrare. Prin existenţa acestei încăperi, odaia de locuit este ferită de contactul direct cu exteriorul, fiind apărată de intemperii, ca şi de murdărie.

58% din tinde sînt împărţite în două; partea din faţă are intrare şi păstrează funcţia propriu-zisă de tindă, adică de încăpere de trecere. Cea din spate devine în 36% din cazuri cămară, iar în 64% din cazuri odaie de locuit. Dimensiunile celei din urmă sînt reduse, ea neajungînd să aibă importanţa încăperii de locuit iniţiale. Numirea dată de localnici încăperii situate în partea din spate a tindei este de „cămară", chiar atunci cînd nu este folosită drept cămară, ci drept odaie, probabil întrucît acesta a fost mai întîi modul ei de folosire. Cînd este folosită drept odaie, am găsit şi numele de „odăiţă" sau „căsuţă mică", în opoziţie cu numirile de „casă mare" sau „odaie mare" date încăperii de locuit iniţiale. Vom folosi numiri diferenţiate după întrebuinţare: „cămară" şi „odăiţă" (cînd este locuită).

Odăiţa este totdeauna încălzită şi are o utilizare asemănătoare camerei obişnuite de locuit: în acelaşi timp dormitor şi bucătărie. În majoritatea cazurilor construcţiile de gătit-încălzit construite aici ocupă un perete întreg, din cauza dimensiunilor reduse ale încăperii.

Cînd tinda este împărţită, nu are ferestre în partea din faţă; în schimb, ferestrele apar la odăiţă. Dimensiunile lor sînt ceva mai mici decît ale ferestrelor din odaia de locuit; am înregistrat cazuri cînd ele aveau dimensiunea de 10 × 10 cm; cel mai des sînt fixe. Dacă partea din fund a tindei este cămară, ferestrele pot lipsi, iar cînd apar sînt totdeauna mici.

Cînd tinda nu este împărţită (42% cazuri), apar ferestre în 22% din cazuri. Lipsa ferestrelor este unul dintre semnele cele mai sigure ale faptului că tinda nu este locuită, servind numai ca încăpere de trecere şi depozitare.

Cînd este împărţită, tinda nu are niciodată vatră în interiorul ei şi nici nu este încălzită în vreun alt mod. Din numărul total de tinde, 35% dintre ele au în interior o vatră, proporţie care creşte la 78% în cazurile în care tinda nu este împărţită.

Din numărul total de tinde, în 20% din cazuri locuitorii dorm aici. Cînd tinda este împărţită, nu există nici un caz în care să fie folosită drept dormitor; limitîndu-ne la cele neîmpărţite, proporţia cazurilor în care se doarme în tindă creşte la 44%.

Toate datele converg în a întări afirmaţia că tinda are ca rost principal pe acela de a fi cameră de trecere. Cazurile puţine în care este folosită ca bucătărie sau dormitor sînt cele mai recente şi ele reprezintă un moment de trecere spre planuri schimbate de locuinţă.

Cămara. Ea are diferite aşezări în casă. Mai întîi notăm aşezarea descrisă mai sus, în care se află în partea din spate a tindei. Apoi, în alte cîteva cazuri, rare, întîlnite numai la case construite înainte de 1861, în odaia mare de locuit, spre partea ei din fund, apare un mic perete interior, paralel cu peretele din fund, dar întinzîndu-se pe toată lungimea încăperii. Spaţiul era închis apoi cu o uşă şi folosit drept cămară în care se păstrează alimente, ba chiar animalele tinere în lunile reci ale anului. Încăperea aceasta nu se mai construieşte la locuinţele noi; prezenţa ei se leagă însă de lumea tran-

silvăneană — românească sau secuiască —, la care aceste feluri de cămări erau obişnuite şi au dat naştere la planuri variate de case [8].

În sfîrşit, notăm prezenţa unor încăperi folosite drept cămări în dosarul ce se alipeşte celor mai noi dintre case.

Odaia curată. Ea există la vechile case ţărăneşti, fiind caracteristică pentru construcţiile ridicate în acest secol. Numirile ce i se dau reflectă modul de utilizare şi caracteristicile ei : este numită ,,odaie frumoasă'' (întrucît cuprinde cele mai bune mobile şi ţesături ale casei, orînduite cu grijă), ,,odaie curată'' (întrucît, nefiind folosită, are totdeauna un aspect curat), ,,odaie de haine'' (întrucît aici sînt ţinute lăzile cu haine şi zestrea fetei de măritat). Cel mai frecvent este numele de odaie curată. Fără a avea bogăţia interioarelor din sudul Transilvaniei spre exemplu, se deosebeşte totuşi de celelalte încăperi ale casei prin frumuseţea aranjamentului interior. Încăperea are totdeauna paturi, dar în mod obişnuit nimeni nu doarme în ele, fiind rezervată pentru odihna oaspeţilor. Încăperea are şi o masă, de asemenea folosită numai în zilele cînd se primesc oaspeţi. Încăperea prezintă şi unele particularităţi de mobilare, unele din mobile nefiind întîlnite decît aici; fiind vorba de o încăpere obişnuită caselor noi, precizăm că în odaia curată se întîlnesc mobilele legate de oraş, mai scumpe, reprezentînd un lux pentru locatari.

Urmărind aşezarea faţă de stradă a odăii, în comparaţie cu odaia de locuit, am exclus cazurile în care casa este aşezată paralel, cu faţa ori spatele faţă de stradă, întrucît situaţia este egală pentru ambele feluri de încăperi. Am reţinut numai cazurile cînd locuinţa este aşezată cu una din părţile laterale spre stradă, pentru că astfel fie odaia curată, fie cea de locuit erau mai aproape de stradă. Dar nu am putut stabili nici o legătură din acest punct de vedere, ambele odăi fiind aşezate în proporţii egale spre stradă. Ceea ce domină este aşezarea odăii de locuit spre stînga şi a odăii curate spre dreapta, spre răsărit (este vorba numai de planurile cu tindă centrală şi cu două încăperi laterale). Odaia curată ocupă astfel poziţia de cinste din casă, cea mai bine însorită.

Intrarea în odaia curată este indirectă în cele mai multe cazuri. Din totalul odăilor curate, intrarea este indirectă în 88% din cazuri şi directă numai în 12% din cazuri (toate explicabile, explicaţii ce atenuează excepţiile de la regulă : casa are două intrări, intrarea din odaia curată fiind în prezent înfundată, sau casa are două intrări, cea din odaia curată nefiind folosită).

Dacă planul cuprinde numai odaie curată şi odaie de locuit, intrarea casei este în odaia de locuit, aşezată spre stînga (71%). Dacă planul are trei încăperi cu tindă centrală, odaia de locuit stă la stînga şi cea curată la dreapta (73%).

Încălzirea odăii curate subliniază modul ei de folosinţă. Cînd face parte dintr-un plan ce mai cuprinde numai odaie de locuit, în 7% din cazuri are sobă în interiorul ei; în 79% din cazuri este încălzită de o sobă în perete, a cărei gură se află în odaia de locuit. În 14% din cazuri odaia curată rămîne neîncălzită. Proporţia mare de cazuri în care este neîncălzită sau încălzită de o sobă cu gura în altă încăpere dovedeşte utilizarea ei limitată şi tendinţa de a feri odaia curată de murdărie, prin scoaterea vetrei din interiorul ei.

[8] În privinţa răspîndirii acestui mod de a construi şi a variantelor de planuri la care a dat naştere, vezi studiul lui Paul H. Stahl, *Planurile caselor româneşti ţărăneşti*, Sibiu, 1958, p. 40 şi urm.

Cînd odaia curată face parte din planul cu trei încăperi și tindă centrală, este încălzită prin sobe în perete cu gura în altă încăpere în 12% din cazuri (față de 79% la planul anterior cercetat). Diferențierea extrem de mare se explică prin faptul că, fiind vecină cu tinda, care rămîne neîncălzită, nu pot exista nici sobe în perete. Pentru a suplini această lipsă, crește proporția cazurilor care au vatră chiar în odaia curată (38%). În 50% din cazuri este neîncălzită. Din totalul odăilor curate (indiferent de planul la care aparțin), proporția celor neîncălzite este de 33%, iar a celor încălzite cu sobe avînd gura în altă încăpere de 43%.

Cînd odaia curată are o sobă în interiorul ei chiar, este totdeauna vorba de o sobă simplă, fără plită (cu o singură excepție, în care odaia curată și-a pierdut utilizarea inițială). Lipsa plitei dovedește că în odaia curată nu se prepară niciodată mîncarea. În același timp, în toate cazurile sobele servind exclusiv la încălzit (fără plită) se află în odaia curată și niciodată în altă cameră.

Urmărind frecvența odăii curate la planurile de case avînd diferite vechimi, am găsit următoarea situație :

a) În grupa locuințelor construite între 1921 și 1950, odaia curată a fost prevăzută la început în plan la 74% din cazuri. Din acestea, 11% și-au schimbat modul de folosință, devenind odăi de locuit, clasă de școală etc. În 19% din cazuri clădirea n-a avut la început odaie curată. În 7% din cazuri nu se pune problema odăii curate, întrucît este vorba de case cu plan orășenizat, în care funcțiile încăperilor sînt altele decît cele obișnuite rurale.

b) În grupa locuințelor construite între 1891 și 1920, odaia curată a fost prevăzută inițial în construcție la 56% din cazuri. Într-unul din aceste cazuri odaia și-a schimbat destinația.

c) În grupa locuințelor construite între 1861 și 1890, odaia curată a fost prevăzută inițial în construcție la 20% din cazuri, restul de 80% fiind lipsite de odaie curată. Din ultimele, unele au fost ulterior modificate pentru a fi în pas cu moda și a cuprinde în plan o încăpere curată. Astfel, în total, grupînd cele inițial prevăzute și cele apărute prin modificare, am găsit în momentul cercetării odaie curată la 35% din cazuri. Dar, prin creșterea numărului de membri ai familiei, unele dintre aceste case și-au transformat odaia curată în odaie de locuit, proporția lor rămînînd în cele din urmă la 15%.

În grupa locuințelor construite înainte de 1860, numai 11% din cazuri aveau odaie curată prevăzută inițial în plan. Aici trebuie să facem o rezervă, și anume că în realitate la acea vreme proporția odăilor curate în planuri era mult mai mică, întrucît casele cele mai sărăcăcioase au fost dărîmate între timp, rămînînd numai cele mari, ale oamenilor înstăriți, care, fiind mai mari și avînd odaie curată, au putut corespunde și mai tîrziu ca locuințe.

Prin urmare, cu cît este vorba de vremuri mai îndepărtate, cu atît odăile curate sînt mai rare. Interesant este și fenomenul modificării interioarelor spre a corespunde noilor cerințe ale locatarilor, cerințe potrivite cu condițiile schimbate de viață ale țărănimii.

Sala, încăperea de trecere a locuințelor mai noi, construite în special în acest secol, corespunde tindei mai vechi. Ea apare la planurile cu trei încăperi, ocupînd poziția centrală ; la cele mai vechi construcții cu acest plan avea numele de tindă.

În 89% din cazuri sala nu are ferestre, semănînd în această privință cu tinda, de care se deosebește însă prin faptul că ușa dinspre fațadă are cel mai des

un geam, care permite luminii să pătrundă în interior. Această situație este cu atît mai frecventă, cu cît este vorba de construcții mai noi.

În 38% din cazuri sala are o adîncime mai mică decît odăile laterale, fiind despărțită în două printr-un zid paralel cu fațada. În partea din spate apare astfel o ,,odăiță'' sau o ,,cămară'', la fel ca în cazurile de împărțire ale vechii tinde.

Noua încăpere obținută este în 12% din cazuri încălzită, fiind folosită ca odăiță. În 88% din cazuri este depozit de alimente și obiecte casnice (cămară). Proporția de cazuri în care este odăiță este mai mică decît prin împărțirea vechii tinde (64%) și aceasta credem că datorită faptului că sala apare la planuri cu două încăperi laterale, nu cu una.

Cînd nu este împărțită (62%), sala servește la dormit în 33% din cazuri și este folosită numai ca odaie de trecere în 67% din cazuri. Tot în cazurile cînd nu este împărțită este încălzită în 33% din cazuri, acestea corespunzînd cu cazurile în care este folosită și ca dormitor.

Cînd sala este împărțită, partea din față nu este nici încălzită, nici folosită ca dormitor.

Dosarul diferă de încăperile analizate mai sus, fiind vorba nu atît de un spațiu avînd o anume funcție, ci de un spațiu avînd o anume așezare în cadrul planului. Ea stă în spatele sau ,,dosul'' casei, ceea ce ne explică numele ei. Adesea poartă și un alt nume, ,,dolie'', nume care în graiul local înseamnă un loc mai jos, amintind astfel o particularitate tehnică a construcției; într-adevăr dolia stă mai jos decît restul casei, neavînd temelie sau avînd o temelie scundă.

La origine se leagă probabil de vechile adăposturi din scînduri lipite de casă; de acestea nu ne ocupăm. Cele ce urmează se referă numai la dosarul clădit o dată cu locuința și din același material cu ea, făcînd parte organică din plan.

În ce privește frecvența apariției, sînt diferențieri în raport cu vechimea construcției. Dosarul se întîlnește la casele construite după 1891 în 36% din cazuri, iar înainte de 1890 în 3% din cazuri.

Prin urmare, este vorba de un fenomen recent, legat de secolul al XX-lea și avînd menirea să sporească numărul încăperilor casei. Dacă împărțim grupa de case noi în alte două, evoluția este și mai evidentă: casele construite între 1921 și 1950 au dosar în 41% din cazuri, iar casele construite între 1891 și 1920 au dosar în 22% din cazuri

Dosarul se adaugă la oricare din planurile noi, fie că e vorba de acela cu o singură încăpere, fie de acela cu trei încăperi. La vechiul plan compus din tindă și odaie de locuit, cu o singură excepție, nu există dosar. Acest caz excepțional la care dosarul are o așezare neobișnuită apare la o construcție ridicată pe la 1850. Dintr-o tindă se trece în spate într-o odăiță și lateral spre dreapta în odaia de locuit. Încăperea asemănătoare cu dolia este în spatele odăii de locuit, paralel cu peretele din dosul casei și are intrarea prin odăiță. În acest mod, așezarea dosarului seamănă izbitor cu cea a vechilor și rarelor cămăruțe paralele cu zidul din dos al casei. Planul în întregul lui seamănă cu cele folosite de români și de secui de cealaltă parte a munților, în Transilvania, amintind prin urmare de legături vechi cu acele regiuni.

În 54% din cazuri dosarul este împărțit în mai multe încăperi. Cînd este împărțit, una din încăperi poate fi dormitor și bucătărie (asemenea odăii de locuit), iar a doua depozit (cămară) în 57% din cazuri. În restul de 43% din cazuri, una din încăperi este folosită ca dormitor-bucătărie, iar cea de-a doua este utilizată

pentru adăpostirea animalelor. Cînd dosarul rămîne neîmpărțit (46% din cazuri), foloseşte în jumătate din cazuri drept odaie de dormit-bucătărie şi în celelalte cazuri pentru ținut alimente, unelte (cămară). Subliniem că la planurile la care dosarul se alipeşte unei singure încăperi este neîmpărțit, împărțirile apărînd cînd se alipeşte la două sau mai ales trei încăperi.

Intrarea în dosar variază după cum este sau nu împărțit. Ca regulă generală, are mai multe intrări. Dacă nu este împărțit, are o intrare directă de afară și alta prin casă în 67% cazuri, în 33% cazuri avînd o singură intrare, dinspre curte. Cînd este împărțit, intrarea este dublă în 38% din cazuri, numai prin casă în 31% din cazuri şi numai prin curte în 31% din cazuri.

Construcțiile de încălzit-gătit din interiorul dosarului sînt : plită cu sobă în perete încălzind încă o încăpere, în 50% din cazuri; plită cu sobă încălzind numai dolia, la 40% din cazuri; plită simplă cu rolă, în 10% din cazuri, rostul dosarului fiind aici în mod evident în special acela de bucătărie (există şi paturi în interior, dar folosite în special în lunile călduroase). Din cazurile în care apar sobele în perete, trei au plita în dosar, iar soba este în întregime aşezată în camera vecină, indicînd deci o folosire a doliei în special ca bucătărie.

ALCĂTUIREA PLANURILOR. Planurile înregistrate în zonă sînt în mod evident legate unele cu altele. În acelaşi timp, ele mărturisesc o puternică transformare, determinată de schimbările modului de viață şi ale mentalității localnicilor. Ținînd seama de vechimea lor şi de perioada în care au fost folosite, vom încerca să orînduim istoric diferitele planuri locale.

Cele mai vechi sînt, desigur, cele alcătuite dintr-o încăpere. Ele vor fi format în trecutul îndepărtat modul obişnuit de locuit pentru localnici. Dar, încă de la cele mai vechi construcții înregistrate de noi, apar şi planuri cu mai multe încăperi. Astfel, înainte de 1830 cunoaştem o singură construcție, a cărei alcătuire atrage atenția prin raritatea ei. Planul respectiv, publicat de către doctorul Gh. Crăiniceanu [9] fără nici un comentariu, purta legenda ,,locuință de gard cu pămînt, de clăcaş sărac''; acelaşi plan a fost descris şi în altă lucrare[10]. Printr-o uşă aşezată spre stînga fațadei se trecea într-o tindă de mici dimensiuni şi apoi în odaia de locuit, care se întindea nu numai spre dreapta, ci şi în spatele tindei. Vatra se afla în apropierea colțului format de peretele tindei, spre centrul casei, astfel încît fumul urca în sus spre mijlocul acoperişului. Tinda are rostul evident de apărare a odăii de locuit; în interiorul ei nu se află nici o mobilă; cel mult cîteva cuie bătute în pereți şi scara ce urcă la pod. Cele două exemplare întîlnite avînd acest plan, ambele construite mai devreme de mijlocul secolului trecut, reprezintă, credem, o fază înainte vreme mai răspîndită, fază ce face trecerea între casa cu o singură încăpere şi cea cu tindă dezvoltată, care s-a răspîndit mai tîrziu. Acelaşi plan l-am întîlnit spre nord-est de Roman, într-o zonă care păstra numeroase elemente arhaice în construcții; aici el era prezent chiar și printre construcții ridicate spre începutul secolului al XX-lea.

Mai tîrziu, între 1831 şi 1860, numărul planurilor înregistrate este mai mare. Casa cu o încăpere se menține, dar începe să devină un semn de sărăcie, fiind în folosința țăranilor săraci. Alături de ea este de notat un plan direct legat de cel descris mai sus. În spatele tindei înguste din fața uşii, prin prelungirea peretelui interior paralel cu părțile laterale ale casei, apare o mică ,,odăiță'' sau ,,cămară''.

[9] *Igiena țăranului român*, Bucureşti, 1895.

[10] Paul Stahl, *Planurile caselor româneşti țărăneşti*, Sibiu, 1958, cap. I.

Fig. 49. — Casă de pe Pîrîul Mare, în Ceahlău, construită pe la 1835. Plita și soba din odaia de locuit au fost adăugate recent. În pereți, în afară de mobilierul reprezentat, erau fixate cuie masive de lemn utilizate ca agățători. O grindă masivă (,,culme'') este fixată spre partea din spate a odăii de locuit; pe ea este așezat un lăicer de lînă, colorat în vergi paralele.

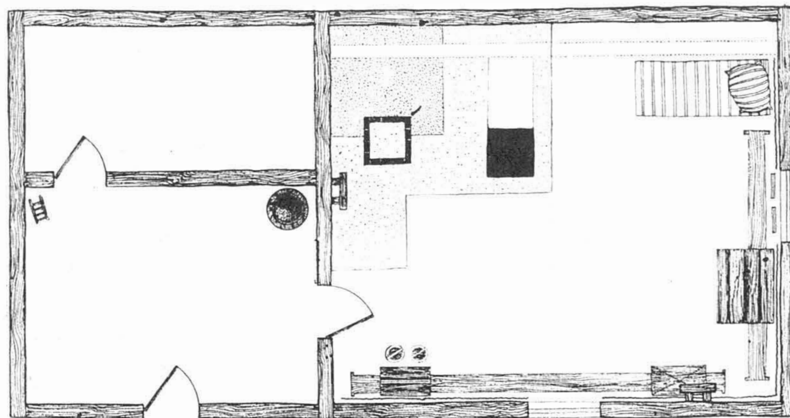

Fig. 50. — Casă din Răteș-Ceahlău, construită în 1893, alcătuită dintr-o tindă (,,chindă''), cămară și odaie de locuit. Spre stînga, cu pereți de scînduri, un ,,șopru'' sau ,,dolie'' ce adăpostește cuptorul, originar așezat în casă. Vatra, așezată în cămară, destinată originar pentru a primi tot un cuptor, a rămas însă nefolosită.

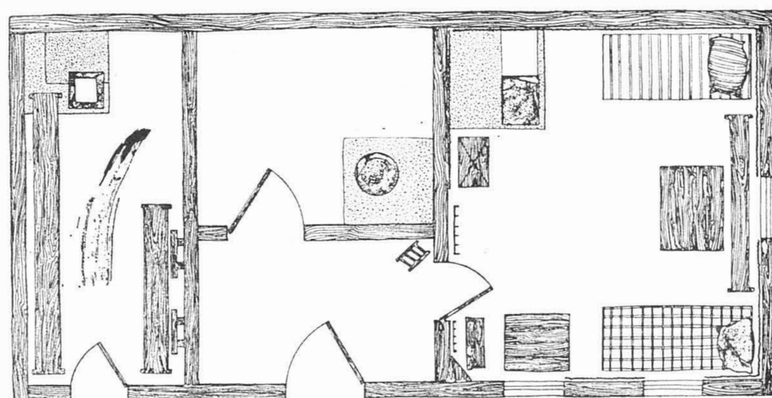
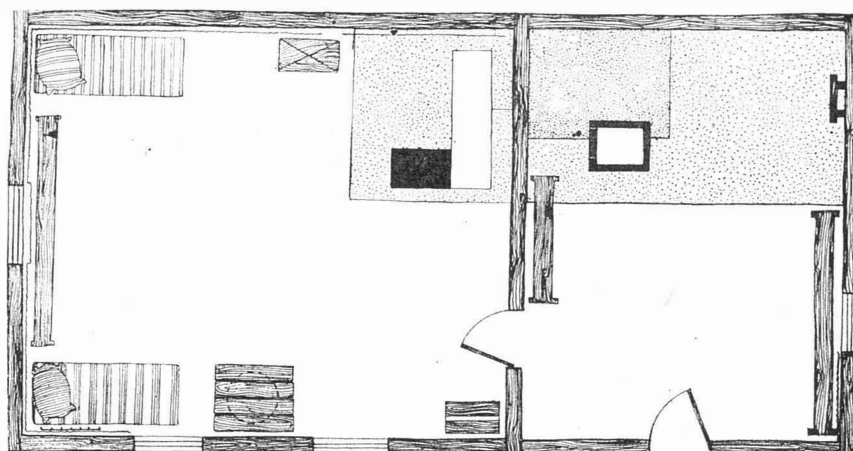

Fig. 51. — Casă din Buhalnița, construită în 1887. Sub masa nouă, cu tabla pătrată, se află masa veche, rotundă, pe care se mănîncă obișnuit.

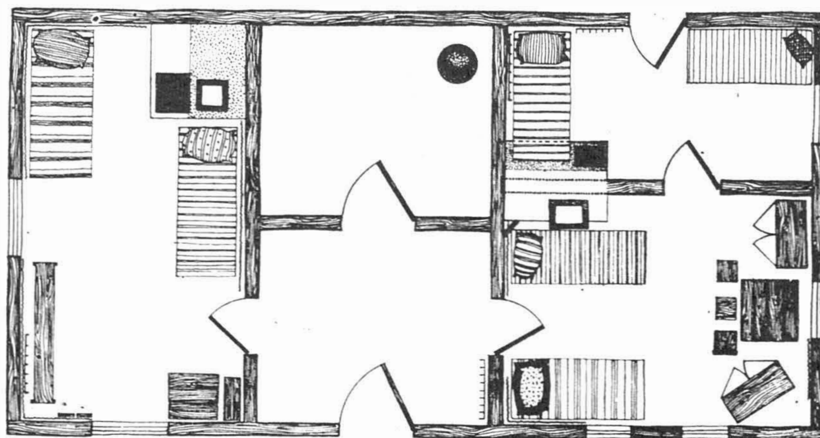

Fig. 52. — Casă din Fîrţigi-Hangu, construită pe la 1880. Partea din dreapta este împărţită în două; o singură sobă în perete, avînd două guri, cîte una aşezată în fiecare încăpere, încălzeşte ambele părţi.

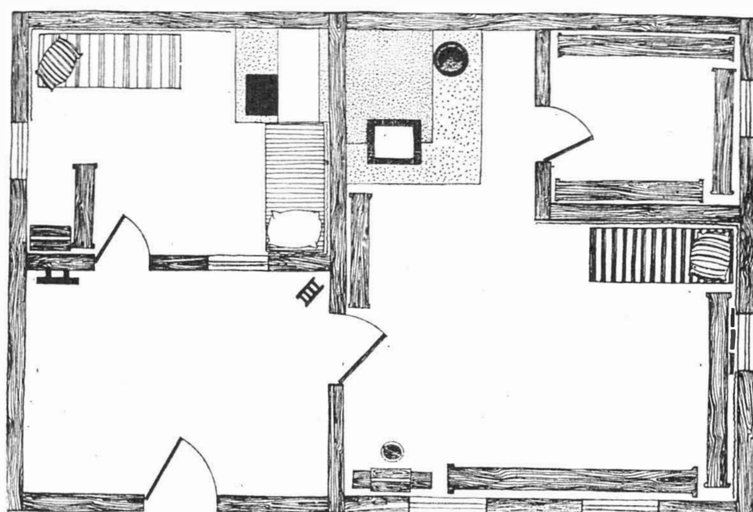

Fig. 53. — Casă din Călugăreni, construită pe la 1860. În fundul odăii de locuit se află o cămară îngustă, care aminteşte planurile obişnuite pe versantul vestic al Carpaţilor. Originar, cămăruţa se întindea pînă în dreptul vetrei pe care se află cuptorul.

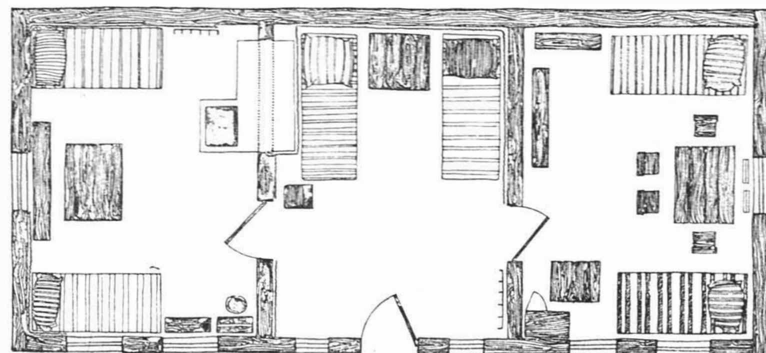

Fig. 54. — Casă de pe Pîrîul Mare — Ceahlău, construită în 1938. Odaia din stînga are vatra şi o sobă în perete care încălzeşte tinda („sala"), permiţînd astfel să existe şi în tindă paturi. Odaia curată din dreapta este neîncălzită. Locuită şi construită de către un constructor de case, casa este în întregime bine îngrijită, curată şi are în interior o mare bogăţie de ţesături.

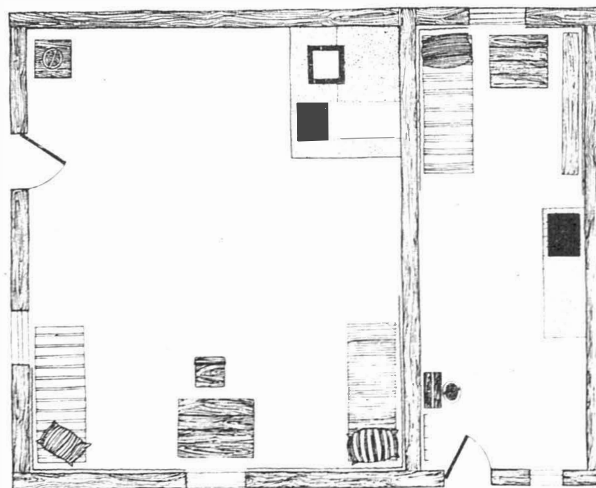

Fig. 55. — Casă din Răţeş-Ceahlău, construită pe la 1930, de către un ţăran sărac. Era locuită de către două surori, avînd fiecare menaj separat. În fiecare încăpere se află o vatră. Încăperea îngustă este dosarul.

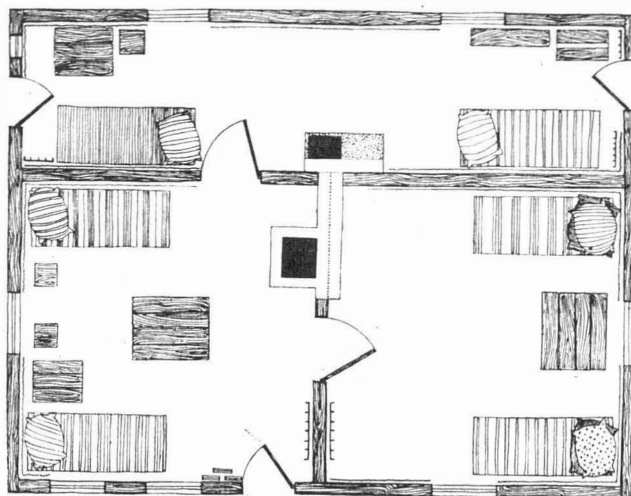

Fig. 56. — Casă din Galu, construită pe la 1935, alcătuită dintr-o odaie de locuit (la stînga), odaie curată (la dreapta, încălzită printr-o sobă în perete) şi dosarul, îngust, aşezat spre spate, folosit tot ca odaie de locuit. Bucătăria obişnuită pentru vară este în afara casei, într-o magazie de scînduri lipită spre dreapta şi avînd comunicaţie prin dosar.

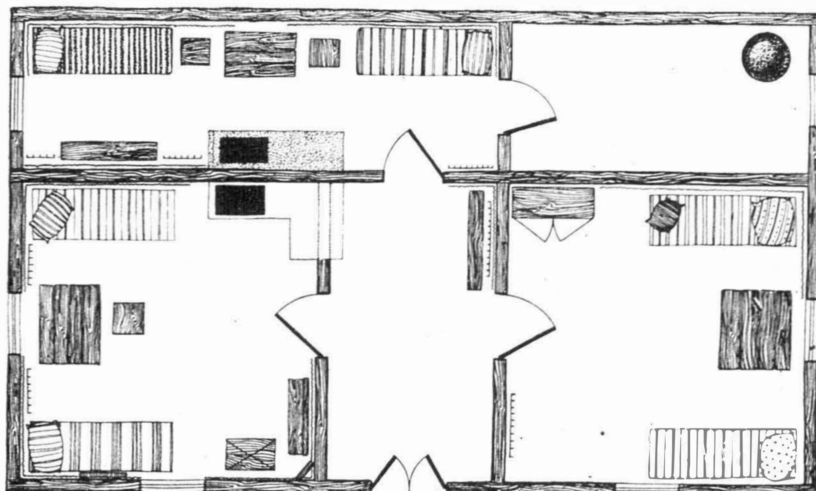

Fig. 57. — Casă din Ceahlău, construită pe la 1937. Odaia curată, din dreapta, este neîncălzită şi cuprinde un dulap înalt, orăşenesc. În spate se află dosarul, avînd în dreapta cămara şi în stînga o a doua odaie de locuit, servind şi ca bucătărie.

Fig. 58. — Casă din Hangu, cu plan asimetric, construită pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Se remarcă dimensiunile mai înguste ale odăii din stînga, care are spre fațadă o singură fereastră. În stînga casei, un adăpost așezat sub o prelungire a acoperișului.

Fig. 59. — Casă din Tulgheș construită pe la 1920 de către un țăran sărac. Planul se compune din odaia de locuit (în care este situată intrarea) și odaia curată (spre dreapta).

Fig. 60. — Casă din Tulgheş construită pe la 1940, cu plan simetric (odaie de locuit la stînga, tindă, odaie curată la dreapta).

Fig. 61. — Casă din Buhalniţa, ridicată de oameni înstăriţi, avînd cîte două încăperi de fiecare parte a tindei centrale. Încăperile din dreapta sînt mai late decît cele din stînga, caracteristică a planurilor vechi.

Fig. 62. — Casă din Ceahlău, aflată încă în construcție. Au fost tencuite părțile cele mai expuse în jurul ferestrelor și ușilor. Se remarcă dispariția prispei și înlocuirea ei printr-un mic intrînd aflat în fața intrării. Este vorba de un plan răspîndit în special după 1950.

Ea este legată printr-o ușă numai cu tinda. Din tindă, la dreapta, se trece în odaia de locuit. Cînd este vorba de o odăiță, aceasta are o vatră care se lipește de peretele central al casei, același de care se lipește și vatra din odaia mare de locuit. Tot atunci și avînd o răspîndire egală (din înregistrările făcute pe cazurile rămase în picioare) trebuie menționat planul cu tindă de adîncime egală cu odaia de locuit; în timp ce planul anterior descris se menține mai ales printre cele mai vechi exemplare și se construiește mereu mai rar după 1860, cel de-al doilea pare a fi rămas în folosință mai tîrziu. Ultimul exemplar construit este din 1893, deci spre sfîrșitul secolului trecut. Ambele au avut un rol însemnat în viața țărănească, prin numărul mare de cazuri și prin modul potrivit în care răspundeau necesităților oamenilor.

În aceeași vreme trebuie notate planurile cu trei încăperi avînd adîncime egală. Una, așezată spre centrul fațadei (dar nu chiar în ax), dă în tinda centrală, din care se trece spre stînga în odaia de locuit și spre dreapta în odaia frumoasă. Vom menționa că cele mai vechi exemplare aparțin unor preoți, învățători, țărani înstăriți, în general oameni care aveau mijloace economice spre a-și face o casă încăpătoare. Este de notat că odaia de locuit are dimensiuni mai mici decît odaia frumoasă. Tinda centrală poate fi împărțită, avînd în spatele ei o cămară. Dacă planul descris este obișnuit, atrage însă atenția lipsa unui alt plan, la care

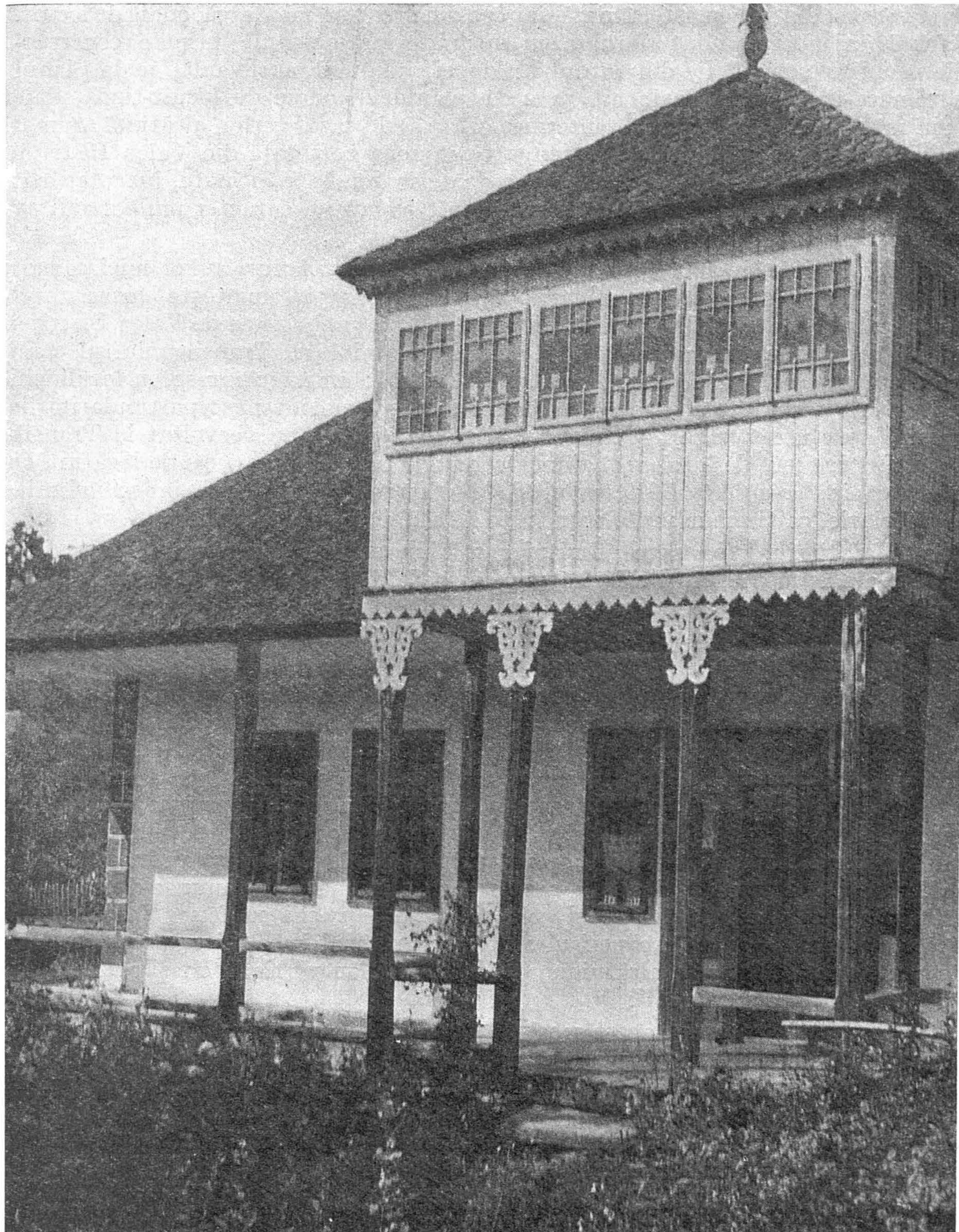

Fig. 63. — Casă nouă din Audia, avînd o încăpere mansardată, caracteristică pentru construcţiile ridicate după 1940, mai ales de către ţăranii înstăriţi.

odaia îngustă din stînga este cămară, iar cea din dreapta, mai largă, odaie de locuit. Această organizare a interiorului am întîlnit-o însă obişnuit printre construcţiile vechi româneşti, fie din nordul Moldovei, fie din Transilvania, unde planul cu cămară-tindă-odaie de locuit precedă planul cu odaie de locuit-tindă-odaie frumoasă, formînd o treaptă intermediară către casa veche alcătuită numai din tindă şi odaie de locuit. S-ar putea ca în zona cercetată din Valea Bistriţei planul cu trei încăperi să fi găsit antecedente în zonele învecinate, lucru cu atît mai plauzibil, cu cît aşezările omeneşti locale aveau un caracter mult mai firav şi sărăcăcios.

Tot înainte de 1860 au fost înregistrate cîteva planuri avînd mici cămări paralele cu zidul din spate al casei, a căror aşezare aminteşte întru totul cămările de pe versantul apusean al Carpaţilor. Este probabil ca pe Valea Bistriţei să se fi stabilit la un moment dat o populaţie venită din Transilvania, al cărei aport cultural se simte printre construcţiile vechi; amestecîndu-se cu localnicii, arhitectura a căpătat ulterior un caracter obişnuit moldovenesc, particularităţile transilvănene nedezvoltîndu-se în acelaşi mod în care s-au dezvoltat în Transilvania. Lucrul este de înţeles; regiunea cercetată are două mari căi de legătură cu Transilvania, de-a lungul Bicazului şi de-a lungul Bistricioarei, iar schimburile de populaţie, ca şi schimburile economice de altfel, erau frecvente.

Mai tîrziu, pînă spre sfîrşitul secolului, se menţine planul compus din tindă-odaie de locuit, ca şi cel alcătuit din odaie de locuit îngustă, tindă centrală şi odaie frumoasă. Acesta din urmă intră şi în folosinţa familiilor mai nevoiaşe, avînd uneori o particularitate: odaia frumoasă era locuită şi are în interior o vatră pentru gătit.

Casele lucrate pînă spre sfîrşitul secolului trecut aveau, în ce priveşte aspectul exterior şi tehnicile de construcţie, o serie de elemente comune care ţin de vechea arhitectură românească în lemn. Fără a intra în detalii de tehnică, vom menţiona totuşi că ele foloseau pereţii din bîrne masive cu secţiune adesea rotundă, încheiate la capete. Ferestrele erau mici, joase. Acoperişul era înalt şi avea pantă puternică. În jurul casei nu exista prispa cunoscută astăzi, ci una joasă, alcătuită din pietre şi lut, ce apăra temelia. Casele nu aveau în faţă stîlpi de lemn cu balustradă, decît în cazuri rare şi numai la planurile dezvoltate; printre acestea trebuie notate şi cele cîteva case vechi cu foişor (aşezat spre stînga, legat de intrare). Acoperişul contrasta prin înălţimea lui cu pereţii scunzi. Proporţia elementelor ce alcătuiau casa, atît în plan vertical, cît şi orizontal, a fost descrisă în altă parte [11].

Aspectul caselor în acest secol se schimbă: înălţimea acoperişului scade, a pereţilor creşte; ferestrele devin mari, mobile; în jurul casei se formează o prispă bine constituită, destul de înaltă, podită cu scînduri, mărginită de stîlpi şi balustradă. Dar schimbări însemnate se petrec şi în interior. O serie de planuri apărute atunci s-au menţinut obişnuite pînă astăzi. În primul rînd citām casa cu o singură încăpere, avînd în faţă o prispă bine formată; în interior, vechea vatră masivă cu cuptor şi horn, obişnuită la casele vechi, dispare, de altfel ca şi la celelalte case noi care vor fi descrise. Casa cu o încăpere rămîne exclusiv în folosinţa celor mai săraci dintre oameni.

[11] Paul Stahl şi Paul Petrescu, *Elemente de înfrumuseţare a caselor ţărăneşti de pe Valea Bistriţei*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", an. II (1955), nr. 1–2.

Se întîlnesc şi case cu două încăperi, a căror funcţie este de data aceasta schimbată : prima încăpere în care intri, situată spre stînga, este odaia de locuit ; de aici, treci spre dreapta în odaia frumoasă. Dimensiunile celor două încăperi sînt aproximativ egale, planul avînd astfel un aspect simetric. În faţă, o prispă largă poate avea o prelungire în afară în dreptul intrării, amintind în unele privinţe vechiul foişor, dar avînd o singură funcţie, de apărare a scării de acces la casă. În interior, un singur foc încălzeşte ambele încăperi. Gura plitei se află în odaia de locuit ; căldura urcă apoi într-o sobă aşezată în peretele dintre cele două încăperi, încălzindu-le astfel pe ambele. Acest plan era tot în folosinţa ţăranilor săraci.

Un al treilea plan a căpătat o importanţă deosebită, ca de altfel şi în alte zone ale ţării noastre. Alături de tinda centrală stau lateral două încăperi de dimensiuni egale, largi, una odaia de locuit, cealaltă odaia frumoasă. Mobilate asemănător, piesele cele mai bune stau totuşi în odaia frumoasă, care adesea este lipsită de sistem de încălzire. Funcţia odăii frumoase este perfect precizată şi, în acest mod, prin răspîndirea celor două planuri din urmă, odaia frumoasă capătă o mare răspîndire pe Valea Bistriţei ; ea este deci caracteristică secolului al XX-lea. Este interesant de notat în această privinţă cum planurile vechi alcătuite din tindă şi odaie de locuit îşi modifică organizarea prin mutarea zidului interior aşa încît să se obţină două încăperi cu dimensiuni egale, folosite ulterior ca odaie de locuit (fosta tindă) şi odaie frumoasă. Vatra masivă cu cuptor este scoasă afară şi înlocuită de asemenea cu construcţii caracteristice noi.

Mai tîrziu, se adaugă în spatele casei dosarul. În felul acesta are în plus cel puţin o încăpere, care, aşezîndu-se în ea vatra cu plită şi sobă, devine uneori centrul de greutate al casei. Subliniem tendinţa permanentă de a folosi o singură vatră, servind pentru gătit, ca şi pentru încălzit una sau două încăperi. Iarna, chiar cînd casa are un număr mare de odăi, se locuieşte într-una singură. Dacă dosarul este bine clădit, dimensiunile lui mici îi asigură o încălzire potrivită, ceea ce atrage oamenii în timpul iernii în dosar, la fel cum în trecut se strîngeau în odaia de locuit. Dosarul este mai îngust decît celelalte odăi ale casei, iar acoperişul lui este jos şi în pantă, find format de o prelungire a acoperişului.

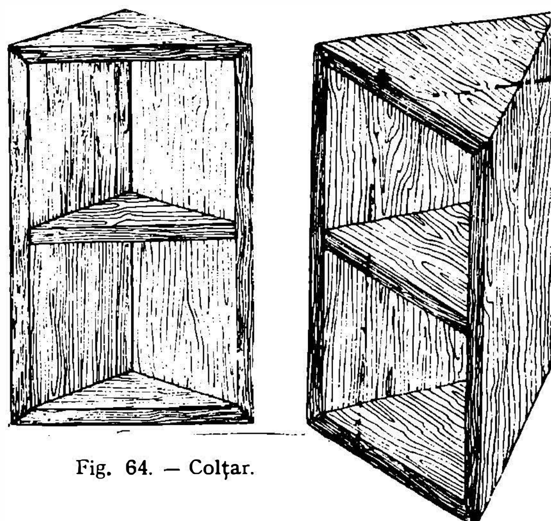
În ce priveşte însemnătatea vetrei cu focul în interioarele localnicilor, este semnificativ faptul că, de cîte ori vatra trece într-o altă încăpere a planului, atrage după ea mobilele şi oamenii.

Am lăsat deoparte din descrierea noastră cele cîteva planuri, extrem de rare, care se leagă de oraş sau de fantezia proprietarului.

Comparînd în general încăperile ţărăneşti cu cele din oraşe, se constată o puternică diferenţiere. La oraş fiecare încăpere are un rost unic : bucătărie, dormitor, sufragerie, birou, baie. La ţară, fiecare încăpere are o funcţie multiplă, lucru cu atît mai evident cu cît este vorba de planuri mai vechi cu număr mai mic de încăperi. Chiar cînd apar încăperi cu funcţii specializate, ele nu seamănă cu cele din oraş decît în parte ; astfel este cazul odăii frumoase.

2) MOBILIERUL

Mobilierul, asemenea casei, rezultă din necesităţile de viaţă ale celor ce-l folosesc. El are o anume funcţie, care îi determină forma. Funcţia fiecărei piese este legată cu a restului mobilierului, ele formînd împreună un ansamblu ce trebuie să fie în acelaşi timp potrivit cu planul casei.

Fig. 64. — Colțar.

Felul în care oamenii construiesc mobilele, tehnica, dimensiunile, aspectul, decorul sînt elemente ce manifestă un puternic caracter istoric, evident chiar şi numai din studiul interioarelor făcute pe o perioadă relativ scurtă, ca cea cuprinsă în cercetarea de față, de aproximativ un secol.

În expunerea problemei, descriem mai întîi piesele caracteristice interioarelor vechi, apoi celor noi. În cele din urmă descriem mobilele prezente atît în locuințele vechi, cît şi în cele noi.

Mobilierul caracteristic interioarelor vechi

Colțarul este una dintre piesele cele mai rar întîlnite. Forma lui are ca element particular aşezarea în colțul odăii, fiind singura piesă care nu poate fi aşezată altfel. Doi pereți de scînduri se încheie într-un colț, formînd un unghi drept; deasupra şi dedesubt, alte scînduri mărginesc spațiul dintre cele dintîi. În interior sînt unul sau două rafturi triunghiulare. Colțarul este întrebuințat ca un mic dulăpior fixat de perete cu cuie de lemn de obicei, în care se păstrează obiecte de mici dimensiuni sau alimente.

Neavînd picioare, colțarul trebuie totdeauna agățat. Înălțimea lui variază între 50 şi 110 cm (un singur exemplar depăşea înălțimea de un metru). El este plasat după înălțimea celor din casă, astfel încît obiectele să se poată pune şi scoate cu uşurință. Cu o singură excepție, colțarele înregistrate nu aveau uşă; lipsa uşii este de altfel caracteristică şi unei alte mobile vechi, blidarul.

Nu am întîlnit nici un element de decor al colțarului, aspectul lui exterior fiind simplu.

Utilizarea lui este redusă astăzi, fiind pe cale de dispariție. În grupa caselor construite între 1950 şi 1921, am întîlnit un singur colțar, o piesă veche aşezată în camera bătrînilor şi menținută din vechea locuință dărîmată; fusese construit înainte de naşterea celor ce îl foloseau. Proporția caselor avînd colțare rămîne redusă la cele construite după 1861, fiind de 6%. De-abia în grupa celor mai vechi construcții, ridicate înainte de 1860, frecvența lui creşte la 37%. Dispariția colțarului este explicată prin aşezarea neobişnuită în colț, greutatea de a-l construi (mai mare decît la blidar sau la dulapul modern) şi utilitatea limitată de dimensiunile lui restrînse.

Dată fiind răspîndirea mai mare a colțarului în Transilvania, atît printre saşi (la care capătă forme mari, înalte, bogat decorate şi colorate), cît şi printre români, este probabil ca şi colțarul să amintească o mai veche legătură a localnicilor cu populația de pe versantul apusean al Carpaților. Fără a căpăta o însemnătate deosebită, colțarul se întîlnea totuşi şi printre vechile case din Muntenia şi Oltenia.

Blidarul este o piesă mult mai des folosită decît colțarul. Asemănător unui mic dulăpior prismatic prin formă și utilizare, el stă cel mai des agățat de perete, fixat în cuie de lemn. Privit din față, el are o ramă de scînduri ce formează un pătrat sau mai des un dreptunghi; între ramele laterale verticale se prind rafturi orizontale. Cînd ramele formează un dreptunghi, laturile cele mai lungi sînt așezate vertical. Blidarul nu are nici partea din față, nici cea din spate închisă (cu o singură excepție, la care ambele părți erau închise). Cuiele de lemn (și uneori de metal la exemplarele mai noi) care prind blidarul de perete se așază fie sub ultimul raft din partea de jos, fie sub primul raft din partea de sus. Numărul rafturilor cuprinse în rama de scînduri variază; din totalul blidarelor înregistrate, aveau : 2 rafturi 4% din cazuri; 3 rafturi 54% din cazuri; 4 rafturi 33% din cazuri; 5 rafturi 9% din cazuri.

În această situație, latura de jos a blidarului a fost considerată drept raft, întrucît este folosită ca atare. Pe rafturi se așază în special lucruri legate de alimentație : blidele de lut sau de lemn, tacîmurile, sarea, mîncarea rămasă etc.

Face parte dintre mobilele cu un vădit caracter arhaic. Datorită formei, utilității lui, cît și elementelor puține și simple din care se compune, avea o mare răspîndire. Calitățile lui i-au determinat menținerea chiar în unele din interioarele noi (am întîlnit exemplare recent construite, neavînd o vechime mai mare de doi ani în momentul cercetării). Dacă notăm însă frecvența prezenței lui în raport cu vechimea locuințelor, este evidentă o tendință de dispariție. Astfel, la locuințele construite după 1891, blidarul apare la 37% din cazuri, iar la cele construite înainte de 1890, apare la 73% din cazuri. Procesul de dispariție treptată este reliefat și grupînd pe perioade micide timp locuințele mai noi. Astfel, la locuințele construite între :

1950 și 1931	blidarul apare în	32% din cazuri
1930 și 1911	,, ,, ,,	40% ,, ,,
1910 și 1891	,, ,, ,,	50% ,, ,,

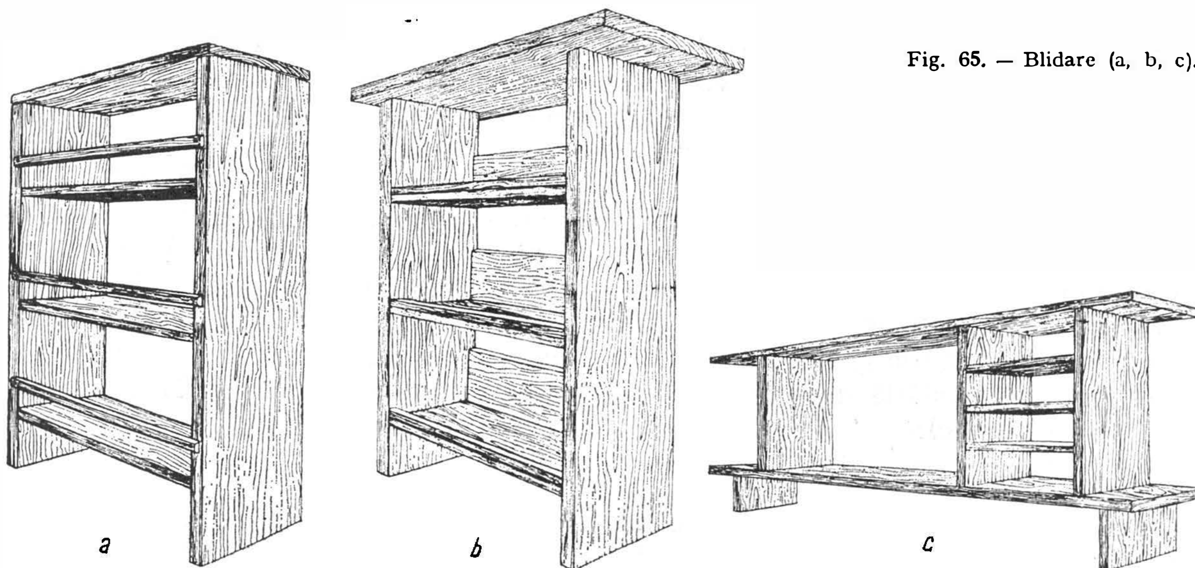

Fig. 65. — Blidare (a, b, c).

La locuințele noi, blidarul se întîlnește numai în cazurile cînd interiorul păstrează puternic caracterul rural; în cele locuite de persoane legate de oraș, cu caracter urbanizat al interiorului, blidarul nu există.

Dimensiunile blidarului sînt mici; un singur exemplar depășea în înălțime 150 cm. Cele mai multe au înălțimea de aproximativ un metru. Neavînd ușă spre a fi închisă, blidarele au în 69% din cazuri marginea din afară a rafturilor ridicată, pentru a evita căderea lucrurilor puse pe rafturi. Acest element este uneori vizibil, alteori nu. Rar, între rafturi, se fixau bare subțiri avînd același scop de a împiedica obiectele puse în blidar să cadă jos și în același timp servind pentru atîrnarea lingurilor. Tot pentru atîrnarea lingurilor este prinsă special de blid o scîndurică, ieșită în afară și paralelă cu fața lui.

Partea de jos și cea de sus a chenarului sînt cel mai adesea drepte. Uneori dedesubt apar picioare (50% din cazuri). Ele sînt realizate prin prelungirea părților laterale ale chenarului. Cînd are picioare, blidarul poate fi pus pe sol sau mai ales pe o laviță.

Forma picioarelor poate fi simplă, dreaptă, sau despicată în două. Din totalul blidarelor cu picioare, despicarea apare în 46% din cazuri. Lungimea picioarelor este mai mare la cele despicate.

În partea superioară, 67% din blidare se termină simplu și drept. În 17% din cazuri, marginile părților laterale sînt ridicate mai sus decît chenarul, dar nu sînt ornamentate; în restul de 16% din cazuri, marginile părților laterale, ridicate peste chenar, sînt ornamentate prin tăieturi aplicate la marginea părților laterale. Într-un singur caz am întîlnit elemente de decor pe partea din față a blidarului, în partea superioară. Elementele decorative, în general rare și sărace, sînt uneori completate prin apariția unor mici șanțuri paralele ce brăzdează scîndurile în partea din față a mobilei [12].

Două alte mobile strîns înrudite cu blidarul se întîlneau excepțional. Este vorba mai întîi de „dulapul bătrînesc" (nume dat de gospodina care îl folosea). Asemănător unui blidar cu picioare ceva mai înalt (1,50 m), cu partea superioară lată, semăna cu o masă obișnuită așezată pe sol. În interior se așezau vase ca în blidar, iar deasupra se mînca. A doua mobilă este „cuierul", nume dat de către proprietar unui blidar neobișnuit alcătuit. Marginile din față (sus și în părțile laterale) sînt decorate prin tăiere cu ferăstrăul. Rafturile obișnuite dispar, fiind înlocuite prin bare subțiri de lemn așezate spre spate. De cuiele bătute în aceste bare se agățau tacîmuri, vase. În partea de jos existau trei sertare alăturate pentru păstrat sare, boia sau obiecte de menaj.

Așezarea blidarului în interiorul locuinței este bine determinată; în 90% din cazuri stă lîngă ușă și numai în 10% din cazuri în alte locuri ale odăii. Blidarul stă lîngă ușă, dar nu oriunde, ci pe peretele din față al casei; dacă stă pe un perete despărțitor din interior, stă pe partea lui dinainte, dinspre fațadă. Această poziție pe peretele despărțitor o ocupă 80% din blidare; în 10% din cazuri, blidarul, deși stă lîngă ușă, nu stă spre fațadă. În restul de 10% din cazuri blidarul nu stă lîngă ușă (jumătate din aceste din urmă cazuri sînt reprezentate de blidarele aflate în odăiță, unde din cauza dimensiunilor reduse ale încăperii mobila stă pe alt perete).

[12] Cîteva blidare decorate, ca de altfel și alte mobile de lemn au fost publicate în studiul lui Paul H. Stahl și Paul Petrescu, *Elemente de înfrumusețare a locuințelor țărănești de pe Valea Bistriței*, în „Studii și cercetări de istoria artei", nr. 1—2, București, 1955.

Blidarul este adesea alături de căldarea cu apă și de laviță (sau bancă). Sub blidar stă lavița, iar pe laviță, tot sub blidar, căldarea. Blidarul stă deasupra atîrnat de perete sau stă chiar pe laviță. Această așezare grupează laolaltă vasele pentru gătit cu apa, toate legate de prepararea mîncării. În același timp, căldarea, fiind lîngă ușă, este mai aproape de curte, și astfel nu se udă interiorul. Urmărind frecvența fenomenului pe grupe de vechime, am găsit următoarea situație :

la case între	blidarul este singur	blidarul este cu căldarea	blidarul este cu căldarea și lavița
1950 și 1921	61 %	8 %	31 %
1920 și 1891	50 %	—	50 %
1890 și 1861	44 %	—	56 %
înainte de 1860	20 %	—	80 %

Din tabel reiese în mod evident că gruparea amintită era caracteristică în special caselor vechi.

Lavița este una dintre cele mai caracteristice mobile pentru vechile interioare. Asemănătoare unei bănci fără spătar, are adesea dimensiuni mari, ca spre exemplu :

Lungimea (în cm)	Lățimea (în cm)	Grosimea (în cm)
420	60	9
450	50	5
500	50	5
400	50	7

Datorită solidității lemnului din care sînt construite, cît și faptului că, stînd în casă, sînt apărate de intemperii, lavițele se păstrează în bune condiții vreme îndelungată, prinzînd lustru în decursul timpului prin frecare. Am întîlnit lavițe clădite o dată cu locuința, avînd picioarele legate de temelia casei, fie că erau formate din butuci, fie din piatră. Cînd lavița este de dimensiuni mari și are picioarele prinse în temelia casei, este vorba de exemplare instalate imediat ce se încheia scheletul casei și acoperișul, înainte de finisarea construcției. Am înregistrat și denumirea de „läicioară" pentru lavițe mici, a căror întindere nu corespundea cu lungimea unui perete întreg, ca la cele mari.

Vechile lavițe aveau, afară de calitatea durabilității, și defectul imposibilității de a fi mutate. Odată fixate, interiorul nu putea fi modificat decît prin dărîmarea laviței, a cărei dimensiune, de altfel, corespundea numai pentru un anume perete. Schimbări ale interiorului s-au petrecut mai ales spre începutul secolului al XX-lea, cînd tinerii au vrut să folosească vechile case, schimbîndu-le însă organizarea. Cel mai des lavița era pur și simplu scoasă afară din casă și înlocuită cu bănci, mai mici, mai ușoare, putînd fi deplasate cu ușurință. Noile bănci erau de altfel și mai comode pentru stat, fiind înalte, în timp ce lavițele

nu treceau de 1/2 metru. Dar, în timp ce pe laviță oamenii puteau și dormi, pe bănci acest lucru nu mai era posibil.

În ce privește prezența laviței pe casele grupate după vechime, situația este următoarea : la case construite între :

1950 și 1921	există laviță	în	12⁰/₀	din cazuri;
1920 și 1891	,, ,,	,,	60⁰/₀	,, ,,
1890 și 1861	,, ,,	,,	80⁰/₀	,, ,,
înainte de 1860	,, ,,	,,	100⁰/₀	,, ,,

Lavița pare deci a fi fost nelipsită din vechile interioare.

Adesea era vorba de două lavițe așezate în aceeași încăpere, ocupînd fiecare cîte un perete (peretele lateral dinspre răsărit și cel de la fațadă, sudic, al odăii de locuit). Această așezare există la locuințele clădite între :

1950 și 1921	la	0⁰/₀	din cazuri
1920 și 1891	,,	13⁰/₀	,, ,,
1890 și 1861	,,	25⁰/₀	,, ,,
înainte de 1860	,,	40⁰/₀	,, ,,

Tabelul, scoțînd în relief o diferență tot atît de puternică după grupele de vechime, arată însă situația întîlnită în momentul cercetării. Urmărind situația și după reconstituirile de interior, cifrele se modifică la casele clădite între 1890 și 1861, crescînd la 44%, iar la locuințele mai vechi de 1860 la 60%. Se poate deci spune că cele mai multe dintre vechile locuințe au două lavițe mari, așezate lîngă perete. Vom menționa în plus că, tot la cele mai vechi construcții, lavițele fixate de scheletul casei erau în același timp unite între ele în colț, ca și cum ar fi fost vorba de o singură laviță prelungită.

Într-un singur interior, cu o vechime de aproximativ 100 de ani, a fost înregistrată o laviță avînd două capete înălțate pînă la tavan, așezate în părțile laterale ale mobilei. Ambele capete erau în stare proastă, întrucît interiorul fusese părăsit, dar forma capetelor arcuite, care se păstraseră, ne amintea vechile strane de lemn din bisericile nordului Moldovei.

Polița este pe cale de dispariție. Importanța ei era mai mică chiar și în interioarele vechi, nu atît prin frecvență, care era ridicată, cît prin funcție. Formată dintr-o scîndură prinsă cu cuie (de lemn la interioarele vechi) de perete sau de grinzile groase ale tavanului, servea la așezarea obiectelor mici. Dimensiunile ei variază, lungimea exemplarelor întîlnite fiind între 50 cm și 3 m. În ce privește lățimea, variațiile sînt mai mici, cele mai late polițe nedepășind 30 cm. Adesea la partea exterioară a scîndurii se așază o margine verticală spre a împiedica obiectele să cadă. Cînd se întîmplă să apară elemente ornamentale pe poliță, ele stau pe această margine verticală.

Nu am întîlnit cazuri la care polița să fie mărginită și în părțile laterale.

Împărțind gospodăriile cercetate după vechimea locuințelor, am notat prezența sau absența polițelor. La locuințele construite între :

1950 și 1921	nu am găsit polițe			
1920 și 1891	am găsit polițe	la	14⁰/₀	din cazuri
1890 și 1861	,, ,, ,,	,,	35⁰/₀	,, ,,
înainte de 1860	,, ,, ,,	,,	55⁰/₀	,, ,,

La fel ca la mobilierul analizat mai sus, polița este cu atît mai frecventă, cu cît e vorba de case mai vechi.

Puținele polițe decorate făceau parte dintre exemplarele construite în secolul al XIX-lea. Alcătuite din lemn de brad, ele au marginea superioară a scîndurii ce o mărgineşte sus, în față, tăiată în felurite chipuri. Pe aceeaşi suprafață, tot spre față, se văd rozete cu raze drepte sau curbe în interior, cruci, brăduți, mici cioplituri rotunde, ovale, triunghiulare. Într-un singur caz, în Audia, polița era numită „greblar".

Mobilierul caracteristic interioarelor noi

Dulapul. Identic cu cel folosit în oraşe, de dimensiuni mari (totdeauna mai înalt decît un om), încăpător, închis pe toate laturile, nu există în vechile interioare. Din înregistrările statistice efectuate, reiese că în casele construite după 1891 există în 31% din cazuri; la cele construite înainte de 1890, există în 19% din cazuri. Diferența dintre cele două grupe pare mică, dar fenomenul este în realitate cu mult mai puternic. Toate declarațiile celor ce locuiau în case vechi sînt de acord în a spune că este vorba de o piesă nou introdusă în interioare, care în trecut lipsea. Subliniem proporția mică a dulapurilor chiar în interioarele caselor noi; oamenii continuă să-şi țină hainele în lăzile obişnuite.

În ce priveşte aşezarea dulapului, el
stă în colț, paralel cu peretele, în 62% din cazuri,
stă în colț, dar nu paralel cu peretele, în 15% din cazuri,
nu stă în colț, dar stă paralel cu peretele, în 23% din cazuri.

Cuierul de haine este mai frecvent întîlnit decît dulapul. El este constituit dintr-o simplă scîndură prinsă în perete şi avînd o serie de agățători de lemn sau metal pentru aşezarea hainelor. La locuințele construite după 1891 există cuier în 81% din cazuri, la cele construite înainte de 1890 există în 32% din cazuri. În realitate diferența este mai mare, întrucît în interioarele vechi au fost adăugate recent cuiere, hainele fiind în trecut ținute în lăzi sau pe una din celelalte mobile ale odăii; ele puteau fi fixate şi pe „grinda" aparentă ce se vedea sub tavan în odaie.

Numărul mediu de cuiere la locuințele construite după 1891 este de 2,2%, iar la cele construite înainte de 1890 de 1,5%. Diferența dintre cele două grupe se datoreşte pe de o parte dimensiunilor mai mari ale încăperilor la casele noi şi pe de altă parte utilizării mai frecvente a cuierului la casele noi.

Cuierul stă de obicei în apropierea uşii (70% din cazuri); mai rar stă departe de uşă (22% din cazuri); apar şi aşezări mixte, în apropierea uşii şi pe alți pereți (8% din cazuri), ceea ce presupune existența mai multor cuiere în încăpere.

Dulapul dintre ferestre este extrem de rar întîlnit şi numai la construcțiile noi. Între cele două ferestre ale peretelui dinspre fațadă al casei, spre interior, se aşază în perete o dată cu construirea locuinței, un mic dulăpior cu 2—4 rafturi. În față nu are uşi.

Băncile şi băncuțele succedă în interioarele noi vechilor lavițe. A le distinge net este greu, întrucît se întîlneau în trecut şi lavițe mici („läicioare")

ce semănau cu băncile. Totuşi, ţinînd seama de soliditatea construcţiei, de dimensiunile, mobilitatea, ca şi de numele pe care îl folosea informatorul, ele pot fi deosebite de laviţe. Pe grupe de vechime, băncile şi băncuţele apar în :

44% din casele construite între 1950 şi 1921;
22% „ „ „ „ 1920 şi 1891;
25% „ „ „ „ 1890 şi 1861;
0% „ „ „ înainte de 1860.

În privinţa aşezării, datorită uşurinţei lor de deplasare, cît şi a dimensiunilor mai mici, se puteau întîlni în locuri variate, depinzînd în general de aşezarea celorlalte mobile ale casei.

Mobilierul întîlnit atît în interioarele vechi, cît şi în cele noi

Masa. Ca şi celelalte mobile care vor fi descrise mai jos, masa, deşi se întîlneşte în interioare cu vechimi variate, nu înseamnă că nu are o evoluţie constatată istoric. Din interioarele construite după 1891, 3% din cazuri nu aveau masă; la interioarele mai vechi de 1890, proporţia cazurilor fără masă creşte la 19% din cazuri. Lipsa mesei indică folosirea altor piese ale interiorului pentru aşezarea mîncării.

Din totalul încăperilor locuinţei (neincluzînd tinda şi odăiţa), masa se află în 89% din încăperile locuinţelor construite după 1891 şi în 67% din încăperile locuinţelor construite înainte de 1890. În tindă, fie că este împărţită, fie că nu, nu am întîlnit aşezată masa. În sală (indiferent de vechimea locuinţei) masa apare în 18% din cazuri. În odăiţă masa există în 37% din cazuri. La cifrele din urmă trebuie să ţinem seama că masa, chiar lipsind dintr-o încăpere, putea exista în altă parte a casei.

Diferenţa dintre mesele vechi şi cele noi este însă categorică în ce priveşte forma. În interioarele locuinţelor construite înainte de 1890, măsuţa rotundă, joasă, cu trei picioare, apare în 15% din cazuri; la locuinţele construite după 1891, apare numai în 3% din cazuri. Cifrele, deşi categorice, nu reuşesc să scoată bine în relief diferenţa reală care exista între masa veche şi cea nouă, întrucît vechile mese rotunde au fost părăsite chiar în casele vechi şi înlocuite cu mese noi. Forma celor vechi, rotundă, este obişnuită pentru întreaga ţară şi în acelaşi timp aminteşte regiunile balcanice. Oamenii stăteau la masă fie aşezaţi direct pe sol, fie pe laviţele joase, potrivite cu masa rotundă; cînd se foloseau scăunele, acestea erau de asemenea joase. Mîncarea se aşeza la mijlocul mesei, într-unul sau două blide, fiecare dintre meseni luînd cu lingura proprie din acelaşi blid. Locul vechii mese rotunde nu este fix, ci se schimbă. Mutarea este uşoară datorită dimensiunilor ei reduse. Adesea este scoasă din odaia de locuit şi ţinută în tindă, rezemată de un perete, în picioare, fiind adusă înapoi numai la vremea mîncării. Cînd este scoasă afară din odaie, măsuţa stă pe spinarea cuptorului, pe vatră, pe laviţă chiar, sau pur şi simplu rezemată de vreun perete.

Nu aceeaşi este situaţia în interioarele noi. Mai întîi masa este înaltă, iar faţa ei reprezintă un dreptunghi de dimensiuni destul de mari. Spre a putea mînca, sînt necesare scaune înalte de oraş sau bănci înalte; vechile laviţe rămîn

nepotrivite, ca şi scăunelele de altfel. În acelaşi timp ea are un loc precis în interior.

Ţinînd seama numai de situaţia întîlnită în momentul cercetării, apar diferenţe extrem de mici în interioare, în raport cu vechimea lor. Aceasta se explică prin modificările survenite în interioarele vechi şi prin uşurinţa construirii unei mese şi apoi a plasării ei oriunde o cer noile obiceiuri. În general, la toate interioarele înregistrate, situaţia cea mai frecventă o reprezintă masa aşezată lîngă perete, în faţa unei ferestre sau, dacă sînt două ferestre, între ferestre; această aşezare reprezintă 70% din cazuri. Cînd masa nu stă în faţa ferestrei sau între două ferestre, se află totuşi lîngă perete în 20% din cazuri; în total masa este deci aşezată lîngă perete în 90% din cazuri. Aşezarea mesei în mijlocul camerei este situaţia cea mai rar întîlnită (10% din cazuri); ea caracterizează interioarele urbanizate, care diferă în multe privinţe de interioarele ţărăneşti şi care sînt urmarea diferenţierii economice a celor ce le locuiesc faţă de restul colectivităţii. Aşezarea mesei la mijloc este uneori explicată prin existenţa lîngă fereastră a unei maşini de cusut sau a războiului de ţesut.

Vechile măsuţe rotunde nu sînt decorate. Printre cele înalte, am întîlnit un singur exemplar decorat, construit spre mijlocul secolului trecut. Apar obişnuitele rozete cu şase raze în interior, ca şi alte elemente crestate, de mici dimensiuni, ce se repetă. Rar, am înregistrat mese cu tăblia din piatră plată de mal, aşezate pe alte pietre sau pe picioare de lemn; unul dintre aceste exemplare avea 130 cm lungime, 70 cm lăţime şi tăblia groasă de 3 cm.

Scaunul are o importanţă mult mai mică în interioarele ţărăneşti decît în cele orăşeneşti; locul lui era luat în trecut de laviţă, iar astăzi de bănci. Din cauza uşurinţei construirii lui şi a modificării vechilor interioare, scaunele înalte se găsesc în mod egal la casele vechi şi la cele noi. În realitate însă, şi în această privinţă există deosebiri însemnate. În trecut scaunele nu aveau înălţimea celor noi, ci erau scaune potrivite cu înălţimea meselor şi fără spătar. Oamenii foloseau scaunele formate din bucăţi de lemn plate în care se înfig picioarele, aproape totdeauna mai depărtate de bază decît la locul unde pătrundeau în tăblie. Numărul picioarelor variază; adesea este vorba de trei, care pot fi trei ramuri ale unei tulpini ce serveşte pentru stat. Am întîlnit însă şi scăunele cu patru sau chiar cu cinci picioare.

Scăunelul cu picioare avea un mod de întrebuinţare aparte, şi el pare a fi fost obişnuit în trecut. Pus cu picioarele în jos, era folosit pentru stat; întors cu picioarele în sus, se fixa ceaunul cu mămăligă între picioarele laterale şi cel central, mai scurt, spre a învîrti mămăliga. Lucrul era util întrucît, neavînd maşină de gătit, ceaunul era agăţat de un lanţ sau pus pe pirostrii, unde mălaiul nu putea fi învîrtit.

În prezent, din totalul scaunelor de dimensiuni normale (în care, cînd te aşezi, picioarele stau în unghi drept), 37% au spătar, dar majoritatea lor (63%) rămîne fără spătar. Unul singur dintre scaunele înalte avea ornamentaţii; construit spre sfîrşitul secolului trecut (este cel mai vechi scaun înalt înregistrat), spătarul se termina prin cîteva motive decorative circulare. Scăunelele vechi nu sînt niciodată ornamentate.

Aşezarea scaunelor noi, înalte, este dominată de aşezarea mesei în jurul căreia gravitează. 86% din scaune stau în apropierea mesei şi numai 14% în

alte părți din odaie. Cele vechi, la fel ca și masa, nu au locuri fixe, fiind plimbate dintr-o parte în alta.

Beldia. Fixată, în trecut, de însuşi scheletul de lemn al locuinței, este un lemn aşezat imediat sub tavan şi spre partea din spate a încăperii, opusă fațadei, rar către mijloc. Beldia merge paralel cu peretele din spate al încăperii și servește pentru aşezarea hainelor sau lăicerelor ce împodobesc interiorul. O altă numire frecventă este „culmea"; mai rar se foloseşte numele de „grindă".

Construirea beldiei în aceeaşi vreme cu întreaga locuință şi fixarea ei de scheletul locuinței nu s-a mai practicat la locuințele noi, beldia suferind o evoluție similară cu lavița. Vechea beldie nu putea fi scoasă din odaie şi nici deplasată decît prin tăiere. În construcțiile noi, beldia este prinsă la cele două capete de grinzile tavanului prin două lemne bătute în cuie, printr-o sfoară sau printr-o sîrmă legată de cuie bătute în grinzi. Dimensiunile ei sînt mai mici şi ajunge să semene cu o prăjină, ba chiar, uneori, este înlocuită de o sîrmă prinsă în cuie de doi din pereții laterali ai încăperii.

Uneori, o întîlnim pe prispă, în fața casei, fixată de capetele grinzilor ce depășesc spre fațadă peretele.

Patul este singura mobilă întîlnită fără excepție în toate locuințele. Evoluția lui seamănă într-o privință cu a laviței şi beldiei; în trecut majoritatea paturilor erau construite o dată cu casa şi aveau picioarele înfipte adînc în podea. Patul era solid, dar avea dezavantajul că nu putea fi mutat, fiind o mobilă greoaie, parte integrantă dintr-un interior fix. Astăzi este totdeauna mobil; evoluția în acest sens a fost accelerată de prezența podelelor de lemn existente în locuințele noi, care fac imposibilă baterea picioarelor patului în odaie.

Unul din cele mai vechi paturi înregistrate (construite spre mijlocul secolului trecut) se sprijină pe patru picioare numite „stîlpi", bine înfipte în podeaua de lut bătut. Între cei doi stîlpi aflați la fiecare capăt al patului este fixată într-o scobitură practicată la partea superioară a stîlpilor o scîndură numită „chingă". Peste cele două chingi aflate la cele două capete sînt fixate trei scînduri cu o lungime de 190 cm, groase de 5 cm şi late de 20 şi 40 cm. Întreaga mobilă este cioplită cu barda şi nu are nici un element de metal.

Fără excepție, paturile stau paralel cu peretele încăperilor. Din totalul camerelor în care există unul sau mai multe paturi, ele stau în colțul camerei la 87% din cazuri; în 3% din cazuri paturile nu stau în colțurile încăperii; în 10% din cazuri un pat ocupă unul din colțurile încăperii, iar altul alt loc. Această situație presupune existența mai multor paturi în cameră.

Din totalul paturilor înregistrate, 88% au alături, prins de perete, un lăicer de lînă. Cele 11% cazuri în care patul nu avea alături un lăicer reprezintă case de oameni săraci, case locuite de cîte un bătrîn lipsit de putere, sau paturi în care nu doarme nimeni. Prezența lăicerului este determinată la origine de nevoia de apărare a celui ce doarme, dar mai tîrziu el devine unul din cele mai însemnate elemente decorative ale interioarelor țărăneşti; lucrul este evident mai ales la casele celor săraci, unde lăicerul de lînă este înlocuit cu unul de hîrtie, inutil din punct de vedere practic.

În interioarele noi în special, patul formează un ansamblu cu masa; în două colțuri ale încăperii stau paturile, iar între ele, în dreptul ferestrei, masa.

Cînd cele trei mobile există în aceeaşi încăpere, aranjamentul descris apare în 63% din cazuri; referindu-ne numai la grupa locuinţelor construite după 1921, proporţia creşte la 72%.

Obiectele de cult. Frecvente în trecut, se întîlnesc mai rar în interioarele noi; dispariţia lor se datoreşte răspîndirii cunoştinţelor ştiinţifice asupra lumii şi corespunde cu procesul general de stingere a vechii arte religioase.

În casele cu odaie curată icoanele stau în 50% din cazuri exclusiv în ea; în 30% stau şi în odaia curată, şi în alte odăi; în 40% din cazuri stau în alte camere. Dacă locuinţa nu are o odaie curată, dar există mai multe odăi în casă, obiectele de cult stau în odaia cea mai bună din casă în 84% din cazuri. Dar, fără excepţie, ele ocupă peretele de răsărit şi rar cel de sud. În interiorul fiecărei camere în parte, obiectele de cult stau în colţul camerei în 43% din cazuri (este vorba mai totdeauna de colţul format de peretele de răsărit cu cel de miazăzi); peste fereastră în 28% din cazuri; în alte locuri din odaie în 29% din cazuri.

Lada are în interiorul ţărănesc o funcţie asemănătoare cu dulapul orăşenesc. În ea se ţin hainele bune ale locatarilor, nefiind scoase decît la ocaziile cînd sînt purtate. Dimensiunile lăzilor variază (între 50 şi 200 cm lungime). Rar am întîlnit elemente decorative crestate; în schimb, apar motive florale pictate, care amintesc lăzile transilvănene româneşti sau săseşti.

În lăzi se ţin aproape numai hainele şi nu läicerele, păturile, scoarţele destinate interioarelor. Lăzile pentru păstrarea proviziilor („hambare"), în special grăunţe, făină, mălai, există în interioare mai rar decît cele de haine. Locul lor este în special în cămări sau chiar în pod.

Aşezarea lăzii depinde de celelalte mobile. Este aleasă de preferinţă odaia curată; la casele cu odaie curată, lada stă aici în 75% din cazuri. Dar, indiferent de odaie, ocupă fie capul patului, fie o parte a laviţei, fie peretele dintre pat şi vatră, fie un alt loc lîngă perete.

Urmărind frecvenţa lăzii în raport cu vechimea casei, am constatat că se menţine o proporţie aproape egală. Astfel, la casele construite între :

1950 şi 1921	apar	lăzi	în	50%	din	cazuri;
1920 şi 1891	„	„	„	60%	„	„
1890 şi 1861	„	„	„	44%	„	„
înainte de 1860	„	„	„	50%	„	„

Zestrea este constituită dintr-un număr de pături, perne („cutuci"), läicere, covoare, macate, suprapuse unele peste altele şi aşezate de obicei la capul patului (67% din cazuri) sau pe o altă mobilă (ladă, masă).

Cînd există odaie curată, zestrea stă fără excepţie în interiorul ei, întărind astfel caracterul sărbătoresc al încăperii. Prezenţa zestrei este un alt fenomen pe cale de dispariţie, pe care l-am întîlnit numai la 12% din interioarele vizitate. Din cauza rarităţii, nu am putut stabili cifric frecvenţa ei în raport cu vechimea casei. Ea pare a fi fost mai frecventă în trecut, dacă ţinem seama de spusele localnicilor, dar a fost scoasă chiar din interioarele vechi spre a fi pusă în lăzi sau în dulapuri. Din totalul cazurilor întîlnite, jumătate se aflau în case unde existau fete tinere de vîrsta măritişului; în general, interioarele acestor familii sînt împodobite cu

numeroase țesături, din care o parte vor pleca însă o dată cu fata în noua casă în care va locui împreună cu soțul ei. Acest obicei ne face să înțelegem și numele de ,,zestre'' dat grupului de țesături analizat; ea constituie o parte din averea fetei, pe care aceasta apoi o duce și o ține în noua casă, fără a o folosi. Obiceiul este de altfel răspîndit în întreaga țară, transportul zestrei și al lăzii în carul miresei fiind unul din momentele importante ale nunții.

Oglinda de perete este caracteristică pentru casele noi, întrucît apare în 40% din casele construite după 1891 și numai în 9% din cele construite înainte de 1890. Răspîndirea ei se leagă, desigur, de producerea oglinzilor pe scară industrială. Dimensiunile rămîn mici, netrecînd de 50 cm înălțime. Rama este simplă, de fier, și foarte rar din lemn. Avînd un caracter de podoabă, oglinda a fost atrasă — ca și zestrea, obiectele de cult sau lăzile — în odaia curată. Astfel, în casele care au odaie curată, oglinda (cînd există) stă aici în 71% din cazuri.

Lăicerul este printre cele mai folosite țesături de interior și are o însemnătate egală în trecut, ca și astăzi. Așezat pe lăzi, pe lavițe, pereți, pe pat chiar (de obicei două lăicere cusute laolaltă), are o lungime care prezintă mari variații. Astfel, cele mici au 0,5 m, iar cele lungi depășesc 10 m, aceeași piesă fiind întinsă pe mai mulți pereți ai încăperii. În privința lățimii, variațiile sînt mai mici, ea fiind determinată de lărgimea războiului de țesut; cele mai înguste au aproximativ 40 cm, iar cele mai late 120 cm. Motivele bogate de decor, ca și tehnica țeserii, nu au format obiectul cercetării noastre și de aceea nu ne oprim asupra lor [13].

Alături de pat și de masă, lăicerul este piesa de interior cea mai răspîndită. Mai jos analizăm proporția cazurilor în care nu există lăicer, după felurile de încăperi ale casei.

În odaia de locuit, lăicerul lipsește în 5 % din cazuri; în odaia curată lipsește în 8% din cazuri; toate aceste cazuri reprezintă încăperi nelocuite și rămase în general nemobilate. De aceea proporția mai mare de cazuri în care lipsesc lăicerele decît la odaia de locuit nu este concludentă, una din caracteristicile odăii curate fiind tocmai bogăția împodobirii lor cu țesături, alese printre cele mai frumoase ale gospodăriei.

În sală, cînd nu este împărțită, lăicerul lipsește în 85% din cazuri. Cînd este împărțită, partea din față a sălii nu are lăicer. În tindă, cînd nu este împărțită, lăicerul lipsește la 50% din cazuri, iar dacă este împărțită lipsește totdeauna. Se remarcă asemănarea, aproape identitatea, dintre situația sălii și a tindei. Odăița apărută prin împărțirea tindei sau sălii nu are lăicere în 10% din cazuri. În ,,bucătărie'' (este vorba de focăria construită aparte, cu pereți asemenea casei), lăicerul lipsește în 17% din cazuri.

Comparînd cifrele de mai sus, situația privilegiată o are odaia de locuit, odaia curată și odăița, iar situația cea mai proastă sala și tinda, încăperi în care oamenii stau vreme puțină, servind ca încăpere de trecere în primul rînd. Cînd tinda și sala sînt împărțite și rămîn exclusiv ca încăperi de trecere, lipsesc lăicerele. Prezența lăicerelor în mai toate locuințele se explică prin utilitatea și prin frumusețea lor.

[13] Pentru evoluția lăicerelor și locul lor în interioarele țărănești, vezi studiul lui Paul Petrescu și Paul H. Stahl *Scoarțe românești* (București, 1966).

Numărul mediu de pereți pe care sînt așezate lăicere în diferitele feluri de construcții (numai în cazurile cînd există lăicere) este următorul: odaia curată are în medie 3,17% pereți cu lăicere, odaia de locuit 2,93%, odăița 2,88%, sala 2,60%, tinda 2,33%.

Rezultatele concordă cu cele arătate mai sus.

Lăicerul stă astfel încît ocupă colțurile încăperilor și este îndoit, în 71% din cazuri; stă drept și nu ocupă colțul încăperilor în 29% din cazuri. Dacă ne reamintim legătura dintre paturi și lăicere, cît și faptul că patul stă în colțul camerei, vom înțelege pentru ce domină situația „în colț".

Același lăicer ocupă uneori două colțuri ale încăperii, situație întîlnită în 12% din interioarele cercetate. Față de numărul total al lăicerelor, ele reprezintă 4%.

O situație asemănătoare am întîlnit în privința scoarțelor. Lăicerul, mai îngust, se bazează pe un decor în dungi paralele, diferit colorate, pe care apar uneori alesături în motive simple geometrice. Scoarța este mai lată, cel mai des alcătuită din două foi cusute laolaltă, și are ca decor flori, de obicei trandafiri. Vechile culori, roșul, galbenul, verdele, deși se mențin, sînt întrecute ca importanță de negru, care devine fondul obișnuit al scoarțelor. Scoarțele ocupă colțul încăperilor, stînd îndoite, în 63% din cazuri; 5% din totalul scoarțelor ocupă două colțuri ale unei încăperi.

Rar, în dreptul ferestrelor, lăicerul este mai îngust, avînd ca o scobitură în unghi drept ce înconjură rama ferestrei. Astfel de lăicere nu există în interioarele caselor construite după 1921. La cele construite între 1920 și 1891 există în 12% din cazuri, proporție ce se menține asemănătoare și la cele construite între 1890 și 1861 (10%). Proporția crește la casele construite înainte de 1860 la 25 % din cazuri. În privința lucrului lor, unele au fost astfel făcute chiar în război, iar altele au fost tăiate ulterior; ambele operații presupun însă o muncă suplimentară. În același timp, odată lăicerul lucrat pentru un anume perete și o anume fereastră, nu mai poate fi mutat din loc. El corespunde deci caracterului fix al mobilelor caracteristice vechi. Generațiile mai noi au abandonat de aceea acest fel de lăicer, înlocuindu-l cu lăicerul de lățime egală pe toată întinderea, situat sub nivelul ferestrei sau întrerupt în dreptul ferestrei.

CONCLUZII. Privind în ansamblu toate piesele mobilierului, este evidentă puternica transformare a interiorului. Comparînd o locuință caracteristic veche cu una caracteristic nouă, pe lîngă diferențele de plan, trebuie, prin urmare, adăugate cele rezultînd din mobilarea încăperilor.

Vechiul interior are un caracter simplu, care amintește uneori interiorul unei stîne. Grupîndu-se alături de o vatră, diferite mobile lucrate chiar de locatari cu ajutorul bardei, formează un ansamblu masiv. Un pat fixat în podea, lavițe fixate de asemenea în podea, belida fixată de scheletul de lemn al casei, o vatră mare, ocupînd aproape un sfert din încăpere, un colțar, care nu poate sta decît în colț, și în plus cîteva polițe ușoare, un blidar, o măsuță rotundă, cîteva scăunele, toate creează ansamblul încăperii. Fiecare are un loc precis într-un întreg, loc pe care nu-l poate schimba întrucît, pe de o parte, piesele sînt fixate, pe de altă parte, locul lor este determinat de utilizarea lor optimă, și în plus fiindcă celelalte locuri din încăpere sînt ocupate de alte mobile. În general mobilele respectă regula așezării apropiate de perete, caracter pe care îl au obișnuit interioarele vechi nu numai din țara noastră, ci și din alte regiuni europene. Uneori lîngă vatră apar bănci

Fig. 66. — Interiorul unei odăi de locuit a unei case din Galu. Atît patul, cît şi ţesăturile sînt caracteristice pentru moda obişnuită după 1920.

sau paturi de lut sau de lut pus pe pietre. Ele amintesc cele mai simple mobile alcătuite din lut, care existau în trecut în stîne. Pe paturile de lut se doarme în jurul vetrei, fie în odaia de locuit, fie în odăiţă. Mobilierul este deci construit în acelaşi timp cu casa şi, odată aşezat, nu mai poate fi mutat decît dărîmîndu-l sau tăindu-l în bucăţi, ceea ce echivalează cu distrugerea lui. Un astfel de interior are însă o soliditate şi durabilitate neobişnuite, putînd fi folosit de generaţii de-a rîndul. Oamenii dorm pe laviţă, pe scîndurile patului sau pe vatră, aşternînd o simplă ţesătură; saltelele, rare, sînt umplute cu paie. Pernele se răspîndesc tîrziu, iar pentru învelit se folosesc pături subţiri.

Interiorul nou nu mai are nici o piesă fixă. Sobele masive dispar din casă, mobilele capătă de asemenea dimensiuni mai mici, devin mai comode. Ferestrele se măresc, sînt mobile, podeaua este de scînduri. Mobilierul, alcătuit altădată numai din lemn, deşi se bazează şi acum tot pe lemn, foloseşte cuie de metal, balamale de metal, încuietori de metal. El este procurat din ce în ce mai des din comerţ, fiind opera unor meşteşugari. Apar saltelele, plăpumile, pernele, perdelele

la ferestre; masa şi scaunele se depărtează de perete şi se apropie de mijlocul încăperii.

În mod egal la interioarele de orice vîrstă se manifestă tendința de aşezare a pieselor paralel cu pereții camerei, aşezare ce satisface şi dorința de aspect îngrijit, şi utilitatea, întrucît astfel se ocupă spațiu puțin. Patul, masa, lavița sînt totdeauna cu laturile paralele cu pereții încăperii în care se află; dulapul, lăzile sînt aşezate în aşa fel, încît în majoritatea cazurilor stau tot cu laturile paralele cu pereții. Scaunul are o aşezare mai liberă în această privință. Lăicerul pus pe perete este şi el paralel cu tavanul sau cu podeaua. Este o tendință asemănătoare cu aceea care face ca piesele unei gospodării (casa, grajdul, focăria, cotețele) să stea paralele între ele şi paralele cu strada.

O dată cu schimbarea interioarelor, se constată o pătrundere accentuată a elementelor provenite din oraşe, urmare a legăturilor economice din ce în ce mai strînse ale satelor cu formele moderne de viață industrială. Mobilele orăşeneşti încep să înlocuiască vechile mobile săteşti; uneori este vorba de o simplă adaptare a mobilei orăşeneşti de către meşterii țărani, alteori este vorba direct de cumpărarea unor piese de la oraş. În procesul de urbanizare un rol deosebit îl au cei care prin profesia lor au fost în legătură cu oraşul sau care au stat o bucată de vreme în oraşe. O parte dintre aceste elemente înnoitoare sînt absolut necesare (cum ar fi dulapul, scaunele, masa înaltă, patul de bună calitate); folosite cu grijă, au fost alese şi încadrate în ansamblul țărănesc, formînd un nou interior interesant din punct de vedere artistic. Trebuie notat că uneori apar şi elemente discordante. Ele se întîlnesc în special la casele celor cu totul rupți de tradiția locală, în care lipsa de gust se manifestă supărător. Alături de aceasta trebuie semnalată prezența în multe interioare a fotografiilor şi a tăieturilor din jurnale reprezentînd fapte străine de viața celor din casă şi de caracterul general al interiorului, a calendarelor de hîrtie etc.

Subliniem rolul însemnat pe care însuşirile personale în special ale gospodinei îl joacă în curățenia şi frumusețea casei. Uneori, cînd gospodina este o harnică şi pricepută țesătoare, interiorul, mai ales la casele noi, este un adevărat muzeu viu. Lăicerele ori scoarțele puse pe pereți în ordine, hainele curate atîrnate în cuiere, ştergarele aninate de grindă, în jurul ferestrelor sau al fotografiilor, totul concordă în a constitui un ansamblu plăcut. Dar manifestarea însuşirilor personale ale fiecăruia, deşi dovedind o varietate bogată, se desfăşoară totuşi în cadrul unor reguli precise care aparțin întregii colectivități săteşti şi care urmează o evoluție comună întregii zone. Din acest punct de vedere este de semnalat unitatea extrem de puternică, evidentă mai ales pentru casele din trecut; ea se leagă strîns cu caracterul vieții sociale săteşti din trecut.

Interiorul de pe Valea Bistriței, aşa cum a fost descris, se integrează în organizarea obişnuită a interiorului românesc din cea mai mare parte a țării. La această integrare se adaugă organizarea vetrei, şi ea obişnuită şi altor regiuni ale țării noastre, nu numai Moldovei. Față de zona din nord, aici este de semnalat diferența ce rezultă din frecvența pieselor artistice, extrem de rare. Deşi lucrul lemnului era generalizat, el nu duce, ca în Bucovina, la acele meşteşugite forme de artă care interesează multe din mobilele de lemn. Această situație nu credem că poate fi despărțită de faptul că aici existau în trecut puternice centre culturale, sate bogate (în parte alcătuite din țărani liberi), că acolo era unul din punctele de greutate ale vechiului stat moldovenesc. Populația rară de pe Valea Bistriței, constituită din clăcaşi boiereşti ori mănăstireşti, a fost în plus

îmbogățită cu noi veniți din Transilvania. Venirea lor corespunde cu vremea la care lemnul era tot mai intens exploatat și cărat cu plutele la vale. Venirea populației transilvănene, întovărășită de mărirea satelor, uneori și de schimbarea vetrei satelor, este clar înregistrată de către civilizația țărănească locală. Am văzut cum pe rînd planurile vechi, și apoi diferite mobile, dovedesc legături cu Transilvania.

3) VETRE, CUPTOARE ŞI SOBE

Construcţiile pentru gătit şi încălzit constituie centrul de greutate al locuinţei; în jurul lor se strîng şi se aranjează celelalte piese ale interiorului. Fiind integrate într-un ansamblu, ele urmează în mod normal transformări similare cu ale întregului interior, diferite construcţii fiind caracteristice pentru casele din secolul trecut sau pentru cele noi.

Numărul încăperilor încălzite dă un indiciu asupra încăperilor locuibile în timpul iernii, de aceea problema este însemnată. Ținînd seama de vechimea casei, constatăm că cele construite după 1891 au 78% din încăperi încălzite, iar cele construite înainte de 1890 au 94% din încăperi încălzite. Diferența se explică prin numărul redus de încăperi al locuințelor vechi, la care încăperile trebuiau încălzite, întrucît erau locuite. La casele noi, cu număr sporit de încăperi, și mai ales la cele care au odaie curată (neîncălzită în 33% din cazuri), o parte dintre încăperi rămîn nefolosite și deci neîncălzite.

La cele de mai sus se adaugă un alt element, care precizează numărul mare al vetrelor (raportate la încăperi) la casele vechi, și anume sobele în perete. Acestea sînt instalate în zidul dintre două încăperi și încălzesc ambele încăperi. Acest fel de sobă este o apariție recentă, întrucît la casele construite între :

1950 și 1921	există sobe în perete în	54⁰/₀	din cazuri
1920 și 1891	„ „ „ „ „	50⁰/₀	„ „
1890 și 1861	„ „ „ „ „	10⁰/₀	„ „
înainte de 1860	„ „ „ „ „	0⁰/₀	„ „

în tabel nu au fost incluse casele cu o singură încăpere, la care nu se poate pune problema sobelor în perete).

Sobele în perete din grupa locuințelor cu o vechime între 61 și 90 de ani sînt construcții recente, introduse prin modificarea generală a interioarelor și mutarea zidului despărțitor dintre încăperi. Prezența sobelor în perete face ca proporția dintre numărul sobelor și încăperilor să fie mai puternic diferențiată pe grupe de vechime decît apărea din tabelul reprezentînd proporția încăperilor încălzite, și anume : raportînd numărul vetrelor la numărul încăperilor, vedem că :

57⁰/₀	dintre încăperile înălțate între	1950 și 1921	au vatră
61⁰/₀	„ „ „ „	1920 și 1891	„ „
87⁰/₀	„ „ „ „	1890 și 1861	„ „
92⁰/₀	„ „ „	înainte de 1860	„ „

Utilizarea pe scară largă a sobelor în perete atrage după sine modificarea importanței fiecărei sobe, în sensul că o vatră încălzește în medie :

1,44	camere	la	locuințele	clădite	între	1950	și	1921
1,37	,,	,,	,,	,,	,,	1920	,,	1891
1,09	,,	,,	,,	,,	,,	1890	,,	1861
1,00	,,	,,	,,	,,	înainte de			1860

Construcțiile folosite la încălzit și gătit

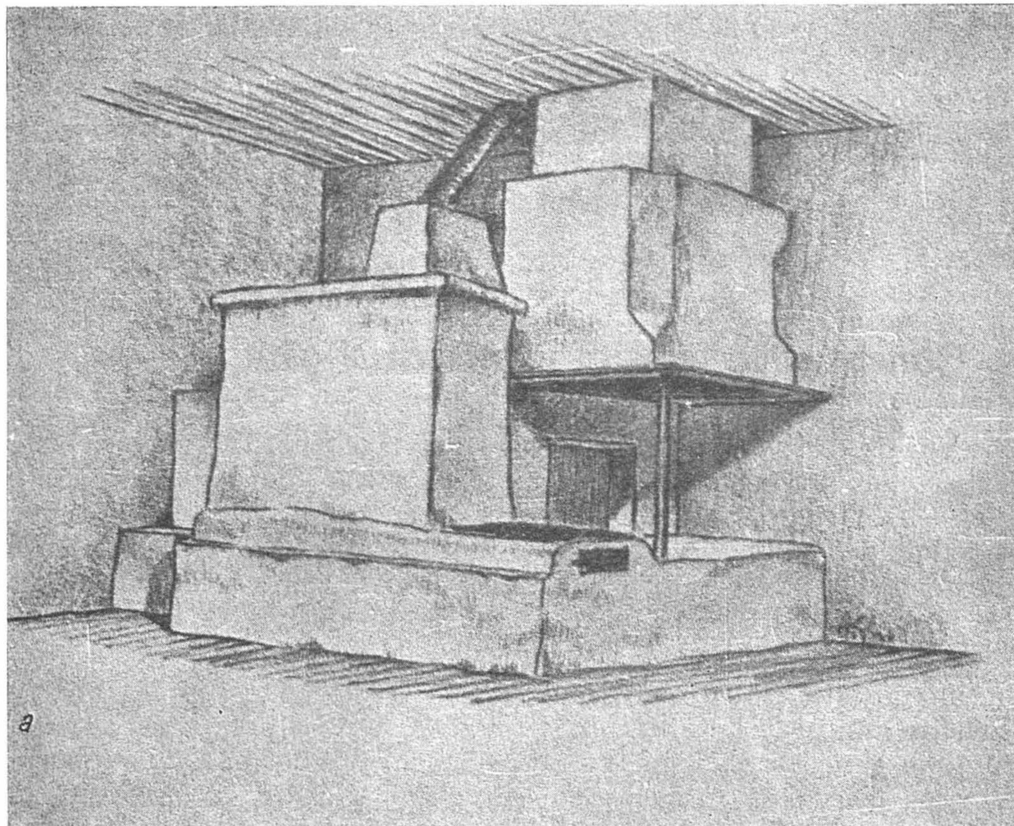
Spre deosebire de oraș, în sate se întîlnesc rareori construcții servind exclusiv la gătit sau exclusiv la încălzit. Satisfacerea simultană a celor două scopuri este o caracteristică a vetrelor de pe Valea Bistriței; reamintim astfel că încăperea de bază a casei, odaia de locuit, servește pentru dormit, ca bucătărie, ca odaie de luat masa și ca odaie în care locuitorii își petrec timpul. Unificarea funcției de gătit cu cea de încălzire la o singură vatră rezultă din dorința de a economisi combustibilul și adesea din lipsa unei încăperi speciale pentru gătit.

Construcțiile întîlnite sînt următoarele : sobă simplă, plită simplă, sobă cu plită, cuptor cu horn, cuptor cu horn, cu plită și cu sobă. Mai jos prezentăm situația acestor construcții pe grupe de vechime. La grupele mai vechi de 31 de ani expunem o dublă situație : cea constatată în momentul cercetării și aceea reconstituită în cazul că interiorul a fost modificat. Procentele din cadrul fiecărei grupe de vechime însumează peste 100 de procente, întrucît aceeași locuință poate avea mai multe feluri de construcții pentru încălzit și gătit. În cazul în care o locuință are în interior două construcții de același fel, ele sînt înregistrate o singură dată.

Case construite între	Sobă simplă	Plită simplă	Sobă cu plită	Cuptor cu horn	Cuptor cu horn, cu plită și cu sobă
1950—1921	15%	11%	93%	—	4%
1920—1891	25% 22 %	— —	62% 55 %	— —	25% sit. prezentă 33 % cu reconstituiri
1890—1861	5 % 5 %	11 % 10 %	94 % 65 %	22 % 40 %	19 % sit. prezentă 25 % cu reconstituiri
înainte de 1860	11 % 10 %	22 % 11 %	55 % 22 %	11 % 44 %	33 % sit. prezentă 44 % cu reconstituiri

La cele 3 grupe mai vechi de locuințe, rîndurile de cifre suprapuse reprezintă situația întîlnită în momentul cercetării (sus) și cea în care au fost incluse interioarele reconstituite înlocuindu-le pe cele schimbate (jos). Din cauza numărului relativ mic de cazuri pe care am lucrat, cît și categoriilor numeroase de construcții, fenomenul apare cu o evoluție cu mici neregularități, care însă nu împiedică să se tragă unele concluzii sigure.

Sobele simple, folosite exclusiv la încălzit, sînt puține în toate grupele. O diferență apare între primele două grupe (noi) și ultimele, la care proporția este

a

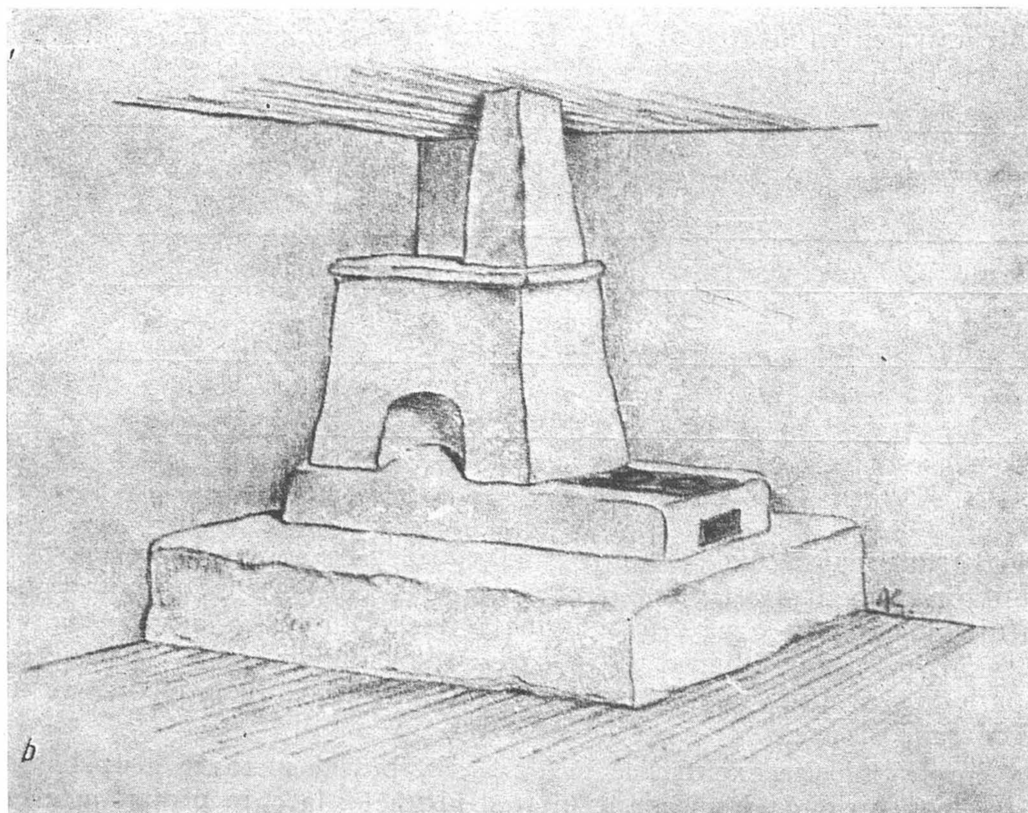
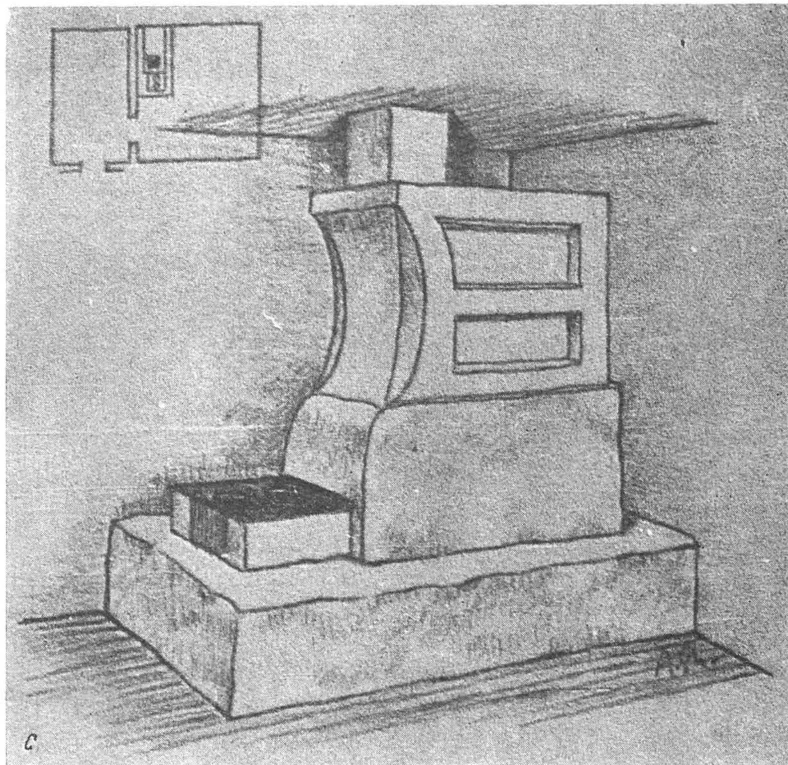

b

Fig. 67. — a. Cuptor și horn construit în secolul al XIX-lea. Alături, plita și soba. Se remarcă proporțiile armonioase ale întregii construcții.

b. Sobă și plită construite în secolul al XIX-lea.

c. Sobă și plită construite la începutul secolului al XX-lea.

mai mică. Diferența se explică prin faptul că locuințele noi au adesea odăi curate în care apar sobe simple. Plita, utilizată exclusiv la gătit, se menține într-o proporție scăzută; ea indică mai totdeauna utilizarea drept bucătărie a camerei în care se găsește.

Soba cu plită are o răspîndire puternică și însemnată. Construcție tipică pentru interioarele noi, apare în 93% din casele sub 30 de ani. Proporția scade constant în celelalte grupe, mai ales dacă privim cifrele obținute pe baza reconstituirilor. Dacă am fi putut reconstitui toate interioarele vechi modificate, este probabil ca soba cu plită să nu fi existat de loc în casele vechi. Semnificativ pentru profundele modificări produse chiar în interioarele vechi este că în momentul cercetării au fost înregistrate 55% case avînd sobă cu plită, printre casele ridicate înainte de 1860.

Cuptorul simplu apare exclusiv în cele două grupe mai vechi de case. Cuptorul cu plită și sobă alături apare frecvent în special în grupele cele mai vechi de case. Cuptorul numai cu plită nu există în locuințe, fiind însă caracteristic pentru focăriile ce servesc exclusiv la gătit.

Pentru a scoate în relief prezența cuptorului în interioarele vechi, am urmărit prezența lor indiferent dacă erau sau nu alături de sobe și plite. În acest mod constatăm că în momentul cercetării 39% dintre casele ridicate între 1890 și 1861 au cuptor și 50% dintre cele ridicate înainte de 1860. Înlocuind interioarele modificate cu reconstituirile lor, obținem proporția de 65% case cu cuptor dintre cele construite între 1890 și 1861 și de 89% la cele construite înainte de 1860. Urmărind în exclusivitate interioarele reconstituite în forma inițială, vedem că toate cuprindeau cuptoare.

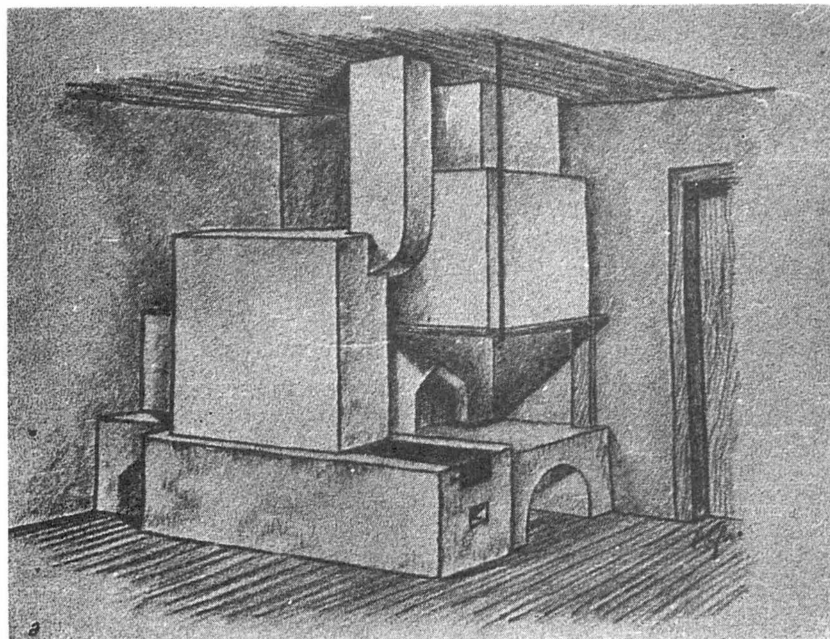
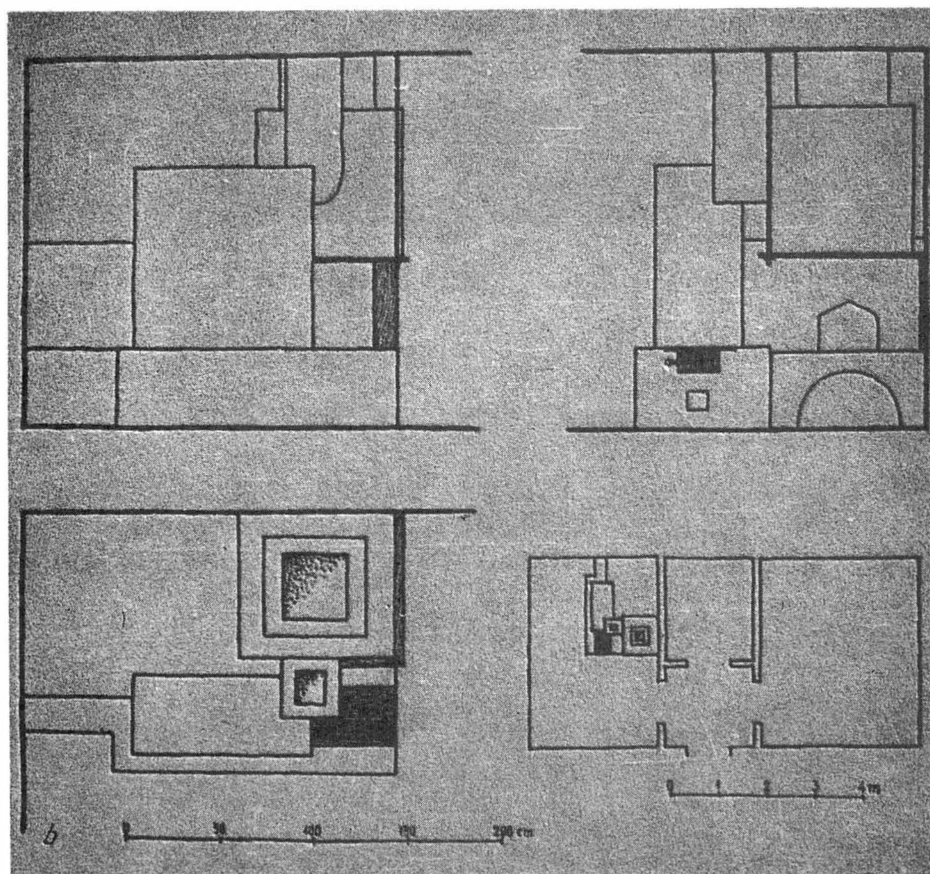

Fig. 68. — a. Cuptor construit în secolul al XIX-lea : alături de el au fost adăugate plita şi soba.

b. Aceeaşi construcţie privită lateral (stînga sus), din faţă (dreapta sus), de deasupra (stînga jos) şi aşezarea ei în plan, în odaia de locuit (dreapta jos).

Cuptorul stă pe ,,vatră", loc ridicat de la podea cu 20 — 70 cm. Vetrele sînt mari şi ocupă aproape un sfert din încăperea de locuit a casei. Cînd stă în fundul tindei, vatra poate ocupa întreg fundul încăperii. Cînd stă în odăiță, ocupă aproape o jumătate din încăpere, dacă ținem seama că are prelungiri de-a lungul pereților. Cele mai mari vetre se află în vechile construcții; printre cele ridicate înainte de 1890, apar în 32% din cazuri vetre care ocupă întreg fundul încăperii.

Vatra este alcătuită din lut, pietre ori cărămizi legate cu lut. Uneori construcția este mărginită cu scînduri, care dau durabilitate marginilor ei. Chiar dacă scîndurile nu există pe marginea vetrei, ele sînt folosite în momentul construirii pentru a obține o margine dreaptă. Cînd nu se folosesc scînduri, marginile sînt teşite, sinuoase.

Peste vatră stă cuptorul. ,,Spinarea cuptorului" (partea de deasupra) poate fi rotunjită (unii dintre localnici explică chiar numirea de spinare prin forma rotundă) sau dreaptă. Construit din lut sau din pietre legate cu lut între ele, cuptorul este uneori din cărămizi legate cu lut. Rar, pietrele şi cărămizile sînt legate cu var şi nisip.

Boltirea şi spațiul din interior se obțin în momentul construirii cu ajutorul unor scînduri aşezate înăuntru. După uscare, scîndurile sînt scoase sau arse. Acelaşi lucru se obține prin instalarea unui butuc gros, rotund, peste care se construieşte spinarea cuptorului. După uscare, butucul nu poate fi scos, ci este ars cu încetul, începînd de la ,,gura" cuptorului. Uneori, pentru a da soliditate mai mare spinării cuptorului, se introduc şine de fier, sprijinite pe cele două părți laterale; aceasta se petrece în special la cuptoarele din cărămidă, mai noi, cu spinare plată.

Cuptorul cu spinare rotunjită este obişnuit pentru întreaga țară; peste tot această formă premerge cuptorului cu spinare dreaptă. Adesea, cu toate că la început cuptorul are spinare rotundă şi în interior este boltit, spinarea lui este dreaptă; lucrul se datorează faptului că după uscare se adaugă pe spinare cărămizi mici, pietre, lut, pînă la obținerea spinării drepte, mărginită sau nu de scînduri. Ele se deosebesc de cuptoarele care de la început au spinare dreaptă prin faptul că în interior sînt boltite.

Hornul (,,hoarna" sau ,,fumariul") este nelipsit de la cuptoarele din casă şi cere pricepere pentru a fi construit. Situat deasupra gurii cuptorului, la înălțimea spinării lui, pe care de altfel se reazemă în partea din spate, hornul are patru pereți. Aceştia formează un coş ce se înalță îngustîndu-se uneori, pînă ce pătrunde printr-o gaură din tavan (,,căhleață") în pod. De aici fumul iese afară printre şindrilele de pe acoperiş, pe sub streşini sau prin fumare, mici ridicături rotunjite situate pe tabla din față a acoperişului. Hornul nu urcă niciodată pînă la acoperiş, ci rămîne în imediata apropiere a tavanului; deasupra lui, o piatră plată împiedică să bată căldura în sus şi să aprindă acoperişul; alteori o prelungire a hornului merge lateral, scoțînd fumul şi căldura orizontal.

O schimbare apare la vetrele aşezate în dosar, unde, din cauza apropierii acoperişului de încăpere şi a lipsei podului, există totdeauna un coş care trece de acoperiş şi evită aprinderea casei.

Spre spate hornul se sprijină pe cuptor; spre față este uneori prins cu sîrme groase de fier sau cu prăjini de lemn, agățate în tavan. Alteori, în partea din față se sprijină pe picioare de lemn aşezate pe vatră.

Cîteodată apare un singur picior de lemn pentru sprijin, în celălalt colț din față sprijinindu-se de perete cu ajutorul scîndurii ce susține dedesubt hornul.

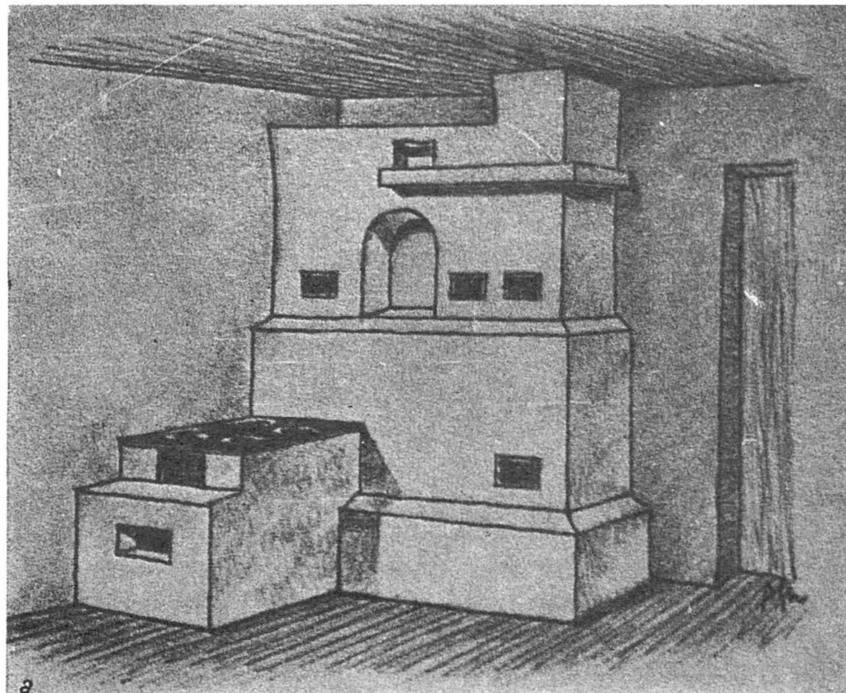
Pereții hornului stau pe patru scînduri așezate la bază, de la care pornesc în sus patru prăjini așezate în colțuri. Între prăjini se împletesc nuiele ale căror capete sînt înfipte uneori în prăjini. Nuielele sînt apoi acoperite cu lut, așa încît nu mai rămîne nici o parte descoperită spre interior sau spre exterior; în felul acesta se apără interiorul de foc și exteriorul se păstrează curat. Un alt procedeu de construcție (cules de Paul Petrescu) constă inițial în așezarea unor scînduri în locul nuielelor împletite. Pe scînduri se lipesc plăci de lut (numit ,,mălai'') care, odată uscat, se întărește suficient pentru a scoate scîndurile de susținere. Hornurile construite din piatră sînt rare; pereții lor nu se îngustează pe măsură ce se înalță, ci stau vertical; în partea de sus, brusc îngustată, se folosesc nuielele împletite care trec fumul dincolo de tavan, în pod. Tot atît de rar apar hornurile de cărămizi, grele și masive.

În afară de două excepții, hornul și cuptorul sînt așezate în aceeași cameră. Prima a fost înregistrată în casa unor gospodari veniți din Dobrogea și care plasaseră, ca în regiunea de origine, hornul și gura cuptorului într-o cameră, iar cuptorul în camera vecină. Cea de-a doua se referă la hornul și gura cuptorului situate în odăiță, iar cuptorul în odaia vecină de locuit; cei care le construiseră nu mai trăiau, așa că nu am putut cunoaște pricina acestei așezări neobișnuite; probabil că, neavînd loc în odăița mică, au instalat cuptorul în camera vecină, mai mare, pe care în modul acesta o și încălzeau.

Cînd alături de cuptor există sobă și plită, acestea din urmă stau pe aceeași vatră, ca și cum ar forma o singură construcție. Totdeauna, cuptorul stă lîngă perete, iar soba cu plită spre centrul încăperii. Locul prin care circulă fumul și căldura la sobă nu are legătură cu cuptorul, ele fiind două construcții complet separate. Cîteodată, un coș de tablă se ridică de la plită și sobă și se deschide nu în pod, ci în hornul cuptorului, dar și în acest caz construcțiile sînt unite în mod artificial. De altfel, situarea sobei cu plită lîngă cuptor este un fenomen recent, în trecut gătitul mîncării efectuîndu-se pe vatră, sub horn, în fața gurii cuptorului, așezînd oalele de lut chiar pe jar, sau suspendînd din interiorul hornului un lanț de care se agăța ceaunul. Uneori, se trecea un fier prin picioarele de lemn ale hornului, de care apoi se puteau agăța vasele de metal.

Menționăm și folosirea spinării drepte (numită și ,,deasupra cuptorului'') drept loc pentru dormit în timpul iernii, mai ales de către cei bătrîni. Cuptorul este încălzit făcîndu-se focul în fața gurii lui și apoi împingîndu-se cu încetul spre interior. Astfel, cel ce doarme pe cuptor doarme la cald, acesta fiind locul favorizat, de onoare, al casei, la care aveau dreptul bătrînii și copiii.

Soba și plita. Ele sînt obișnuite pentru interioarele noi. Prima fază o constituie ridicarea ,,postamentului'', care este alcătuit din piatră sau din cărămidă. Este preferabilă utilizarea cărămizii, deoarece se obțin mai ușor margini drepte, netede, care nu se pot realiza cu pietrele rotunde de rîu sau cu stîncile culese din munte. Apoi este instalat ,,piciorul'' de cărămidă, de înălțime egală cu postamentul. Deasupra ambelor este așezat ,,postamentul plitei'', avînd dedesubt ,,pante de fier'' (șine de fier) ce susțin cărămida legată cu var și nisip. Apoi se înalță ,,pereții focarului'' (ai plitei), care sînt uniți cu locul de unde începe ,,trupul sobei''. Trupul sobei este din cărămidă; în interiorul lui stau ,,fumurile'', spații libere pe unde trec fumul și căldura. Numărul de fumuri variază de la o construcție la alta și sînt cel mai des verticale. Fumurile sînt unite cu focarul plitei, pentru ca focul plitei să încălzească soba. O dată cu ridicarea trupului sobei, este instalată

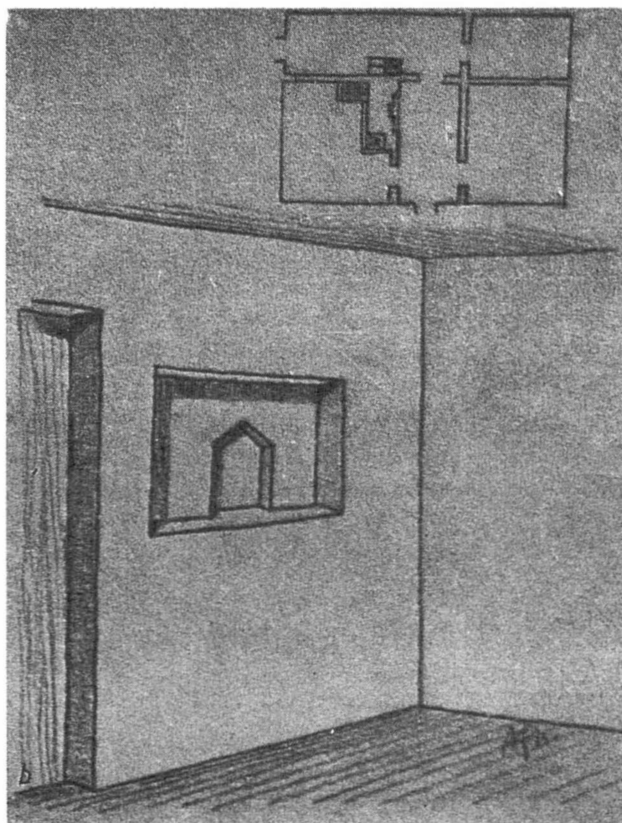

Fig. 69. — a. Sobă în perete şi plită, construite în 1937 şi aşezate în odaia de locuit.
b. Partea dinspre tindă a aceleiaşi sobe în perete şi aşezarea ei în plan. În dosar se află o a doua vatră, nelegată cu prima.

,,rola'', cuptor metalic de mici dimensiuni, înconjurat de fumurile sobei, care în cele din urmă se ridică în sus ieşind în pod.

Trupul sobei este uneori construit din piatră, dar şi de data aceasta cărămida prezintă avantajul că se obţin cu uşurinţă suprafeţe drepte. Sobele vechi folosesc mai des piatra decît cele noi, dar în general cărămida este mai frecvent utilizată. Postamentul plitei nu este totdeauna susţinut de drugi de fier, ci şi de lemn sau de bucăţi plate de stîncă luate din cariere apropiate.

Spaţiul liber aflat în partea de jos a sobelor are diferite denumiri; cel mai des i se spune ,,goţ'', mai rar ,,firidă'' sau ,,cotră''. Acolo se aşază lemnele de foc spre a se usca înainte de a fi arse. Cîteodată acest spaţiu este numit şi ,,ocniţă'', dar ocniţa este de fapt o mică scobitură aflată chiar în trupul sobei, servind la uscarea chibriturilor sau la păstrarea de mici obiecte. Ocniţa este numită şi ,,cotruţă''. Din totalul sobelor cu plită înregistrate, 36% aveau goţ şi 30% aveau ocniţă. Formele ocniţelor variază mai întîi datorită adîncimii, unele dintre ele străbătînd trupul sobei dintr-o parte într-alta (12% din totalul sobelor cu ocniţă).

La partea superioară, soba are uneori o ieşitură numită ,,prichici''. Spaţiul care rămîne liber între sobă şi perete se numeşte ,,după sobă''. Coşul sobei este numit uneori ,,hogeag''.

Numărul de fumuri variază între 1 (un singur caz) şi 4. În ce priveşte aşezarea plitei faţă de sobă, ea variază. Prima poziţie este avantajoasă datorită faptului că ocupă o mică suprafaţă din încăpere; a doua poziţie apare mai ales cînd plita, ca şi soba, sînt lipite de perete, ocupînd din nou puţin loc în încăpere. În trei cazuri plita stă într-o odaie şi soba într-alta, nelipită de plită; este vorba totdeauna de case cu dosar, plita stînd în dosar, iar soba în odaia de locuit. În cîteva rare exemplare, sobele amintesc prin forma lor pe acelea din interioarele boiereşti şi orăşeneşti, aşa cum au fost folosite de altfel mai frecvent în sudul ţării (Muntenia în special) [14]. La ele, căldura urcă în sus prin cîteva tuburi cilindrice, izolate, care sînt unite doar la bază şi în partea superioară.

Pentru a stabili locul vetrei în casă, cercetăm aparte situaţia celor mai însemnate planuri. La cele avînd o singură încăpere, uşa este totdeauna aşezată într-o parte a faţadei şi nu la centrul ei. Vatra stă în dreptul uşii, în colţul opus, din fund. În acest mod se evită murdărirea interiorului, oamenii circulînd de la uşă la vatra apropiată; în acelaşi timp, patul şi laviţele pe care dorm şi stau oamenii sînt în colţul cel mai apărat al casei.

La planul compus din odaia de locuit şi tindă, vatra stă în odaia de locuit, tot spre fund, în colţul format de peretele din spate şi peretele interior al casei. În tindă, ocupă tot fundul încăperii, la 80% din cazuri, sau o parte numai (lipită de peretele interior ce o desparte de odaia de locuit), în 20% din cazuri. Cînd planul cuprinde o odăiţă, vatra stă tot spre peretele interior, spre fund în 62% din cazuri şi spre faţă în 38% din cazuri.

La planul compus din odaie de locuit şi odaie curată, vatra stă spre peretele din fund, fie că e vorba de prima sau de a doua încăpere, şi în acelaşi timp spre peretele despărţitor dintre încăperi; în alte 29% din cazuri, vatra stă lîngă peretele interior, dar nu se lipeşte şi de peretele din fund; în alte 12% din cazuri sobele au o aşezare neobişnuită (spre faţă sau spre peretele exterior lateral). La aceste

[14] Vezi în special exemplarele publicate de către Wilhelm Jänecke, în *Das rumänische Bauern- und Bojarenhaus*, Bucureşti, 1918.

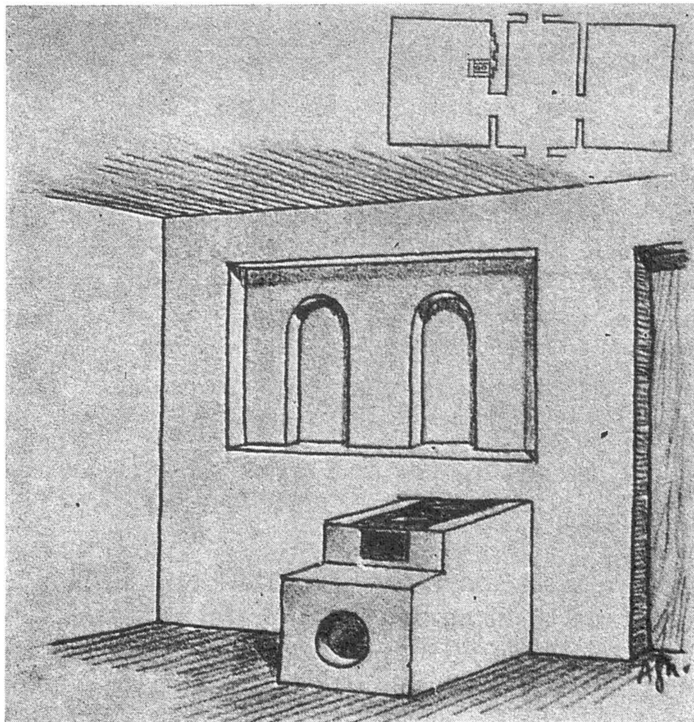
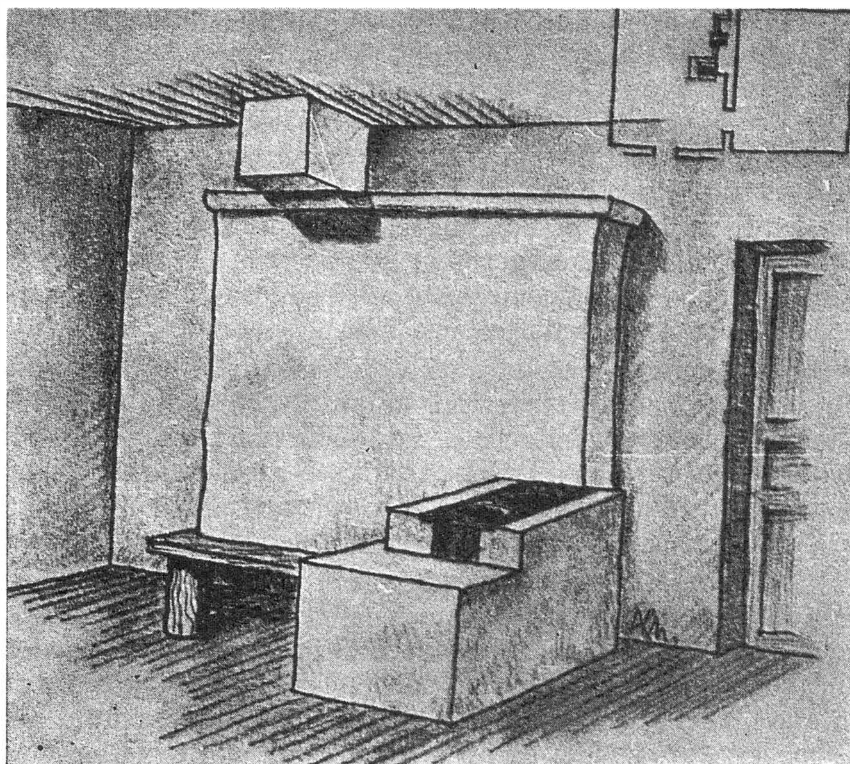

Fig. 70. — Sobă în perete construită la 1938.

Fig. 71. — Sobă în perete construită pe la 1940.

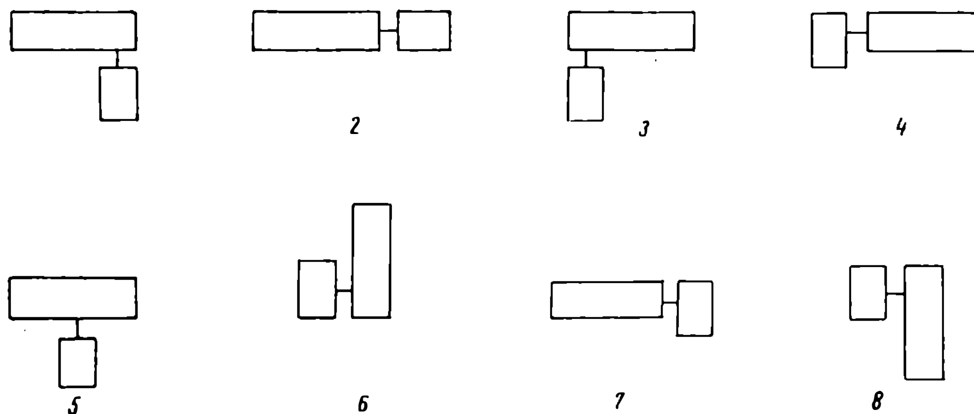

Fig. 72. — Aşezarea plitei faţă de sobă (cu frecvenţa fiecărei poziţii): (1—35,8%, 2—33,9%, 3—13,2%, 4, 5, 6, 7, 3,8%, 8—1,9%).

planuri vatra există în odaia de locuit în 80% din cazuri, în odaia curată în 7% din cazuri şi în ambele în 13% din cazuri.

Cînd planul cuprinde o tindă centrală şi două odăi laterale, în odaia de locuit situată spre stînga vatra este aşezată spre fund şi în acelaşi timp lipită de peretele interior care o desparte de tindă în 95% din cazuri; în 5% din cazuri ocupă tot fundul încăperii (este vorba despre un interior construit spre mijlocul secolului trecut). În odaia curată din dreapta, vatra stă spre fund, lipită de peretele despărţitor de tindă, în 85% din cazuri; spre fund şi lipită de peretele exterior lateral, în 8% din cazuri; lipită de peretele interior şi spre mijloc, în 7% din cazuri.

În dosar vatra stă lipită de peretele despărţitor de celelalte încăperi în 67% din cazuri şi în 33% din cazuri spre peretele exterior din fundul casei. Cînd este lipită de peretele interior, stă spre mijloc în 83% din cazuri şi în fundul camerei în punctul cel mai depărtat de uşă în 17% din cazuri. Cînd este aşezată lîngă peretele exterior, stă spre mijloc în 67% din cazuri şi în fund în 33% din cazuri. Aşadar, în dosar domină aşezarea către mijlocul peretelui ei lung; faptul se poate explica prin lungimea mare a dosarului, aşezarea spre mijloc favorizînd încălzirea întregii încăperi; în acelaşi timp, vatra, fiind legată uneori cu sobe aflate în încăperile vecine, este astfel plasată, încît soba vecină stă în locul obişnuit pentru încăperile casei.

În general însă, situaţiile descrise la diferitele planuri se aseamănă între ele, ocupîndu-se de preferinţă anumite locuri din casă. Excepţie face la aceasta planul compus din odaie mare de locuit şi tindă mică, ocupînd doar o porţiune restrînsă din faţa uşii, la care vatra şedea spre mijlocul întregii case, adică în apropierea colţului făcut de tindă înspre centrul odăii de locuit; este un plan extrem de vechi, care aminteşte aşezarea străveche a unei vetre centrale.

Tot în legătură cu aşezarea vetrei este de notat mutarea cuptorului dintr-o încăpere în alta şi în cele din urmă scoaterea lui din casă. Aceasta nu înseamnă însă şi dispariţia cuptorului, întrucît la gospodăriile înregistrate de noi numai 15% nu aveau cuptor nici în casă, nici în curte. Într-adevăr, cuptorul stă la gospodăriile noi în curte, în focărie. Oprindu-ne numai asupra gospodăriilor care nu au de loc cuptor, vedem că 56% au înlocuit cuptorul prin rolă metalică, iar restul

nu au nici cuptor, nici rolă. Aceste din urmă cazuri reprezintă fie gospodării locuite de bătrîni singuri (care nu consumau pîine sau consumau pîinea primită de la rude) sau de oameni săraci (care foloseau cuptorul vecinilor).

Focăria. Strîns legată de locuință, constituind de fapt o încăpere în plus a locuinței, dar construită izolat, focăria are în primul rînd funcția de bucătărie de vară. Frecvența ei în regiunea cercetată este mare, întrucît există la 59% din gospodării. Contrar locuințelor care în majoritatea lor stau cu fața spre stradă (54% din exemplarele înregistrate), focăria stă cu fața spre stradă numai în 18% din cazuri; lucrul se explică prin dorința de a privi locuința, cu care este strîns legată. De altfel, locuința are focăria în fața ei sau alături și privind în aceeași parte, în 77% din cazuri.

Numele de focărie este dat de localnici unor construcții variate, a căror singură notă comună este funcția principală, de pregătit mîncarea. Mai rar, am înregistrat numele de „focăret", „bordei de focărit" și chiar „bordei".

Modul de construcție al focăriei este uneori simplu: un acoperiș sprijinit în partea din spate pe sol, iar în față pe două picioare. Alteori acoperișul într-o singură pantă stă pe patru picioare așezate în cele patru colțuri ale acoperișului. Deseori apar pereți laterali. Astfel am găsit că:

14⁰/₀ din focării au numai acoperiș;
28⁰/₀ „ „ „ pereți pe trei laturi
58⁰/₀ „ „ „ „ „ patru „

Extrem de rar am întîlnit focării conice, alcătuite din scînduri așezate în picioare, ușor aplecate spre un punct central ce rămîne liber, pentru a permite fumului să iasă afară. În astfel de focării nu există însă cuptoare. Modul de construcție amintește străvechi adăposturi pastorale.

Unele focării variază și în privința modului lor de folosire. Interiorul acelora cu patru pereți tinde să se transforme în locuință, ajungînd în cele din urmă să fie vorba despre o odaie de locuit în care se pregătește mîncarea, dar se poate și dormi. Numele dat este „bucătărie" și apare mai ales la gospodăriile noi, construite în acest secol. Vom numi deci bucătării cele care au în interior și un pat. Din totalul focăriilor cercetate amănunțit, 17% au fost incluse în categoria bucătăriilor.

Bucătăria, avînd un pat pentru dormit, trebuie să aibă și pereți bine construiți, situație întîlnită la 83% din bucătării. În restul de 17% din cazuri pereții sînt din scînduri subțiri, diferiți de ai locuinței, și permit oamenilor să doarmă în interior doar în timpul verii. Focăriile obișnuite folosite numai pentru gătit au pereții alcătuiți totdeauna din scînduri.

Prezența patului în interior atrage după sine prezența lăicerelor. Aceasta face ca 83,4% din bucătării să aibă lăicere, în timp ce în focăriile obișnuite nu există niciodată. Fiind locuită, bucătăria are nevoie de lumină și de aceea are ferestre, element ce lipsește de la celelalte focării, cu atît mai mult cu cît adesea focăria nu este închisă pe patru laturi. În bucătării apar blidare în 50% din cazuri și dulapuri în 33% din cazuri; proporția mare a dulapurilor arată și faptul că bucătăria este o formă nouă de construcție. În focărie blidarul apare numai în 8% din cazuri, iar dulapul lipsește. Lavițele apar în schimb în proporție de 58%, în timp ce în bucătării proporția este de numai 33%, arătînd din nou că bucătăria

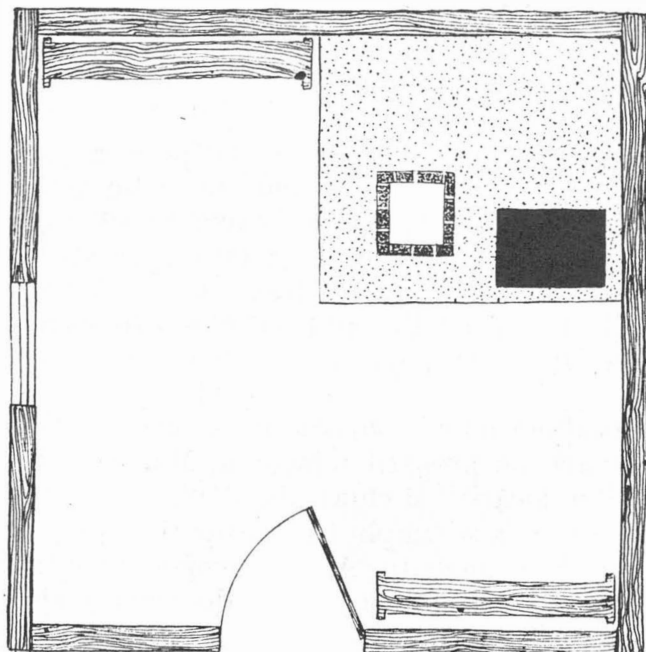
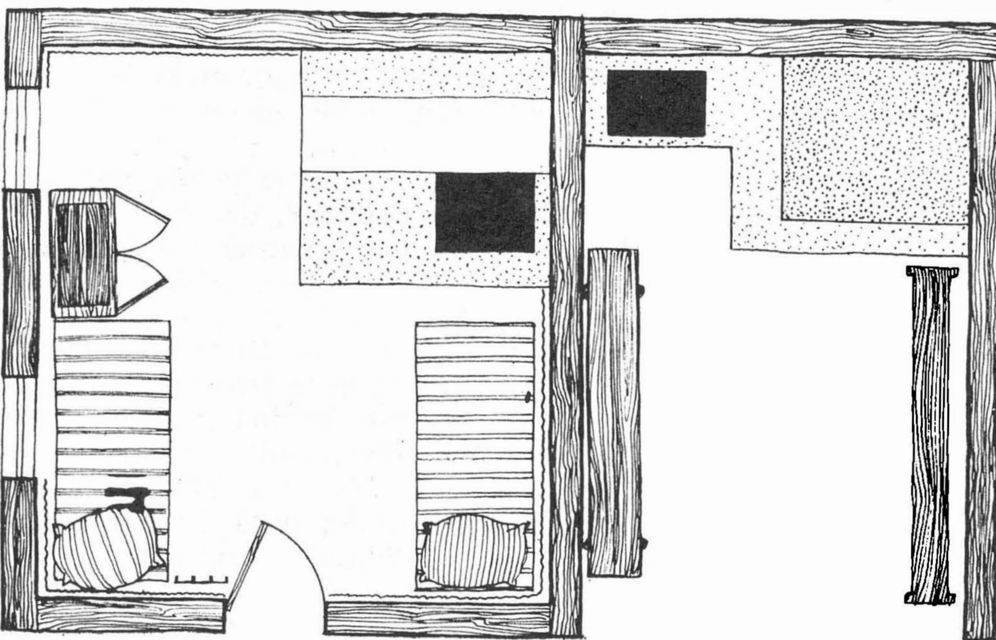

Fig. 73. — Focărie de scînduri, din Galu, adăpostind cuptorul și o plită, construită pe la 1930.

Fig. 74. — Bucătărie de vară folosită și ca odaie de locuit (încăperea din stînga). Încăperea din dreapta este folosită vara în special și adăpostește cuptorul și o plită ; pereții ei sînt mai subțiri decît ai încăperii din stînga. Întreaga bucătărie este situată în curtea unei gospodării din Galu.

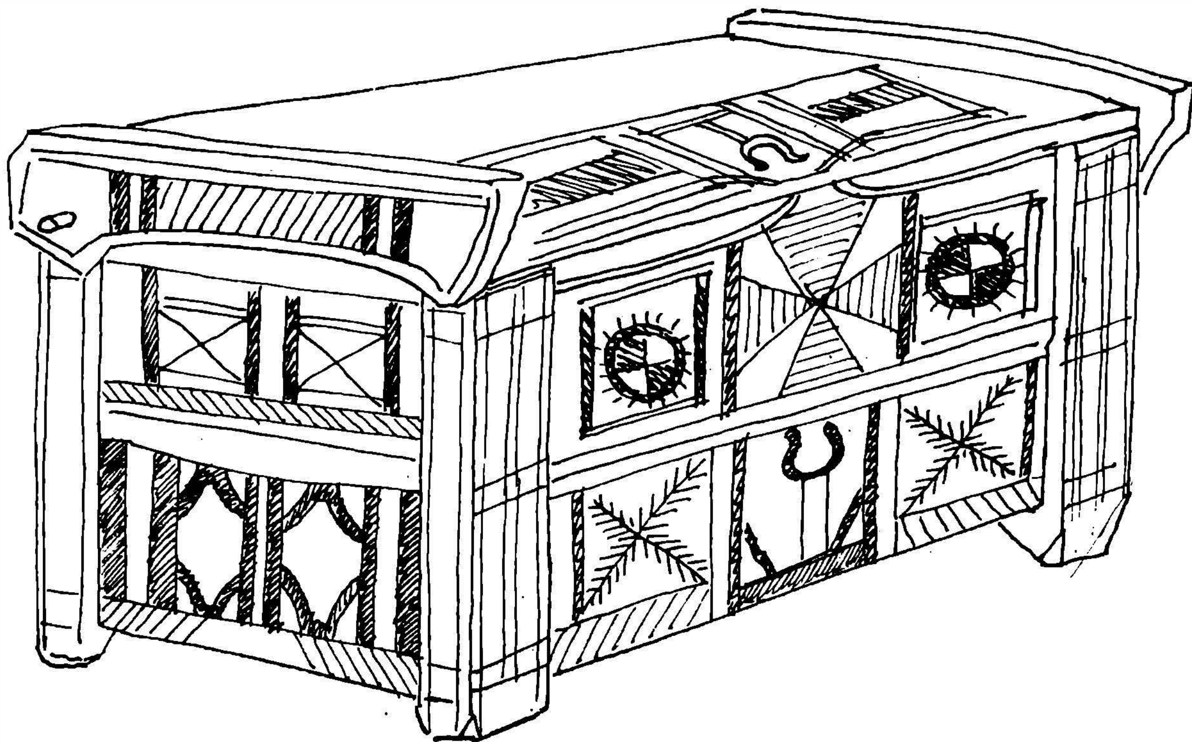

Fig. 75. — Ladă de zestre în care se păstrează produsele textile mai de preț (ștergare, lăicere, piese de costum femeiești și bărbătești etc.).

are caracterele unei încăperi noi. Notăm obiceiul de așezare frecventă a laviței cu unul din capete pe vatră (47% din cazuri). Polița nu există în bucătărie, dar în focărie apare în 19% din cazuri. În general se poate spune că toate bucătăriile sînt mobilate, în timp ce focăriile sînt numai în 56% din cazuri, cea mai frecventă mobilă fiind lavița (absentă într-o singură focărie mobilată).

Faptul că bucătăria servește și pentru dormit a înrîurit construcțiile de încălzit și gătit. Soba cu plită, caracteristică locuințelor noi, apare în bucătărie în 50% din cazuri. Plita simplă apare în 33% din cazuri, iar cuptorul cu plită numai în 17% din cazuri. Nici o bucătărie nu este lipsită de construcția necesară pentru încălzit și gătit. Vatra stă totdeauna spre peretele din fund, într-unul din colțuri.

Focăria, nefiind folosită pentru dormit, nu are niciodată sobă cu plită. Domină prezența cuptorului, care apare singur în 52% din cazuri. Cuptorul cu plită alături apare în 24% din cazuri; această construcție lipsește din locuință, fiind deci caracteristică focăriei. Cea mai rară este plita singură, întîlnită la 10% din focării. 14% din focării nu au în interior nici o construcție servind la gătit; găsim fie o vatră goală, fie focul făcut direct pe sol. Vatra stă în focărie fie spre peretele din fund, ocupînd tot fundul (17%), ocupînd unul din colțuri (67%), ocupînd mijlocul peretelui (8%), fie pe unul din pereții laterali, ocupînd mijlocul peretelui (4%), fie lîngă peretele din față, în colț, alături de ușă (4%). În general așezarea lipită de peretele din fund apare în 92% din focării, situația fiind asemănătoare cu așezarea vetrei în bucătărie sau în casă.

Surla. Printre focăriile de pe Valea Bistriței, am înregistrat în cîteva rare cazuri unele de formă conică. Ele ridică o problemă specială și ocupă un loc aparte printre construcțiile circulare românești[15].

Numele acestei construcții este „surlă" și o întîlnim și în alte puncte situate tot pe pantele munților sau în apropierea lor, de-a lungul Carpaților. Modul de construcție este relativ simplu. O serie de prăjini formau scheletul de bază al încăperii unice a surlei; de obicei două din ele erau groase, puternice pentru a susține greutatea întregului înveliș. Legate în partea de sus pentru a nu se deplasa, ele susțineau o serie de prăjini mai subțiri, scînduri puse în straturi suprapuse, crengi cu frunze, uneori paie. O ușă de mici dimensiuni era rezervată între două din furcile de susținere; o vatră stătea spre mijlocul încăperii. Fumul ieșea afară prin partea superioară.

Pe Valea Bistriței surla se întîlnea în marginea satelor, în apropierea stînelor, folosite ca adăposturi provizorii. În sat, serveau ca focării de vară sau mici adăposturi pentru unelte. Cînd în interior se instala o vatră, una din prăjini avea o crăcană lăsată spre interiorul adăpostului, astfel încît de ea să se poată agăța ceaunul care trebuie să stea deasupra vetrei centrale, ușor săpată în pămînt.

Pe Valea Bistriței surlele au fost semnalate mai întîi de către A. Popovici și G.T. Kirileanu[16]. Romulus Vuia notează prezența ei ca adăpost pentru ciobani, situat în zona fînețelor[17].

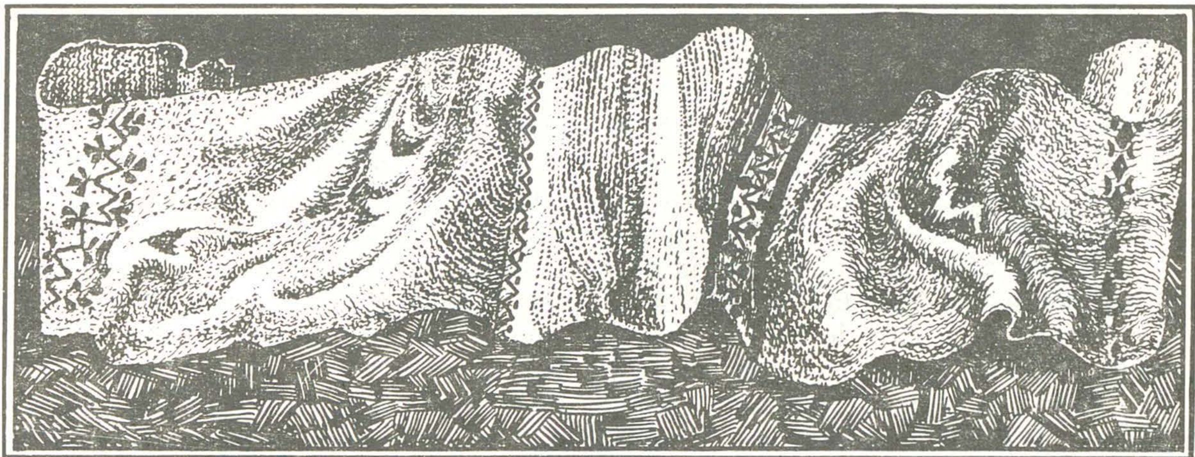
Deși cele două semnalări arătate mai sus, ca și mențiunea făcută de Paul Petrescu, insistă asupra rostului de adăpost provizoriu, este probabil ca în trecut să fi servit și drept locuință, fără a fi putut totuși constitui un mod dominant de locuire.

Avînd în interior uneori mici mobile (măsuță, scăunele), vase de lemn, linguri, surla locuită de pe Valea Bistriței seamănă cu celelalte aflate în România. În același timp ea seamănă cu construcțiile similare aflate în Peninsula Balcanică sau spre nord, folosite de către slavi, popoarele baltice și cele scandinave.

[15] În privința construcțiilor circulare românești se poate consulta lucrarea Paul H. Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958, p. 55 și urm., și studiul lui Paul Petrescu, *Les constructions circulaires des paysans roumains*, în *Actes du VI-e Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, Paris, 1960.

[16] G. T. Kirileanu, *Descrierea moșiei regale Broșteni-Jud. Suceava*, București, 1906.

[17] Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, București, 1964, p. 124.

Textilele

În acest capitol vom prezenta una dintre ramurile importante ale artei populare din zona Valea Bistriței, stăruind în primul rînd asupra uneltelor și materiilor prime de care se folosesc oamenii la realizarea unor valoroase produse textile specifice acestei zone.

Lucrările apărute pînă în prezent cu privire la industria casnică textilă se pot împărți în două categorii : unele examinează problema ținînd seama de felul cum acest fenomen se prezintă pe provincii întregi, dacă nu pe toată țara, iar altele se referă la zone relativ restrînse.

Din prima categorie de lucrări trebuie să cităm în primul rînd pe cea a lui Simion Florea Marian, în care se ocupă de cromatica la români[1], scrisă în anul 1895. Această lucrare, de dimensiuni reduse, este de o importanță excepțională, ea constituind un adevărat program de studiu pentru arta noastră textilă. Plecînd de la studiul unui singur aspect, cromatica în industria casnică, el a arătat nu numai că se surprind procedee tehnice necunoscute, dar că terminologia ne poate da indicații despre vechimea ei. Nenumărații termeni în legătură cu vopsitul la români culeși de Marian au arătat cu prisosință că această industrie datează din epoca romană. Dar această lucrare este și un îndemn pentru studiul portului popular. Din aceeași categorie de lucrări face parte cartea scrisă de Tudor Pamfile, mai tîrziu, în 1910, destinată industriei casnice la români[2]. Cartea lui Pamfile este un adevărat manual de industrie casnică românească, în care se găsesc prezentate toate formele industriei țărănești casnice.

[1] Simion Florea Marian, *Cromatica la români*, Academia Română, București, 1895.

[2] Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, Academia Română, București, 1910.

Din a doua categorie de lucrări, care au tratat despre industria casnică textilă din zone restrînse, cităm pe cea scrisă de Lucia Apolzan[3]. Despre uneltele de prelucrat produsele textile au apărut mai multe lucrări. Pentru trecut cităm lucrările lui Iuliu Morariu[4], N.Al. Rădulescu[5], P. Stănculescu[6], iar pentru perioada de după al doilea război mondial pe cele scrise de Aurora Turcu[7], C. Irimie[8] şi V. Cărăbiş[9]. Atrage cu totul atenţia lucrarea sistematică scrisă de C. Irimie, care recurge la metode moderne de cartografiere a fenomenului.

În lucrarea de faţă industria casnică textilă este tratată monografic, pentru o zonă restrînsă, astăzi acoperită de apele lacului de acumulare Bicaz.

Uneltele pe care le prezentăm sînt legate mai ales de producerea pieselor textile, nu şi de finisarea lor în etapa de după ţesut.

Avînd în vedere caracterul monografic al cercetării, în expunerea pe care o facem, deşi cît mai succintă posibil, vom enumera toate aspectele posibile ale acestei industrii, începînd de la uneltele folosite, obţinerea şi pregătirea materiei prime, pînă la produsele textile. Capitolul va cuprinde trei subcapitole: uneltele, materiile prime şi produsele textile.

1) UNELTELE

În prezentarea uneltelor folosite la pregătirea firelor şi la ţesutul pieselor textile, vom observa de la început că în zona Valea Bistriţei inventarul lor nu diferă de al uneltelor din alte zone, cu o singură excepţie. Le enumerăm însă, ca o recapitulare, cu scurte observaţii.

Uneltele folosite în perioada proceselor de prelucrare a materiei prime sînt:

— *Meliţoiul şi meleţuca* cu ajutorul cărora se desface cămaşa (fibra) cînepii de pe cocean şi se continuă procesul de purificare a cămăşii cînepii de resturile de coceni;

— *Ragela şi cheptănuşul*, unelte cu ajutorul cărora sînt separate diferitele calităţi de fibră ale cînepii: fuiorul, cîlţii şi bugii.

Uneltele pentru producerea firelor şi pregătirea lor în vederea întrebuinţării:

— *Furca de tors*. Această unealtă, prin forma sa, apare specifică în Moldova. Tija furcii prezintă la nivelul de legare a caierului o proeminenţă numită în unele locuri „măr"; de la acest nivel furca ia un aspect conic, prin subţierea gradată a tijei. Unealta este bogat decorată prin crestături, frecvente fiind ornamentele: „dintele de lup", pătratul şi rombul; deseori intervin incrustaţii de perle colorate.

[3] Lucia Apolzan, *Portul şi industria casnică textilă în Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1942.

[4] Iuliu Morariu, *Piuăle şi piuăritul în Valea Zăgrii*, Bistriţa, 1933; idem, *Piuăritul în Valea Someşului*, în „Buletinul Societăţii regale române de geografie", tom. IV, 1936.

[5] N. Al. Rădulescu, *Vechea industrie vrînceană*, în „Milcovia", an. V—VII, Focşani, 1936.

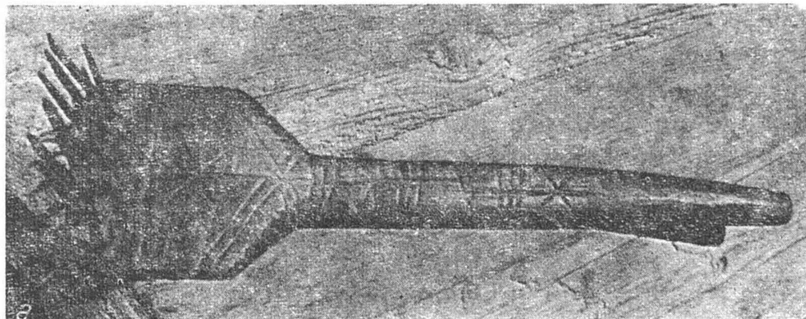
[6] P. Stănculescu, *Industries diverses*, în *Nerej, un village d'une région archaïque*, III, Bucureşti, 1939, p. 192.

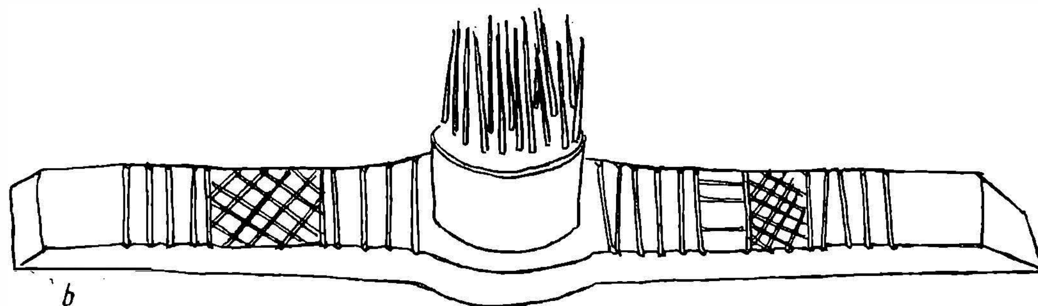
[7] Aurora Turcu, *Steaza. Instalaţie primitivă sătească pentru perfecţionarea unor ţesături casnice*, în „Studii". Revistă de istorie, VIII, 1955, nr. 4.

[8] Cornel Irimie, *Pivele şi vîltorile din Mărginimea Sibiului şi de pe Valea Sebeşului*, Muzeul Brukenthal. *Studii şi comunicări*, Sibiu, 1956.

[9] V. Cărăbiş, *Mori şi pive pe Valea Jaleşului* (*Gorj*) *în sec. XVII—XIX*, în „Studii". Revistă de istorie, XV (1962), nr. 4.

Fig. 76. — a) Ragilă pentru făcut fuioare, b) ragilă din Buhalnița.

— *Fusul*. De formă obișnuită, trasă la strung, fusul are măciulia din întreg, necunoscîndu-se prîsnelul adăugat. Se desfac fuse produse la Pipirig, ușor colorate cu dungi verzi și roșii.

— *Tocălia*. Firul gros destinat pentru țoluri nu se poate toarce cu fusul obișnuit, ci cu ajutorul unei îndrugători, care în regiunea respectivă se cheamă tocălie.

Torsul era cunoscut de traci, iar o mărturie din secolul al X-lea provenită de la un împărat bizantin arată că acesta, călătorind printre traci, a fost impresionat văzînd cum o femeie care trecea pe drum purta pe cap un coș în care era copilul mic, iar cu mîinile torcea. Împăratul a lăudat mult hărnicia femeilor trace.

— *Sucala*. Prin formă, unealta nu se deosebește cu nimic de tipul folosit în restul țării, fapt de o deosebită importanță, ea constituind una dintre uneltele de bază în ramura industriei textile populare, cu morfologie generalizată, spre deosebire de furca de tors, care se înscrie într-o arie mai restrînsă.

— *Rășchitorul*. Pentru obținerea jurebiilor, firele toarse sînt date pe rășchitor, folosindu-se și o altă unealtă numită „lenea". Pe Valea Bistriței, „rîșchitorul" ajunge la dimensiuni mari, pînă la 3 m, iar firul care se dă pe „rîșchitor", prin coarnele sale și prin crăcana sa, nu este purtat cu mîna, ci cu ajutorul acestei unelte, comode, de unde își trage și numele.

— *Vîrtelnița*. Atrage atenția prin forma sa specifică, comună și pentru zonele din nordul Moldovei, ca și pentru Maramureș, caracteristica ei fiind „penele" de forma unor aripioare, care înlocuiesc simplele bețe sau fusele folosite ca accesorii la vîrtelniță în alte zone.

— *Urzitorul*. Urzitul, adică aranjarea firelor în vederea punerii lor pe sul (învelirii) și apoi în stative se face în diferite chipuri : pe gard, pe cuie înfipte în pereții prispei, pe grapă etc. ; în Valea Bistriței se recurge însă numai la unealta numită urzoi sau urzar. Această unealtă este prevăzută cu un ax vertical, numit

fuştel, care se învîrte sprijinit într-o piuliţă pe podea, iar în partea de sus într-un orificiu practicat în grindă, este compusă din două tălpi a 100 cm, patru picioare a 60 cm, două punţi a 70 cm, patru braţe a 160 cm, patru punţi a 120 cm, un fuştel central a 180 cm. Distanţa dintre braţele urzarului este de un cot (75 cm).

Uneltele pentru folosirea firelor la cusut, brodat, împletit sînt următoarele :

— *acul*, unealta cea mai simplă, care este întrebuinţat deopotrivă la cusut şi brodat ;

— *igliţa*, provenită din lumea oraşelor, se foloseşte la dantelării şi la diferite ornamente executate pe marginea cusăturilor sub forma unor şabace sau ciucuri ;

— *cîrligul*, din lemn de tisă sau de os, întrebuinţat la împletit ;

— *andrelele*, pătrunse de asemenea din lumea oraşelor, ajută la producerea aceloraşi piese ca şi la oraş.

Instalaţia principală pentru ţesut este războiul, dar alături de el sînt întrebuinţate şi o serie de alte unelte separate, dar care se folosesc exclusiv în contextul ţesutului la război.

— *stativa* (războiul) este alcătuită din mai multe elemente, unele fixe ca : banca propriu-zisă, cele patru picioare, tălpile, braţele de care se sprijină o stinghie pe care sînt fixate vatalele cu spata şi scripeţii, iar altele mobile ;

— *sulul*, element constitutiv, pentru prins pînza şi pentru învelit pînza, unul fiind aşezat în faţă şi altul la spate ;

— *iţele*, elemente importante în contextul ţesăturii, care determină categoriile de ţesături ;

— *spata*, unealta cu ajutorul căreia se îndeasă ţesătura. (Spetele au dimensiuni diferite în funcţie de numărul jurebiilor, care se folosesc pentru anumite ţesături. Unitatea de măsură a jurebiei este de treizeci de fire, în mănunchi de cîte trei fire. Spetele vîndute în Valea Bistriţei provin de la Humuleşti sau Pipirig) ;

— *amnarul*, care ajută la întinderea tiarei prin învîrtirea sulului ;

— *scripeţii*, care uşurează schimbarea iţelor ;

— *vatalele*, care încadrează spata ;

— *fuşteii*, puşi printre firele de pe războiul de învelit ca să nu se încurce ;

— *slobozitorul*, cu ajutorul căruia se dă drumul sulului de învelit, după ce s-a ţesut porţiunea din faţa spatei ;

— *tălpigile* sau *călcătoarele*, pe care se apasă pentru schimbarea iţelor.

Alte unelte folosite în complexul ţesutului în război, detaşate ca poziţie de structura stativei, dar care fac parte organic din complexul instalaţiei, sînt :

— *suveica*, unealtă anexă, cu ajutorul căreia se introduce firul de bătut printre firele urzelii. Este adeseori crestată cu mare artă ;

— *vergeaua*, unealtă cu ajutorul căreia se face ţesătura la ţoluri, ea înlocuind suveica. Firul gros de lînă sau cîlţi este prinsde capătul vergelei şi se trece dintr-o parte în alta printre firele urzelii. Dacă ţesătura este vărgată, se folosesc mai multe vergele, avînd pe ele prinse fire în culori diferite ;

— *speteaza*, unealtă de forma unei scîndurele, folosită la decorarea ţesăturilor, cu ajutorul căreia se ridică firele, în vederea realizării unui anumit ornament. Speteaza are un rost propriu ;

— *acul mare*, lung de circa 15—20 cm, cu ajutorul căruia firele colorate se petrec printre firele urzelii, obţinîndu-se ornamentul dorit.

Din punct de vedere tipologic, războiul de pe Valea Bistriţei este caracterizat prin poziţia sa orizontală şi schimbarea porţiunii de ţesut, cu ajutorul slobozito-

rului. Este cel mai răspîndit tip de război de țesut din țara noastră. Dintre uneltele privind tehnica țesutului, constatăm că două dintre ele lipsesc : bețele de țesut, care au fost cunoscute pînă în epoca contemporană în regiunea Hunedoara, și țesutul cu scîndurica.

2) MATERIILE PRIME

Lîna și cînepa sînt principalele produse naturale asupra cărora se exercită munca manuală și activitatea unor instrumente de producție în regiunea de care ne ocupăm. La acestea ar trebui adăugat și inul, dar cultura lui s-a restrîns mult în ultimii ani, ca un efect direct al desfacerii în mediul sătesc prin piața organizată a țesăturilor de bumbac, încît inul, care în concepția țăranilor noștri era un rival al bumbacului ce le lipsea, a început treptat să nu mai fie folosit fiind înlocuit cu bumbacul. Cu cînepa lucrurile se pare că stau altfel : de pe la mijlocul lunii august se pot vedea în fața tuturor caselor snopi de cînepă pusă la uscat așteptîndu-și în ordinea îndeletnicirilor oamenilor de la munte, timpul pentru a fi prelucrată. Pentru aceia care observă atent o locuință țărănească și caută să înțeleagă rosturile gospodăriei și stilul de aranjare a odăilor, cultura cînepii își arată rolul și amprenta, explicîndu-se printr-o puternică tradiție, ca și prin faptul că răspunde într-o largă măsură la satisfacerea nevoilor gospodăriei țărănești. Pereții casei sînt acoperiți înăuntru de sus și pînă jos de scoarțe și ștergare, paturile și lăzile au peste ele läicere și cuverturi, pe jos sînt așternute țoluri în diferite culori — toate din cînepă.

În ceea ce privește lîna, intrarea ei în deprinderile îndeletnicirilor țărănești se explică prin aceea că oieritul este pentru regiunile de munte ceea ce este plugăria pentru oamenii de la cîmpie. Se înțelege că în economia țărănească din sate ca Hangu, Buhalnița, Izvorul Alb, Cîrnu ori mai sus spre Galu lîna va forma un obiect de ocupație permanentă și intensă mai ales în lunile de iarnă. Vara este și pe aici consacrată agriculturii, practicată pe un spațiu restrîns, o principală ocupație fiind cea a pologului — cositul fînului — care pe aici dă mai multe culturi într-un an. Dar și în timpul verii se pot vedea femei cu furca în brîu, torcînd din păr și canură firul pentru straiele de lînă. Din lînă și cînepă se fac țesăturile care umplu odăile, tindele și chiar dosarele — cum se spune prin aceste locuri încăperii scunde, dispusă în dosul casei pe toată lungimea ei.

Dar lîna — întocmai ca și cînepa — cunoaște o perioadă de pregătire, anterioară procesului de prelucrare, iar cu această perioadă ne aflăm, vorbind despre lînă, în cadrul oieritului, după cum, dacă ne referim la cînepă și in, ne aflăm oarecum în agricultura propriu-zisă, din cauza asemănărilor pe care le are cu porumbul prin operațiile semănării și ale culesului, așa cum vom vedea la tratarea problemelor respective.

Lîna este folosită și neluată de pe piele, obținută prin ,,juchirea'' sau belirea animalului. Un nou compartiment al industriei casnice ia naștere astfel prin îndeletnicirea cojocăritului, căreia în satele printre care se numără și Hangu se găsesc cu zecile oamenii care să-i corespundă, ajungîndu-se cu această activitate la un meșteșug de mare artă.

Cultura şi prelucrarea cînepii de vară

Cînepa se seamănă în acelaşi timp cu porumbul — sub mustul zăpezii —, adică înaintea orzului şi grîului de primăvară. Pămîntul se nivelează cu multă grijă, pentru ca sămînța să fie acoperită . Se trage cu sapa, făcîndu-se şănțişoare : după ce s-a pus sămînța în primul şanț, se face al doilea puțin înaintea acestuia, iar cu pămîntul se acoperă semințele aruncate în primul (Aguriță Ilie Ancuță din Ruseni). Semințele se pun des, nu rar ca la porumb. Multe femei, în bunăvoința de a ne da amănunte, au repetat amănuntul că ,,se pune în ogor, la un timp, cam prin aprilie, pe vremea aratului". Sămînța se aruncă dintr-o găleată sau o traistă, dar de la o mică distanță de la pămînt, nu de sus, cum se întîmplă la porumb. Potrivit unei informații primite de la Caia Iosif Gheorghe din Toşorog, sămînța se ține într-o doniță în care se mulg vacile, se ia în pumni şi se aruncă printre degete des, încît se înălbeşte pămîntul şi poate boul să lingă semințele ; ca să nu se întîmple acest lucru de nedorit se bătătoreşte cu grijă pămîntul. Informatorul nostru din comuna Buhalnița, Vasile Mîndru, ne declară în continuare că la patru sau şase săptămîni se face prima şi ultima curățire de pălămizi — o buruiană rezistentă, cu frunze late, care împiedică creşterea cînepii. Dar o asemenea operație poate să lipsească atunci cînd timpul nu a favorizat prea mult dezvoltarea buruienii. Un informator din Toşorog susține că, fiind des semănată, cînepa nu permite creşterea buruienilor. Rezistența cînepii ar rezulta, potrivit declarațiilor ambilor informatori, şi din faptul că, bătînd-o, grindina nu vatămă cînepa total : pe locurile unde a fost lovită apar noduri şi consecința e doar o reducere a productivității.

Cînepa este de vară şi de toamnă, dar deosebirea dintre ele nu este determinată de sămînța pusă în pămînt (ca la grîu), ci din aceeaşi sămînță iese şi una, şi alta, Diferența este evidentă prin august : prezența florilor (nişte boabe albicioase, de mărimea năutului) indică pe cea de vară, spicele neevoluate (,,care n-au slobozit încă") arată că este vorba despre cînepa de toamnă. Acum are loc un procedeu neîntîlnit în agricultură : se alege cînepa de vară şi numai ea este smulsă din pămînt. Cînepa de vară se îngălbeneşte (adică face flori) şi, dacă nu e culeasă la timp (după Sf. Petru, prin iulie), ,,ea se usucă, îşi subțiază firul şi numai poți face nimic cu ea" — ne informează Maria Atanase Gavriluță din Poiana Răchiții. Cînepa se culege fir cu fir într-un mănunchi (cît poate fi cuprins în mînă), din două mănunchiuri se face un fuior, iar fuioarele se pun la uscat la loc umbros (grajd, pod de grajd, şură) ; ea se poate pune însă şi la soare. Fuioarele se pot lăsa în cînepişte la uscat, făcîndu-se ,,cireadă ca să nu le bată păsările". Procedeul mai amănunțit este următorul : în fuioare (grămezi de 80—100 de fire) cînepa se aşază după mărimea firelor, după ce au fost retezate la vîrf şi la rădăcină. Grămezile se leagă cu firele care nu mai pot fi întrebuințate. În urma acestor operații, cînepa este transportată şi depozitată la un loc ferit de ploaie (şopron, pătulă). Uscarea cînepii, în funcție de temperatura aerului, poate să aibă loc în 4—5 zile, dar şi în 8—12 zile.

Ajungem acum la o operație caracteristică în procesul de prelucrare a cînepii — topirea.

În acest scop, se sapă o groapă, lîngă o apă curgătoare, cu dimensiunile : 1 m adîncime iar cele două laturi de 4 şi 6 m. Această groapă — denumită, după scopul căreia îi corespunde, tochilă — se umple cu apă de rîu (abătută astfel încît să curgă în groapă).

Se mai folosesc în același scop și locuri unde apa nu e iute, ci domoală (cum se exprimă Olga Toader din Poiana Răchiții), făcînd un fel de baltă.

Fuioarele de cînepă se așază în groapă cîte trei sau patru, unele peste altele și în șiruri alăturate strîns pînă la ocuparea întregii suprafețe a ,,tochilei'' de-a lungul : la un capăt și la celălalt se așază de-a curmezișul două sau trei fuioare ca să se asigure întregului o coeziune. Pentru ca apa din groapă să acopere cînepa pe toată întinderea, fuioarele sînt acoperite cu pietre.

Cînepa stă astfel șase sau opt zile, după gradul de temperatură al apei. În acest timp apa nu trebuie să scadă și, fiindcă ea se scurge din groapă, se va avea grijă ca în aceeași măsură să intre.

Pentru ca topirea să se facă în bune condiții, balta trebuie curățată de mîl, fiindcă acesta înnegrește și taie firele, iar dacă topirea are loc într-o apă curgătoare, aceasta nu trebuie să fie prea repede, fiindcă firul, în loc să se topească, se ,,ia'' după băț.

Starea în care ajunge cînepa în urma topirii se încearcă prin frecarea în mînă a firelor : dacă e bine topită, partea lemnoasă se rupe, rămînînd întreagă numai cămașa, dacă e prea topită nu se rupe nici bățul.

Se scot din ,,tochilă'' numai firele topite suficient, însă cu grija de a nu dăuna întregului aranjament. Cînepa topită se duce la apă curgătoare, unde se spală de murdăria și mîlul depuse în perioada topirii, apoi e așezată la soare întinsă pe jos ori în picioare, cu firele răsfirate, ca astfel să se usuce mai repede. Alții aduc cînepa acasă și o pun la uscat, la soare, rezemată de gard împrejurul casei. După ce se usucă în cîteva zile sau o săptămînă — după starea timpului —, este depusă la loc ferit de ploaie (șopron, pătul), unde va sta pînă la vremea melițatului : acesta este cel dintîi act al procesului tehnic de prelucrare a cînepii, fiindcă are loc cu ajutorul unui instrument care se numește melițoi. Acesta este o unealtă destul de rudimentară, din lemn : cîteodată cele două picioare sînt înfipte în pămînt, alteori au un suport numit talpă, la fiecare picior cîte o talpă, peste cele două picioare stă orizontal un lemn mai gros, dăltuit la mijloc, pe toată lungimea, și în acest lemn, la un capăt, e fixată limba melițoiului. De notat că diversele părți componente ale melițoiului se prind unele de altele nu prin cuie, ci tot prin bucăți de lemn, de grosimea unui deget, care sînt introduse în găuri făcute cu burghiul. Limba, care este cioplită în așa fel încît să se subțieze ajungînd ca o muchie de cuțit, are la celălalt capăt un mîner prin care este ținută cu mîna în scopul manevrării. Modul de prelucrare a cînepii este următorul : fuiorul se răsucește pe mîna stîngă de un capăt al său, în timp ce cu celălalt este introdus în gura melițoiului. Cu mîna dreaptă se apucă limba melițoiului, care, bătînd firele, rupe bățul și separă cămașa. Se lovește de repetate ori fuiorul pînă cînd se ia de pe el ,,puzderia'', așa cum se spune părții devenite netrebuincioase a cînepii. Firele care rezultă se mai scutură puțin ca să rămînă cămașa curată. Și fiindcă materialul fibros îmbracă lemnul asemenea unei cămăși, dar și pentru că se are în vedere și destinația principală, învelișul cînepii, după cum s-a observat, i se spune cămașă. Pe Maria Olariu Simion din Galu am auzit-o denumind același lucru ,,miezul fuiorului''. Firele se strîng apoi din nou în fuioare (e vorba de aranjament) și astfel sînt atîrnate pe o beldie (o prăjină lungă, subțire) ori pe o funie sau sîrmă, spînzurînd de o parte și de alta ca desagii pe cal ; se poate atîrna și pe garduri. După aceea fuioarele se răsucesc și sînt depozitate într-un loc ferit de umezeală, în grajd, șură sau pătul, pînă la operația următoare melițatului.

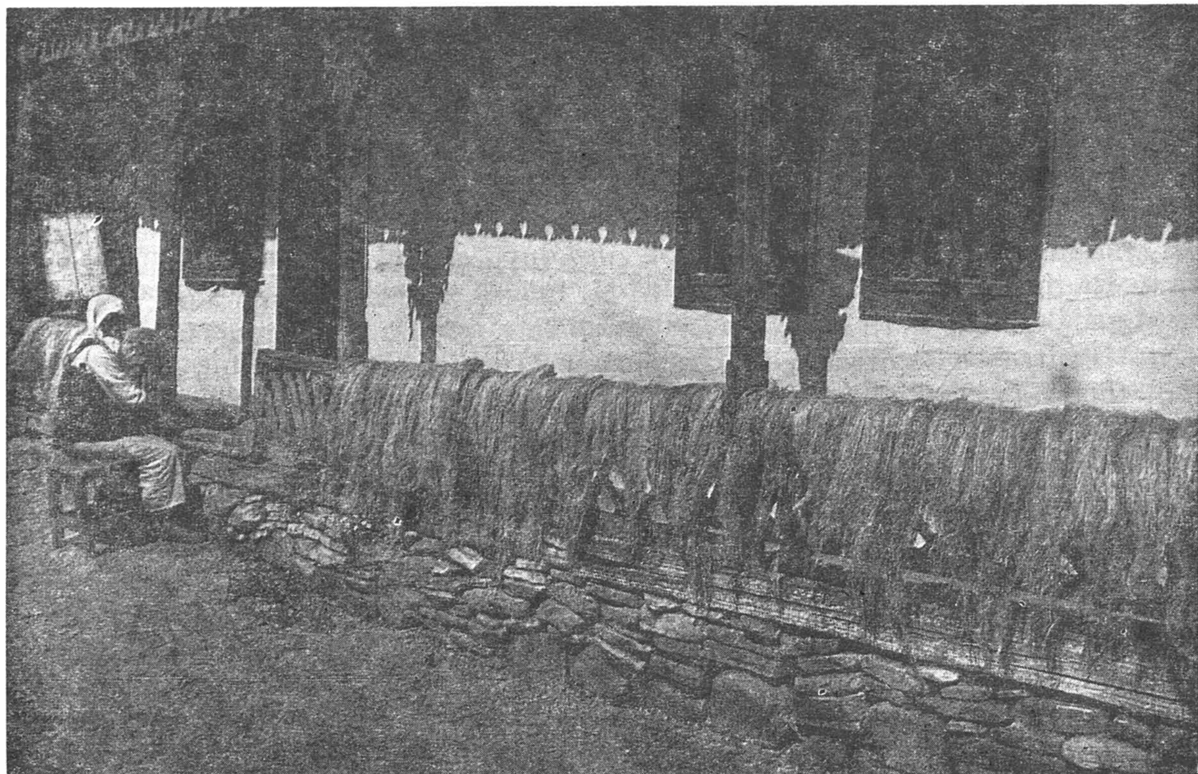

Fig. 77. — Pregătirea și uscarea fuioarelor.

Cămașa cînepii se dă la meleţuică, un instrument întru totul asemănător cu meliţoiul, singura deosebire constituind-o faptul că teşitura în lemnul în care este introdusă limba meleţuicii în scopul zdrobirii firelor este mai strîmtă, pentru ca astfel şi rezultatul să fie mai riguros, adică să se ia ,,toată puzderia'' şi resturile din băţul zdrobit.

A treia operaţie în procesul de prelucrare a cînepii este trasul prin ragilă. Este vorba despre un pieptene cu dinţi de fier, înfipţi într-o roată de lemn bătută pe o bucată de scîndură. Potrivit unui obicei foarte răspîndit, avînd la bază preocupări artistice, pe toată întinderea lemnului se pot vedea incrustaţii, felurite linii trase drept, înclinate, în cruce sau în curmeziş. Trasul prin ragilă desparte fuiorul de restul cămăşii — cîlţii : adică intervin două calităţi în materialul vrednic de a fi folosit al cînepii. Ceea ce rămîne netrebuincios în urma trasului prin ragilă e tot un fel de puzderie, o informatoare îi spune ,,sosii''. Asupra fuiorului s-au terminat operaţiile care să-i îmbunătăţească condiţia, el cunoaşte acum doar operaţii menite să-i aducă transformări, nu calitative însă, ci legate de scopul practic avut în vedere : torsul, ţesutul, operaţii care transformă fuiorul în obiecte utile. Cîlţii mai suportă o operaţie privind condiţia lor calitativă. şi anume se dau la ,,chiaptăn'' şi rezultă în fapt două calităţi : cîlţii şi bucii, aceştia din urmă de calitate inferioară. ,,Chiaptănul'' este un instrument foarte simplu : două rînduri de dinţi înalţi sînt înfipţi pe o bucată de lemn care este conceput şi socotit în aşa fel, încît să poată fi ţinut cu o mînă în timpul manevrării. Cu bucii urmează o ultimă operaţie pentru a putea fi socotiţi şi ei ajunşi la condiţia de prelucrare textilă — aceea a scărmănatului, după care, întocmai ca şi fuiorul şi cîlţii, bucii

se fac caiere pentru tors. Operațiile de îmbunătățire calitativă au luat sfîrșit, încep acelea de prelucrare tehnică, direct și exclusiv determinate de scopul practic avut în vedere.

Torsul este o activitate de bază în complexul industriei casnice textile.

Firul tors pe fus, după umplerea acestuia, se numește „drug". Cu ajutorul rășchitorului, drugii se prefac în scule — „jeredii". O jeredie are 10—12 „jerediuțe", o jerediuță 30 de fire. Jeredia se fierbe de două ori și de trei ori ca să se albească, într-un ciubăr, în cenușă de fag. După ce se lasă la uscat, jeredia se înmoaie în grăsime pentru ca firele să-și piardă din duritate apoi se usucă, și se pune pe vîrtelniță, depănîndu-se în gheme. Lambrinora Duțu din Galu ne spune că, după fierbere în cenușă, sculele se duc la vale, adică pe Bistrița, și se bat bine cu maiul; dacă e iarnă, se pun la îngheț. În continuarea operațiilor, ghemele se dau la „urzoi" și astfel ele intră la țesut, potrivit însă categoriei din care ele fac parte : ghemele de fuior pentru urzeala țesăturilor, ghemele de cîlți pentru băteală.

În ceea ce privește țesăturile de cînepă, se poate în general ca fuiorul (firul de categoria I) să intre în urzeală avînd ca bătaie, sau băteală, cîlții (fire de categoria a II-a), pentru cămăși, și așternuturi de pat de o calitate mai bună. Cîlții însă iau locul fuiorului și intră în urzeala țesăturilor, iar bucii iau locul cîlților în băteală cînd e vorba despre aceleași articole, dar de o calitate inferioară. Pentru saci și țoale de așternut pe jos, bucii de asemenea sînt folosiți în bătaie, dar în asemenea cazuri urzeala nu e din cîlți, ci dintr-un fuior mai aspru, ca să dea țesăturii mai multă rezistență.

Cînd se urmărește să se obțină o țesătură care în concepția gospodăriilor țărănești e considerată ca fiind de o neîntrecută finețe, atunci intră bumbacul în urzeală, și fuiorul trece în bătaie.

Acționîndu-se după acest sistem, se obținea întreaga lenjerie de corp și de pat folosită în casele țărănești.

Ceea ce trebuie să se mai afirme ca o concluzie în plus la toate mențiunile făcute mai sus, care au rezultat din confruntarea unui număr mare de informatori, este imposibilitatea de a cuprinde toate situațiile în mod exact. Încît numai prin nesocotirea unor păreri, precis exprimate, ne putem îngădui să dăm ca bună afirmația care ne-a fost declarată de un foarte mare număr de oameni și potrivit căreia ar trebui să admitem că în cazul sacilor și țolurilor (constînd din două lăicere cusute între ele) se urmează această alcătuire : urzeală din cîlți, bătaie din buci. Asta înseamnă că, deși în unele gospodării se folosește pentru mai multă rezistență fuiorul în urzeală, în și mai multe se trece peste lipsa de rezistență a cîlților și sînt totuși folosiți ca urzeală.

Dar deosebiri între țesături cu aceeași destinație există și prin numărul ițelor folosite, astfel încît aceeași pînză (urzeală fuior — bătaie cîlți) servește la confecționarea cămășilor, izmenelor, prosoapelor, ștergarelor, cînd sînt țesute în două ițe, și pentru pantaloni bărbătești de vară, cînd materialul e lucrat în patru ițe.

Informatorul Vasile Mîndru din Buhalnița ne-a vorbit despre plivirea cînepii, în timp ce alții ne-au declarat că desimea în care este semănată cînepa exclude posibilitatea creșterii bălăriilor printre rîndurile de fire. O informatoare din Bilbor, Maria Tiprea, ne-a vorbit și ea despre plivitul cînepii în perioada cînd e mai mică de jumătate de metru. Potrivit declarației aceleiași informatoare, fuioarele strînse grămadă în număr de 30 formează o claie. Cînepa se bate la „scaun", un fel de dulap de 2 m (făcut din scîndură groasă) în care rămîn firele de

cînepă. După ce cînepa a fost bătută se dă la meliță să cadă ,,puzderia''; după ce a fost dată la melița ,,de rupt'', se dă la melița de ,,tras''. Alvasia Sîrbu din Secu are un limbaj colorat: o ,,rageli'' la ,,ragelă'', o serghi'' la ceaun, o ,,ghepeni'', ,,ce-ai de urzit, o urzăşti''. Se face ,,mînjeală'' de firişoare de grîu şi o ,,mînjeşti natră ca să dea ițele la vale''. Băteala care se face ,,tăgi'' nu se mînjeşte. Floarea Isache din Secu, vorbindu-ne despre pămîntul în care se pune cînepa şi care trebuie să nu fie ,,buruienos'', ci îngrăşat, spune: ,,chitim locurile''. Potrivit aceleiaşi informatoare, cînepa se meliță într-un melițoi cu două limbi: într-un capăt cade ,,puzderia cea mare'', în celălalt ,,puzderia mică''. Bucii se ,,carmănă'' (se scarmănă) ca să iasă bine la tors, ne lămureşte Elisabeta Iepure din Secu şi tot de la ea aflăm că din ,,puzderie'', adică din cînepă netrasă la ragilă și piepteni, se fac funii. După ce am ascultat zeci de informatori, se poate constata că fuiorul despre care este într-una vorba în legătură cu cînepa se pronunță în modul cel mai obişnuit în această regiune a satelor din susul Văii Bistriței — ,,fior''. Paraschiva Tofan din Secu ne spune că fuiorul şi cîlții se fac ,,jereghii'' pe ,,răschitor'', în timp ce bucii se pun pe scule întocmai ca lîna.

Cîlții se torc la maşină sau cu mîna (ceva mai gros). După ce se fac ,,jărăghie'' la ,,răşchitor'', se fierb, apoi se deapănă pe vîrtelniță şi se fac gheme. De pe gheme ies ,,țăvile'' au ajutorul sucalei. Țevile, în lungime de o şchioapă, se introduc în suveică şi apoi pe rostul pînzei, dar cu aceasta intrăm în tehnica țesutului — problemă pe care o vom trata mai tîrziu, în acelaşi timp pentru cînepă şi lînă. În privința țesăturilor de cînepă se poate spune că atunci cînd sînt confecționate în două ițe — urzindu-se fuior și bătîndu-se fuior, cîlții sau bumbacul —, ele sînt folosite pentru cămăşi, izmene, ştergare, ,,costei'' de perină şi fețe, căptuşeală de haine, cînd se lucrează în patru ițe — urzeală, fuior, bătaie fuior sau cîlți — se fac cearceafuri, dosuri de plapumă, dosuri de mindire, saltele.

Prelucrarea cînepii de toamnă

Cînepa de toamnă se deosebeşte de cea de vară prin aceea că e purtătoare de semințe; acest fapt înrîureşte asupra tratării ei, după cum faptul că se coace mai tîrziu are o înrîurire asupra tuturor operațiilor care sînt asemănătoare cu acelea cunoscute de la prelucrarea cînepii de vară, prin aceea că, fiind toamnă, durata în care sînt executate creşte.

Cînepa de toamnă se culege în fuioare care se aşază dispuse în popuri (grămezi de 40—50 de fuioare). Popurile se acoperă lăsate acolo pe cîmp, ori transportate la un loc adăpostit. Uscarea durează şase sau opt zile, adică de două ori mai mult decît în cazul cînepii de vară. După uscare, se bate pentru a-şi lăsa sămînța. Se procedează astfel: se aşterne un țol sau două, se ia fuior cu fuior, se aşază pe țol şi fiecare e bătut cu maiul în porțiunea unde stau spicele. Dacă nu cad toate semințele, cînepa se depune din nou la uscat, apoi se bate din nou. În urma scoaterii semințelor, cînepa de toamnă e supusă aceloraşi operații ca şi cînepa de vară.

Sămînța rămasă pe țol se cerne într-un ciur ca să nu treacă bucul, care se aruncă. Apoi sămînța se vîntură şi este depusă la păstrare pentru recolta anului următor, ori ia drumul fabricilor de ulei.

Cultivarea şi prelucrarea inului

Cultivarea şi prelucrarea inului va fi tratată numai sub aspectul deosebirilor pe care le prezintă în raport cu cînepa. Sămînța de in se aruncă în pămînt în cantitate mică, în timp ce în cazul cînepii ea înălbea solul.

Fuioarele nu se strîng în popuri, ca la cînepa de toamnă (cînd se uscau prin acoperirea lor ori transportarea lor la loc adăpostit), ci se lasă să se usuce la soare întocmai ca la cînepa de vară. Înainte de topire, inul se bate pe un țol întins, pentru ca să cadă sămînța.

După topire, inul se bate cu maiul şi se spală. Se mai recurge la mai şi înainte de a fi dat la melițoi. Operațiile următoare din procesul de prelucrare sînt identice cu acelea expuse la descrierea cînepii.

Firelor de in li se atribuie finețea bumbacului şi rezistența cînepii, dar din ambele puncte de vedere rămîn inferioare modelelor cu care se compară, adevărul fiind că fuiorul de in e mai puțin rezistent decît cel de cînepă, dar mai fin decît acesta. Cîlții de in sînt mai scurți decît cîlții de cînepă și din această cauză dau o rezistență mai redusă țesăturilor. Întrebuințarea cîlților de in e aceeaşi ca la cîlții de cînepă. În schimb bucii de in nu au nici o întrebuințare.

Cînd lipseşte fuiorul de in, e înlocuit în urzeală cu fuior de cînepă, folosindu-se în bătaie şi cîlți de in. Uneori se urzeşte bumbac, bătîndu-se fuior de in. Dintr-o astfel de pînză se confecționează cămăşi bărbăteşti, cămăşi cu altițe pentru femei, prosoape, taioare.

Prelucrarea lînii

Tunsul oilor are loc în intervalul dintre 20 mai şi 15 iunie, cînd oile sînt ,,împăiate'', adică lîna cea veche cade de la sine, încît e tăiată numai lîna nouă. Oile se tund cu un foarfece anume pentru asemenea operație. Lîna tunsă e adusă acasă şi depozitată de obicei în pod pînă la vremea cînd gospodina va putea să se ocupe de ea.

Spălatul lînii se face în apă caldă atît cît se poate ține mîna în ea. Lîna se pune într-un ciubăr şi peste aceasta se toarnă apa. În ciubăr intră lîna de pe aproape 20 de oi. Aici lîna se lasă 10 ore, pînă se înmoaie bine. După ce lîna este scoasă din ciubăr se aduce ,,de vale'', adică la Bistrița, în coşarnițe (coşuri mai mari decît cele obişnuite), se spală cu mîna sau cu maiul pînă cînd apa care se scurge din ea rămîne limpede. Elena Cristea din Galu ne spune că lîna se clăteşte în Bistrița cu coşarcă cu tot. Coşarca e un coş mare, de munte, care cuprinde 20 kg de lînă, dar la spălat se pun numai 1—2 kg.

După spălat, lîna este adusă acasă. Dacă e întreagă (ca pe oaie), se pune pe sîrmă, pe gard, pe vreo grindă. Dacă nu se poate atîrna, se aşază pe prispă, răsfirată. Stă la uscat o zi sau două, după temperatura aerului.

Lîna se ,,carmănă'' numai cînd urmează să fie pieptănată. Este evitată această operație cînd lîna se dă la maşină. Se scarmănă cu mîna pentru a putea fi mai uşor pieptănată. În felul acesta se alege : cea măruntă se dă deoparte pentru pus în plăpumi şi numai cea lungă urmează cursul operațiilor, adică se supune prelucrării.

Trecută printre doi piepteni, lînă se desparte în două categorii : părul şi canura. Dacă lîna se dă la maşină, nu se mai separă în două categorii. De obicei, părul se foloseşte pentru urzit, canura pentru bătaie. Cînd se țese lînă de o singură calitate, ea va fi toarsă mai subțire pentru urzeală şi mai groasă pentru băteală. Pieptănatul se execută în modul următor : se umplu cu lînă dinții unui pieptene ; din primul pieptene, lîna este apoi trasă pe cel de-al doilea. Lîna trece astfel de pe un pieptene pe altul şi asta se întîmplă repetat, stăruitor, în vederea unei bune neteziri a lînii şi obținerii unui aspect strălucitor. Din cauza impresiei pe care o lasă pieptenii că smulg unul altuia lîna, se spune despre ei că sînt niște moşi care se trag de barbă — idee pătrunsă în cimiliturile orale.

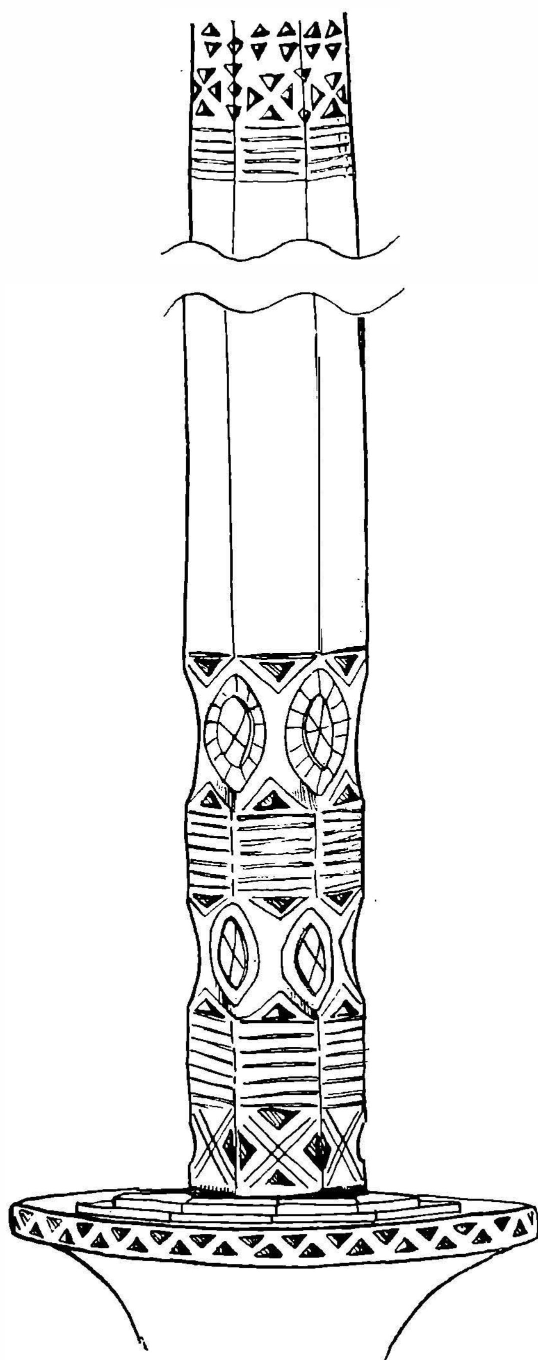

Fig. 78. — Detaliu de furcă de tors.

Pentru scoaterea părului se răsucește lîna, cea care atîrnă afară din pieptene, ca o barbă, şi e trasă încet ,,din chiaptăn'' ; ceea ce se obține este părul. La scoaterea părului se constată în pieptene existența unor smocuri din care nu se mai pot scoate decît fire scurte care se rup îndată ce sînt trase ; lîna rămasă între dinții pieptenilor este canura.

Părul se dă apoi la pieptănuş, conform afirmației Anei Vărtălomei Tăfui din Păriul Fagului, sau, potrivit informației Anei Vlădan din Ruseni, se dă la maşină ori se trage acasă în pieptănuş (cu totul, fără să se aleagă nimic) : diferența de 40 de ani dintre vîrstele informatoare constituie singura explicație a părerilor exprimate.

Un lucru mai sigur este că ,,chiaptănuşul'', cum i se spune prin părțile din Neamț pieptănuşului, ține locul maşinei. Dacă lîna e mai multă, se dă la maşină, dacă nu, se trage prin pieptănuş ; dar dezavantajul este — cum arată Olimpiada Macarie din Poiana Răchiții — că se cam rup dinții și rămîn în lînă. Lîna se dă direct la ,,chiaptănuş'', fără să se mai treacă prin ,,chiaptăn'', dacă nu trebuie să se mai scoată părul, ,,chiap-

tănuşul'' îndeplinind astfel pe deplin rolul maşinii. Pieptănuşul are dinţii mai mărunţi şi mai mulţi la număr, prinşi pe o bucată de lemn; peste lemn e pusă o bucată de piele, şi totul peste o bancă de pieptănat. Diferenţa dintre ,,chieptănuş'' şi maşină — aşa cum arată Ioana Rusu din Galu — constă în aceea că la maşină lîna trece prin mai multe valuri (diverşi ,,chieptănuşi''), încît lîna iese mai bună.

Pentru ţesutul de covoare, lîna se dă la maşină cu totul (adică fără să se mai aleagă părul). Pentru celelalte ţesături se dă numai canura (lîna rămasă din pieptănat). Se procedează astfel : lîna se dă în leagăn, apoi se pune pe patul maşinii şi ies caierele, care se strîng în saci. Lîna este adusă apoi acasă şi aşezată subpat ori e agăţată în cui de grindă. De acolo va fi luată pentru tors. Cînd este vorba să fie toarsă pentru sumani, lîna se cerneşte (se vopseşte negru).

Părul de lînă se toarce subţire, făcîndu-se urzeală, canura se toarce mai gros, pentru bătaie.

În acest scop, lîna, după ce a fost pieptănată ori dată la maşină, se fragmentează în bucăţi mai mici (ca de o palmă) şi acestea se pun unele peste altele, alcătuindu-se caierele, care apoi se leagă de furcă.

Canura se toarce mai gros, fiind folosită în bătaie la ţesături. De pe fus, trece pe răşchitor, rezultînd sculele, care, la rîndul lor, cu ajutorul vîrtelniţei şi al sucalei, se prefac în ţevi (ţeghi).

Ţevile se introduc în suveică şi se bat în urzeala părului. Pentru ca ţesătura să fie colorată, firele din bătaie se vopsesc.

Pentru ca ţesătura să cîştige în grosime şi să devină mai călduroasă, se dă la piuă, micşorîndu-se însă în felul acesta din lăţime. Aşa se întîmplă cu sumanii, care se îngustează cu un sfert din lăţimea lor iniţială.

3) PRODUSELE TEXTILE

Ţesăturile

În Valea Bistriţei există diferite categorii de ţesături, care au întrebuinţări din cele mai variate.

Materialele care stau la baza ţesăturilor sînt : cînepa, inul, lîna, bumbacul, borangicul şi firul.

Ţesăturile din cînepă sînt făcute din trei calităţi de cînepă : fuior, cîlţi şi buci (bugi). Fuiorul, calitatea cea mai bună, este folosit în special la urzeală, iar celelalte două calităţi ca băteală.

Ţesăturile din cînepă, extrem de fin lucrate, sînt în două sau în patru iţe şi cu cele mai variate întrebuinţări : *a*) în două iţe : pînză pentru piese de costum femeiesc sau bărbătesc (cămăşi, iţari etc.), ştergare, şervete de luat la lucru, feţe de pernă, dosuri de plapumă, căptuşeală de suman, cearşafuri ; *b*) în patru iţe : lăicere, ţoale, saci.

Ţesăturile din in sînt : *a*) în două iţe : pînză pentru piese de costum femeiesc sau bărbătesc (fişiu, cămăşi etc.), ştergare, prosoape etc., perdele. *b*) în patru iţe : pînză pentru iţari.

Țesăturile de lînă sînt : *a*) în două ițe : șiac (o stofă subțire pentru ițarii de vară), cuverturi de pat. *b*) în patru ițe : stofă pentru sumane, stofă pentru ițari, stofă pentru ,,ciorapi'' (cioareci) și obiele. Produsele finite din țesătură sînt : bîrnețe și brîie.

Țesăturile cu caracter practic sau decorativ sînt : traiste, lăicere.

Există o serie de țesături în care se folosesc materiale diferite. Destul de des se observă țesături mixte la următoarele produse țărănești : catrințe (urzeala poate fi din păr sau bumbac, băteala poate fi și ea din lînă, bumbac, fir, mătase), brîie, bîrnețe (urzeala și băteala pot fi diferite, ca mai sus, excluzînd însă firul metalic), lăicere (urzeala poate fi și din păr sau fuior).

Categoriile de piese textile

După întrebuințarea lor, produsele textile finite se împart în mai multe categorii : piese de costum ; textile de casă : a) țesături de uz practic, b) țesături de podoabă : produse textile folosite în cadrul gospodăriei ; produse textile pentru ocazii sau ceremonii.

Întrucît piesele de costum fac obiectul unui studiu aparte, ne vom ocupa numai de celelalte categorii de produse textile.

Textile de casă. *Piese textile de uz practic*. Sub denumirea de albituri de pat se înțelege cearșafurile. Ele se întîlnesc în interioarele mai noi. Cearșafurile prezintă, pe marginea care iese de sub cuvertură, cusături ajurate sau dantelă.

Țolurile sînt țesături din patru ițe date la vîltoare.

Fețele de pernă sînt mai rar alese. Există numeroase exemplare brodate cu motive geometrice sau florale, iar uneori chiar antropomorfe în scene : fete dansînd.

Piese textile de podoabă. Cuverturile sînt de obicei reprezentate prin macaturi. Mai există piese textile de podoabă care decorează pereții, tavanul și lavițele. Printre asemenea piese deosebim :

Piesa principală care împodobește interiorul țărănesc de pe Valea Bistriței este lăicerul. Sub numele de lăicer, sătenii înțeleg o țesătură lată de 60—90 cm, cu vîrste transversale. Vîrstele sînt formate fie din simple vărgi colorate, fie din cîmpuri alese încadrate între vîrste. Lăicerul este fără îndoială dezvoltarea unui acoperămînt de laviță, a unui acoperămînt îngust, care se punea în trecut pe lavițele așezate în lungul a doi pereți din odaie, după cum se observă și astăzi în casele de tip vechi ; el se punea și la grindă, după cum se observă și în unele zone din Transilvania.

Lavițele, și anume cele așezate sub fereastră, în dreptul ușii de intrare, erau late, potrivite pentru dormitul membrilor unei familii. Ele aveau funcția unui al treilea pat, de care familia avea nevoie pe măsură ce numărul membrilor ei sporea. La nevoie, chiar și lavița așezată sub fereastră, pe lîngă peretele din dreapta ușii cum intri în odaie, ajunge să ia locul unui al patrulea pat.

Patul de țară totdeauna este acoperit. Tot așa și lavițele cu funcție de pat. Lăicerele și țolurile au evoluat și în funcție de dorința omului de a da o înfățișare plăcută locului pe care dormea. Așezate pe perete ori întinse pe laviță, laicerele joacă un rol net decorativ. Aceasta reiese din însăși structura lor. Sînt fîșii cu

Fig. 79. — Îngroşarea cergilor la vîltoare.

dimensiuni care n-au de loc aerul de a se adapta unor nevoi practice : îngustimea, mai mică de 1 m, abia ajunge să acopere lavița, iar lungimea, de mărimea pereților pe care îi va acoperi.

Ca obiect decorativ, lăicerul satisface gustul de frumos. În locul unui perete uniform, ochiului i se oferă un cîmp ornamentat în culori vii şi armonioase, care dă căldură şi intimitate adăpostului uman. Tendința de a se acoperi întregul interior reiese din lungimea excesivă a lăicerului, care se extinde pe trei pereți.

În nordul Moldovei, unde dimensiunile caselor sînt în general mari, lăicerele ating lungimea de 12m. Lăicerele, după materialul din care sînt făcute, sînt de două feluri : lăicere de bugi (cîlți rămaşi după scoaterea fuiorului) şi lăicere de lînă.

În toate satele de pe Valea Bistriței se întîlnesc lăicere din cînepă. Cromatica lor nu diferă de a lăicerelor de lînă. Dacă la lăicerele din cînepă urzeala este din fuior, iar băteala de cîlți, la cele din lînă urzeala e de păr şi băteala din lînă. Se foloseşte uneori şi urzeala din fuior. În timp ce primele sînt decorate prin sistemul vărgăritului, lăicerele de lînă au şi cîmp ornamental studiat. Şi la ele apar vărgile, dar ele încadrează — în epoca noastră — motive ornamentale alese.

Elementul ornamental, ales adesea sub forma unor crenguțe, ,,creanga bradului'' sau a unor frunze, este dispus în registre verticale. La un exemplar foarte frumos găsit în comuna Ceahlău, vîrsta era formată dintr-o serie de vărgulițe, iar motivul ales — frunza dublă —, aşezat pe cîmpul dintre vîrste, era

realizat într-o manieră foarte plăcută : în primul spațiu erau alese patru rînduri de frunze duble, în al doilea două rînduri, în al treilea patru rînduri, iar în al patrulea şi al cincelea două rînduri, în al şaselea patru rînduri etc.

De la o dată relativ recentă — după al doilea război mondial —, în zona Bistriței începe să se folosească şi scoarțe sau covoare în scop decorativ. Este vorba de țesături în două ițe, bogat alese, în culori vii. Motivele ornamentale sînt de obicei vegetale : vița de vie, trandafirul etc., culoarea dominantă fiind verdele. Uneori cîmpul covorului este rezervat figurii unui animal, căprioară sau cîine.

Covoarele sînt aşezate în mod exclusiv pe peretele din dreptul patului şi numai în scop decorativ.

O atenție deosebită merită ştergarele, numite ,,prosoape''. Ele se găsesc în număr mare în fiecare casă. Sînt expuse pe pereți deasupra icoanelor şi oglinzilor. După tehnica ornamentală, prosoapele sînt de două categorii : țesute cu vărgulițe şi alese.

Prosoapele cu vărgulițe sînt socotite pretutindeni ca ,,bătrîneşti''. Vărgulițele sînt roşii, galbene şi portocalii. Prosoapele alese, în număr mare, sînt puse din belşug pe pereții fiecărei case, indiferent dacă este vorba de o casă cu interior de tip vechi sau cu interior de tip evoluat.

Prosoapele sînt decorate cu motive florale, vrejuri sau trandafiri. Materialul folosit la brodat este arniciul. Motivul ornamental poate fi executat numai în culoare neagră. Alteori, alături de culoarea neagră, apare culoarea roşie şi mai rar cea galbenă.

După motivele ornamentale, prosoapele sînt foarte apropiate de cele moldoveneşti în general, care au dominat pe la începutul secolului al XX-lea.

Ca tehnică, la prosoapele cusute se foloseşte punctul în cruce.

Prosoapele alese formează o categorie bine definită. Motivele lor ornamentale sînt alese cu mult gust, iar tonalitatea culorilor realizează un ansamblu cromatic plăcut.

În interiorul țărănesc prosoapele se pun de obicei deasupra portretelor, în spațiul dintre ferestre sau deasupra uşilor.

Alte piese textile. Există o serie de piese textile care iau parte la ansamblul decorativ al interiorului. Este vorba de piesele care în mod frecvent sînt aşezate pe ,,beldie'' (culme) sau pe lada de zestre.

De obicei, deasupra şi în lungul patului, sînt expuse cîteva piese textile, cu vădit rol decorativ : piese de costum femeiesc — mai rar bărbătesc —, şi anume : ii, catrințe, brîie, bete, tulpane, casînci.

Asemenea elemente sînt aşezate în aşa fel, încît formează un plăcut ansamblu decorativ ; cămăşile se etalează spre a li se vedea broderiile de la piept şi mîneci ; catrințele ca să li se vadă vîrstele sau alesăturile ; betele sînt puse într-o desfăşurare ca să se scoată în evidență culoarea vie şi armonioasă ; brîiele pentru a li se distinge mai uşor ornamentele etc.

Beldia, inițial, ca şi astăzi, joacă un rol practic, întrucît ea înlocuieşte o ladă sau un dulap. În Valea Bistriței, pe beldie se desfăşoară piese de costum, aşezate în scop decorativ, Pe lada de zestre se aşază albituri, cuverturi, lăicere, fețe de pernă şi perne. În ansamblul lor aceste piese textile formează grupul ,,zestrea fetei''.

Produse textile folosite în gospodărie şi la diferite ocazii şi ceremonii. Între produsele textile care atrag atenția, amintim trăistuțele țesute în patru ițe, cu ornamente în carouri, desagii.

Fig. 80. — Traistă.

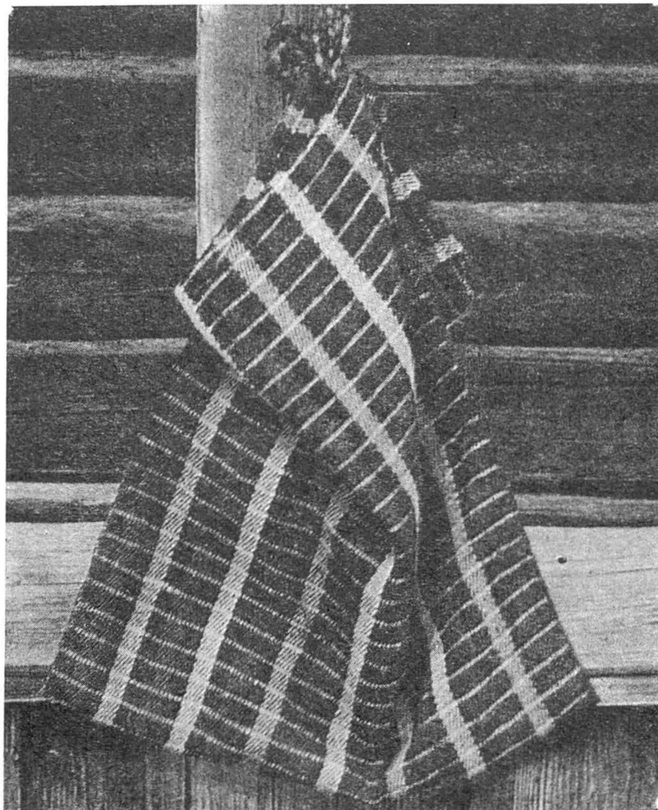

Fig. 81. — Ștergar de oglindă.

Fig. 82. — Ștergar de perete.

Șervetele de nuntă sînt batiste de formă pătrată, cusute la margini cu motive în cruce. Pentru brodat se folosește lînică denumită ,,canava'' și firul metalic. Batistele se dau în dar vorniceilor.

Șervetul de schimb este tot o batistă, executată într-un singur exemplar, care aparține deopotrivă mirelui și miresei. Ea este ținută de miri în timpul slujbei religioase. Această batistă este legată de o semnificație magică; după moarte se pune în sicriu fiecăruia cîte o jumătate din ea (pentru a se recunoaște după moarte ,,pe lumea cealaltă'' !).

4) EVOLUȚIA LĂICERELOR

În domeniul industriei casnice, genul textil s-a dezvoltat în mare măsură datorită importanței țesăturilor în viața de toate zilele a omului. Din categoria acestor țesături, cele mai importante sînt țesăturile din lînă, care ,,îmbracă casa țăranului''. În întreaga țară, interiorul țărănesc este împodobit mai mult sau mai puțin cu țesături din lînă, care servesc fie pentru a acoperi mobilierul — lavițele, patul, lada — ,fie pentru a înveli pereții. Dat fiind această funcție pe care o îndeplinesc, dimensiunile și forma sînt în funcție de rostul lor utilitar. Lăicerul este țesătura caracteristică Moldovei și reprezintă o piesă compusă dintr-o singură foaie de țesătură.

Interiorul țărănesc constituie un complex organizat după anumite reguli. În componența sa, interiorul țărănesc cuprinde toate genurile de creație artistică populară, legate printr-o unitate de stil. Fiecare element din care se compune interiorul țărănesc, mobilier, ustensile casnice, textile de casă și obiecte de cult, ocupă un loc constant în case, încadrîndu-se perfect în ordinea generală a încăperii, unde nimic nu este pus la întîmplare și nimic nu este de prisos.

Țesăturile de casă completează interiorul țărănesc, constituind totodată și elementul principal de podoabă al acestuia. Rolul decorativ de astăzi al țesăturilor de interior se leagă însă de o funcție strict utilitară, pe care acestea au îndeplinit-o inițial. Țesăturile din lînă, lăicerele, scoarțele și covoarele, care se întind și astăzi pe pereți, deasupra lavițelor și a patului, au păstrat, pe lîngă rolul lor recent de împodobire a casei, și funcția practică de a proteja omul de frigul și umezeala care pătrund prin pereți din afară.

În organizarea interiorului arhaic moldovenesc, lăicerul are două utilizări: este întins pe pereții încăperii, avînd un rost practic, care a permis intenției de împodobire, și este prins și pe grindă, unde are un rol pur decorativ.

Modul de utilizare a lăicerului a determinat și dimensiunile acestei țesături, care se acordă perfect cu dimensiunile suprafețelor pe care le acoperă. Casa moldovenească fiind de circa 5m × 5m, și lăicerul era țesut dintr-o fîșie ce depășea deseori lungimea de 10 m.

Lățimea lăicerului se acordă cu suprafața de acoperit dintre lavițe și fereastră. Dat fiind că, pe parcursul întinderii sale, trece pe sub cele trei ferestre ale încăperii, lăicerul caselor vechi, care sînt scunde, este îngust (între 60 și 70 cm). Pe măsură însă ce construcția caselor a evoluat și încăperile au devenit mai înalte, a crescut în același raport și lățimea lăicerului. În dorința de a dezvolta dimensiunile lăicerului, deși încă locuia în casa veche și scundă moștenită de la strămoși,

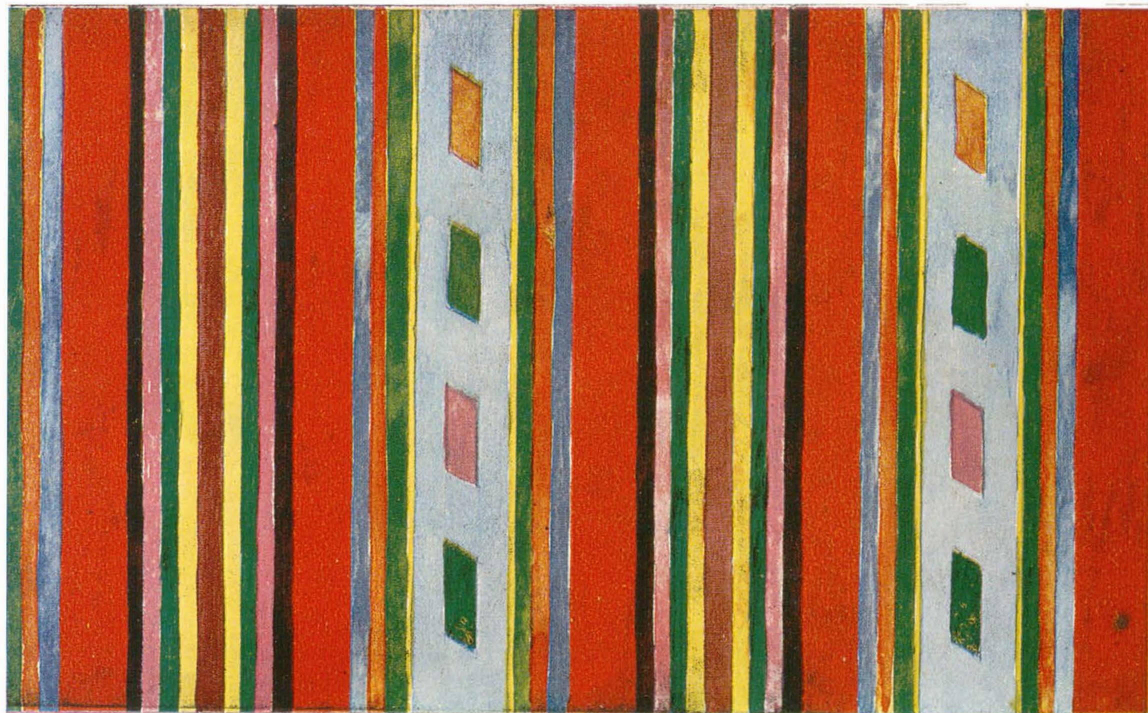

Fig. 83. — Fragment de lăicer în vîrste.

Fig. 84. — Fragment de lăicer în toiege, vîrste și alesături.

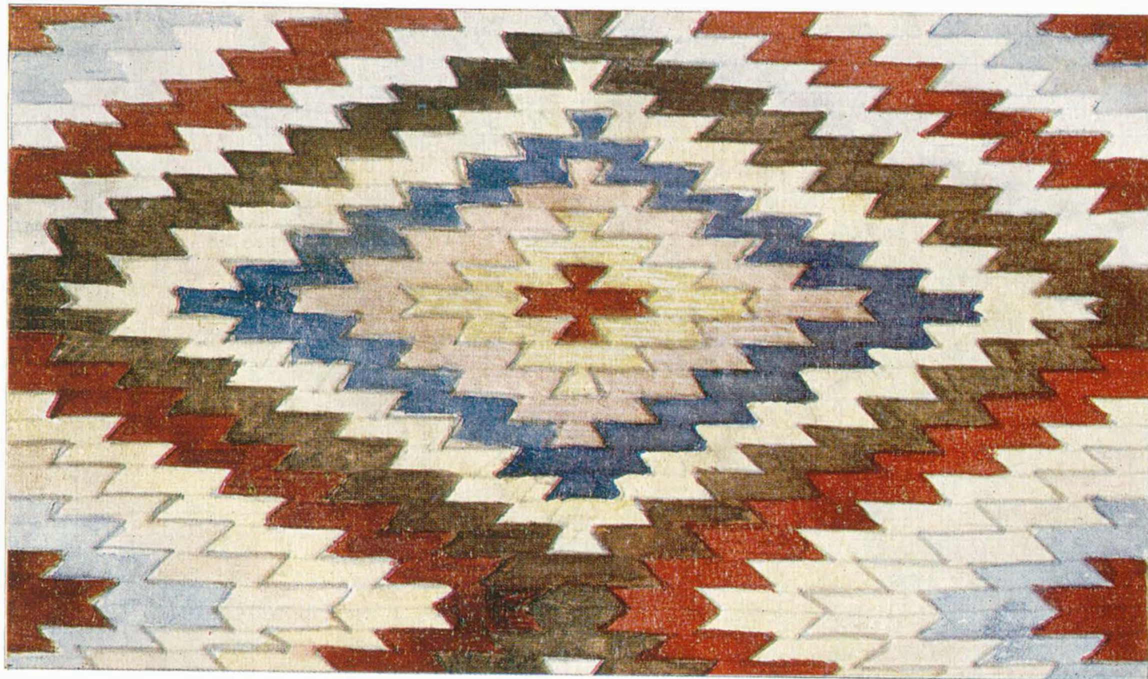

Fig. 85. — Fragment de lăicer cu motivul „butușei"

femeia a găsit o soluție de a lăți lăicerul numai pentru porțiunile pereților, dar nu și în dreptul ferestrelor. În acest scop, în porțiunea care venea sub fereastră, femeia lăsa o bucată de urzeală *nețesută* pe care, după ce scotea lăicerul din război, o tăia și o înnoda, iar cînd prindea lăicerul de pereți ,,o tupila'' (ascundea) în dosul țesăturii.

Al doilea loc pe care-l ocupă lăicerul în organizarea interiorului tradițional moldovenesc este ,,grinda''. Lăicerul a ajuns la grindă ca obiect de podoabă într-o epocă destul de veche în casele de pe Valea Bistriței, dat fiind că informațiile culese de la mai multe femei bătrîne confirmă prezența lăicerului pe grindă încă din timpul bunicilor lor.

Grinda este astăzi aproape dispărută din casele de pe Valea Bistriței și o găsim numai în cîteva case vechi, unde s-a mai păstrat în parte vechea organizare a interiorului. Pe grindă lăicerul a fost întins dintr-un capăt la altul, îndoit fiind la marginea de sus peste grindă.

Evoluția arhitecturii populare, evoluție care în această zonă a fost foarte pronunțată a provocat în mod firesc dezvoltarea și transformarea unor țesături de interior și dispariția altora. Țesăturile din lînă care îmbrăcau pereții au părăsit treptat vechea lor formă arhaică, adaptîndu-se noilor dimensiuni și noului sistem de organizare a interiorului țărănesc. Locul lăicerului a fost preluat în parte de ,,scorțar'' sau ,,covor'', care prezintă o formă și compoziție ornamentală evoluată.

Lăicerele se țes în mod obișnuit în două ițe, aceasta fiind tehnica de țesătură specifică lăicerelor. Totuși, economia de materiale care se realizează prin tehnica de țesut în patru ițe a determinat adoptarea în unele cazuri a acestui gen de țesătură pentru lăicere, deși sistemul de patru ițe nu este adecvat procedeelor de ornamentare uzuale ale lăicerelor. Economia de material mai este mare întrucît o țesătură în patru ițe consumă numai o jumătate din cantitatea de ,,bătătură'' pe care o consumă o țesătură în două ițe [10] Dar lăicerul în patru ițe mai reprezintă și un alt avantaj, dat fiind că, prin natura țesăturii, el este mult mai rezistent decît acela în două ițe. De aceea toate lăicerele din cînepă care se fac astăzi sînt țesute în patru ițe.

Ornamentica. Lăicerul a păstrat pînă astăzi o formă străveche de ornamentare; dungi transversale, repetate în mod constant peste cîmpul țesăturii. Ornamentația simplă a lăicerului este ,,vîrsta'' (dunga), dispusă într-o succesiune ritmică, pe un fond monocrom. În sistemul ornamental al lăicerului, spre deosebire de al covoarelor, nu apare chenarul. ,,Vîrsta'' brăzdează lățimea lăicerului de la o margine la alta. Acest mod de ornamentație neîngrădită constituie caracteristica esențială a lăicerului, una din primele încercări de ornamentare în tehnica țesutului. Tipurile de lăicere produse pe Valea Bistriței prezintă toate genurile de ornamentație specifice acestei țesături și se încadrează în mod firesc în marea familie a lăicerului de tip moldovenesc.

Ornamentele lăicerelor le vom grupa în două mari categorii, demarcînd totodată, prin prezentarea lor eșalonată, și data apariției fiecărui gen de ornamentare.

Prima categorie de ornamente este cea în ,,vrîste'', iar lăicerul ornamentat în acest mod este denumit lăicer în ,,vrîste'', ,,lăicer vrîstat'' sau ,,lăicer cu izvod

[10] ,,La doi coți de lăicer în două ițe intră 1 oca de bătătură din lînă. La patru coți de lăicer în patru ițe intră tot 1 oca de bătătură din lînă. Lăicerul în două ițe vine ticsit, bătucit și merge lînă multă. În patru ițe este mai revărsat și merge lînă mai puțină'' (informator Maria Toader Baciu, 70 de ani, din Buhalnița).

vrîstat''. Vîrstele se succedă uniform pe fondul țesăturii, denumit local ,,cîmp''. Ele se realizează în aceeași tehnică ca și țesătura fondului cu fir de altă culoare. În ornamentarea lăicerului cu vîrsta se înregistrează o evoluție, la baza căreia stau următoarele elemente: *culoarea*. De la coloritul natural al lînii, redus la culori de alb-negru, ,,lai'' și ,,brumăriu'', s-a trecut la coloranți vegetali și minerali-naturali și apoi la cei industriali de anilină; dimensiunile vîrstelor și lățimea intervalului dintre acestea, adică a ,,cîmpului'', și gruparea vîrstelor.

Am putut urmări evoluția modului de vopsire a lăicerului descoperind cîteva piese ,,boite cu flori'' sau ,,în rugină''. Gama de culori redusă, în tonuri potolite, a lăicerelor vopsite vegetal se situează ca vechime în secolul trecut, înainte de anii 1870—1880, dată cînd au pătruns în regiune și coloranți industriali. Cele două procedee, colorarea vegetală și colorarea chimică, au coexistat.

Coloranții industriali au marcat o etapă de scindare în evoluția decorului lăicerului. Gama îmbogățită a coloritului industrial a oferit posibilități noi în dezvoltarea compoziției ornamentale. Culorile primesc o nouă dispoziție — fondul cafeniu al lăicerelor se schimbă în roșu aprins, apoi în negru —, motivele ornamentale se complică, uzînd de un lux de colorit pe care nu l-au cunoscut pînă atunci.

Lăicerele vîrstate de pe Valea Bistriței au fost frecvente pînă la începutul secolului al XX-lea, dată cînd acest gen de ornamentare se bucură încă de o deosebită apreciere.

La ornamentația cu vîrste s-au adăugat apoi cîteva motive ornamentale care urmează aceeași dispoziție liniară a vîrstelor. Aceste motive mărunte apar alături de vîrste, fie delimitînd cîte un grup de vîrste, fie înșirate printre ele, fie distribuite izolat pe cîmpul lăicerului.

Ornamentele de care ne ocupăm apar sub patru forme, avînd fiecare în parte un procedeu tehnic de realizare specific. Denumirile lor sînt sugestive: ,,zimți'', ,,răsărituri'', ,,lîncez'' și ,,speteze''. Cel mai vechi ornament care face parte din această familie de motive liniare sînt ,,zimții'', care apar sub formă de mici pătrățele (de circa 1 cm) în negru și în alb, înșiruite unul lîngă altul într-un rînd sau mai frecvent în două rînduri de-a lungul vîrstelor de la o margine la alta a lăicerului. Cînd apar în două rînduri, sînt despărțite în mijloc de un ax, o vîrstă de culoare albă, mai rar neagră. Zimții mai apar în unele lăicere vechi în grupe de mai multe rînduri alăturate (ca un joc de șah). Grupele constituie ele înseși o vîrstă lată. Motivul de pătrățele înșirate al zimților este delimitat pe ambele margini de o vîrstuță neagră. ,,Zimții luminează lăicerul'', spune săteanca Ileana Dumitru Băiceanu, de 78 de ani, din Secu (în 1958). Tehnica cu care se execută zimții este simplă: ca țesătura în două ițe (,,pînzește'') a lăicerului. Ca să se obțină însă în aceeași linie cîte un pătrățel alb și cîte unul negru, țăranca a recurs la o soluție simplă, țesînd zimții cu două suveici, una avînd fir alb și alta fir negru. Prin jocul firelor de urzeală, firele albe din suveică apar la suprafață încălecînd toate același fir de urzeală: în locul unde firele albe apar deasupra, cele negre trec pe dedesubt. Astfel se formează pe același parcurs un șir de pătrățele de colorit alternînd alb și negru. Denumirile zimților variază: ,,cheiță'' (Secu), ,,colțul calului'' (Izvorul Alb), ,,mușcatele'' (Buhalnița), ,,zîmburele'', ,,zimțuri'' (Hangu), ,,zimți'' (Ceahlău), ,,țintișoare'' (Schit), ,,scara'' (Poiana Teiului), ,,rînduri cu zimți'' (Largu), ,,colțișori'' (Poiana Răchiții). Denumirea cea mai frecventă este de ,,zimți''. Sînt femei care nu cunosc nici o denumire pentru acest ornament și care indică doar tehnica ,,cu două

suveici", cu care sînt realizați. Motivul de zimți apare și sub o formă frecvent denumită „cruce" sau „vrîsta în cruci", „crucițe", „crucea cu ochiu", „crucea cu două suveici", care de fapt este un motiv realizat prin asocierea zimților cu ornamentul zis „răsăritură". Zimții se înșiruie în două rînduri paralele prin „vrîstuța albă" care desparte cele două rînduri paralele de zimți, „răsăriturile", intercalate cîte una între patru zimți (două de o parte și două de alta) și astfel se realizează un model, care pare ca o cruce. Acest motiv se repetă bineînțeles de-a lungul vîrstelor din lăicer, primind denumirea de „vrîstă în cruci". Este ornamentul care a avut cea mai mare frecvență în lăicerele vîrstate din secolul trecut. Zimții au ieșit din uz o dată cu lăicerele vîrstate pe la începutul secolului al XX-lea, cînd „lăicerele alese" au luat locul lăicerelor vîrstate în împodobirea interiorului și cînd lăicerele „în vrîste" au devenit simple piese de uz, nu s-au mai ornamentat cu zimți.

Procedeul tehnic cu care se fac răsăriturile reprezintă o fază a „alesăturii în război" : un fir de culoare diversă de aceea a fondului este trecut cu mîna printre firele de urzeală, într-o anumită ordine. Răsăriturile se aleg cu rostul închis, ridicînd succesiv cîte trei fire de urzeală cu mîna sub care se introduce firul răsăriturii și apoi trecîndu-l pe deasupra altor fire de urzeală, porțiune unde firul rămîne vizibil. Astfel, apar cînd pe față, cînd pe dosul lăicerului niște liniuțe de lungime egală „răsărite" la același interval și înșirate de la o margine la alta a lăicerului.

Pentru ca acest ornament menit să învioreze aspectul lăicerului să fie mai vizibil, răsăriturile sînt făcute dintr-un grup de fire (cîte 2—4 fire). Răsăriturile par gîtuite în punctul unde pătrund prin urzeală și devin mai late la mijloc pe porțiunea unde încalecă firele de urzeală. Astfel se explică forma elipsoidală a răsăriturilor, formă care a sugerat denumirea plastică de „gîndaci" dată acestui ornament. Răsăriturile mai apar și sub denumirea de „furculiță" din cauză că uneori se compun din fire răsucite cîte două în direcții opuse și apoi unite, care dau un efect ce a sugerat această denumire.

Procedeul tehnic de realizarea răsăriturilor cu mîna nu este unic. Cu ajutorul a două unelte rudimentare, acul de lemn și speteaza, se poate realiza ușor și introducerea firului de lînă al răsucitoarelor. Ca urmare, apare și noua denumire a motivelor realizate în aceste tehnici : „pui în ac" sau „pui ridicați cu spetează".

Răsăriturile, ca și zimții, nu au aceeași denumire pretutindeni în această zonă ; toate denumirile însă dovedesc aceeași putere de imaginație a aceluiași spirit creator : „pășituri" (Secu), „sărituri", „pui", „ciurel" (Izvorul Alb), „pui în ac", „ridicat cu speteaza" (Buhalnița), „ochișori", „furculiță" (Schit), „puișori trași în ac" (Bistricioara), „vrîste cu ață trasă" (Topoliceni), „puișori băgați cu mîna pe rost" (Poiana Răchiții), „pui", „ochișori", „gîndaci" (Rușeni). Multe femei tinere nu cunosc denumirea acestui ornament simplu și încearcă să-l identifice indicînd procedeul tehnic al acestuia : „puișori trași cu acu", „puișori băgați cu mîna pe rost" etc., fenomen de altfel obișnuit de a confunda procedeul tehnic cu denumirea ornamentului. Răsăriturile reprezintă unul din cele mai simple ornamente de alesătură și totodată cele mai răspîndite în trecut.

Al treilea ornament care aparține grupurilor de ornamente intercalate printre vîrstele lăicerelor este „lîncezul". Sistemul de alesătură cu lîncezul este identic cu acela al „cusăturilor pe dos" (ci firul tras cu acul de la un capăt la altul al porțiunii ornamentate). Același principiu stă la baza alesăturii cu lîncezul, unde firul este tras prin urzeală cu rostul închis prin stratul cu fire, cu ajutorul

unui ac de lemn, în ordinea pe care o dictează motivul urmărit de la o margine la alta a lăicerului. Motivul lîncezului format din liniuțele firelor ,,trase cu acul în teară'' este identic ca formă cu acel al lîncezului de pe cămășile transilvănene de pe Valea Mureșului. Avem deci certitudinea înrudirii acestor două ornamente. Lîncezul este de obicei îngust și reprezintă un ornament modest, care este legat de ornamentația vîrstelor, el apărînd fie la marginile unui grup de vîrste, delimitîndu-le, fie în centru, adică ca un ax al grupei, avînd un rol de întregire a ornamentației cu vîrste. Motivele lîncezului pot fi foarte variate. Pe Valea Bistriței am găsit forme și denumiri ca : cruce (denumită ,,crucea'') ; romb (denumit ,,ochiuri'') ; unghiuri (denumite ,,potcoave'' sau ,,coada rîndunicii'', ,,furculiță'') ; zigzag (denumit ,,șărpac'') ; puncte (denumite ,,pui'').

Coloritul lîncezului este divers armonizat cu tonurile culorilor lăicerului. Fiind un ornament străvechi, aproape toate lăicerele găsite pe teren cu acest ornament sînt colorate vegetal. Lîncezul a dispărut complet din practica țesutului, încă de pe la începutul secolului al XX-lea.

În ornamentarea lăicerelor a fost adoptată speteaza în locul acului, mai mult ca o perfecționare a sistemului de ales. Motivele alese cu speteaza denumite ,,speteze'', sînt în mare parte aceleași ca și la lîncezul făcut cu acul : ,,cruce'', ,,ochi'', ,,pui'', la care se mai asociază un motiv frecvent : ,,bănuții''.

A doua categorie de ornamente o constituie motivele denumite local ,,alesături''. Fiecare motiv de alesătură reprezintă o unitate independentă și execuția tehnică a acestuia nu prezintă nici un impediment în situarea lui pe suprafața lăicerului. În procesul tehnic, fiecare motiv ,,se alege'' individual cu firul său, avînd o culoare diferită de fond. Dispoziția ornamentală a motivelor alese pe suprafața lăicerelor este liniară, urmînd acelaşi principiu care stă la baza sistemului de ornamentare a lăicerului tradițional. Alesăturile se înșiruie în rînduri transversale, care se repetă pe lungimea lăicerului, urmînd aceeași succesiune ritmică ca și vîrstele. Fiecare rînd de motive este mărginit pe ambele părți de cîte una sau mai multe vîrste, deci alesăturile se înșiră pe un cîmp denumit ,,prag'' sau ,,cîmpul florii''. Motivele alese sînt înșirate pe lungimea ,,pragului'' de la o margine la alta a lăicerului, cîte 4—6 motive așezate la distanțe egale. De la această regulă fac excepții motivele florale, care se înșiră legate : floarea cu frunza și unele motive geometrice combinate. Alesăturile nu apar niciodată singure, ci secundate de vîrste. Această particularitate prezintă caracteristica lăicerelor de pe Valea Bistriței, care sînt legate mai strîns de tipul tradițional al lăicerului moldovenesc, spre deosebire de lăicerele din alte zone ale Moldovei, unde alesăturile apar fără îngrădituri.

Motivele alese sînt în mare parte geometrice. Motivele florale prezintă o excepție în ornamentația lăicerelor și apar tîrziu, la început într-o formă schematică și apoi într-o tratare naturalistă. ,,Alesături pe lăicere a făcut și mama mea, dar numai pentru *casa mare* pe care o ținea curat, noi stam în tindă'' spunea Anica Tortolomei Benerzic, de 76 de ani, din Galu. ,,Cînd m-am măritat eu, lăicerele alese erau moda mare, nu oricine avea alese, rar cîte o fată primea în zestre cîte un lăicer ales'' (informație Maria Petre Rapocică, 76 de ani, Poiana Răchiții).

În orice caz, lăicerele alese au coexistat timp îndelungat cu lăicerele în vîrste. Este însă de menționat că apariția lăicerului ales într-o gospodărie era în funcție și de starea materială și de nivelul social al familiei respective. Lăicerele alese au apărut întîi în casele preoților, învățătorilor și ale țăranilor bogați.

Un motiv frecvent în ornamentica textilelor noastre este ,,arborele vieții''. Apare fie ca un copac sau un vas cu flori, fie sub formă de fragmente (frunze, flori, crengi), risipite pe suprafața ornamentată. În ornamentația lăicerelor de pe Valea Bistriței, arborele vieții apare frecvent sub denumiri diferite: ,,pomul'', ,,pomişorul'', ,,creanga pomului'', ,,pomul cu bobdețe'' sau ,,bradul'', ,,brăduleţul'' (este de observat denumirea de ,,brad'', arbore specific în flora locală). Acest motiv este redat sub două forme: una mai schematică, care e denumită ,,brad'', constînd dintr-un simplu ax din care pornesc niște dungi oblice (crengile), uniforme, la distanțe egale de la un capăt la altul al axului; una mai dezvoltată, denumită ,,pom'', cu un ax pe care crengile par a avea o mişcare, iar în vîrful lor au cîte o ,,boditā'' sau ,,floare'', care apare sub forma unui romb. ,,Bradul'' se obține prin alesătura în ,,scăzuturi'', specifică Moldovei, avînd contururi unghiulare. Există, mai rar, și cazuri cînd lăicerele vechi au pomul vieții ales fără scăzături, în contururi netede, care amintesc de sistemul de alesătură oltenească. Coloritul pomului este policrom, o particularitate care trebuie remarcată este alternanța de colorit, care apare cîteodată pe parcursul aceluiaşi ax, adică al tulpinei. ,,Pomul'', care este un motiv complicat, apare la cele mai vechi lăicere de pe Valea Bistriței. Acest motiv, ca şi cele două elemente considerate ca reminiscențe ale arborelui vieții, motivele ,,costişeț'' și ,,bodițele'' sau ,,florile'' (frunzele şi florile), fac parte din ornamentica specifică a lăicerelor de pe întreaga întindere a Moldovei. Prezența lor în măsură mai pronunțată în ornamentația lăicerelor şi a vechilor covoare din Moldova (apar şi în unele textile de port) indică persistența acestui motiv de-a lungul veacurilor în această parte a țării noastre. ,,Alesătura cu borte'', vechea tehnică practicată în Moldova, și ,,pomul'', motiv cu o mare frecvență în arta populară moldovenească, ne îndreaptă atenția înspre legăturile pe care le-a avut această provincie în decursul istoriei cu Orientul. Motivul ornamental ,,pomul'', în forma lui schematică din lăicerele moldoveneşti, este pe cale de dispariție, fiind înlocuit, treptat, cu buchetele de trandafiri tratate naturalist, care ornamentează noile ,,covoare''.

Alături de motivele tradiționale, străvechi moșteniri ale lăicerelor moldoveneşti, își fac apariția din generație în generație și unele ,,izvoade'' noi. Astfel, s-au creat pe Valea Bistriței unele motive cu caracter local inspirate din mediul în care își desfășoară viața femeia de aici. Însăşi motivul ,,costișeț'' apare în numeroase variante cu denumiri ca: ,,scaune'', ,,scăunele'', ,,prăgurele'', ,,scărică'', ,,păpuşi'', ,,fofeze''. Dacă două motive de ,,costişeț'' erau aşezate alături, formau un motiv denumit ,,suveicuță'' sau ,,furceşte''. Din două motive de ,,costişeț'', înfățișate și unite la bază, s-a format motivul ,,coada rîndunelii'', care are multe variante. ,,Penițele'' reprezintă tot două motive de ,,costişeț'', avînd conturul neted și înșirat fiind pe un ax în dimensiuni mici. ,,Prescurile'' şi ,,pomenile'' prezintă o formă ca a colacilor de pomană. Motivele denumite ,,plăcintă'', ,,miez de nucă'' sînt de o dată mai recentă și au coexistat în mod larg cu motivele tradiționale. Ele dispar astăzi, o dată cu lăicerele. Acestor motive le-a urmat motivul floral, care pînă acum nu a apărut în ornamentația lăicerelor sub o formă naturalistă. Motivele vegetale au fost puternic stilizate. Floarea și frunza se confundă aproape cu ,,bodița'' și cu motivul ,,costişeț''. Aceeași schematizare o prezintă florile ale căror frunze se înşiră într-o şerpuire de-a lungul vîrstelor, denumite ,,şărpălac'' sau ,,schinişoru''. Motivul floral a urmat şi el dispoziția liniară și adeseori alternează cu motive geometrice sau cu grupe de vîrste. Cînd

motivul floral a început să fie redat în țesătură cu fidelitatea interpretării naturaliste, atunci locul lăicerului a fost luat de ,,covorul cu trandafiri''.

Înainte de a ne ocupa de covoare, este potrivit să amintim însă despre unele genuri de covoare-lăicere, care constituie ,,lăicerele cusute'', ,,lăicerul în patru ițe'' şi lăicerul-preş cu ,,gîndu mîții''. Lăicerul cusut este de veche tradiție pe Valea Bistriței.

Țesătura în patru ițe prezintă prin însăşi structura sa posibilități de ornamentare. După cum este năvădită urzeala şi după cum calci cu călcătorul, poți realiza printr-un joc de fire diferite desene ornamentale în materialul țesut. La lăicerele în patru ițe apar trei genuri de ornamente : a. ,,rînduri'' sau ,,sumăneşte'' — linii diagonale dispuse paralel; b. ,,brăduleşte'' sau ,,şărpălac'' — linie frîntă (zigzag) ; c. ,,ozoare'', ,,mosoare'', ,,ochişori'' sau ,,boblicuri'' (mici romburi se succedă pe toată suprafața). Lăicerul în patru ițe a fost întotdeauna considerat ca un lăicer de uz practic. Mai recent, s-a introdus o nouă formă de lăicer, utilizat şi ca ,,preş'', cu un ornament denumit ,,gîndu mîții''. Lăicerul cu ,,gîndu mîții'' nu se încadrează în ornamentația tipică a lăicerelor cu vîrste şi alesături, atît forma de ornamentare a acestuia, cît şi tehnica de realizare a motivului ornamentului se desprind complet de tipul tradițional al lăicerului moldovenesc. Tehnica de alesătură este denumită ,,cu lanțuri'' dat fiind că firul cu care se alege motivul pe fondul negru trece peste o porțiune țesută a fondului formînd nişte lațuri la distanțe egale. Acest lăicer este considerat ca un lăicer de categorie inferioară : ,,Îl punem prin dolii şi bucătării, ca să fie ceva pe pereți. Este rar şi se vede peretele prin el'' (inf. Ileana Const. Năfăreanu, 66 de ani, din Schit). Proveniența lui nu se cunoaşte precis. Se presupune că a pătruns aici din nordul Moldovei prin Mălin şi Fărcaşa.

,,Covorul'' reprezintă o formă evoluată a lăicerului. Denumirea veche a covorului în termen popular era ,,scorț'' sau ,,scoarță''. Dimensiunile acestuia se schimbă, devenind mai lat şi mai scurt. Sistemul ornamental părăseşte succesiunea nelimitată a motivelor înşirate de la o margine la alta a țesăturii şi se transformă într-o ornamentație legată de un spațiu restrîns îngrădit cu chenare.

Ornamentele ,,scoarței'' se grupează în două categorii : a. motivele cîmpului, care ocupă porțiunea de mijloc a țesăturii; b. motivele chenarului, care se înşiră pe marginea țesăturii.

,,Scorțul'' sau ,,scoarța'' nu mai are vîrste şi ornamentația nu se mai întinde pînă în marginea țesăturii. Marginile sînt ocupate de chenar, care îngrădeşte ornamentul ,,cîmpului''.

Sistemul de ornamentare a cîmpului apare sub trei forme, care reprezintă totodată cele trei etape de dezvoltare a ornamentației în evoluția scoarței : cea dintîi formă păstrează încă dispoziția liniară, a motivelor care se repetă la intervale egale, pe suprafața cîmpului ; a doua formă prezintă o ornamentație compactă, în care motivele sînt legate (ca o rețea) şi se întind, repetîndu-se în mod uniform, peste întreaga suprafață a cîmpului, pe care o acoperă ; a treia formă are o ornamentație de compoziție, care este organizată în funcție de un motiv central în jurul căruia se grupează în mod sistematic celelalte motive ale cîmpului. Prin această formă de ornamentare a cîmpului, cu motivele grupate într-o compoziție încadrată care vizează un centru, scoarța românească se apropie de covorul oriental. Sistemul de ornamentare legat prin formă şi compoziție de covorul oriental situează scoarța între piesele strict decorative ale interiorului, depăşind funcția practică a lăicerului.

Aceste scoarțe-covoare împămîntenite în Moldova prin mijlocirea atelierelor de la mănăstiri și a curților boierești nu au pătruns decît în mică măsură pînă la pătura țărănească.

Pe Valea Bistriței scoarța nu a ajuns încă la maturitatea compoziției de ornamentație centrală ; ,,scorțul'' continua aici tradiția sistemului liniar și repetat. Ornamentul este dispus uniform și se repetă la intervale egale pe lungimea ,,cîmpului'', chiar și atunci cînd se introduce motivul floral al ,,covorului'' de astăzi.

,,Covorul'' reprezintă o formă recentă și nota caracteristică care îl deosebește de scoarță este — în afară de dimensiuni — ornamentația florală și motivul ,,național''. Covorul este mai scurt, circa 3—4 m/1,20 m. ,,Covorul este ales cu trandafiri numai din gușì'' (inf. Ileana Const. Năfăreanu, 66 de ani, din Schit). Motivul floral, care abundă la covoarele de azi de pe Valea Bistriței, a pătruns aici prin intermediul cataloagelor de reclamă, ,,hîrtii cu izvoade de flori'', ale fabricilor de coloranți de anilină sau de fire mercerizate pentru cusături. Dar, odată cunoscut acest ornament, a fost căutat și în altă parte : în horbote (dantele), în cămășile ardelene, aduse de negustori ambulanți din Transilvania, sau pe lăzile pictate. Niciodată nu l-a luat nemijlocit din natură. Covorul cuflori a pătruns în această zonă pe la începutul secolului al XX-lea, coexistînd cu lăicerul în vîrste și ,,lăicerul ales''.

Numărul covoarelor cu flori — foarte puține la început — a crescut treptat și astăzi constituie cea mai prețuită țesătură în zestrea fiecărei fete. Motivul vegetal apare în covoare sub formă de ghirlande sau buchete de flori, înșirate repetat pe cîmpul covorului. Chenarul este îngust și rareori prezintă cîte o ghirlandă de flori. Ornamentația vegetală este redată în stil naturalist, unele covoare vechi — probabil dintre primele covoare cu ornament floral — mai păstrează încă stilizarea schematică a motivului floral și arată faza de tranziție în interpretarea și în execuția tehnică a motivului vegetal, care trece de la lăicer la covor. Coloritul covorului este viu, fiind decorat cu flori roșii cu frunze verzi pe un fond negru.

Alături de covorul cu flori s-a dezvoltat și un covor cu ornamente geometrice. Elementul principal este de obicei rombul, denumit în trecut ,,roată'', iar astăzi ,,rom''. Motivele geometrice sînt dispuse peste întreaga suprafață a cîmpului în mod uniform, încadrîndu-se în sistemul de ornamentare compactă din etapa a doua de evoluție a scoarței. Chenarele covoarelor naționale sînt de obicei înguste. Compoziția organizată central apare rar.

Înainte de a încheia, trebuie să amintim și de un lăicer—covor care a pătruns recent pe Valea Bistriței, confecționat în mari cantități : este lăicerul sau covorul denumit ,,cu o față'' sau ,,ungurenesc''. Aceste lăicere provin din Transilvania, din zona Topliței.

Portul

În liniile lui esențiale, portul popular din zona Valea Bistriței se definește ca un costum de tradiție străveche, dacică. Elementele lui componente fundamentale erau cunoscute și de daci, atît în ceea ce privește costumul femeiesc, cît și cel bărbătesc.

Portul femeiesc, prin piesele sale esențiale, cămașă, cingători, catrință, opinci, ca și prin decorul ce-l caracterizează, marchează tot atîtea elemente prezente în costumul dacic și iliric. Într-adevăr, ilustrarea acestui fapt ne este făcută de către monumente celebre, între care Monumentul de la Adamclisi, Columna lui Traian, o stelă funerară ilirică conservată de Muzeul din Zagreb, în care recunoaștem fiecare dintre piesele menționate, precum și aspecte identice cu cele de astăzi ale decorului lor.

Pe lîngă această caracteristică generală a portului popular din zona Valea Bistriței, el aduce și unele note particulare, care-l diferențiază de portul popular din alte zone, fără ca să-i altereze structura și decorul de bază.

Privind sub raport genetic costumul bărbătesc și femeiesc din zona cercetată, surprindem unele elemente componente ale sale, de o reală importanță pentru înțelegerea evoluției înseși a unor anumite piese ale portului popular. Un exemplu edificator în această privință îl avem în două piese de costum, anume ,,ițarii'' și ,,cioarecii'', numiți în zonă ,,ciorapi''. Ițarii apar într-o formă puțin evoluată : pe lîngă cele două foi din care sînt făcuți cracii, pentru partea din spate — care se taie din latul pînzei — nu se observă o soluție potrivită, căci apare un loc liber, fără postav, la înălțimea ,,betiței'', prin care se introduce cureaua. Sîntem, fără îndoială, în fața unui element de costum străvechi, pe care îl recunoaștem la piesa similară a unui dac reprezentat pe Monumentul de la Adamclisi. Și la acesta croiala

n-a rezolvat în întregime problema realizării unei piese care să cuprindă complet corpul, capetele bentiței prin care este trecută sfoara ce leagă ițarii fiind foarte îndepărtate, pîntecele rămînînd astfel în parte gol, după cum se observă la dacul de pe metopa cu nr. de inventar 22 *.

Deşi ciorapii sau cioarecii arată o formă mai evoluată, nici ea nu este pe deplin realizată tehnic. Într-adevăr, cioarecii din postav alb de lînă, numit ,,suman'', vădesc o croială destul de simplă : cracii sînt formați din două foi, iar partea din spate dintr-un pătrat scos din latul postavului, la care se mai adaugă un număr de patru clini mici, numiți pui. Este cît se poate de clar că meşterul popular n-a găsit o soluție fericită nici cînd a trecut de la sistemul de croială a ițarilor din material subțire la sistemul de croială al cioarecilor din postav gros. Din aceste două exemple, reiese destul de bine că, pentru cunoaşterea genezei unor forme de pantaloni la români, cele două tipuri întîlnite pe Valea Bistriței constituie un important punct de reper. Sub raport strict genetic, costumul de pe Valea Bistriței, prin piesele menționate, pune o interesantă problemă cu privire la originea pantalonului în general la poporul român, care are la bază în mod sigur modelul dacic.

Portul popular din Valea Bistriței mai are şi o altă semnificație. Costumul dintr-o regiune prezintă, cel puțin pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, o unitate morfologică, cu o tipologie specifică fiecărei regiuni. Deşi tipul implică o structură bine precizată, totuși, cînd e vorba de costum, el se defineşte prin unele piese caracteristice ale sale, care, uneori, pot să se reducă la una singură. În această privință este de ajuns să ne gîndim la costumul păstoresc din zona Sibiului, care se impune ca tip aparte prin cinci piese caracteristice : pălăriuța mică, cămaşa cu barburi (broderie dispusă pe clinul inserat în partea din față şi din spate a cămăşii), ițarii strîmți, opincile cu gurguiul orientat spre exterior şi cojoaca mare purtată cu mițele în afară. Acelaşi costum, privat de unele elemete, între care în primul rînd cojoaca purtată cu mițe în afară, este şi costumul obişnuit al populației din zonă sau din alte părți ale țării.

Cercetările întreprinse în Valea Bistriței au constatat existența tipului specific de costum bărbătesc sau femeiesc, care se prezintă sub o pluralitate de tipuri şi variante, în funcție de vîrstă şi ocupație. În prezentarea noastră vom ține seama de următoarea clasificare :

Costumul femeiesc de vară se prezintă sub mai multe forme : 1) costumul moldovenesc de sărbătoare; 2) costumul ardelenesc de sărbătoare; 3) costumul de lucru, cu două variante : a) cu piese tradiționale şi b) cu piese din materiale de cumpărat.

Costumul femeiesc de iarnă este de fapt compus din elementele costumului de vară, la care se adaugă unele articole specifice pentru anotimpul răcoros.

În ceea ce priveşte costumul bărbătesc, și aici deosebim o tipologie caracteristică zonei.

Costumul bărbătesc de vară se înfățişează şi el sub cîteva forme : 1) costumul bărbătesc de vară cu ițari ; 2) costumul cu cioareci (ciorapi) ; 3) costumul de lucru, care are următoarele variante : a) costumul cu ițari sau cioareci, b) costumul cu pantaloni bufanți, c) costumul plutaşilor, care este alcătuit uneori cu elementele costumului de la punctul a şi b şi rareori cu piese de factură orăşenească,

* Florea Bobu Florescu, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi*, Bucureşti-Bonn, 1965.

elementul distinctiv fiind constituit de cizmele protectoare față de apă ; d) costumul păstoresc, care cuprinde elementele costumului de la punctul a.

Deoarece sîntem într-o zonă de munte, unde stînele sînt foarte aproape de vatra satelor, preocuparea pentru creşterea animalelor n-a necesitat un costum special, cel de toate zilele fiind adaptat ținutului de munte.

Prin elementele sale fundamentale, portul popular din zona Valea Bistriței face parte integrantă din costumul de tradiție străveche al poporului român, avînd piesele necesare atît pentru anotimpul de vară, cît și de iarnă, adaptate zonelor de munte.

Prin piesele fundamentale, el se leagă direct de portul dacic (cămaşa femeiască încrețită la gît, fota femeiască, ițarii încrețiți şi cioarecii, cămaşa bărbătească, căciula, iar prin altele deopotrivă de cel dacic şi iliric (cămaşa de tip dacic brodată la guler şi la manşete, fota cu bată la poale purtată cu colțul prins la brîu, cămaşa bărbătească cu fustanelă — o formă mai simplificată decît cea albaneză și macedoromână — și opincile).

În descrierile care urmează vom prezenta morfologia pieselor fiecărui costum în parte, care, cu ajutorul imaginilor, vor alcătui documente destul de comparative atît cu portul dacic şi iliric, cît şi cu portul altor popoare vechi sau de astăzi.

1) COSTUMUL FEMEIESC

Potrivit tipologiei amintite, vom descrie portul popular femeiesc și piesele lui componente, după cum el este purtat de femei sau fete, subliniind importanța pe care o are fiecare în parte.

Întrucît unele piese se repetă de la un tip de costum la altul, uneori descrierea va fi succintă.

Costumul femeiesc de sărbătoare

Prin acest costum înțelegem cea mai importantă îmbrăcăminte femeiască de pe Valea Bistriței, care, prin elementele sale esențiale — piese şi decor —, trădează fondul de bază moldovenesc al portului din această zonă.

Pieptănăturile, gătelile și acoperitoarele de cap. În general pieptănăturile, gătelile și îmbrobodirile au o accentuată uniformitate. Coroborarea diferitelor informații şi documente ne pot ajuta să determinăm unele aspecte privind pieptănăturile, gătelile sau acoperitoarele de cap, pe o perioadă de cel puțin un veac în urmă.

Două îmbrobodiri atrag atenția în mod deosebit, și anume cea cu ştergar şi cea cu fişiu.

Una dintre vechile și importantele îmbrobodiri ale capului este, fără îndoială, cea cu ştergar. În întreaga țară se semnalează acest fel de îmbrobodire, ceea ce înseamnă că sîntem în fața unui gen de îmbrobodire foarte vechi. Sub

ștergar se pune pe cap batista albă sau un fel de tulpănel roșu etc. O formă mai veche de îmbrobodire cu ștergar este reprezentată de ștergarul pus pe ,,corn''. Cornul era ,,un șervet de cînepă cu vîrstuțe galbene''. Cu ajutorul acestui șervet se realizau niște gurguie, peste care se punea ștergarul, asigurîndu-se cîte o proeminență deasupra tîmplelor. Folosirea cornului este un indiciu că purtătoarea lui este femeie măritată.

Obiceiul acoperirii capului începînd de la nuntă în mod permanent de către femeie este pus în legătură cu rituri vechi. Acest obicei era cunoscut de romani, ca și de numeroase alte popoare ale antichității sau cele contemporane. Semnificația acestor rituri s-a pierdut de la o perioadă nedefinită de timp.

Îmbrobodirea cu ștergar se face la sărbători.

Deoarece acoperirea capului cu ștergar realizează o îmbrobodire greoaie, ea a început, mai ales după 1918, să fie purtată doar de femeile mai în vîrstă.

Ștergarele sînt deosebit de realizate din punct de vedere artistic. Ele se aseamănă în mare parte cu cele din alte zone ale Moldovei, care se cheamă și ,,zăbrenice''. Ștergarul este țesut din bumbac, iar înainte vreme era din cînepă sau in. Miresele erau împodobite cu ștergar din borangic. După informațiile culese, ștergarul putea fi țesut din următoarele materiale : cînepă + cînepă, cînepă + bumbac, bumbac + bumbac, bumbac + lînă țigaie, borangic + borangic. Ștergarele de cînepă, ca și cele din bumbac și lînă țigaie, au fost purtate de femeile în vîrstă. La un ștergar deosebit de frumos din satul Schit, materialul consta din bumbăcuț galben cu ,,vîrstele'' făcute din ,,chilipric'' (bumbac mai gros la fir). La capete, ștergarul are ciucuri răsuciți și înnodați numiți frînghiuțe.

Merită să fie semnalate și cîteva date tehnice cu privire la ștergar. Dacă ștergarul din nordul Moldovei este în întregime țesut în mai multe ițe, cel de pe Valea Bistriței se țese de obicei în două ițe și numai vîrstele sînt în mai multe ițe. Cînd se calcă pe doi călcători, iese pînza în două ițe, iar cînd se calcă pe cinci, ies vîrstele în cinci ițe. Datorită acestui fapt, despre vîrste se spune că sînt făcute din ,,ițături''. La un ștergar, schema de ornamentare la capete prin vîrste este în general următoarea : patru grupe de vîrste late de 7,5 cm și de 5 cm ; două rînduri de vîrste late de 7,5 cm și două rînduri de vîrste late de 5 cm.

În total, vîrstele acoperă cam 42 cm din fiecare capăt al unui ștergar. Pe cîmpul ștergarului există vîrste de dimensiuni mai mici, anume de 2 cm, așezate la distanță de cîte 2,5 cm.

Prin lungimea sa, care uneori depășește 2 m, ștergarul se așază în categoria învelitoarelor de cap lungi : marame și zăbrenice.

Cea de-a doua importantă îmbrobodire din zona Bistriței este cea cu fișiu, adică cu maramă. Fișiul are o lungime de circa 170 cm și o lățime de 52 cm. La ambele capete prezintă ciucuri numiți ,,franjură'', care în unele arii ale regiunii se cheamă ,,frînghii''. Fișiul este ornamentat într-o manieră destul de simplă. Pe fondul pînzei de borangic în două ițe se distribuie ornamente în cruce făcute din roșu și negru, iar din loc în loc apar vîrste din sacîz (bumbăcel gros).

Este interesant de menționat că sub denumirea de fișiu se înțelege și o broboadă țesută în două ițe, care are urzeala din păr de oaie, iar băteala din bumbac. Sub fișiu, ca și sub ștergar, se poartă batistă albă, care este o țesătură din pînză albă, cu danteluță pe margine.

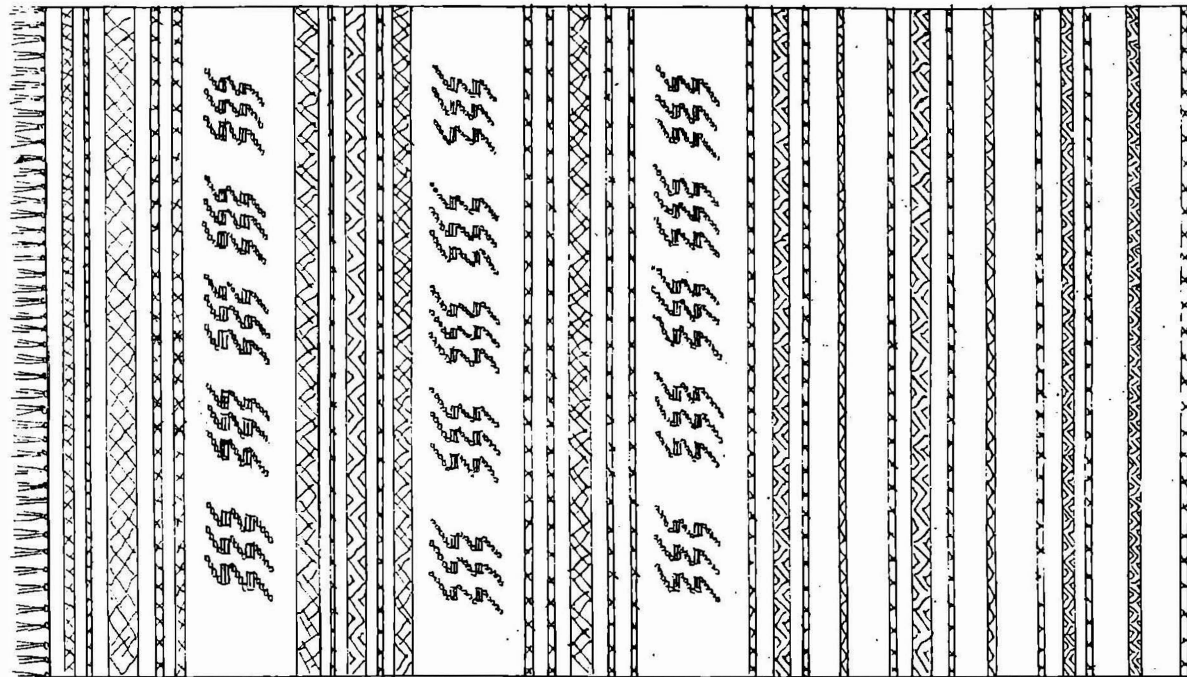

Fig. 86. — Desenul unui ştergar de cap (satul Rugineşti, comuna Izvorul Alb).

Casînca (cîrpă neagră) este folosită mai ales de către femeile în vîrstă, care au părăsit complet obiceiul de a purta ştergar sau fişiu. Casînca se procură dela prăvălie.

Femeile mai tinere poartă tulpane de diferite culori ori barizuri.

Podoabe la păr şi urechi. Femeia măritată în general evită podoabele de păr. În urechi poartă însă cercei. Se folosesc numai cercei procuraţi din comerţ.

Îmbrăcămintea trupului. Piesele de costum care îmbracă partea superioară a corpului sînt cele mai numeroase şi totodată asupra lor s-a concentrat o stăruitoare preocupare decorativă. Aceasta face ca elementele de port care îmbracă trupul să formeze oarecum cheia specificului îmbrăcămintei populare.

După informaţiile culese, s-ar părea că cel mai vechi tip de cămaşă din regiune îl constituie tipul de cămaşă cu ,,brezărău", sau ,,şnur", cum i se mai zice. Unii dintre informatorii noştri afirmau : ,,Cămăşile înainte erau cu şnur, da acum se poartă aşa numai la deal" (spre Broşteni, Vatra Dornei).

Care este tipul de cămaşă moldovenească de pe Valea Bistriţei ? La întrebarea de mai sus se poate da, după informaţiile culese pe teren, un răspuns destul de precis.

Cea mai răspîndită categorie de cămăşi este cea care cuprinde cămăşile zise ,,luncăneşti". În această categorie intră trei tipuri.

Dacă examinăm cămăşile de astăzi, observăm că toate au mîneca din gît, fie că sînt cu brezărău, adică doar încreţite cu sfoară la gît, fie că sînt înrudite cu cămăşile cu altiţă şi sînt foarte largi la gît, cu un guleraş îngust,

Fig. 87. — Femeie în costum (Audia).

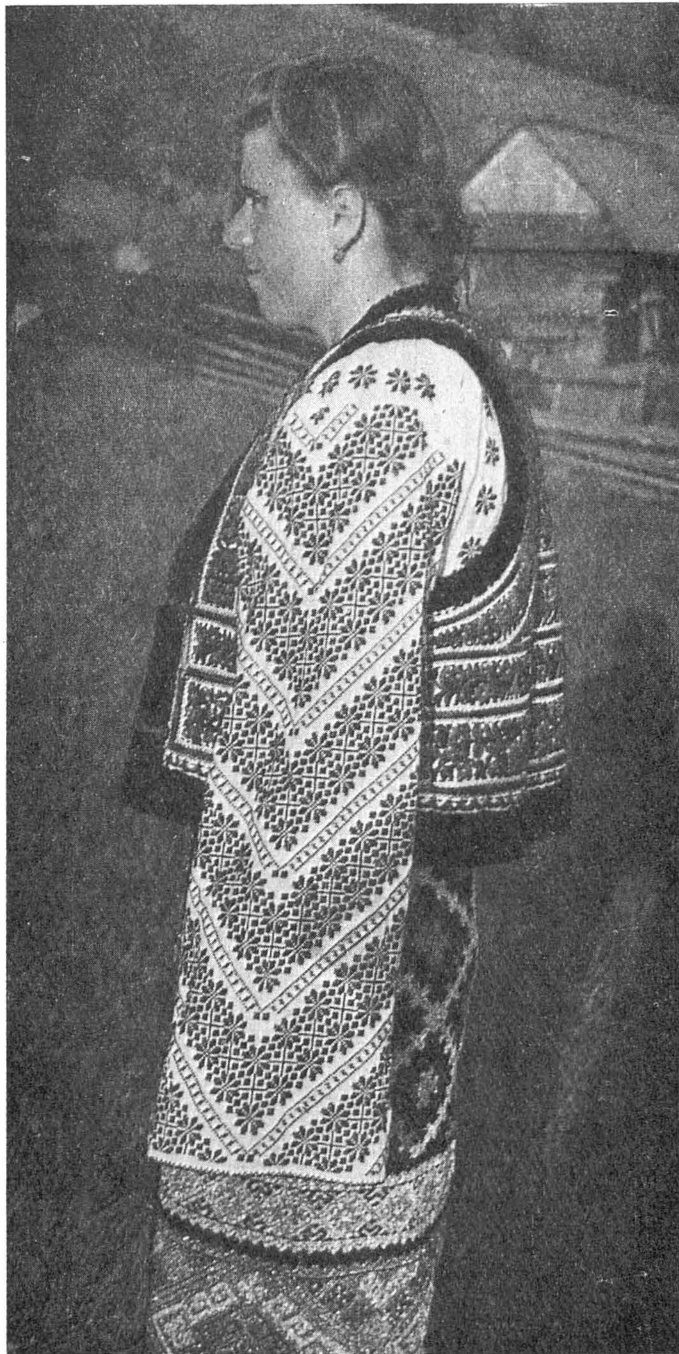

Fig. 88. — Fată în costum.

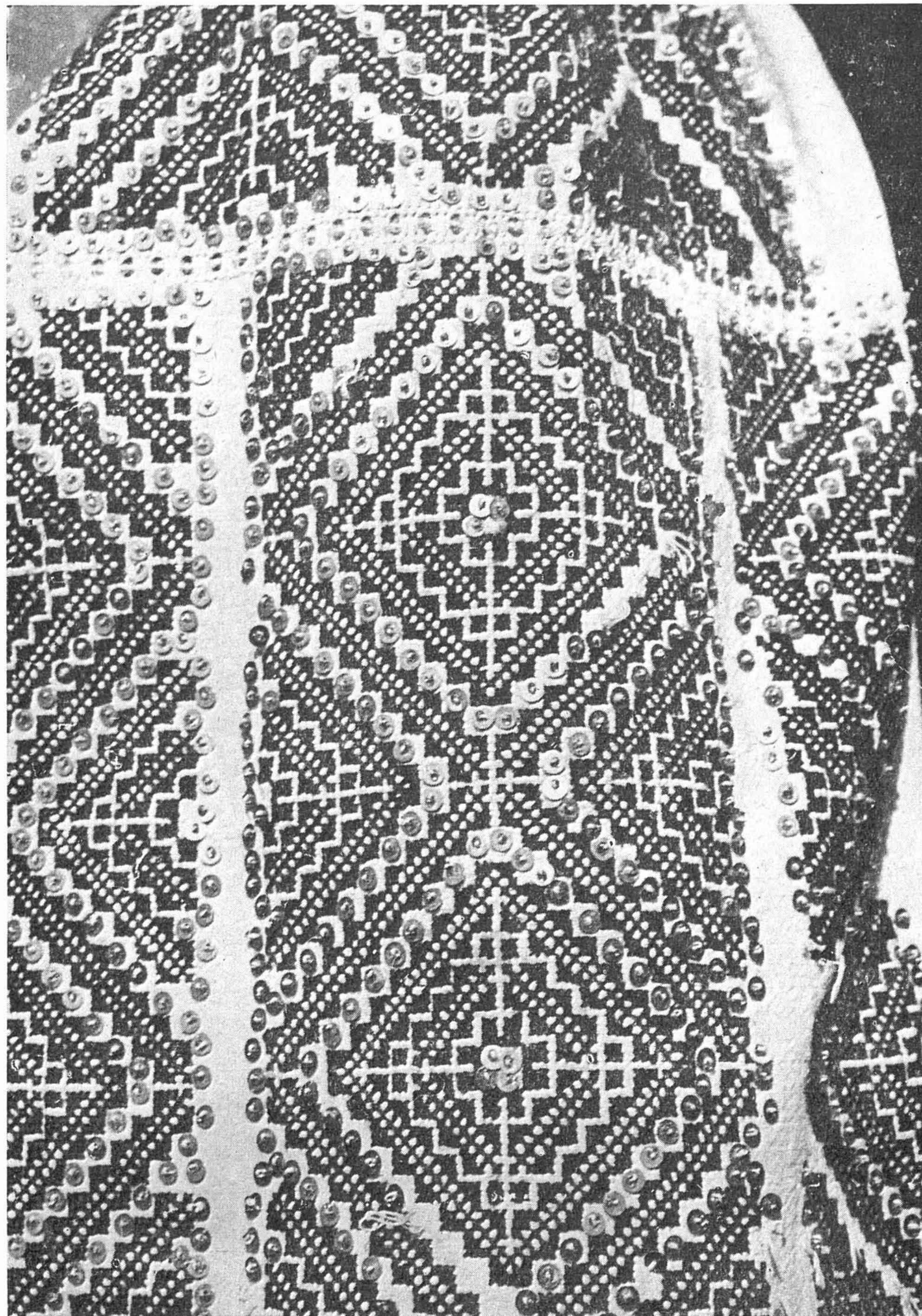

Fig. 89. — Detaliu de cusătură la mînecă.

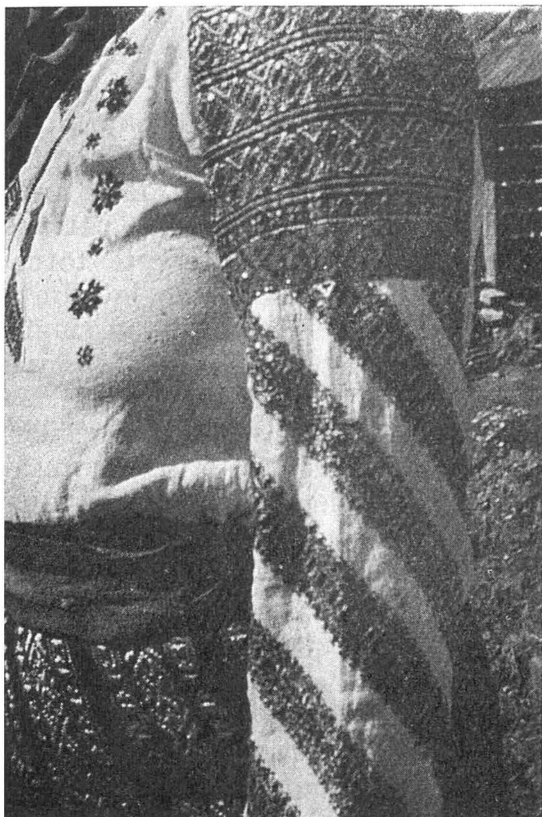

Fig. 90. — Detaliu de cusătură la mînecă.

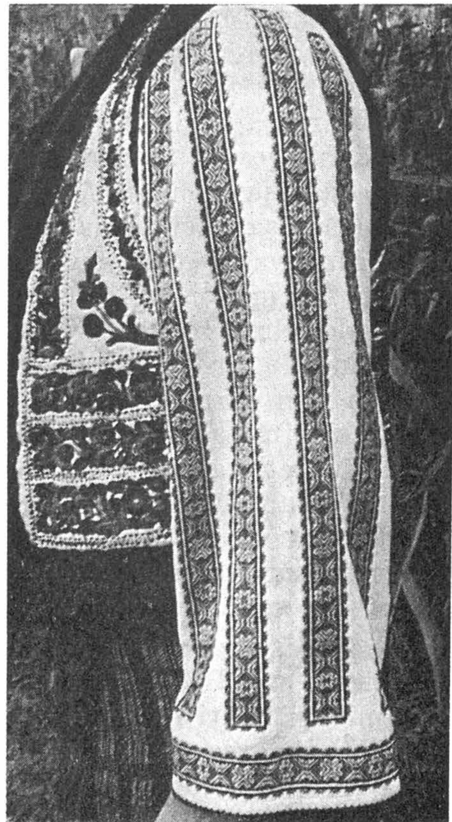

Fig. 91. — Cusătură pe mînecă.

care acoperă muchia crețurilor. Asemenea cămăși poartă denumirea de luncănești. Ele nu pot deriva decît dintr-o veche cămașă cu brezărău.

În regiune mai există și o cămașă zisă ,,cu lănceț'', care nu este altceva decît un tip de cămașă ardelenească, pătrunsă în Valea Bistriței.

Observațiile de mai sus ne fac să credem că, de foarte mult timp, tipul de cămașă cu brezărău a fost alături de tipul mai nou de cămașă moldovenească cu guler. Concomitent sau poate chiar ulterior, în această regiune a pătruns însă și un tip de cămașă ardelenească cu ,,fodori''.

Cămașa luncănească are un croi foarte simplu. Trupul este format din trei lați, iar mînecile din cîte un lat și jumătate. Gura de la gît se realizează prin simpla încrețire a celor trei lați care formează trupul, precum și a unei părți din lații mînecilor. Acesta este un tip primar, pe care îl moștenim din epoci îndepărtate[11]. Încrețirea la gît a cămășii se face cu ajutorul unei ațe din cînepă, care calcă marginea pînzei.

Este de notat că în timp ce în nordul Moldovei ața care încrețește acest tip de cămașă poartă numele de brezărău, pe Valea Bistriței termenul de ,,brezărău'' înseamnă înseși încrețiturile de la gît ale cămășii.

Foarte rare sînt amintirile despre o asemenea formă de cămașă. Ileana Vlad, în vîrstă de 56 de ani, din satul Răpciuni, afirma în 1958 : ,,Înainte vreme

[11] Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, ed. II, București, 1961, pp. 458, 459.

era cămaşă cu brezărău, era tot un creţ şi se trecea o sfoară de cînepă prin el; la gură era brezărău şi cînd jucai la horă se mai desfăcea. Cămăşile erau ţesute in în in''.

Cămaşa cu brezărău încreţită la gît poate avea în locul brezărăului o încreţire mai jos de tivul de la gît, iar mîneca prezintă volan, ,,fodori''.

Cămaşa în această variantă prezintă unele caractere păstrate de la prototip (cămaşa dacică), iar altele împrumutate de la un tip de cămaşă pătruns din Transilvania prin trecătoarea Tulgheş. Croiul acestei variante este totuşi simplu. În faţă ea este formată dintr-o foaie şi jumătate. Foaia este încadrată de cei doi clini, rezultaţi dintr-o jumătate de foaie. Spatele este dintr-un singur lat. Mînecile sînt formate din cîte un lat şi un clin. La subţioară se observă cîte un clin mic, numit ,,pavă''. Cămaşa aceasta nu este deschisă în faţă. Ea este încreţită la gît, iar la formarea gurii gîtului se folosesc şi foile mînecilor.

Încreţirea la gît a cămăşii se face cu ajutorul unui număr de patru cusături întrerupte, aplicate pe cîte patru fire. Cusătura se cheamă ,,lîncez''. Încreţiturile sînt făcute pe şapte fire, şapte se calcă şi şapte se lasă. La mînecă, fodorul este rezultat prin creţuri făcute de patru fire. Pe muchiile creţurilor se aplică ornamente care se cheamă ,,lăncez pe creţ''.

Această cămaşă este lipsită de altiţă; ornamentele sînt dispuse pe piept şi mînecă, avînd de obicei formă geometrică. Fodorii au şabace numite ,,maneţi'' şi ,,pui'' mărunţi în culori vii; pe margine, fodorii au colţurei.

Îmbinarea de elemente eterogene nu numai în croi, dar şi în ceea ce priveşte cîmpurile ornamentale, motivele decorative şi cromatica, atrag în mod pregnant atenţia, trădîndu-se o puternică luptă între elementele mai vechi şi cele pătrunse din alte zone.

Cămaşa luncănească cu guler, care astăzi este destul de răspîndită şi se confecţionează încă în mod curent, este o cămaşă cu altiţă.

Cămaşa cu altiţă este foarte largă la gît, fără deschizătură la piept, încît se îmbracă uşor.

În felul cum se prezintă, cămaşa apare ca o derivare din cămaşa cu brezărău. Este de observat că gulerul cămăşii nu este niciodată ornamentat. N-ar fi exclus ca înainte să fi existat şi o cămaşă cu altiţă, care să fi avut gulerul brodat.

Această cămaşă este formată la trup din doi laţi şi doi clini numiţi ,,băgători''. Mîneca, făcută dintr-un lat, este prinsă din guler. La subţioară are cîte un clin numit ,,pavă''. Ornamentele pe mînecă se împart în ,,altiţă'', ,,încreţeală'' şi ,,rînduri pe mîneci''. Mîneca cămăşii este fie cu brăţare (manşetă), fie largă, cu posibilitatea de a fi încreţită, întocmai cum se observă şi în alte regiuni ale ţării, ca de pildă în Muscel.

Ornamentele, aşezate în cîmpurile ornamentale menţionate, sînt obţinute mai ales în tehnica cusutului pe dos. Deseori, pe conturul motivului decorativ sînt brodate mărgele, formînd un adevărat chenar. Chenarul din mărgele este denumit, ca element decorativ în sine, ,,muşcăţică''. Cămăşile cu altiţă mai noi sînt cusute tot pe dos, pe un fir, dar folosindu-se în special arniciul negru. Rareori se observă şi utilizarea mărgelelor, care provin prin reutilizare de obicei de la cămăşi mai vechi.

Cămaşa cu altiţă în ultimii 30—40 de ani a început a fi înlocuită, întocmai ca şi cămaşa cu brezărău, de către cămaşa ardelenească cu ,,lăncez''. În

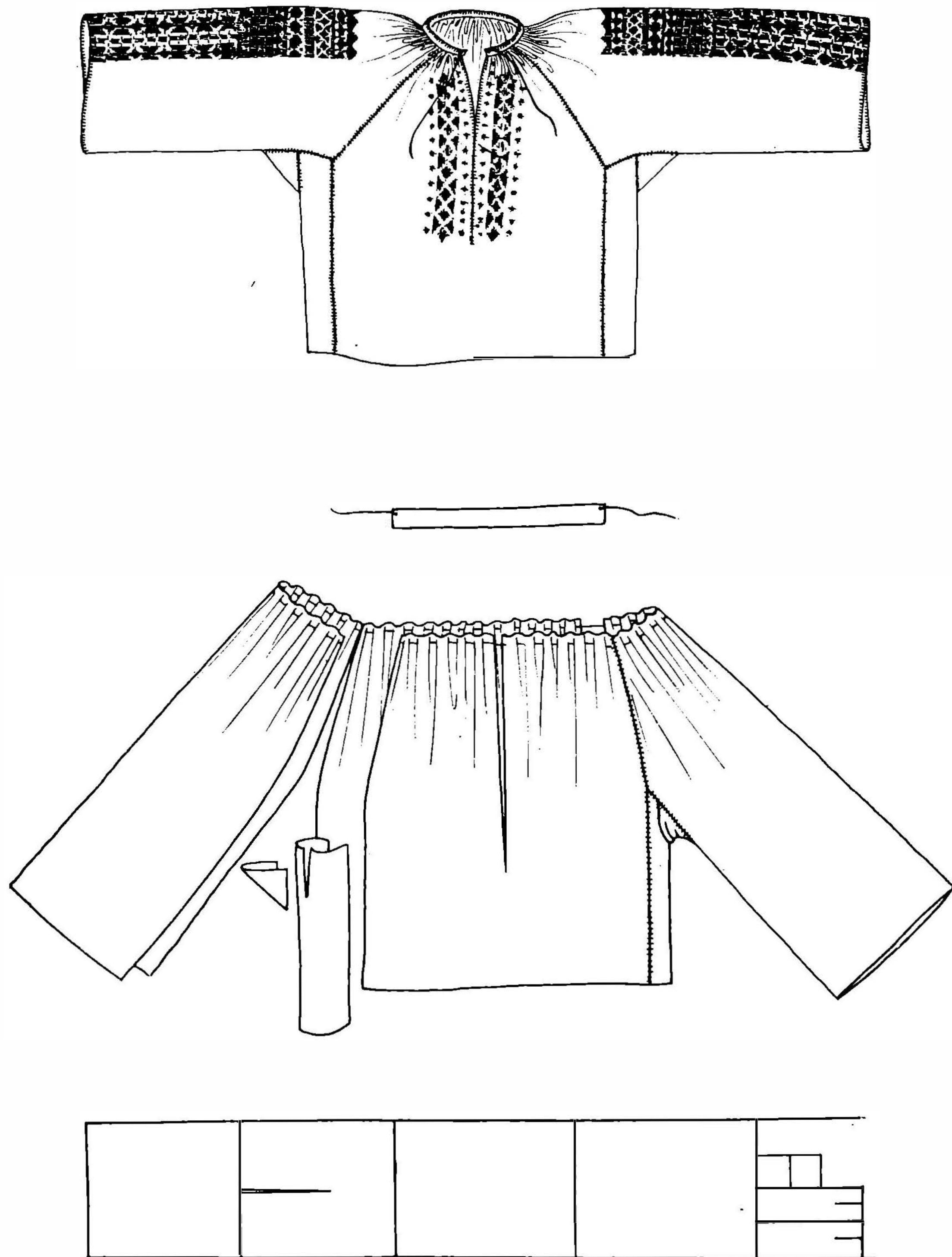

Fig. 92. — Croiala unei cămăși cu mînecă largă.

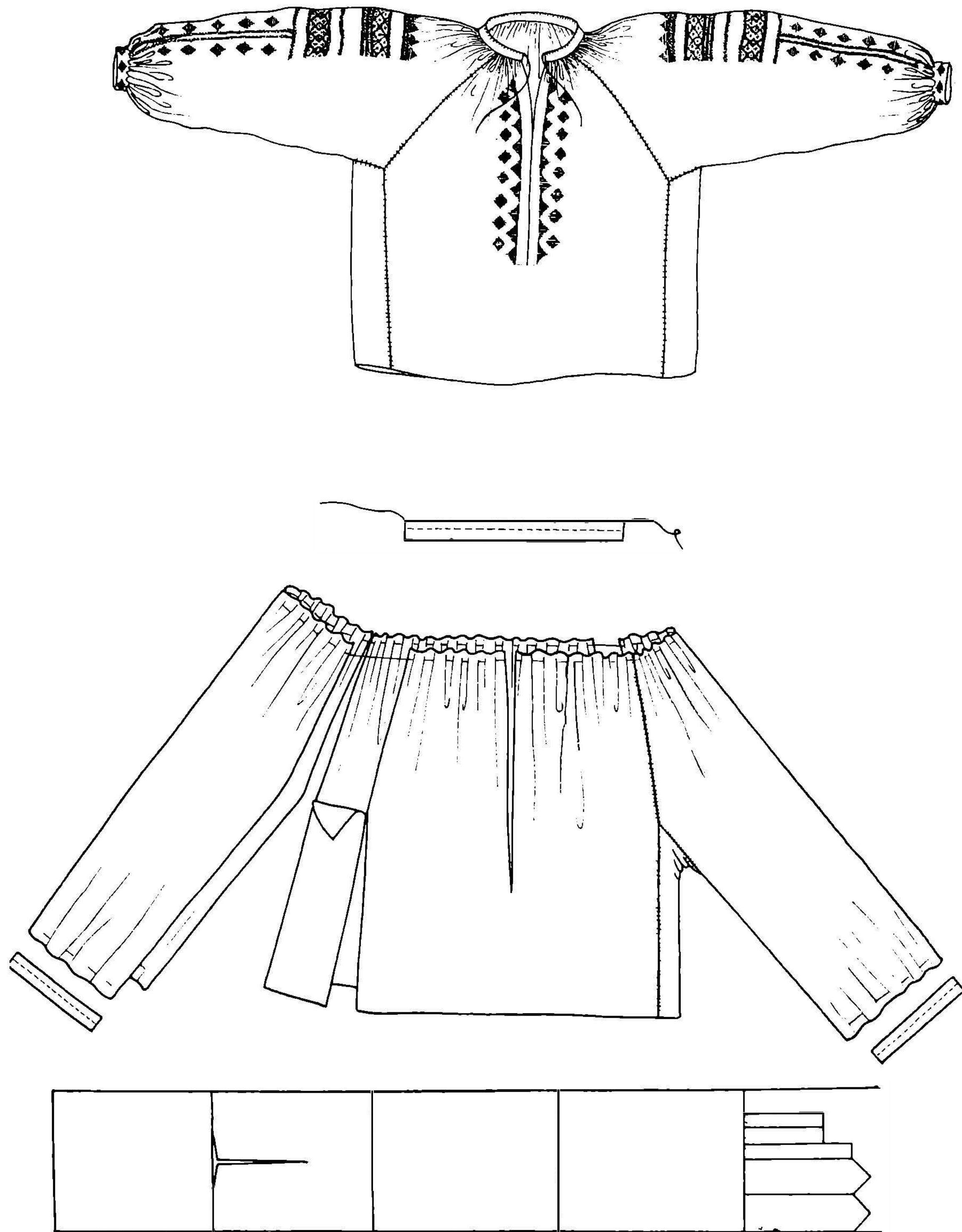

 Fig. 93. — Croială de cămașă cu brățară la mînecă.

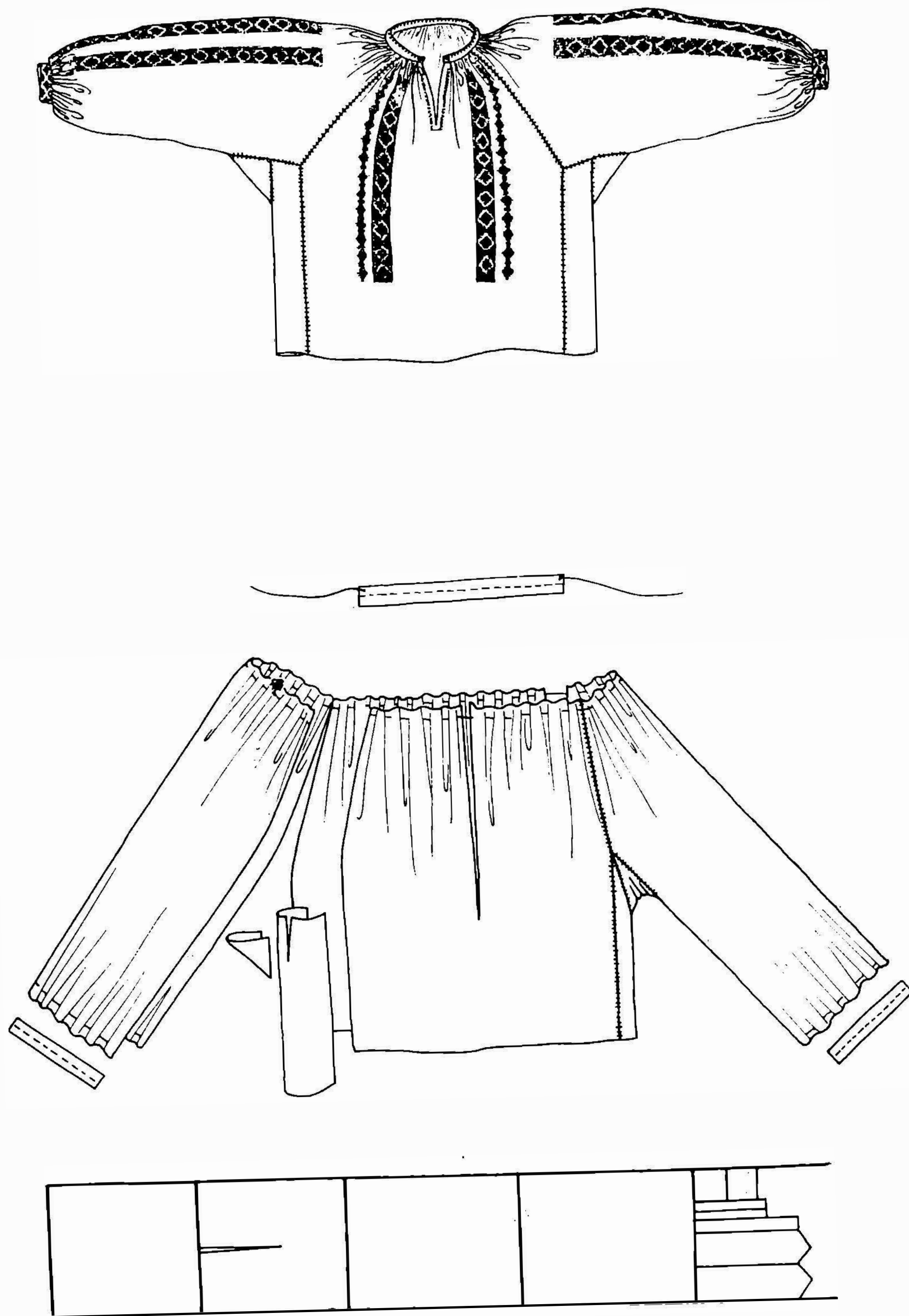
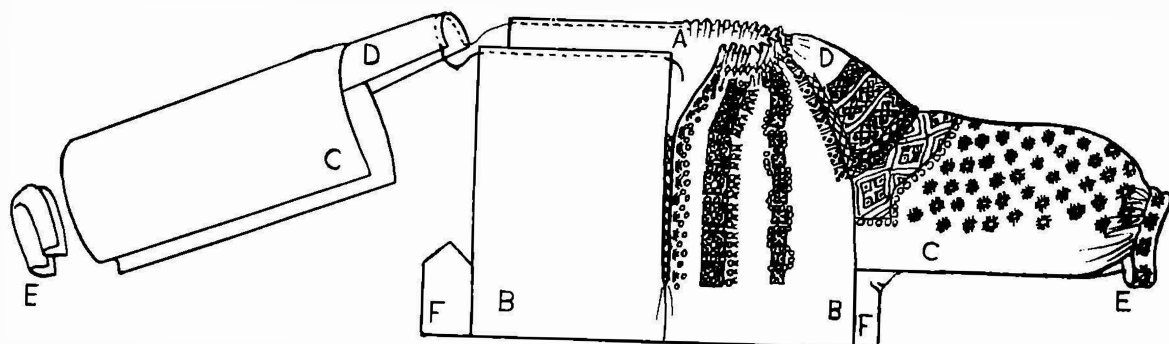
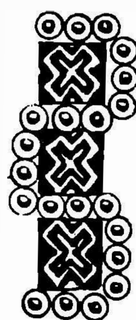

Fig. 94. — Croială de cămașă cu brățară la mînecă.

60 32 32 48 48 20 6 8
48 A B B C C 24 D E F 18
20 E F 18
24 D 6 8

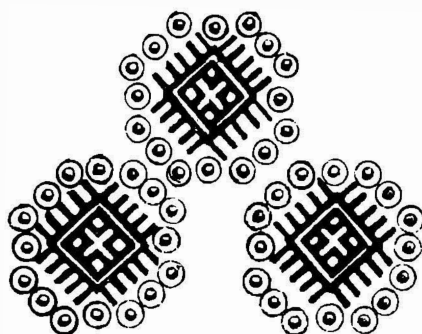
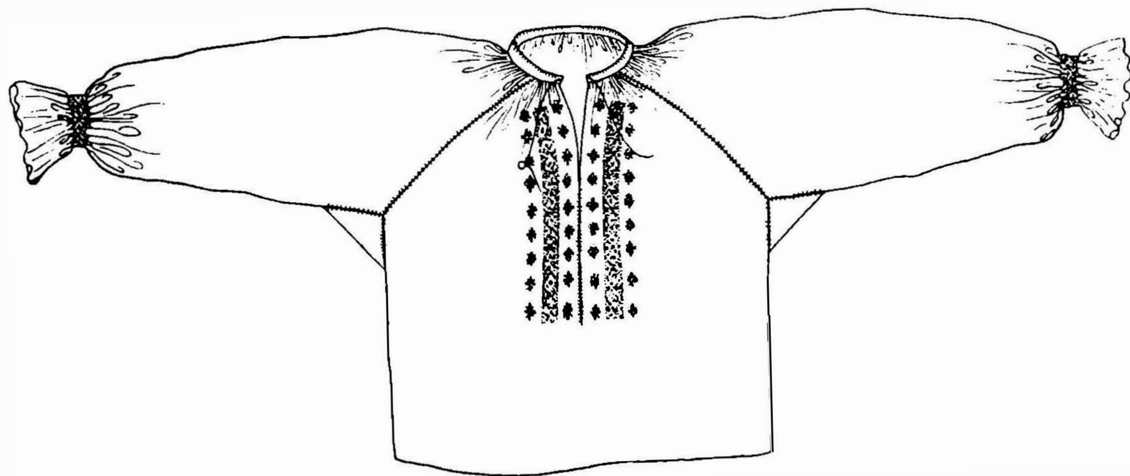
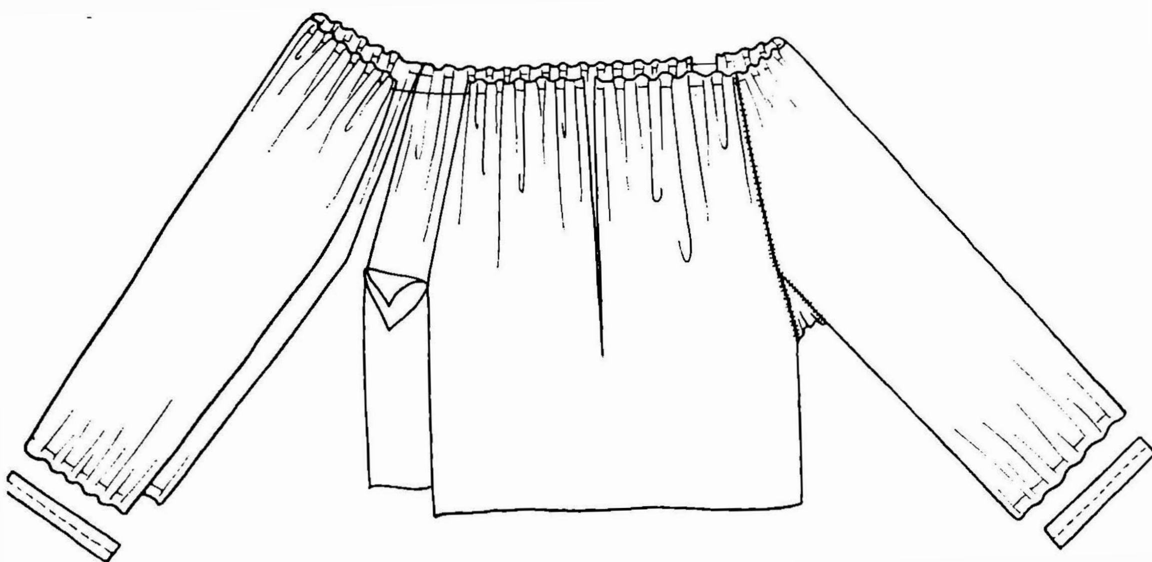

Fig. 95. — Croială de cămașă cu brățară la mînecă. A. Spatele, B. pieptul, C. mînecile, D. altița, E. obinzele, F. năditură sub braț.

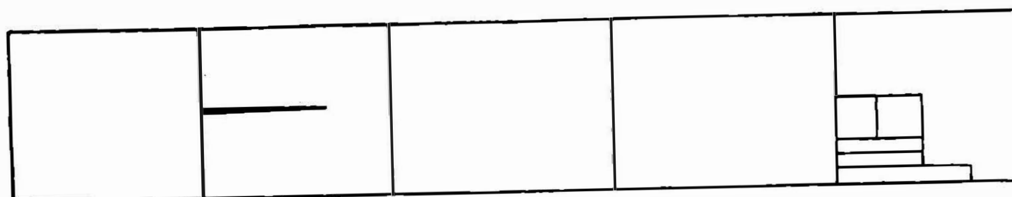

Fig. 96. — Croială de cămaşă cu fodor la minecă.

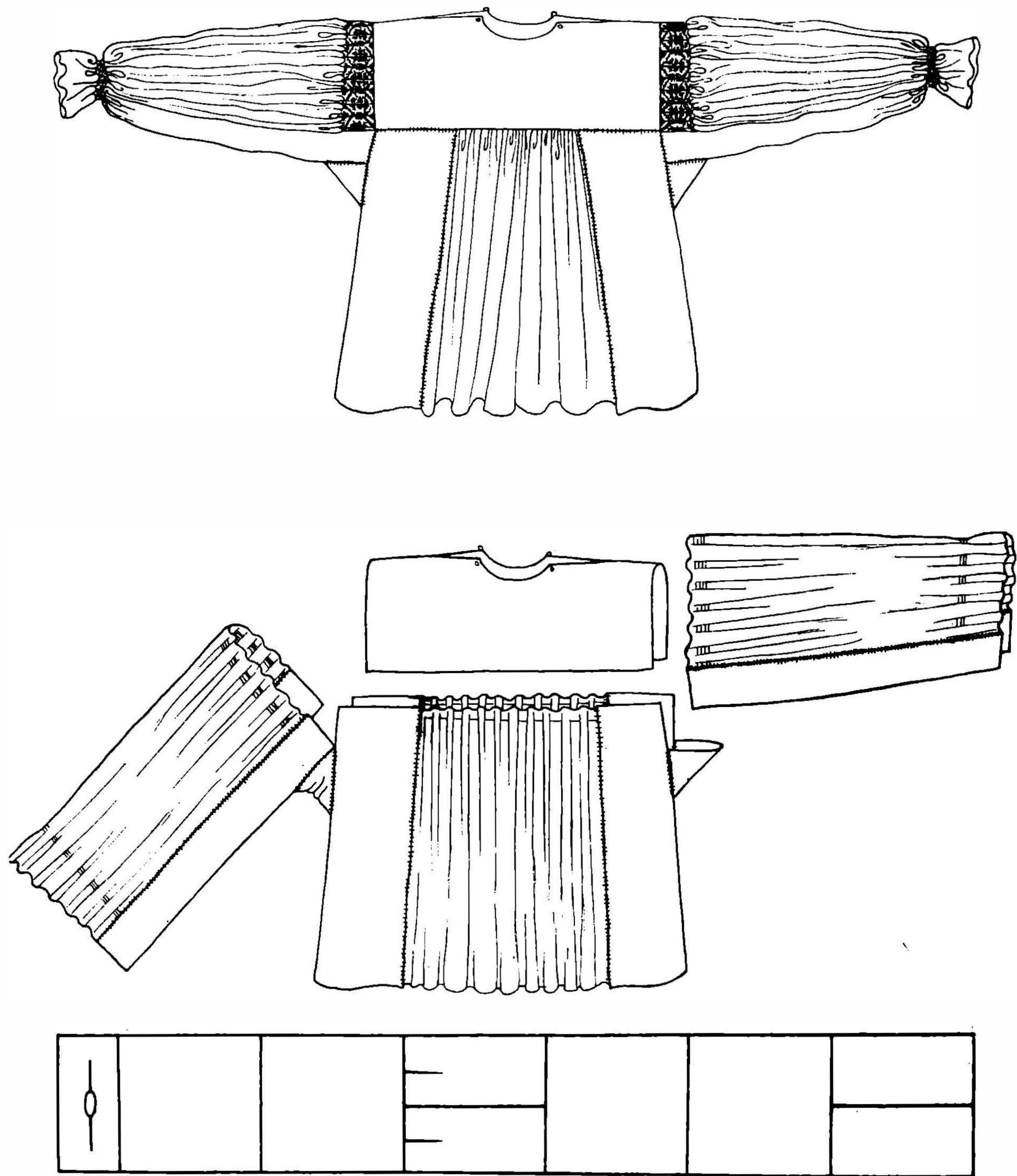

Fig. 97. – Croială de cămașă cu platcă și fodor.

trecut însă cămaşa de tip ardelenesc n-a reuşit să se dezvolte mulţumitor, ea însăşi în ultimii 15 ani a început să fie părăsită, iar femeile s-au reîntors la o cusătură mai veche, cusătura pe dos, care, deşi mai migăloasă, asigură realizări de motive mult mai frumoase. Cămaşa de tip ardelenesc n-a putut să reziste nici prin proporţia motivelor ornamentale şi nici prin gama lor atît de săracă. Revenirea la cusătura pe dos este un fenomen tipic pentru Valea Bistriţei şi regiunea Vatra Dornei, care poate fi explicat numai prin simţul rafinat de care dau dovadă ţărăncile din zonele amintite, în toate creaţiile lor de artă populară; ele stăpînesc nu numai tehnica de lucru, dar au totodată o imaginaţie echilibrată şi o afinitate pentru unele nuanţe de culori, care imprimă o notă caracteristică proprie producţiei lor textile.

Cămăşile descrise mai sus sînt confecţionate din bumbac. Cămăşile femeilor bătrîne erau tot de acelaşi tip, dar făcute din in.

Din acelaşi material cu cămaşa, poalele sînt cusute cu ,,pui". Uneori pe sub cămaşa de sărbătoare se poartă o cămaşă simplă.

Deşi există lînă din abundenţă, purtatul flanelelor în această zonă este sporadic. Femeile tinere cumpără flanele de gata. Flanelele de mînă sînt bogat ornamentate prin şabace. Se folosesc mai ales iarna.

Femeile poartă peste cămaşă şi jaletcă, un fel de vestă din postav negru, fără guler.

Pe timp răcoros, femeile îmbracă cojoace, iar fetele bondiţe (pieptare). Deoarece bondiţele sînt foarte mult decorate, fetele tind să le poarte în tot timpul anului.

Podoabe de gît şi mîini. Dintre podoabe sînt apreciate în special *zgărdiţele* purtate la gît, pe care şi le fac femeile singure din mărgele de culori diferite. Motivele ornamentale realizate din mărgele la zgărdiţe sînt geometrice. În afară de zgărdiţe, femeile mai poartă felurite şiruri de mărgele din comerţ. Ca podoabă la mîini, femeile folosesc inele făcute din cositor sau plumb.

Cingători. Prin motivele ornamentale care le decorează şi prin vioiciunea culorilor, brîiele şi betele reprezintă importante piese de podoabă ale costumului femeiesc.

Brîiele sînt piese care înfăşoară mijlocul, formînd un suport pentru catrinţe. Brîiele femeieşti, care au în general o lăţime de 20 cm şi o lungime de 2,80 m, sînt relativ puţin ornamentate faţă de cele bărbăteşti. Decorul lor constă din vîrste de culori diferite aşezate în lung. Ele sînt ţesute în patru iţe; se urzeşte şi se bate ,,păr". La capete, prezintă ,,frînghii". Năvăditura se face în aşa fel, încît din ţesut iese un ornament dispus pe vîrsta întreagă, numit, ca de pildă în satul Audia, ,,brad". Există şi brîu în lănceţi şi cîmpuri, cu nuanţe de portocaliu şi ,,alămii". Vîrstele unui brîu frumos realizat se succedau astfel: albastră, din patru fire; verde, din patru fire; galbenă, din 16 fire; verde din patru fire; albastră, din 16 fire etc., vîrstele repetîndu-se pînă la lăţimea de 20 cm a brîului.

Brîiele cu decor din năvăditură se zic lucrate ,,în mozoară" sau ,,ozoară", adică ochiuleţe. Ele sînt ţesute în brăduleţe. Ţesătura în brăduleţe este cea mai fbişnuită, iar cînd se ţese în ochiurele se schimbă picioarele pe călcător. Brîul oemeiesc descris mai sus se întîlneşte în toate satele de pe Valea Bistriţei şi deopotrivă în Suceava, pînă în comuna Fundul Moldovei.

Fig. 98. — Mînecă de cămașă cu fodor.

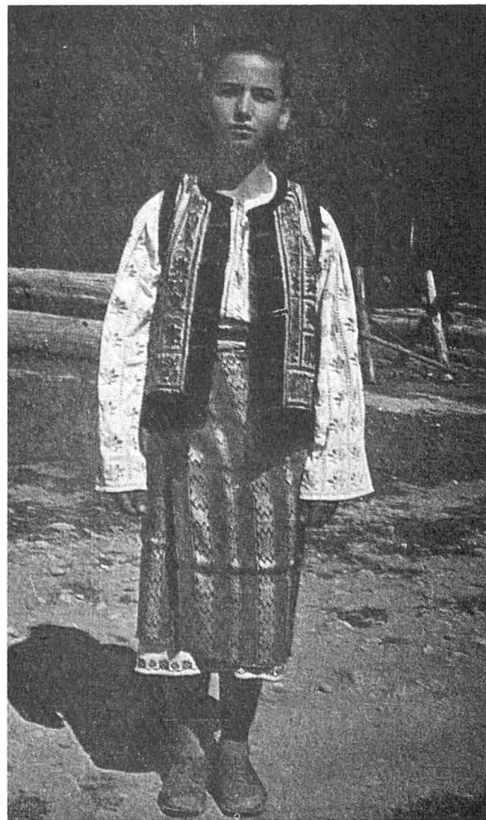

Fig. 99. — Fată în costum cu bondiță.

Bîrnețele, pronunțate la Secu și ,,burnoață'' (pl. ,,burnieță'', sînt betele cu care femeile își prind pe corp catrințele. Bîrneața simplă este urzită din treizeci de fire în culori diferite, predominînd culoarea roșie, maro sau galbenă și mai rar verde. Există un model zis în ,,colțurele'' realizat din năvăditură. Decorul bîrnețelor este exclusiv geometric, realizat numai din năvăditură. Motivele ornamentale propriu-zise sînt derivate din romburi și pătrate. Ele sînt aidoma motivelor bîrnețelor din zona Suceava. Am examinat o foarte frumoasă bîrneață în vîrste, pentru care se urziseră 28 de fire; vîrstele erau de culori diferite. Vîrsta din mijloc era ,,alămîie'', iar spre exterior, într-o parte și alta, urmau cele cinci vîrste în culorile: albastru, vernil, ,,buratic'' (verde deschis), ,,alămîi'', negru și roșu. Vîrsta centrală era din patru fire, iar celelalte — în ordinea de mai sus — de 3, 3, 2, 2, 2 fire. În el s-a bătut 120 g fir roșu.

Îmbrăcămintea de la brîu în jos. Există o singură piesă de costum folosită de femei pentru a îmbrăca corpul de la talie în jos, *catrința*, care este o piesă de costum simplă, o țesătură lungă de peste 1,50 m și lată pînă la 0,90 m care se înfășoară pe corp, capătul drept oprindu-se în dreptul șoldului. Fără îndoială că sîntem în fața unui element străvechi de port, cunoscut de numeroase popoare ale antichității: egipteni, babilonieni, asirieni, fenicieni, daci și iliri[12].

[12] Florea Bobu Florescu, *Paralele istorice*, în revista ,,Argeș'', 1967, nr. 3.

Fig. 100. — Fată în costum cu bondiță.

Fig. 101. — Femeie tînără în costum cu bondiță.

Catrința este țesută și ornată cu un gust desăvîrșit, situîndu-se printre piesele frumoase ale costumului femeiesc.

În afară de unele minorități naționale influențate de români — ceangăii și huțulii —, fota nu mai este cunoscută de nici un popor contemporan.

Catrința de pe Valea Bistriței, denumită în Muntenia „fotă", în Moldova de nord „prijitoare", iar pe valea superioară a Mureșului „prinzătoare", este totdeauna ornamentată. În alte părți (Muntenia și Moldova) se întîlnește și forma simplă, neagră. Din punct de vedere al țesăturii, pe Valea Bistriței se deosebesc două feluri de catrințe: catrințe în patru ițe și catrințe în două ițe.

În toate regiunile unde se poartă catrința, ea apare ca o piesă de costum rezistentă, țesută în patru ițe. Desigur că, inițial, acest simplu element de costum a fost puțin împodobit cu ornamente. Catrința de lucru și acum este rareori decorată prin alesături. Catrința de sărbătoare este în general foarte variat împodobită, totuși într-un cadru oarecum bine fixat, dacă nu stereotip.

Înainte de a arăta felul în care sînt decorate catrințele, vom prezenta cîteva date tehnice în legătură cu modalitățile de confecționare a acestui important element de costum femeiesc.

Pentru urzit se folosesc circa 300 g păr de oaie sau patru scule negre și unul roșu pentru bată.

Pentru catrințele în patru ițe, materialul de urzit și bătut poate fi asociat în mod variat: păr + păr, ață + canvà („horoampă" sau „strămătură"), ață + canvà + fir, ață + mătase + fir, ață + mătase.

Indiferent de materialele folosite, la catrința în patru ițe apar în mod constant cîteva elemente caracteristice care, din cauza regularității cu care survin, au devenit oarecum structurale : bata, o fîșie roșie de nuanțe variate, lată pînă la 8—10 cm, care apare la extremitatea de jos și de sus a catrinței (țesută în lungul pînzei) ; capetele catrinței, care sînt ornate prin vîrste verticale și cad pe latul țesăturii ; partea din mijloc, lipsită de vîrste, numită ,,dos'', care cade la spate.

Primele două elemente reprezintă de fapt porțiunile decorate. Motivele decorative în general sînt simple, constînd din niște vărgulițe numite vîrste.

Bata, de culoare roșie în nuanțe diferite sau de culoare ,,mur'' (indigo), este totdeauna încadrată de niște mici vîrstuțe, care se numesc ,,curcubeie''.

În porțiunea vîrstată, fota prezintă vîrste în grupe din culori variate. Partea liberă dintre două grupe de vîrste se cheamă fie ,,toiag'' (pl. ,,toiege''), la Hangu, Ceahlău, fie ,,prag'' sau ,,cîmp'', la Galu. Dar și între vîrstele care compun o grupă rămîne cîte un mic spațiu liber, care se cheamă ,,prăguț'' la Galu. Cîmpul dintre grupele de vîrste, sau ,,toiagul'', este format din 12 fire. Desimea vîrstelor, dar și a grupelor de vîrste, este destul de variabilă. Cele mai dese vîrste se întîlnesc în satele începînd de la Răpciuni în jos. La Tazlău, ,,cîmpul'' aproape dispare, ca în zona ardelenească, unde întregul ,,cîmp'' al catrințelor — în afară de dos — este acoperit de vîrstuțe foarte dese. Grupele de vîrste abia se mai disting.

Vîrstele pot fi din simple dungi care străbat în lat țesătura ; alteori, ele sînt în coadă de rîndunică. Printre vîrste pot fi și alesături. Motivele alese sînt variate. Destul de des apare ornamentul numit ,,lănceț'', care este geometric. Catrințe cu lănceț se poartă și în sus de Galu, la Borca și Fărcașa.

Îmbrăcămintea pentru tot corpul. Piesele de costum care îmbracă tot corpul sînt puține la număr : chebuța și sumanul.

Chebuța este o haină lungă de circa 90 cm, făcută din ,,sumani'', adică postav de casă dat la piuă. Postavul — țesătură în patru ițe — este cernit cu scoarță de arin, sovîrv și calaican, prin aceasta căpătînd o culoare neagră, cu un luciu evident. Pentru o chebuță este nevoie de 5—6 coți.

În ceea ce privește lîna, amintim că pentru bătătură se amestecă o pală de canură, de noaten, dată la cheptănuș, cu una vopsită. Chebuțele de sărbătoare, făcute de femei sau bărbați, erau sărăduite. Cu ajutorul saradului se realizează un ornament numit ,,zgărdință'', iar pe margini ,,bunghițe'' (bumbișori).

Croiala este dintr-o bucată întreagă, la mijlocul căreia se face tăietura pentru gura gîtului și a pieptului. În partea din față, începînd de la gît, de o parte și de alta, are cîte ,,un dinainte'', iar în părți cîte un clin. La subsuoară apare de asemenea cîte un clin, numit, ca la cămașă, ,,pavă''. Pava se introduce și în clin pe o porțiune de circa 14 cm. Chebuța se poartă deopotrivă de femei și de bărbați.

Sumanul este purtat deopotrivă de femei și de bărbați, fără să-și schimbe croiala. Din punct de vedere al formei, sumanul se prezintă astăzi cu diferențieri față de tipul vechi. Este de notat însă că tipul nou n-a scos încă din uz pe

cel vechi, ele coexistînd. Pentru cunoaşterea structurii vechiului şi noului suman, le vom descrie separat, pe fiecare în parte.

Tipul de suman vechi se caracterizează prin clini bogaţi în părţi, avînd în general o structură de o simplitate izbitoare.

Sumanul este făcut din ,,sumani'', lung de circa 220 cm. La mijlocul acestui postav se taie gura sumanului cu o uşoară răscroire spre partea care va forma faţa sumanului. În continuarea acestei răscroiri, postavul este despicat în două. Cele două fîşii rezultate prin despicătură sînt completate printr-un clin lat de 9 cm; aceşti clini sînt numiţi ,,dinăinţii''.

Mîneca este formată dintr-o bucată de postav, lungă de circa 55—60 cm şi lată de circa 0,41—0,45 m. În părţi, sumanul are cîte un clin cu baza laturii de circa 0,17—0,20 m. Între vîrful clinului şi mînecă există totdeauna un clinişor mic de formă pătrată. Acest tip de suman vechi a suferit cu timpul uşoare modificări. Pe de o parte, gulerul scurt al sumanului s-a mărit simţitor, iar pe de alta au intervenit şi unele schimbări în ceea ce priveşte dispoziţia clinilor din părţi sau împodobirea lui. În felul acesta s-au putut contura caracterele unor variante:

1. La prima variantă nu se observă nici o modificare în ceea ce priveşte croiul, dar se constată adaptarea unui guler lat.

2. La varianta a doua apare un clin special.

Se ştie, de pildă, că în unele regiuni există tendinţa ca cei doi clini din părţi să fie aplicaţi spre spatele sumanului. Această tendinţă a fost folosită de oameni, ajungîndu-se la o mărire a clinilor respectivi şi la o adaptare a lor la o formă de clinĭ cusuţi de marginea exterioară a foii de la spate. Un astfel de suman, care în această fază reprezintă o mare abatere faţă de tipul iniţial, se întîlneşte în comuna Ceahlău.

Sumanul este făcut, după cum am spus, dintr-un postav din lînă de noaten. Etapele succesive pentru obţinerea postavului de suman sînt, în sens larg, următoarele: spălarea lînei, pieptănatul lînei, scoaterea părului, toarcerea de ,,sumani'' (firul de suman este foarte subţire).

— Urzirea. Postavul ,,sumani'' este ţesut în patru iţe, fiind urzit în nouă ,,jibiuţă'' (pentru o ,,jibiuţă'' se numără cîte trei fire de zece ori, adică ea este compusă din 30 de fire). Urzirea se face pe urzoi. Cantitatea de fir pentru un suman este de o oca. După cum ne spune informatoarea Minodora Creţu: ,,Noi urzim de pe o ocă de păr zece coţi, iar băteala la 10 coţi este de două ocă''.

— Ţesutul în patru iţe.

— Cernirea. Vopsirea se face cu culori naturale, rezistente mai ales la apă. Pentru zece coţi, se folosesc următoarele cantităţi de materiale: un braţ bun de ,,şovăr'' şi unul de ,,pojarniţă'' (sunătoare), un sul, gros de mărimea unui om, de coajă de arin (,,o traistă de cele mari''), la care se adaugă şi 1,5 kg de ,,calcan''.

— Datul la piuă.

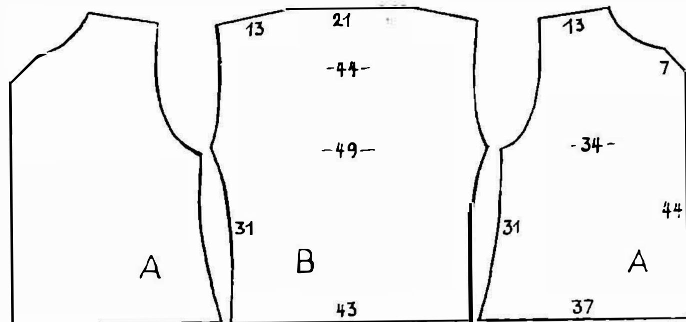
— Croiul şi cusutul.

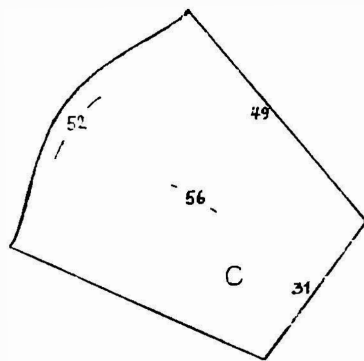
— Sărăduirea.

Cîmpurile ornamentale la suman se reduc la nişte benzi în lungul încheieturilor, marginilor şi buzunarelor. Pentru împodobire se folosesc saradul şi canacii (ciucurii). Saradul este o aţă făcută din păr de oaie, vopsit în negru înainte de a fi tors. Firul de sarad se toarce subţire, mai subţire decît firul de sumani. Saradul se împleteşte în felul următor: după ce s-a tors firul, se pune

Fig. 102. — Detaliu de **cusătură cu bondiță.**

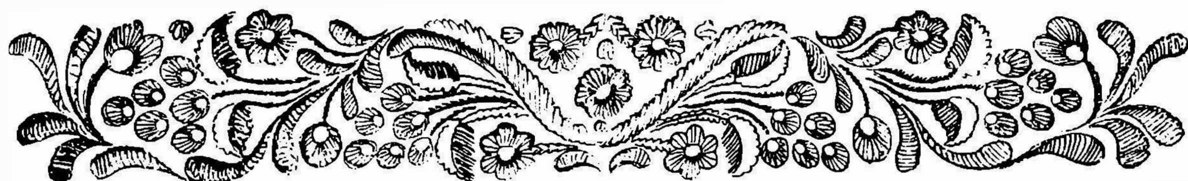

Fig. 103. — Cojoc femeiesc din satul Audia, comuna Hangu (colecția Muzeul satului). A. fața, B. spatele, C. mîneca.

Fig. 104. — Brîie femeiești (Audia).

Fig. 105. — Detaliu de alesături la fotă.

Fig. 106. — „Dosul" la o catrință țesută în două ițe.

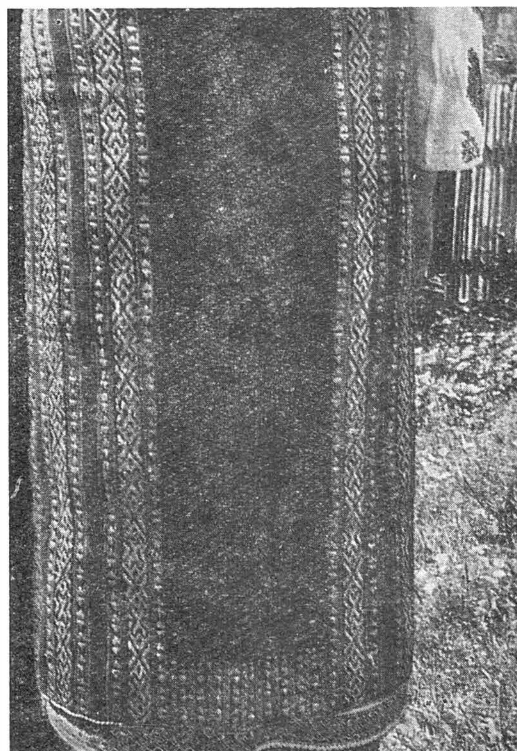

Fig. 107. — Modul cum se leagă fota cu betele.

în două și se răsucește, iar după aceea se împletește în trei, ,,ca părul fetelor''. Cantitatea de sarad necesară pentru sărăduirea (pronunțat uneori ,,răsăduirea'') sumanului este de 100 de coți. Canacii, folosiți nu numai ca podoabă, dar și ca bumbi de încheiat se fac din canvà (lînică) și păr; uneori, alături de aceste două materiale se adaugă fire de culoarea aurului sau, mai rar, de cea a argintului.

Încălțămintea. Femeile purtau în picioare ,,cioareci'', obiele, colțuni (ciorapi), peste care se încălțau cu diferite piese de încălțăminte : papuci de pîslă, opinci, pantofi, ghete și bocanci.

Ca și în alte zone din țară, înainte vreme femeile aveau obiceiul de a îmbrăca piciorul pînă la genunchi cu așa-zișii ,,cioareci muierești'' făcuți din sumani albi (postav). Ei nu aveau căpută și se foloseau numai pe timp de iarnă.

Obielele se fac fie din sumani pentru timp răcoros, fie din pînză de bumbac pentru vreme de vară.

Sub denumirea de colțuni se înțeleg ciorapii de lînă împletiți, de culoare albă. Colțunii sînt scurți, depășind cu vreo patru degete oul piciorului. În partea

Fig. 108. — Detaliu de catrințe transilvănenc.

de sus au un model ajurat. Colțuni identici se poartă în mod curent și în alte zone ale Moldovei [13].

Cea mai simplă încălțăminte femeiască este reprezentată prin papucii de pîslă sau de sumani. Papucii sînt folosiți mai ales de femei și de copii. Ei sînt purtați prin casă, prin curte și mai rar în afara ogrăzii. Sînt făcuți din material de casă, ca și sumanele.

Opincile au reprezentat cea mai răspîndită piesă de încălțăminte din regiune. Pentru confecționarea opincilor se foloseau diferite materii prime, ca : pielea de porc, pielea de vită, precum și cauciucul. În general pielea de vită mare era tăbăcită de fabrică. Rareori țăranii se încumetau să o tăbăcească. Pielea de porc însă era tăbăcită în mod curent. Tăbăcirea pielii de porc, care poartă denumirea de ,,crușire'', se făcea în felul următor : într-un cazan se fierbea scoarță de arin, prun și brad. După ce această soluție se răcea și devenea ușor călduță, se puneau în ea opincile deja croite și rămîneau acolo timp de o zi. După aceea ele erau scoase și, după ce se uscau, se introduceau din nou în soluție, ca să se ,,înroșească oleacă''. În total opincile stăteau în soluție circa trei zile, după care ele erau socotite ,,crușite''. Croiul opincilor din regiunea Valea Bistriței era asemănător cu al opincilor din întreaga Depresiune Subcarpatică.

[13] Ei reproduc pe *calceus* roman, ca și papucii din postav.

Fig. 109. — Costum de femeie din Valea Bistriţei (desen colorat).

După croi, opincile se prezintă sub forma a două grupe[14] : I. Opinci cu gurgui îngurzite peste muchie. II. Opinci cu gurgui îngurzite dintr-o parte. În cadrul primei grupe întîlnim tipul de opincă carpatică, iar în cadrul categoriei a doua tipul de opincă păstorească îngurzit la gurgui dintr-o parte.

Tipul de opincă carpatică este croit dintr-o bucată de piele, de forma unui paralelogram. Pe marginea acestei bucăți de piele se tăia o șuviță de circa 0,5 cm începînd de la colțul exterior al călcîiului pînă la jumătatea laturii anterioare. Cu această fîșie, opinca era îngurzită la ,,gurgui'' și la una dintre laturile sale. Pentru îngurzirea celeilalte dintre laturi, este folosită o altă fîșie, care se prinde de prima fîșie înainte de terminarea îngurzirii la gurgui. Pentru îngurzirea opincii, pe bucata de piele se făceau diferite împunsături cu vîrful de briceag : patru împunsături pe fiecare jumătate a marginii anterioare dispuse paralel cu marginea ; cîte 16 împunsături de fiecare latură a opincii, în treimea anterioară, dispuse perpendicular pe marginea opincii ; nouă împunsături pe latura externă a opincii, dispuse paralel cu marginea, așezate începînd de la o mică distanță de împunsăturile din treimea anterioară, pînă aproape de călcîi ; șapte împunsături în partea internă a opincii, dispuse tot paralel cu marginea. Mai era o serie de împunsături, la călcîi, dacă era vorba de călcîi încrețit. Pe lîngă împunsături, opinca mai avea cîte trei găuri de fiecare parte, așezate la distanțe egale unele de altele, plasate la mijlocul opincii, cîte una în fiecare colț de la marginea posterioară a opincii și una la mijlocul marginii posterioare.

Numărul împunsăturilor, numite în regiune ,,borte'' sau ,,bortițe'', ca și al găurilor, numite tot ,,borte'', poate să varieze, în special cele de la marginea anterioară a opincii, din treimea anterioară și din laturi.

Îngurzirea, adică operația de încrețire a opincii la gurgui și în treimea anterioară, se făcea în felul următor : cu fîșia de piele tăiată din marginea opincii se începea îngurzirea la gurgui, sub forma unei cusături peste muchie ; după îngurzirea gurguiului, opinca era îngurzită cu aceeași fîșie în treimea anterioară, realizîndu-se aici, de fapt, o încrețire ; cu restul fîșiei, pe aceeași parte a opincii, se festona muchia opincii pînă aproape de călcîi. Îngurzirea în partea internă a opincii se făcea cu ajutorul unei alte fîșii, care se adăuga la baza gurguiului ; cu această fîșie se făcea și festonarea. Formarea călcîiului era în funcție de tipul de călcîi, care putea varia la același tip de opincă. Călcîiul era fie simplu, și în acest caz opinca avea doar două găuri — ,,borte'' — la extremitățile marginii posterioare, fie se forma cu ajutorul unor împunsături, realizîndu-se tipul ,,încrețit''. Unele variante ale opincii examinate nu schimbă cu nimic caracterul tipului de opincă prezentat. Tipul de opincă de care ne ocupăm putem avea, de pildă, cinci împunsături la marginea anterioară, cîte 14 în treimea anterioară, cîte șase pe laturile opincii și numai cîte două ,,borte'' pe laturile opincii. Acest tip de opincă era purtat deopotrivă de bărbați și de femei.

Tipul de opincă cu îngurzire dintr-o parte față de primul tip, prezintă o diferențiere la gurgui, iar în restul structurii sale, opinca cu îngurzirea dreaptă nu diferă cu nimic de tipul de opincă carpatică.

Pentru fixarea opincilor pe picior se foloseau ațe groase, de culoare neagră, lungi de cîțiva metri. Ața rămasă după ce opincile erau legate pe picior era înfășurată pe gleznă de cîteva ori, deasupra oului piciorului. Ața era făcută din

[14] Florea Bobu Florescu, *Opincile la români*, București, 1957.

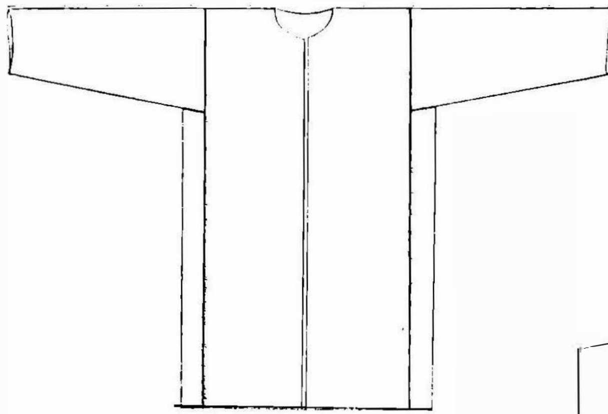

Fig. 110. — Croială de suman.

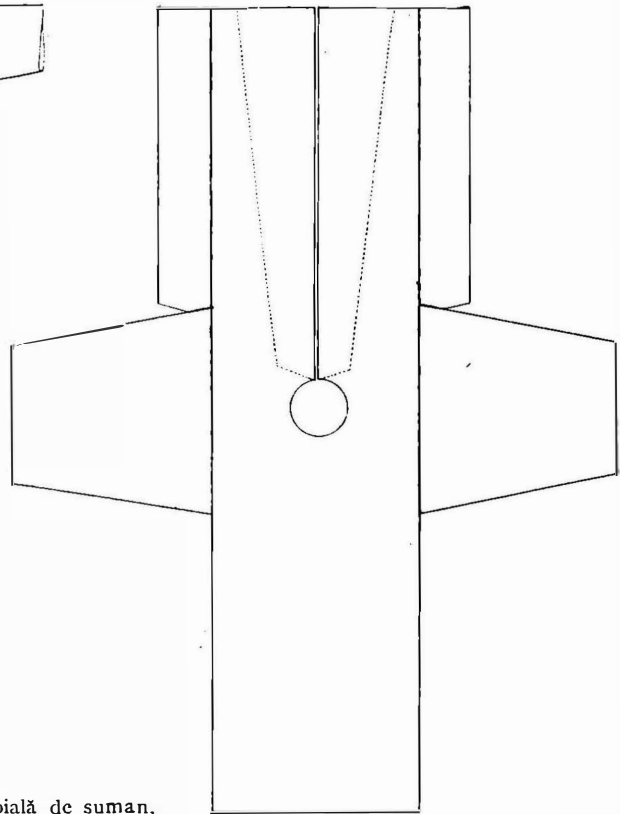
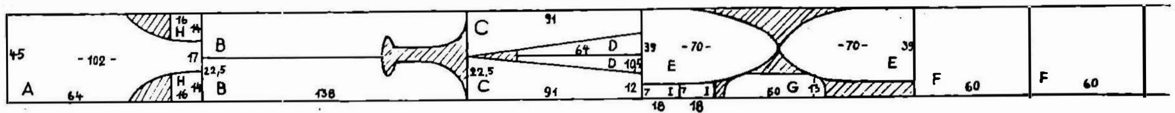

Fig. 111. — Croială de suman.

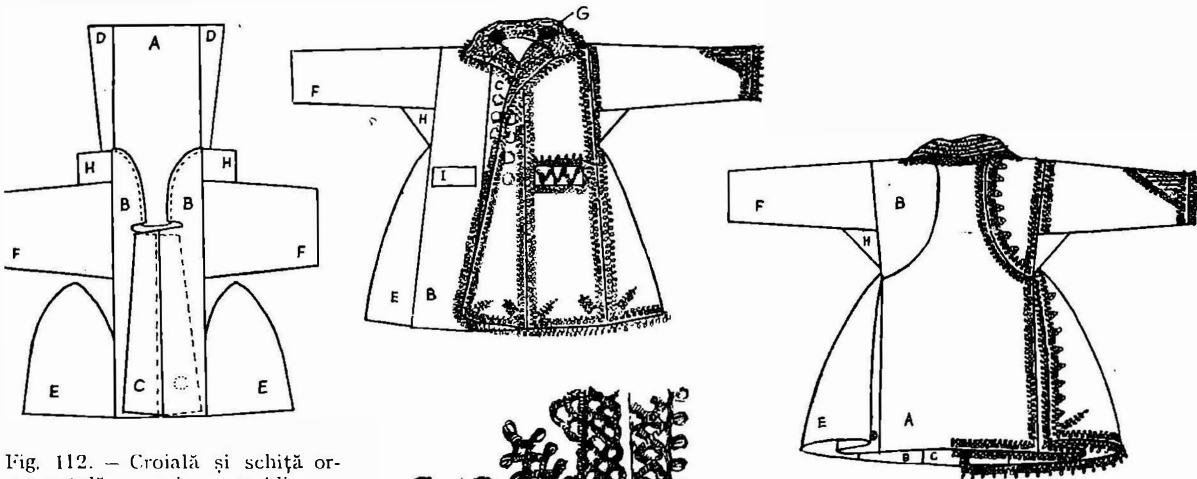

Fig. 112. — Croială și schiță ornamentală a unui suman (din colecția Muzeului satului). A. spatele, B. fețele, C. clini adăugați la fețe, D. clini mici din părți adăugați la spate, E. clini mari din părți, F. mînecile, G. gulerul, H. broscuțe la subțioară, I. clape pentru buzunar.

păr de oaie, în felul următor : se răsuceau două ațe subțiri la un loc, iar apoi patru din astfel de ațe, cu ajutorul unei unelte, un lemn cu cîrlig, numit ,,buzdugan''.

În zona învecinată transilvăneană, în comuna Bilbor, așezată în munte la mare înălțime și la mare depărtare de zonele locuite, ața se făcea și din păr de cal și păr din coadă de vacă.

Și în alte zone ale Moldovei ața de opincă se făcea ca și pe Valea Bistriței, cum de altfel se întîlnea în toată zona subcarpatică pînă la rîul Olt. Încălțămintea de oraș, pantofi, ghete, bocanci, a fost preluată și de populația sătească.

Se observă de asemenea pătrunderea șoșonilor, căutați mai ales de către femeile mai în vîrstă, precum și galoșii, care se poartă direct pe ciorapi. Pe timp ploios și de iarnă, sînt foarte căutate cizmulițele de cauciuc, mai ales de către femeile tinere.

Costumul femeiesc de tip ardelenesc

Acoperitoarele de cap. La costumul ardelenesc se poartă pe cap, ,,casînci'' și ,,tulpane''. Ștergarele, specifice pentru costumul moldovenesc, se poartă foarte rar, de către femeile bătrîne. În ceea ce privește podoabele, ele nu diferă de cele folosite la costumul moldovenesc.

Îmbrăcămintea trupului. Din regiunea transilvană, o dată cu deplasările treptate de populație, a pătruns și un tip de cămașă cu volan, denumită ,,cu lăncez''.

Cămașa este formată din doi lați în față și unul în spate. Mîneca este formată dintr-un lat și un clin. În față, pe piept, prezintă crețuri, iar la o mică distanță de guler de circa 3 — 4 cm se află un rînd de cusături geometrice, așezate pe crețuri și care se cheamă ,,lăncez'', de unde vine și numele cămășii. Gulerul este împodobit întotdeauna prin cusături în motive geometrice. Mîneca are un volan care se cheamă ,,fod'' (pl. ,,foduri'' sau ,,fodurei''). Cusăturile la mînecă se reduc la un rînd de motive ,,la umăr'' și un rînd de ornamente geometrice pe încrețul volanului. Cămașa aceasta de tip transilvan își păstrează din plin caracteristicile : ea este confecționată de obicei din pînză groasă de in sau cînepă, iar ornamentele sînt totdeauna geometrice, avînd contururi bine definite.

În urma comparației dintre cămașa cu lăncez de pe Valea Bistriței și cămașa cu lăncez din satele transilvănene învecinate, am ajuns la constatarea că între ele nu există deosebiri. La Tulgheș, satul Noghirez, cămașa cu lăncez are croiul indicat mai sus, iar denumirile de cusătură peste umăr, lăncez, fodori etc. corespund întocmai. În acest sat și puii de la încrețitura fodorilor se cheamă tot lăncezi. Sub formă de bondițe, cojoacele asociate la costumul femeiesc ardelenesc nu se deosebesc de cele folosite la costumul moldovenesc.

Îmbrăcămintea de la brîu în jos. Un alt element de port caracteristic transilvan este catrința ardelenească, probabil catrința a fost un element de costum caracteristic prin Moldova și Muntenia. Ea ar fi pătruns apoi în Transilvania, în zona Tulgheșului, Bicazului ardelean și Casin, iar din Moldova s-a răspîndit pe valea superioară a Mureșului. S-ar putea însă să fim în fața unei arii străvechi a fotei care ocupă toate aceste regiuni, căci piesa era cunoscută dacilor. În valea Mureșului, ca și în zona Tulgheșului, catrințase caracterizează prin vîrste foarte dese și prin culoarea lor roșie-vișinie. Sub această formă ea a pătruns și pe Valea Bistriței.

Fig. 113. — Detaliu la costum de copil.

Pălăria este de tipul obișnuit, cumpărată din comerț din fetru negru sau maro. În general pălăria de paie nu se poartă în regiune.

Căciula, denumită deseori cușmă, este confecționată de cojocarul satului. Ea se face dintr-o piele de miel, care se îndoaie în opt şi după aceea se croieşte. Prin simpla cusătură și răscroială se obține căciula țuguiată.

Între podoabele folosite de bărbați, dar mai ales de flăcăi, trebuie menționat cercelul pus la urechea dreaptă. Inițial, cercelul a avut o semnificație magică : el s-a purtat de către copilul care urma după decesul unui frate. Prezența cercelului era un element, în concepția populației, menit să înşele spiritele nefaste în sensul că boala să-l ocolească pe nou-născut, întrucît prezența cercelului indica sexul femeiesc. Semnificația magică a cercelului s-a uitat. Cercelul apare astăzi ca un simplu obiect de podoabă al flăcăilor, în nordul Moldovei, Maramureş şi Baia Mare. Flăcăii obișnuiesc, de asemenea, să poarte flori la panglica pălăriei.

Îmbrăcămintea trupului. Din punctul de vedere al decorului, piesele care îmbracă trupul sînt cele mai valoroase.

În Valea Bistriței există mai multe tipuri de cămăși : cămaşa bătrînească cu mîneca largă, cămașa cu fustă și cămașa cu platcă.

Cămaşa bătrînească cu mîneca largă se folosește în mod cu totul sporadic. Odinioară ea avea o largă și o uniformă răspîndire în sudul și mai ales în nordul Carpaților.

Cămaşa bătrînească, făcută totdeauna din pînză de casă, este croită în felul următor : în mijlocul fișiei de pînză, lungă de circa doi metri, se taie gura cămășii și se face despicătura de la piept. În lături se adaugă cîte un clin (lat de

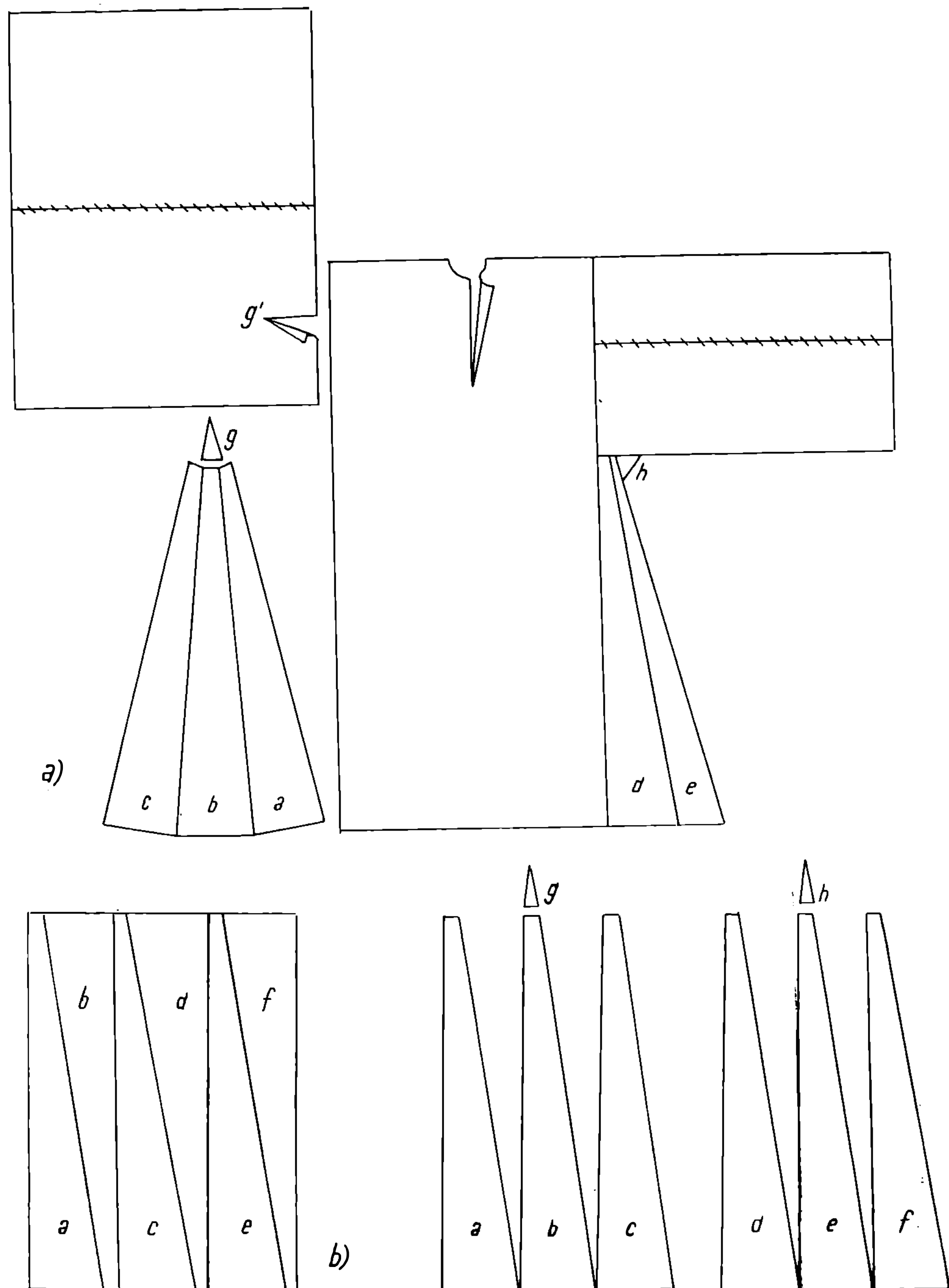

Fig. 114. — a. Croiala cămăşii cu clini. b. Modul de croire a clinilor.

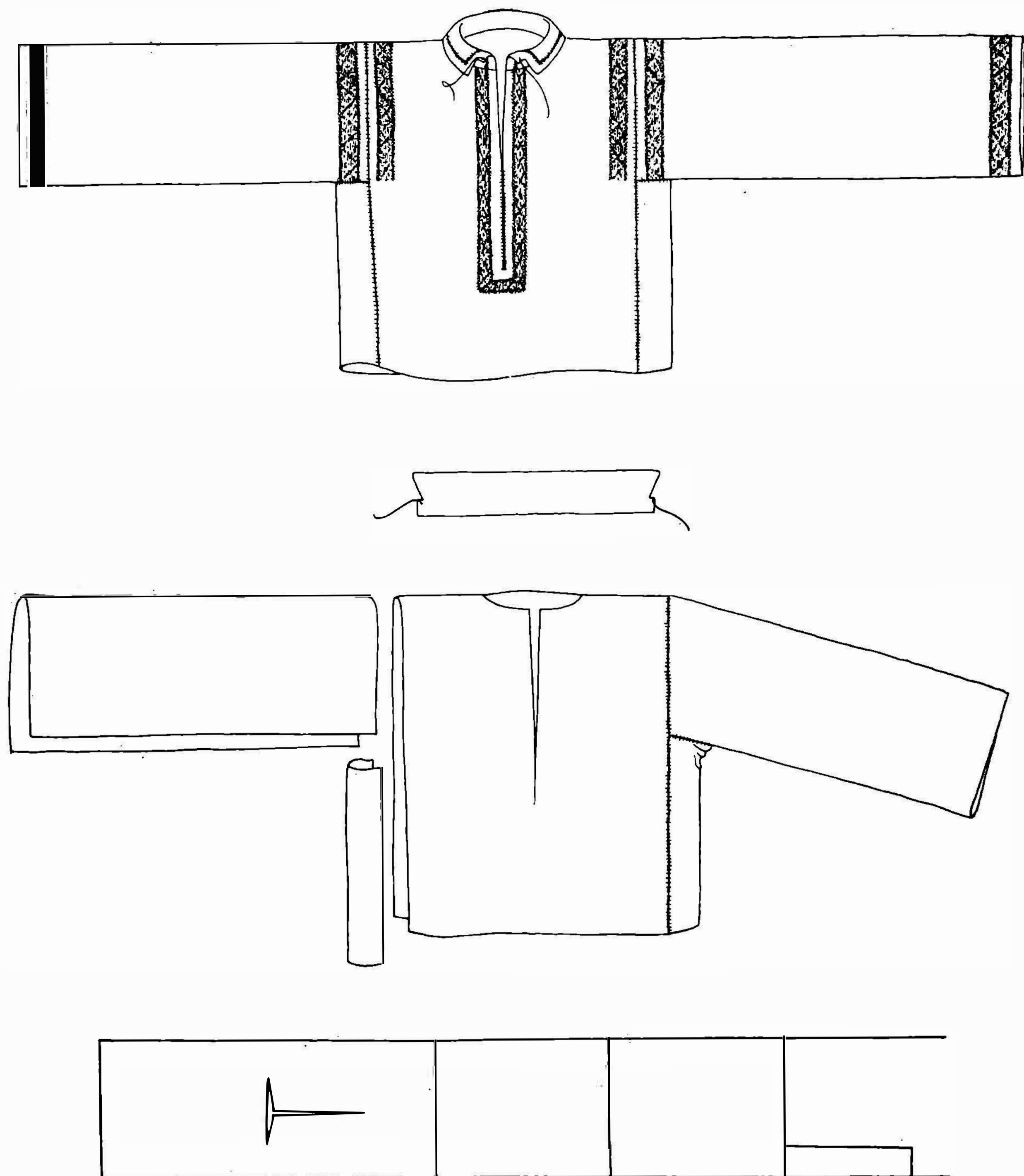
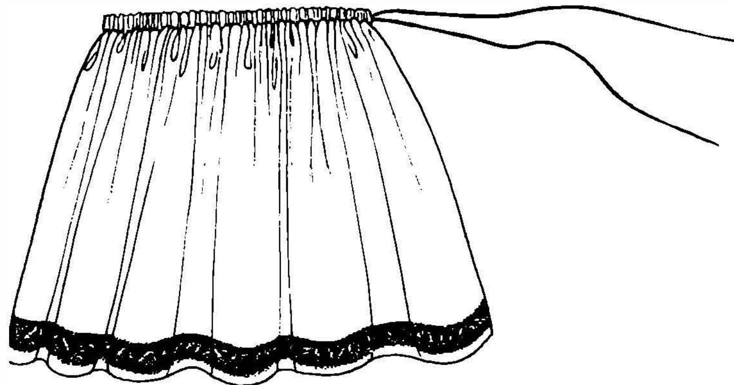
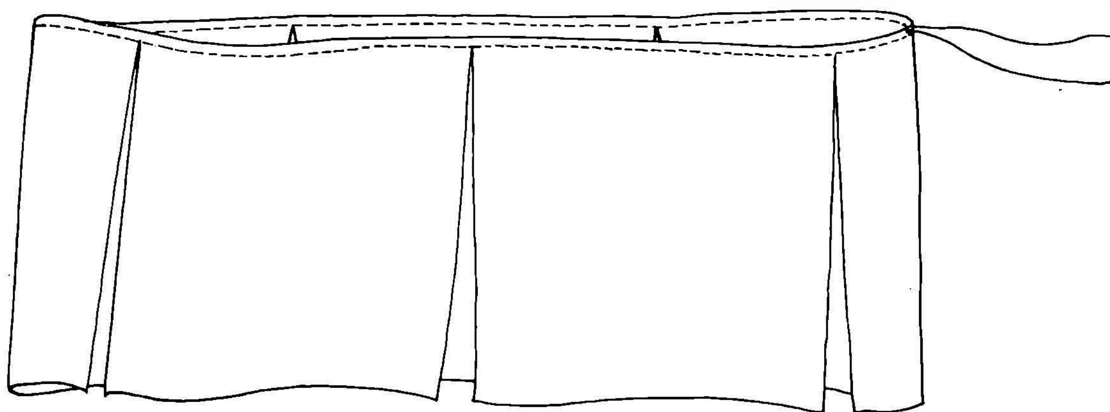

 Fig. 115. — Croială de cămașă cu guler răsfrînt.

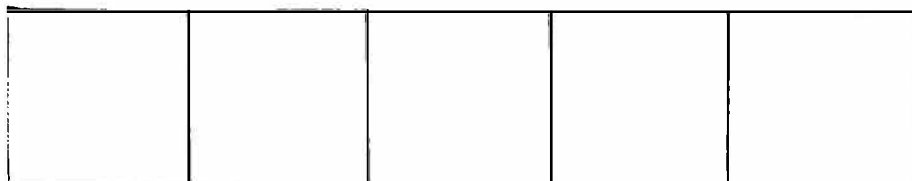

Fig. 116. — **Fustă la cămașă din cinci foi.**

circa 14 cm la partea de jos şi 13 cm la partea de sus). La subsuoară, clinul este spintecat şi în el se introduce o pavă, care este prinsă şi în mînecă.

Mîneca cămăşii, formată dintr-un lat şi jumătate, este prinsă fără răscroire de trupul cămăşii, prin cheiţe frumos executate.

Înlocuirea treptată a cămăşii bătrîneşti cu cămaşa cu platcă se datoreşte faptului că cea din urmă este adaptată pentru muncă, neavînd mîneca largă, ci o mînecă strîmtă, cu manşetă care se cheamă ,,breţară". Locuitorii din Valea Bistriţei au părăsit în mod treptat ocupaţia păstorească şi au devenit tăieturi de lemne şi plutaşi, ocupaţie care le-a impus modificarea sau părăsirea unor piese de port, cum este cazul şi cu tipul de cămaşă bătrînească. Cîmpurile ornamentale la cămaşa bătrînească sînt reduse ca număr; decorul se concentrează pe guler, pe gura cămăşii pe extremităţile mînecilor şi pe poale. Cheiţele sînt lucrate într-o singură culoare. Printre elementele decorative distingem diferite figuri geometrice lucrate în trecut cu lînă, mai tîrziu şi cu fir, iar în ultimul timp mai ales cu arnici negru.

Un alt tip de cămaşă destul de frecvent în regiune este cămaşa din două bucăţi : ,,stani" şi fustă.

Cămaşa cu fustă reprezintă, ca şi cea bătrînească, un tip specific de cămaşă, destul de interesant şi puţin cunoscut în literatura noastră. Acest tip de cămaşă este compus din două părţi : partea de sus, care nu este altceva decît un ciupag denumit ,,stani", şi partea de jos care înlocuieşte poalele, denumită ,,fustă". După felul croielii, avea două tipuri de stani şi, prin aceasta, două tipuri de cămăşi.

Cămaşa bătrînească în partea ei superioară s-a păstrat cu toate caracteristicile ei şi în cazul purtării unei fuste. Fenomenul trebuie să fie străvechi şi este greu de spus dacă această cămaşă cu fustă a avut o apariţie posterioară cămăşii dintr-o bucată. Dacă ne-am referi la ceea ce găsim în sudul Dunării, s-ar putea afirma că existenţa cămăşii bătrîneşti dintr-o bucată, avînd mîneca largă şi cu fustă, poate fi constatată din cele mai vechi timpuri. Este cert că şi una şi alta din aceste cămăşi cu funcţii similare puteau să aibă elemente comune în croială şi în ornamentica lor. Această cămaşă cu fustă este purtată frecvent de tineri şi de oameni de vîrstă medie. Cămaşa cu fustă nu este totuşi o piesă de port pentru tineret, de sărbătoare, căci am întîlnit şi bătrîni care o purtau.

Ciupagul cămăşii este făcut dintr-un singur lat de pînză, lung de circa 80 cm. La mijlocul pînzei se taie gura gîtului şi se practică o despicătură pînă la cingătoare, pentru gura pieptului.

Mîneca, de obicei dintr-un lat de pînză, se prinde direct de stani, iar la subsuoară i se pune o pavă, care face legătura între mînecă şi stani. După cum se vede, stanii sînt croiţi întocmai ca şi la cămaşa bătrînească.

Ornamentele sînt grupate la guler, piept şi mîneci. Pe guler se observă mai totdeauna ,,colţurei" aşezaţi pe margine, iar pe lăţimea lui diferite motive ornamentale, totdeauna geometrice. Numirea propriu-zisă nu se cunoaşte şi, indiferent de forma motivului, i se zice ,,pui". Cusătura este totdeauna pe dos, pe un singur fir. De o parte şi de alta a deschizăturii de la piept se coase acelaşi motiv ca la guler. Gura pieptului este tivită cu ,,găurele". La piept este cusută cu cheiţă, şi anume în jumătate de ,,tăietură", iar în sus, pe ambele margini, sînt făcuţi ,,colţurei". Pe marginea stanilor se face o tivitură, care se continuă în faţă şi în spate, lucrată tot în găurele, iar în mijlocul ei este cusut modelul identic cu cel de la gură şi pieptul cămăşii. La extremitatea mînecii se repetă acelaşi model, iar marginea ei este prevăzută cu colţurei. Stanii se încheie cu năsturei, care se prind în găurele.

 Ciucurii, numiţi canafi, au devenit element decorativ.

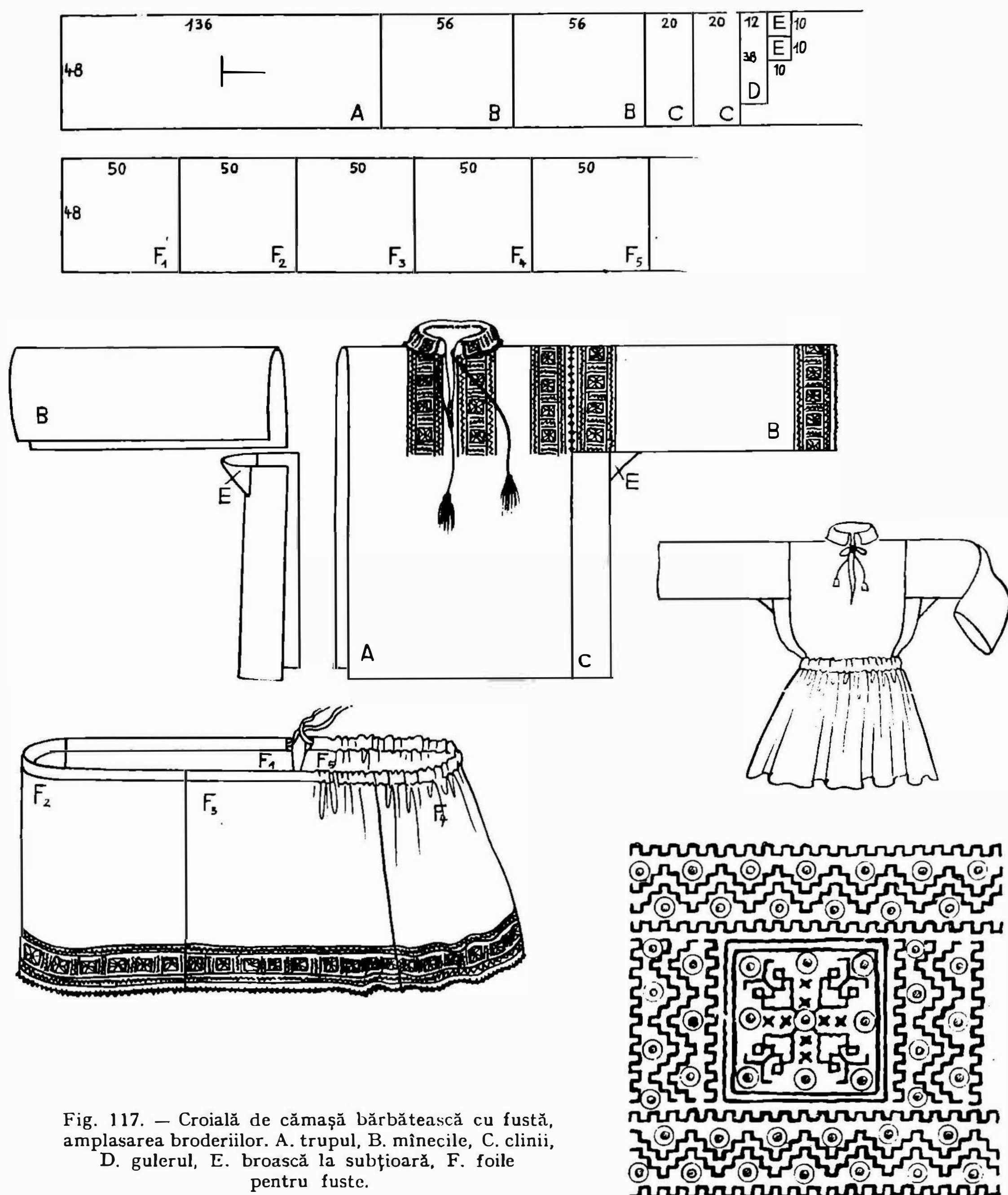

Fig. 117. — Croială de cămașă bărbătească cu fustă, amplasarea broderiilor. A. trupul, B. mînecile, C. clinii, D. gulerul, E. broască la subțioară, F. foile pentru fuste.

Fig. 118. — Copil purtînd cămaşă cu fustă.

Fig. 119. — Copil purtînd brîu tricolor.

Cusătura la stani este totdeauna însă monocromă, şi anume : albă, galbenă, neagră sau maro. În ultimele două-trei decenii, s-a accentuat folosirea culorii negre. Materialele folosite la brodat; mătasea vegetală şi arniciul. În trecut s-a folosit foarte mult firul de aur şi de argint.

Al doilea element component al cămăşii este fusta. Ea se face de obicei din cinci lați, iar uneori dintr-o singură bucată luată în lungimea pînzei. Lărgimea fustei ajunge la 2,5 m. Din lungimea ei se face o ,,tivitură'' formîndu-se o bentiță. Prin gura realizată se bagă o ață cu care se strînge pe corp. Fusta se poartă încrețită. Crețurile se calcă cu fierul de călcat. Motivele decorative de pe fustă sînt de cele mai multe ori ca şi cele de pe stani. De obicei, ornamentele constau din : o tivitură cu găurele înconjurată cu colțurei făcuți cu iglița. Uneori, în locul colțureilor simpli, se fac colțurei pe un rînd sau pe două rînduri cu mărgele galbene sau roşii. În cazul acesta se realizează colțurei cu mărgele şi la guler. Motivele ornamentale nu sînt prea variate. De la o cămaşă la alta diferă doar culoarea, motivul rămînînd mai întotdeauna acelaşi chiar în satele depărtate unul de altul. Țesătoarele încearcă adesea să aducă ceva nou față de ornamentul local și recurg chiar la copierea de

Fig. 120. — Copil cu pălăriuță și jaletcă.

Fig. 121. — Femeie şi bărbat din zona Tulgheş.

motive din alte sate. Minodora Fărcăşanu, care a cusut o cămaşă cu fustă pentru bărbatul său în iarna lui 1951, afirmă : ,,Am adus modelul de la Grenţieş, ca să nu mai aibă nimeni pe aici ca al meu. Modelul l-am început de la Maria Gherasim''.

Cusutul pe dos, pe un fir pe pînză subţire de casă, necesită multă migală. Aceeaşi Minodora Fărcăşanu a zăbovit o iarnă la cusutul cămăşii cu fustă : ,,Eu am lucrat la cămaşa asta o iarnă întreagă. Şi cît era ziua de mare — cu noapte cu zi — atîta lucram (informatoarea indică o porţiune de circa 8 cm) da cămaşă ca asta în sat nu mai este alta''. Fusta este cusută şi cu mărgele lunguieţe numite ,,filicuri''. Un alt tip de cămaşă cu fustă este reprezentat de cămaşa cu platcă. Cămaşa cu platcă este mai puţin brodată decît cea fără platcă. Bătrînii poartă numai cămaşă cu fustă cu platcă. În ce priveşte croiul, cămaşa este compusă din două părţi : stani şi fustă. Stanii sînt formaţi din trei laţi şi o platcă, în afară de mîneci : un lat în faţă şi doi în spate, fiecare lat din spate trece în faţă ca să completeze lăţimea celui din faţă. Între laţii din spate şi cei din faţă este prinsă o platcă

de 20 cm. Mînecile sînt formate din cîte un lat de pînză, iar la subsuori este prins un clin. Lații care formează stanul se prind de platcă prin crețuri care se cheamă ,,cute''. Deseori se aplică pe piept cîte o fîşie de pînză numită ,,betiță'', aşezată în dreptul deschizăturii de la piept a cămăşii. Mîneca este prinsă deopotrivă de platcă, ca şi cele două foi ale stanului. Mîneca prezintă cîteva crețuri la umăr, unde se prinde de platcă, ceea ce în localitate se cheamă ,,cute''. Mîneca de la cămaşa cu platcă prezintă totdeauna ,,bertiță'', adică manşetă strîmtă. În general cămaşa cu fustă şi cu platcă este foarte rar cusută.

Fusta cămăşii este formată din patru sau cinci lați. La poale, ea prezintă doar o tivitură cu găurele. Este de observat că, deşi lipsită de broderii, ea se poate purta şi la sărbători, dar atunci este scrobită cu albăstreală.

În regiunea cercetată apar două piese de costum care îmbracă corpul pînă la brîu, destul de frecvent purtate : ,,jaletca'' şi vesta. Acestea sînt foarte asemănătoare între ele, dar poporul le-a diferențiat din cauza unor mici amănunte de croială. Jaletca este o piesă de costum care şi-a păstrat o croială mai veche, deşi denumirea ei indica tocmai contrariul. Localnicii afirmă că jaletca se face totdeauna din sumani, adică din postav de casă. Aceste piese de costum sînt făcute, ne spune o informatoare, ,,de femei'', ,,de noi'', în timp ce vestele se cos de fete, adică femei mai tinere. Jaletca se compune din doi dinainți şi un spate. Ea este uşor răscroită la gură şi este lipsită de guler. Este purtată în general de oameni mai în vîrstă, femei şi bărbați. Vesta, spre deosebire de jaletcă, are o crestare a colțului dinainților, două pense la spate şi uneori cîte o gaică. Materialul pentru vestă poate fi de casă, dar mai ales de cumpărat.

Vesta se poartă de tineret, băieți şi fete.

Cojoacele sînt de mai multe tipuri, cu funcții bine definite : cojocul mare. El depăşeşte uşor talia fără să dea impresia unui element de port de trei sferturi. Se poartă pe timp răcoros şi mai ales iarna, cînd se îmbracă sub suman. Sub el se pot îmbrăca alte cojoace mai mici din categoria bondițelor. Cojocul se face din piele de oaie, spre deosebire de bondițe, executate din piele de miel. Pentru confecționarea unui cojoc sînt necesare cinci piei : două pentru dinainți, una pentru spate şi două pentru mîneci. Lungimea cojocului este de circa 80 cm. Lățimea dinainților la poale este de 52 cm, iar în partea de sus 23 cm. Croiala cojocului este simplă, cu o răscroire aproape imperceptibilă. Cojocul mare nu se împodobeşte cu broderii sau cu aplicații de piele colorată.

Bondița este un pieptar purtat frecvent în zona cercetată, avînd mai multe variante.

Bondița înflorată este prin excelență folosită în timp de sărbătoare. Ea se confecționează din ,,jamjă'', adică din piele de oaie căreia prin argăsire i s-a înlăturat lîna. Pentru bondiță este nevoie de cinci pielicele : una pentru spate, două pentru dinainți şi două pentru mîneci. Dinainții şi spatele bondiței sînt foarte răscroiți la subsoară, prin aceasta mărindu-se porțiunea prin care iese mîna. Spre poale, răscroirea este foarte mică. Pentru o statură mijlocie, bondița are următoarele dimensiuni : Bondița este bogat cusută. Prin cîmpurile ornamentale, motivele decorative şi cromatică, acest element de costum se aseamănă cu piesa de costum similară din regiunea Suceava. Ornamentele apar în cîmpuri ornamentale constante. La dinainți observăm de obicei pînă la şase benzi de broderie dispuse transversal între marginea de jos şi subsuoară ; în față, de la ultima fîşie ornamentală porneşte în sus o altă fîşie ornamentală sub forma unei frunze, care se opreşte de obicei la unghiul de răscroire al deschizăturii de la gît. În spațiul liber dintre

această fîșie ornamentală și linia subsuorii există un cîmp ornamental triunghiular. În ceea ce privește spatele, aici se continuă cele șase benzi decorative amintite la dinainți și în plus mai există următoarele cîmpuri ornamentale constante: în lungul liniei arcuite de răscroire de la subsuori pînă la umăr pornesc benzi ornamentale, iar în spațiul dintre ele apare un alt cîmp ornamental, de formă geometrică, ale cărui laturi urmează arcuirea benzilor amintite, spre gît, pe cea a răscroirii de la gît, iar în partea de jos are o margine dreaptă.

Ornamentația geometrică acoperă marginile bondiței și încadrează sub forma unor benzi pe cele ornamentale florale. Există mai multe ornamente geometrice, și anume: „musculița", „crușiță", „șerpălac", „pureci' „șerpac", „steluță". Toate aceste elemente decorative se aplică în următoarea succesiune, alternînd: musculița, crușița, musculița. În această alternanță ele încadrează toate complexele de motive ornamentale florale. Cît privește șerpălacul, acesta este folosit izolat pe marginile bondiței sau la încadrarea cîmpurilor ornamentale izolate, ca de pildă „floarea în spate" și „inimioara" aflată pe dinainți) „Puricii" încadrează motivul ornamental denumit inimioară.

Ornamentele florale pot fi „plenuțe" (petale), „rozete" și „cireșe". Nervura pe care se prind petalele și cireșele se cheamă „șerpac". Acesta, după cum afirmă cojocărița Agurița Macovei din „cătuna" Rățeș a comunei Ceahlău, „leagă florile pe mijloc". Motivele ornamentale florale sînt îngrămădite și se succedă într-o alternanță constantă, pe benzile ornamentale ale dinainților și spatelui. Ele sînt așezate în benzi de circa 6 cm, spre deosebire de cele geometrice, care nu acoperă în general o suprafață mai lată de 1,5 cm. Din această cauză bondița apare ca o piesă de port cu decor floral dominant. La această impresie mai contribuie faptul că motivele geometrice sînt făcute cu ață obișnuită de cusut „lanț nr. 10", în timp ce cele florale sînt realizate cu ajutorul lîniței de fabrică numită „canva".

Culorile lîniței folosite la decorarea bondiței sînt; roșu, verde, albastru, negru, „mur" (culoarea murei), „vermut" (culoarea castanie, ușor verzuie), cafeniu. Predominarea uneia dintre culori, de obicei verde, roșu și mur, dă tonalitatea generală a bondiței. Înspre Hangu și satele din partea sudică a regiunii cercetate nuanța dominantă este un roșu carmin. Cu cît înaintăm spre nord, după un echilibru între roșu și verde, începe să domine culoarea din urmă.

Pentru căptușeală este nevoie de 0,75 — 1 m de „sumani", canva (lîniță), aproximativ 350 g, dacă bondița este cusută des „prim" (imitație de piele de miel), circa 0,25 m. În sfîrșit, pentru cusut se folosește ață neagră, și anume un mosor (lanț nr. 10).

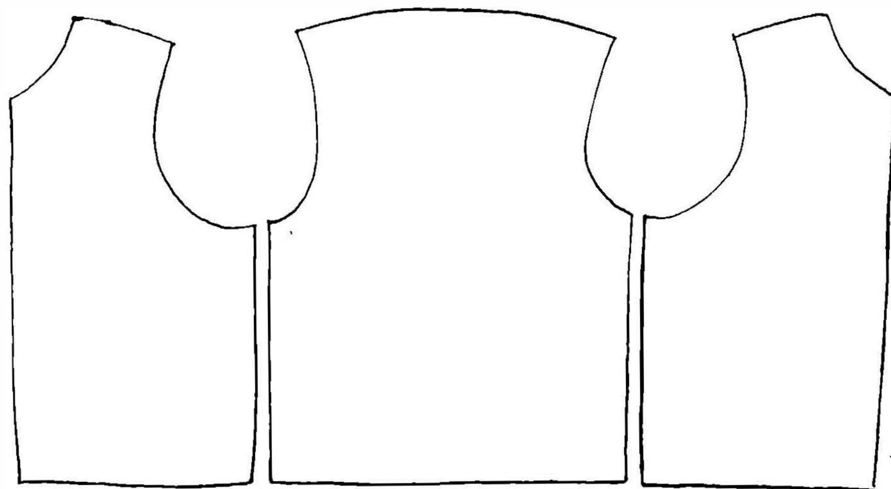
Bondița descheiată de lucru, este denumită și „bondița albă". În față prezintă doi dinainți, iar în spate o singură bucată de piele ușor răscroită. Spre deosebire de bondița înflorită, este mai strîmtă, iar răscroirea de la subsuoară mult mai mică. De obicei ea este făcută din patru piei. Ornamentele acestei bondițe se reduc la cîteva flori sub gît și la unele motive ornamentele geometrice, „muscuțe", „crușițe" și „șerpac". Din cauza ornamentației simple, bondiței i se mai zice și „bondiță albă și muscuită". Este purtată deopotrivă de femei și de bărbați.

Întocmai ca și bondița descheiată, bondița înfundată este folosită mai ales la lucru. Bondița înfundată, simplă are pieptul format dintr-o față, iar nu din două bucăți, și spatele dintr-o singură bucată. „Fața", de la subsuoară în jos, este croită drept, în partea stîngă sînt prinși patru bumbi din piele în care se încheie „chiotorile", făcute pe latura stîngă a spatelui.

Fig. 122. — **Detaliu la bonda de lucru.**

Fig. 123. — Croiala bondei.

Spențerul este asemănător cu cojocul cu mîneci. În timp ce cojocul este un veșmînt de lucru, spențerul este de sărbătoare. Croiul spențerului este simplu : doi dinainți, un spate și mînecile. Lățimea la poale a dinainților este de 35 cm, iar a spatelui de 55 cm. Lungimea spențerului, la spate, variază între 68 și 75 cm. Mîneca este lungă de 55 cm, iar circumferința ei de 32, respectiv 55 cm. Materialul necesar pentru spențer : cinci piei, ,,tasma de jamj'' (3 m), ață lanț nr. 10 și canvà. La acest tip de cojoc nu poate fi vorba de cîmpuri ornamentale propriu-zise. Ornamentele sînt grupate însă în mod constant de-a lungul marginilor și încheieturile. Pe umăr, la subsuoară, în față și de jur împrejur la poale se aplică o fîșie de 1,5 cm meșină (tasma de jamj). Tasmaua este brodată cu ornamente geometrice în tot lungul ei. Ornamentele folosite de obicei sînt : crușița, șerpacul, puricii. Pe tasmaua de jamj motivul crușiței se coase cu fir de canvà cafenie, încadrată de o parte și de alta de motivul puricelui. Alături de tasmà, pe cojoc apare în mod constant motivul ,,șarpac''.

Culorile materialului folosit (ață, canvà) sînt următoarele : verde, negru și brun.

Materialele necesare pentru,, dubitul'' (argăsitul) pieilor sînt : sare, tărîțe de grîu sau făină de păpușoi, zer sau apă caldă. Operația de dubire propriu-zisă în diferitele ei faze constă în următoarele : a. sărarea pieilor proaspăt jupuite, care sînt lăsate așa patru zile sau chiar mai mult. După informatoarea noastră, în această perioadă pielea ,,își ia sare și lîna nu se mai smulge''. Cantitatea de sare necesară pentru cinci piei este apreciată la ,,o mînă''. b. dubirea propriu-zisă, care se poate face în două feluri : Dubirea cu tărîțe se face astfel : se prepară un fel de terci numit ,,muruială'', sau ,,șir'', în a cărui compoziție intră : sare (100 g), tărîțe de grîu sau făină de păpușoi (2 kg), apă călduță (2 l). Această muruială este pusă pe pieile întinse, în strat de un deget. Pieile sînt puse una peste alta și strînse apoi în pături. Deasupra lor se pune o greutate sau un ,,bolhan''. Pieile astfel împăturate se țin de la 4 la 8 zile la o temperatură călduță.

Dubirea cu zer are și ea prima etapă ca la argăsirea cu tărîțe, și anume sărarea. A doua etapă, care înseamnă dubitul propriu-zis, este mai simplă. De data aceasta nu se mai face muruială, ci pieile se afundă într-un ciubăr cu zer la care s-a adăugat 1 kg sare.

Pe timp răcoros sau ploios de vară, bărbații se îmbracă în chebuțe. Chebuțele nu sînt altceva decît sumane mai scurte (vezi portul femeiesc).

Cingătorile. Între piesele de port comune costumului femeiesc și bărbătesc, de o realizare artistică deosebită sînt brîiele, bîrnețele și curelele sau chimirele. Brîiele bărbătești, fiind foarte expuse vederii, sînt lucrate cu mare migală și îndemînare artistică. Ele sînt de lucru și de sărbătoare. Cele de lucru sînt de culoare mai ales roșie. Sînt țesute totdeauna în patru ițe. Cele de sărbătoare reprezintă remarcabile piese ale costumului din cauza aspectului lor decorativ. Pentru decorarea brîielor în mod obișnuit se folosește lîna, canavaua, mătasea, alături de care își face loc discret și firul. Brîul de sărbătoare are două părți : prima parte, care este ornamentată, expusă vederii, are o lungime de 85 — 95 cm, iar a doua din țesătură simplă, variază într-o lungime de 120 și 140 cm. Lățimea brîului bărbătesc este de 12 cm.

Pentru brîu se urzește ațișoară (bumbac vopsit negru) și se bate lîna. Se urzesc 60 de fire din ațișoară. Băteala este de o drugă pentru partea neornamentată și de cîte o jurubiță din fiecare culoare pentru partea ornamentată.

Motivele decorative sînt dispuse în porțiunea ornamentată transversal pe lungimea brîului alternînd cu vîrstuțe (dungulițe) și cîmpuri neornate. Ornamentele se realizează din canvà, mătase artificială și fir. Toate aceste materiale pot intra și în componența vîrstuțelor. Există chiar vîrstuțe de fir printre cîmpuri. Culorile materialelor cu care se execută ornamentele sînt de obicei roșul închis, vișiniul închis, buraticul (verde deschis ca frunza de vie), albastrul deschis, negrul. Fondul ornamental este negru sau verde, sau, ca să folosim o expresie locală, ,,lăncezul e ales pe negru sau verde''. Denumirea motivelor ornamentale nu este tocmai precisă. ,,Lăncezul'' este denumirea unui motiv decorativ geometric derivat din romb, ,,puii'' reprezintă motive ornamentale geometrice, mărunte. Lăncezul se realizează astfel : a. *înainte* : ,,trei fire călcate, trei luate, calci trei și iei unu, iei trei și calci trei'' ; b. *înapoi* : ,,calci trei, iei trei, calci patru, calci trei, iei trei și calci patru pînă la capăt. Se dă pe rost cu păpușa''. Deși ansamblul ornamental al brîului este constant, există o libertate de selecționare a motivelor și de plasare a lor în cadrul cîmpurilor ornamentale. Este foarte interesant de amintit unele amănunte despre felul cum Leonora Trifan, ca fată, a lucrat un brîu după un alt brîu mai vechi, făcut de mama sa, în care a introdus motive ornamentale florale, pe care le făcuse, după cum spune, ,,de pe covoare''. În anul 1951 a lucrat din nou un brîu pentru bărbatul ei, dar de data aceasta a renunțat la florile luate mai înainte de pe covoare, redînd aidoma imaginea brîului care-i servise de model în tinerețe. La brîul lucrat pe urmă a utilizat multă mătase artificială de culoare galbenă.

În timp de lucru, ca și la sărbătoare, bărbații poartă și chimir. Din punct de vedere al materialului folosit la împodobirea lor, ele se împart în două categorii : chimire cu motive ornamentale făcute din fîșii de piele și chimire cu motive ornamentale realizate prin apretare. Prima categorie de chimire nu se confecționează în zona cercetată. Ele se aduc din Suceava și din Transilvania. Chimirele cu ornamente imprimate sînt singurele care s-au făcut în regiune.

Piese de port care îmbracă corpul de la brîu în jos. Bărbații din regiunea Valea Bistriței cunosc trei piese de port din această categorie : ițarii, ,,ciorapii'' (cioarecii) și pantalonii.

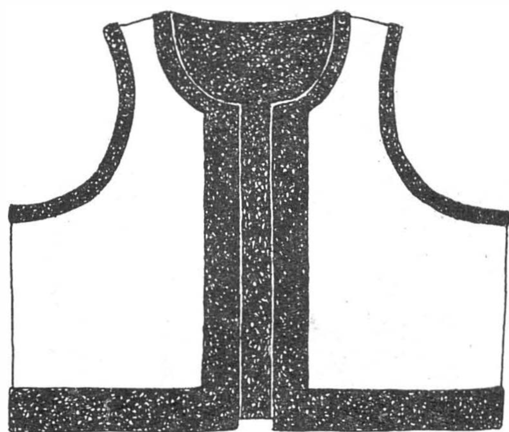
Ițarii sînt făcuți din țesătură destul de subțire, de lînă, bumbac sau cînepă țesută în patru sau cinci ițe. Țesătura poate fi simplă sau cu ornamente din năvăditură. Ițarii sînt făcuți din doi lați de țesătură, care formează cracii. Cracii sînt ajustați pe corp, ușor strîmtați spre partea de jos, strîmtarea realizîndu-se prin petrecerea țesăturii, iar nu prin răscroire. Între cei doi lați, în partea de sus, se adaugă un pătrat tăiat din lățimea țesăturii. În partea de sus, marginile laților de țesătură se îndoaie și se cos formînd o ,,betiță'', iar în gaura realizată se introduce ,,curelușa''. Este de remarcat că ițarii făcuți în acest chip sînt de factură arhaică, căci cei doi craci de la înălțimea unghiului din față și din spate rămîn despărțiți. Asemenea ițari, care lasă pîntecele gol, se observă la un dac, pe metopa nr. inv. 22 de la Monumentul de la Adamclisi.

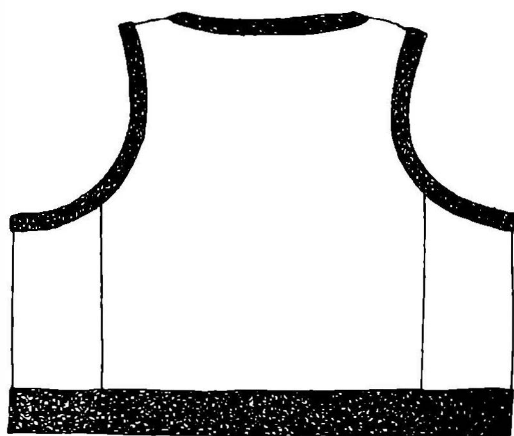
În timp de iarnă, toamnă și primăvară, locuitorii poarta cioareci din ,,sumani'' numiți ,,ciorap'' (pl. ciorapi). Croiul de bază al acestor cioareci este ca și al ițarilor, dar mai evoluat. Ciorapii sînt formați din doi lați de ,,sumani'' care formează cracii. Ei sînt ușor strîmtați spre partea de jos, prin petrecere. Cei doi craci sînt uniți între ei printr-un ,,fund''. Acestuia i se adaugă la fiecare colț cîte un mic clin numit ,,pui''. Puiul din față și

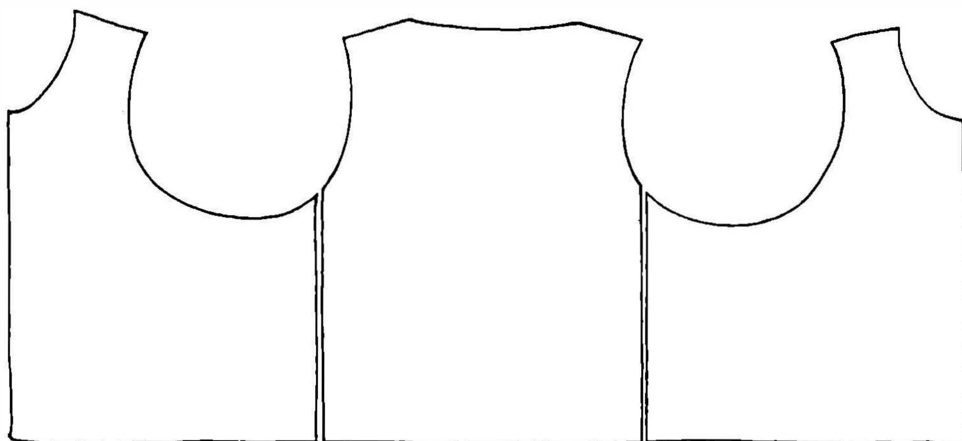

Fig. 124. — Bondă bărbătească.

Fig. 125. — Bonda și croiala sa.

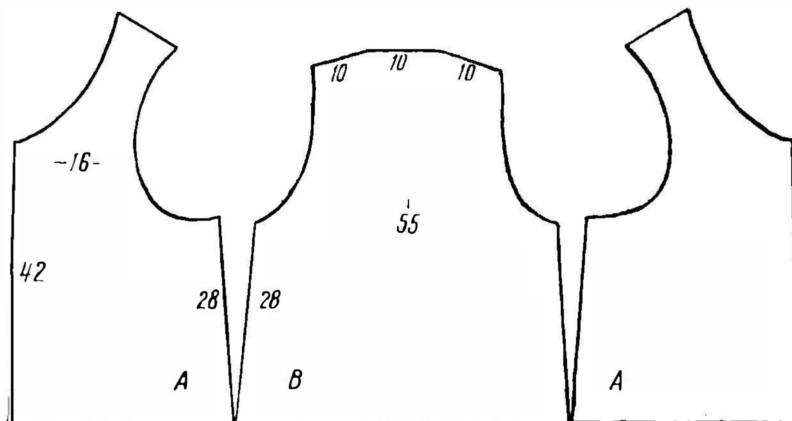

Fig. 126. — Croiala unei bonde și detalii de amplasare a ornamentelor. A. aripile, B. spatele.

Fig. 127. — Plutaș în costum.

puiul din spate sînt mai lungi decît cei care merg pe craci în jos. Prin aceasta ei se deosebesc de ițari. Puiul din față și cel din spate realizează unirea celor doi craci, iar ceilalți determină lărgimea cracilor. După cum se vede, cioarecii nu sînt altceva decît o dezvoltare a ițarilor.

Sub numele de pantaloni, țăranii din regiune folosesc cioareci din postav negru, drepți sau ușor bufanți.

Îmbrăcămintea pentru tot corpul. Singura piesă de costum care îmbracă tot corpul este sumanul sărăduit. Dar el nu diferă cu nimic de sumanul femeiesc, căruia i s-a făcut descrierea mai sus.

Încălțămintea. O serie de elemente care îmbrăcau sau încălțau piciorul, folosite de femei, se întrebuințau și de bărbați : obielele, colțunii, opincile și bocancii. Pe timp geros, se purtau mai multe rînduri de obiele, după cum reiese și din strigătura :

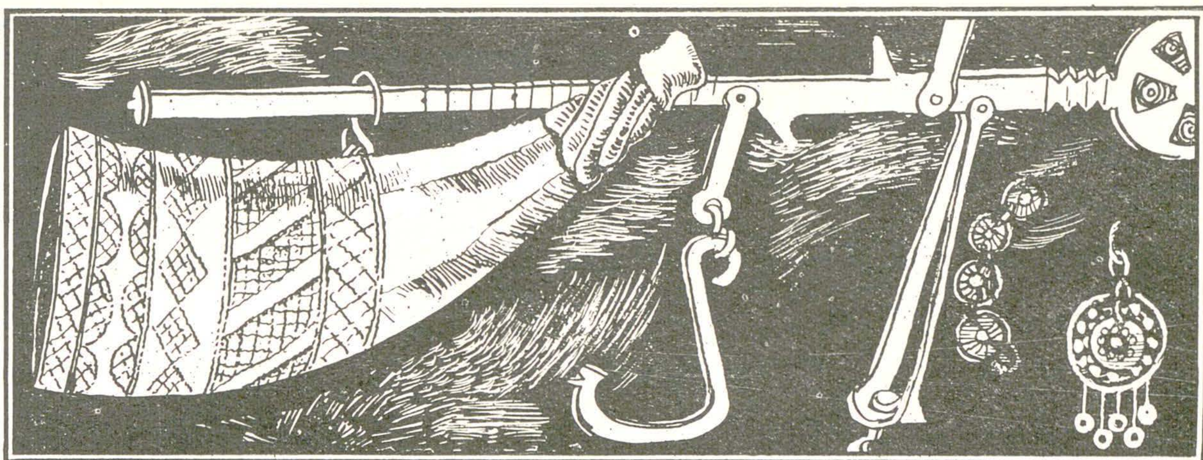
Ațe, ațe și opinci
Și obiele cîte cinci !

Menționăm că, spre deosebire de femei, bărbații nu foloseau opincile îngurzite dintr-o parte, fiind mai puțin rezistente.

Dar, în afară de opinci și bocanci se mai purtau și cizme.

Costumul bărbătesc de lucru

În linii mari, costumul bărbătesc de lucru este de două feluri : costum cu ițari și cioareci, costum cu pantaloni, numit adesea costum negru, în opoziție cu portul tradițional, compus din piese de culoare albă. La costumul cu pantaloni elementul nou care apare este haina neagră, sub care se poartă flanelă. Bondița se poartă foarte rar la el. Îmbrăcămintea plutașilor nu diferă prea mult de cea obișnuită. Costumul popular cu ițari strîmți se potrivește foarte bine pentru ocupația plutăritului. Pe cap, plutașii poartă cușmă sau pălărie. Pe timp de ploaie, se folosesc des sumanele obișnuite. Ei recurg însă și la piese de oraș. Ceea ce îl deosebește pe un plutaș de săteanul de rînd în costum de lucru, este faptul că cel dintîi poartă cizme lungi de cauciuc.

Lucrări artistice în metal, os și piatră

Un interes deosebit în istoria artei populare îl prezintă lucrările artistice în metal, os și piatră, pentru că acestea marchează în dezvoltarea mișcării artistice populare stadii superioare de activitate creatoare, adaptate tot mai mult necesităților culturale crescînde ale poporului nostru de la o perioadă social-culturală la alta. Cercetările întreprinse în Valea Bistriței au ajutat la clarificarea aspectelor teoretice ale problemei caracterului, structurii și funcției acestor categorii de lucrări artistice și la elaborarea unor studii dintre care cel de față, deși rezumativ, face și el parte.

În această zonă prelucrarea artistică a metalelor, osului și pietrei a fost mai puțin dezvoltată decît în alte zone din Moldova. Faptul se datorește, pe de o parte, lipsei unor materii prime, valorii plastice reduse a materialelor naturale existente în zonă și care de cele mai multe ori sînt improprii prelucrării (piatra locală), dispariției crescînde a unor materiale naturale dependente de vînat (coarnele de cerb, căprioare, mistreț etc.) și, pe de altă parte, creșterii potențialului economic al zonei în secolul al XX-lea prin intensificarea lucrului la pădure și a plutăritului.

Toate acestea au făcut pe localnici să utilizeze tot mai mult produsele de fabrică cu caracter artistic, mai ieftine și mai fanteziste uneori decît cele migălite

de artizani, tot mai scumpe şi mai rare. De aceea se poate afirma că, deşi tehnica prelucrării artistice a metalelor, osului şi pietrei secundează pas cu pas tehnica prelucrării lor utile, producţia artizanală locală nu a ajuns la un potenţial care să rivalizeze cu acela artizanal al zonelor din jur, cum este Bistriţa-Năsăud şi Dornele. În această privinţă Valea Bistriţei este tributară tehnicilor şi produselor meşteşugăreşti mai dezvoltate din aceste două zone. Totuşi, cu toate influenţele care s-au exercitat necontenit din nord şi vest, s-au menţinut pînă aproape în secolul al XX-lea şi unele tehnici locale mai vechi, datorită caracterului lor tradiţional şi valorii lor artizanale deosebite. Asupra acestor tehnici întrebuinţate în practica unor meserii artistice se va insista pe măsură ce se va trece la expunerea lucrării artistice corespunzătoare fiecărei categorii de materii naturale luate în parte.

1) PRELUCRAREA ARTISTICĂ A METALELOR

În zona Valea Bistriţei, lipsită de o explorare metalurgică, meşteşugarii prelucrării metalelor foloseau metalele feroase (oţel, fier, aramă etc.) care li se aduceau în forma cerută din Transilvania şi uneori de peste graniţă. Prelucrarea lor artistică, care se făcea în atelierele domeniale de către meşteşugari specializaţi, pare a fi documentată istoric abia în secolele XVI — XVII.

Piese de fier, unelte şi resturi de obiecte au fost, în parte, confirmate de unele documente, ca produsele unor meşteri potcovari, armurieri, săbieri şi arcari în secolul al XVI-lea (1542) [1]. În zona lacului de acumulare au fost descoperite în săpăturile arheologice efectuate în Schitişor, Palatul Cnejilor şi Buhalniţa piese care au fost atribuite de arheologi secolelor XVII — XVIII [2]. Unele dintre aceste piese de fier prezintă o deosebită valoare artistică.

Dezvoltarea locală a prelucrării artistice a metalelor începe să fie puternică la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în secolul al XX-lea o dată cu schimbările care au loc în structura social-economică a întregii zone. În această perioadă numărul artizanilor locali prelucrători de metale creşte, o dată cu numărul şi influenţa meşteşugarilor ambulanţi şi a meşteşugarilor negustori din nordul şi vestul Moldovei. Această creştere e atestată etnografic prin cantitatea crescîndă de produse artizanale în metal, efectuate şi utilizate pe Valea Bistriţei, în subzona Galu-Bicaz. Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, prelucrarea artistică a metalelor în zona respectivă începe să fie concurată de produsele industriei metalurgice şi în consecinţă, să scadă tot mai mult.

Prelucrarea artistică a metalelor preţioase şi semipreţioase

O dată cu procesul de reducere şi scoatere din circulaţie a monedelor de aur şi argint şi cu acapararea metalelor preţioase de către burghezia orăşenească în ascensiune, prelucrarea sătească a unor metale preţioase începe să scadă şi

[1] *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 580.

[2] Rapoartele de săpături arheologice de pe Valea Bistriţei din anii 1956—1958.

treptat, să fie înlocuită cu aceea a metalelor semiprețioase. Obiectele de podoabă vestimentară sau de împodobire domestică au fost alcătuite la sate, în general, din metale semiprețioase, iar cînd acestea s-au împuținat s-a ajuns la începutul secolului al XX-lea să fie alcătuite chiar din metale fieroase.

Metalele prețioase, aurul și argintul, necesare prelucrării artistice a unor podoabe se procurau pe două căi în secolele XVI — XIX; pe de o parte prin sistemul mai vechi al spălării nisipurilor aurifere de munte şi al extragerii aurului [3] de către aurari, atestați documentar [4], iar pe de altă parte prin transformarea monedelor de aur şi argint, curente în această vreme, în material propriu de prelucrat.

Tradiția locală pomenește de extragerea aurului din aluviunile aurifere ale apelor Bistriței, numită din această cauză în secolul al XVI-lea, mai ales în partea ei superioară, și ,,Bistrița aurie''. În folclorul local din subzona Galu-Bicaz s-a păstrat obiceiul copiilor la înot de a-și scoate apa din urechi sărind într-un picior și cîntînd:

Auraș, păcuraș... !

Cu acest meşteşug deosebit de migălos şi care dădea un randament redus se ocupau pe Bistrița trei categorii de aurari locali, numiți diferit, după localitatea și instrumentele cu care spălau aurul din nisipurile rîurilor: ,,ciurarii'', purtătorii de ,,cioareci de oaie'' și ,,obielarii''. Ciurarii extrăgeau aurul cu ajutorul unui ciur confecționat dintr-o piele de oaie cu mițul pe ea. Pielea era întinsă pe o tobă rotundă sau dreptunghiulară, cu diametrul sau latura de aproximativ 80 cm; lîna atîrna în afara tobei. Ciurarii intrau în apă, agitau nisipul cu picioarele, îl strecurau prin ciurul cu miț, de care se prindeau ,,sclipele de aur''. De pe miț, ,,sclipele'' erau pieptănate cu ajutorul unui ,,pieptene de lemn'', apoi adunate într-un vas de piatră de gresie, topite şi alcătuite în ,,boțuri de aur'', un fel de lingouri mici ovoidale. Purtătorii de cioareci de oaie extrăgeau cu ajutorul acestor cioareci cu mițul în afară, iar obielarii cu ajutorul unor obiele, tot din piele de oaie cu mițul în afară, încălțate pînă aproape de genunchi. Pe mițul cioarecilor și al obielelor se prindeau ,,sclipele'' de aur din nisipul rîurilor agitat cu picioarele și cu bețe speciale. De pe miț erau desprinse apoi tot prin pieptănarea cu piepteni de lemn, topite şi transformate în ,,boțuri de aur''. Toate aceste categorii de zlătari erau, cu două secole în urmă, supuse privilegiilor domneşti. La o dată fixă din an (care se pare că era toamna, după Sf. Dumitru), ei trebuiau să verse în vistieria domnească un anumit număr de boțuri de aur. Pentru această prestație domnească zlătarii erau legați prin jurăminte grele [5]. În aparență erau scutiți de dări (pe care le plăteau cu o anumită cotă din ,,tainul de aur'' ce le revenea).

Din partea ce le rămînea din tain, ca rezultat al muncii lor, o cantitate oarecare era negociată direct pe piața internă a zonei, sub diferite forme. Restul aurului îl prefăceau în obiecte sau în bijuterii proprii. Oamenii înstăriți din sate sau tîrguri cumpărau uneori aurul brut pentru a-l da la prelucrat la oraşe, alteori piesele artistice erau executate chiar de către zlătari. Printre meşteşugarii prelucrători ai metalelor prețioase recrutați dintre zlătari încep să fie apreciați îndeosebi turnătorii, bătătorii și cizelatorii. Se înțelege că ei prelucrau obiectele de podoabă după o tehnică primitivă. Laminarea, efilarea şi sudarea pieselor se obținea mai

[3] *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 580.
[4] *Documente privind istoria României, veacul XV A. Moldova*, vol. II (1476—1500), Bucureşti, 1954, p. 53, unde e vorba de un aurar.
[5] *Istoria României*, vol. II, p. 580.

mult prin procesul baterii cu ciocanul, decît al lipirii prin topire. Ornarea obişnuită se realiza prin zgîriere, gravare şi stanţare superficială. Motivele decorative zgîriate sau gravate erau cele obişnuite (roatele, rozetele, inflorescenţele etc.); cele de stanţat erau simple, geometrice (unghiuri, cruciuliţe, cercuri, puncte etc.).

Cele mai deosebite obiecte rituale lucrate sau aflate în zonă, cum sînt: ,,ferecăturile'' cărţilor de slujbă, ,,aplicăturile'' pe icoanele din catapetesme, au fost alcătuite din metale preţioase, în general din argint aurit. Ferecăturile şi aplicăturile numite şi ,,lipituri'' se obţineau prin prelucrarea monedelor de argint care circulau în acea perioadă în Moldova.

Tehnica prelucrării lor era prin baterea cu ciocănaşul şi nu prin topire. Nu este exclus ca, în unele forme ale ei, această tehnică să fi fost practicată şi de ,,călugări făurari'' de la mănăstirile Buhalniţa şi Durău, sub influenţa artizanilor călugări de la mănăstirea Neamţului şi de la alte mănăstiri moldoveneşti.

Prelucrarea artistică a metalelor preţioase a constituit o formă diferenţială destul de redusă în zona activităţii meşteşugăreşti. În schimb prelucrarea artistică a metalelor semipreţioase (aramă, alamă, cositor etc.) a fost mult mai dezvoltată. Din metalele semipreţioase s-au confecţionat de artizani locali diferite piese, dintre care mai importante pentru caracterizarea activităţii artizanale a zonei sînt talerele, ferecăturile cornurilor de praf de puşcă, ale paturilor de puşcă de vînătoare, unele podoabe auxiliare, piesele de port (catarame de chimire, curele, bumbi etc.), inelele de logodnă şi căsătorie şi diferite soiuri de clopote pentru animale. Mai toate aceste piese, simple în structura lor morfologică, sînt executate naiv şi cu puţine elemente decorative. La talerele de aramă şi la cele de argint este decorată numai gura, cu chenare de figuri geometrice (cercuri, triunghiuri, pătrate etc.). Ferecătura cornurilor de praf de puşcă de obicei este foarte îngustă şi împodobită cu meandre unghiulare, obţinute din butoni stanţaţi în afară. Cataramele şi bumbii sînt decoraţi prin încadrarea părţilor lor vizibile cu rame simple, obţinute din liniaturi sau caroiajul unor părţi din suprafaţele lor.

Pe Valea Bistriţei au circulat pînă la începutul secolului al XX-lea o categorie de inele cu disc, purtate numai în timpul logodnei, numite din această cauză ,,inele de logodnă''.

Inelele de logodnă erau confecţionate din aramă, argint sau chiar fier. În procesul producţiei artistice, ,,inelarii'' întrebuinţau o dublă tehnică: turnarea metalului topit (argint, aramă etc.) în tipare de piatră de gresie sau tăierea şi

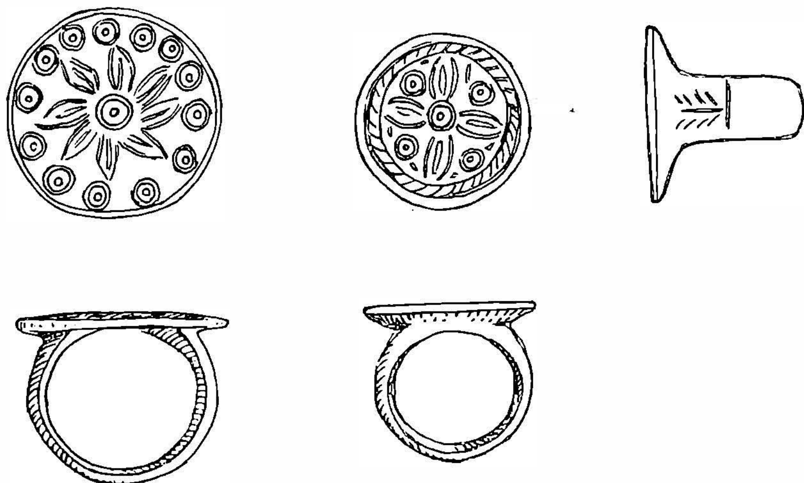

Fig. 128. — Inele de logodnă din Ceahlău.

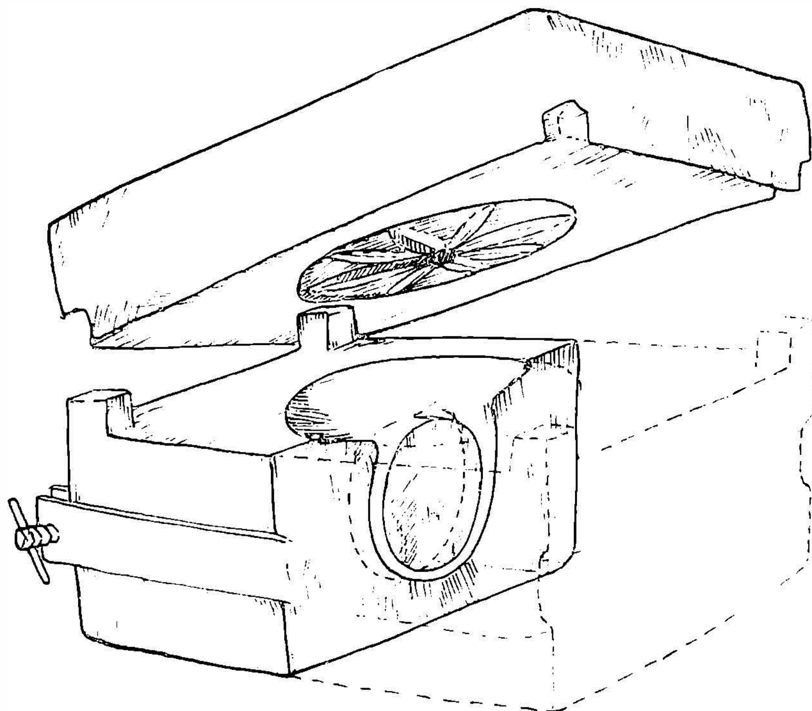

Fig. 129. – Tipar de inele, piatră de gresie.

baterea la rece, pe o nicovală mică, cu ciocanul şi şlefuirea cu pila a tăbliilor metalice de prelucrat. Tehnica cea mai utilizată era însă prima. Metalul se topea în nişte creuzete de piatră de rîu de unde era turnat în tipare mici de gresie. Odată scos din tipar, inelul era supus unor operaţii suplimentare. Fixat într-un suport de lemn, într-o menghină suferea îndepărtarea asperităţilor rezultate din turnare. Apoi se trecea la cizelarea măruntă cu diferite dălţiţe de oţel înăuntru sau pe marginea imitaţiei de gravare rezultate din turnare la tipar, precum şi la gravările suplimentare care n-ar fi putut fi obţinute prin turnarea în tipare. Ultima operaţie era lustruirea şi patinarea inelului. Lustruirea se făcea cu o periuţădin păr aspru, de bursuc, iar patinarea cu acidularea uşoară a inelului în esenţă de oţet de vin.

După cea de-a doua tehnică, inelul se obţinea din plăci de metal (aramă îndeosebi) prin tăierea discului şi a cercului cu dalta, batere pe muchie cu ciocănelul şi pilire. Discul era prins de inel fie printr-o nituire fină, fie prin sudarea la cald cu apă-tare, ţipirig şi cositor. Sudarea era aşa de bine executată, încît aproape nu se observa. Gravarea se făcea apoi cu dălţiţele de oţel direct pe inelul fixat în menghină.

Inelele de logodnă aveau o formă elegantă, aplatisată. Diametrul discului uneori întrecea diametrul inelului. Mărimea discului semnifica o notă de eleganţă particulară proprie în zonă. Inelele cu disc din Bucovina au discul mai mic şi mai cizelat. Atît inelul, pe partea lui exterioară, cît şi discul, pe partea lui superioară, sînt gravate cu motive geometrice de tipul cercurilor concentrice, al rozetei solare şi al steluţelor asimetrice.Unele dintre aceste inele se gravau numai pe disc. În cazul acesta, motivul era de preferinţă rozeta solară, hexa- sau octolobată. Altele se gravau, parţial, şi pe corpul inelului, sus, în partea unde se fixa discul.

Inelele de logodnă pentru bărbaţi se deosebeau de cele pentru femei prin mărimea, masivitatea şi gradul lor de împodobire. Cele femeieşti erau mai mici, mai aplatisate şi mult mai ornamentate.

În mod obişnuit, inelele de logodnă se comandau de către naşi la inelarii renumiţi din zonă (Hangu, Schit, Gura Bistricioarei), cît şi la meşteşugarii ambulanţi care cutreierau satele cu uneltele în desagi. Ele se purtau de la logodnă şi pînă la nunta propriu-zisă, cînd erau înlocuite cu inele obişnuite de căsătorie, efectuate din argint sau aramă. După nuntă se păstrau în lăzile de zestre ca amintire şi se moşteneau cu limbă de moarte în familie. În această nouă calitate erau uneori întrebuinţate şi ca ,,peceţi'' personale alături de punerea degetului.

Purtatul inelelor de logodnă cu disc se întîlneşte şi în alte zone din Moldova. Se pare însă că pe Valea Bistriţei inelul de logodnă este mult mai dezvoltat, proporţiile lui sînt mai echilibrate, iar părţile lui componente mai cizelate. Inelul propriu-zis în exterior are aspectul unui octogon sau decagon excris cercului, cu muchii trapezoidale adînc brăzdate de motive decorative geometrice, umplute uneori cu culoare roşie şi albă obţinută din materiale plastice colorate încastrate la cald. Purtatul acestor inele în nordul ţării nu este însă legat numai de actul logodnei, ci ca obiect de podoabă al flăcăilor şi fetelor pentru sărbători.

Unii fierari artizani (de la Buhalniţa, Hangu şi Galu) se ocupau cu confecţionarea diferitelor categorii de clopote (tălăngi, clopoţei, zurgălăi etc.) pentru vitele de păscut, pentru harnaşamentul cailor de transport şi pentru colindători. Clopotele se lucrau, în general, din alamă, prin tăiere, ştanţare şi nituire. Forma lor elegantă scutea cîteodată pe artizan să le decoreze pe margine. Totuşi ,,clopotarii'' din Galu împodobeau cu chenare încărcate cu motive geometrice clopotele de aramă.

În secolele XVIII — XIX diferitele curele de taşcă de piele, de cornuri de praf de puşcă, de chimire sau pentru unele piese de harnaşament erau împodobite cu ,,ţinte înflorate'' confecţionate dintr-un metal semipreţios, cositorul. Ţintele înflorate, de dimensiuni potrivite (de la 1 la 3 cm diametru) se obţineau dintr-un aliaj de cositor (în care intra 80% cositor şi restul plumb), care se topea şi se turna în tipare de gresie. Înfloritura lor era extrem de variată, uneori imita literele de alfabet, alteori simple combinaţii geometrice (de cercuri şi rozete) şi alteori figuri fantastice de animale. Pentru scurt timp ţintele de cositor au invadat şi împodobirea cojoacelor locale, însă s-a renunţat repede la ele, pentru bumbi de aramă, mai rezistenţi, mai strălucitori şi mai ieftini.

Prelucrarea artistică a metalelor feroase

Dintre meşteşugurile prelucrării artistice a metalelor, mai dezvoltată şi cu un caracter mai stabil a fost ,,fierăria artistică'' (feroneria). Trecerea de la fierăria obişnuită la feronerie se face prin perfectarea structurii morfologice a pieselor confecţionate, concomitent cu împodobirea lor crescîndă şi adecvarea la scopul artistic propus.

În Valea Bistriţei prelucrarea artistică a fierului şi a celorlalte metale feroase trece prin două faze, caracterizate prin două tehnici artizanale : o fază mai veche, a baterii fierului cu ciocanul, după tehnica laminării primitive, şi o fază mai

nouă, a modelării fierului prin tăiere şi cizelare, după tehnica decupajului. Piesele executate prin batere se sudau tot prin batere şi prin nituire, din care cauză conservau la suprafaţa lor semnele ciocanului, ceea ce le dădea o notă de rusticitate aparte. Piesele executate prin tăiere şi cizelare se sudau la cald şi prin nituire. Faţa lor este fără asperităţi. Uneori fierarii ,,căleau'' obiectele executate.

Nu lipsită de importanţă, deşi în momentul cercetării de teren reprezenta un caz izolat, este armurăria artistică. La Schit un bătrîn fierar confecţiona încă la începutul secolului al XX-lea puşti de vînătoare din sîrmă de oţel. Sîrmele erau astfel răsucite, încît constituiau o masă continuă, ce era sudată printr-un procedeu propriu în care intra în primul rînd factorul termic. Puştile din sîrmă de oţel astfel întocmite şi sudate nu aveau o valoare practică propriu-zisă. Striatura sîrmelor împletite se întrevedea perfect şi dădea impresia unei incrustaţii regulate, nu numai în elementele principale ale puştii, ci şi în cele accesorii. Confecţionarea acestei arme de lux, cu o evidentă dexteritate, reprezintă un caz de damaschinaj popular care nu a mai găsit imitatori.

Ţapina, una dintre cele mai simple unelte de oţel, în formă de cange, cu care plutaşii manevrează buştenii la rampele de încărcare a plutelor, nu scapă acestui proces artistic. În structura ei formală, rar intervin modificări plastice. Totuşi unii meşteri fierari dau o linie din ce în ce mai practică ţapinei. Forma tipică de ţapină veche, adusă de meseriaşii pădurari italieni în secolul al XVII-lea, este aceea rectangulară. Prin oblongizarea lamei de oţel şi a manşetei se obţine o formă aproape triunghiulară din ce în ce mai suplă. Părţile de jos ale manşetei se prelungesc asemenea unor urechi trapezoidale. Corpul ţapinei începe întîi să fie decorat discret cu ,,semne arhaice de proprietate'', apoi cu ,,iniţialele proprietarului'', înseriate în grupe de cîte trei, şi în fine cu motive geometrice, din ce în ce mai complicate, sau cu motive decorative fitomorfe.

După aceeaşi tehnică a decorării prin gravare sînt împodobite şi lamele de oţel ale ,,topoarelor'', ,,toporiştilor'', ,,bardelor'', ,,cuţitoaielor'', ,,frigărilor'' etc.

Fig. 130 a–b. — Clopote din zona Galu.

Temele motivelor decorative diferă însă de la o unealtă la alta şi de la un artizan la altul. Dintre motivele mai vechi, care în combinaţiile lor se menţin încă alături de motivele mai noi ca vestigii decorative, trebuie pomenit complexul ornamental : soare, cornul lunii şi steaua, redate adesea liniar, în constelaţii asimetrice.

Cîntarele de mînă cu pară şi lanţuri, pentru cîntărit greutăţi pînă la 15 kg, erau uneori discret, alteori violent decorate. Aproape toate elementele cîntarelor se împodobeau : pîrghia orizontală, braţele, tamburul plat şi cel în formă de bumb, cîrligele şi lanţurile. Motivele decorative variau după elementele decorate. Pîrghia era împodobită cu motive geometrice (al unghiurilor bisimetrice, al meandrei etc.) sau zoomorfe (al şarpelui descolăcit cu gura deschisă). Tamburul plat era gravat cu motivul rozetei solare octolobate, tamburul în buton cu motivul ,,solzilor de peşte'' sau al striaţiilor longitudinale. Pînă şi lanţurile pe muchie erau gravate cu ,,zimţişori''.

O altă categorie de obiecte metalice de uz împodobite artistic sînt piesele de fier care leagă, fixează şi încheie unele lucrări în lemn. Printre acestea trebuie pomenite legăturile şi balamalele ,,lăzilor înfierate'', drugii şi cîrligele grătarelor de fereastră, clanţele şi lacătele obişnuite. Cele mai izbutite produse ale genului au fost create de fierarii locali în ultimele secole pentru unele construcţii civile sau religioase, cum ar fi ,,Palatul Cnejilor'', bisericuţele de lemn din Cîrnu, Hangu şi Răpciuni şi mănăstirile Buhalniţa şi Durău. Ele se regăseau însă şi în unele piese şi construcţii săteşti ale oamenilor mai înstăriţi. Acesta este cazul ,,lăzilor înfierate'' sau ,,ferecate'' şi al ,,grătarelor de fereşti''. Lăzile înfierate erau lăzi de zestre prinse în legături de fier, tăiat în tăblii ce imitau infoliaţiile plantelor. Uneori lemnul era colorat cu un baiţ gri-maro. La începutul secolului al XX-lea numărul şi utilizarea lăzilor înfierate a scăzut din cauza masivităţii şi greutăţii lor la manipulat. În schimb , grătarele de fereşti, lucrate în X-uri, la bisericuţele de lemn din zonă, le întîlnim şi în arhitectura civilă sătească. În satul Călugăreni, la casa Eleonorei Ion Dascălu, ferestrele erau ferecate cu asemenea grătare artistice. Artistul fierar nu s-a mulţumit să redea aidoma grătarele de la ferestruicile bisericii de la care s-a inspirat ; el a introdus în alcătuirea lor elemente noi : în loc de un singur ,,drug cu cîrlige'', care umplea cercevelele ferestruicilor înalte de la abside, a creat doi drugi paraleli, care umplu mai deplin spaţiul ferestrelor late de casă, şi, în fine, a introdus un ritm mai sprinten în succesiunea cîrligelor, făcînd ca în ansamblul lor să alterneze cîrligele mari cu cele mici.

Unele balamale ajurate şi clanţe modelate în genul celor de la bisericuţa de lemn din Hangu s-au întîlnit şi în casa bătrînului Ion Platon din gura satului Răpciuni. Forma şi tehnica artizanală a acestor piese a intrat cu timpul în tradiţia locală, de aceea au fost reproduse cu fidelitate în modelele mai noi existente în zonă.

În zonă au fost create şi au circulat într-o vreme şi ,,lacăte împodobite'' cu placaje decorate din aramă (butoni mari crestaţi în rozete, rame cu frontoane şi console pentru încadrat uşiţe secrete etc.). O piesă caracteristică, frumos lucrată, este lacătul împodobit, descoperit în săpăturile de la Palatul Cnejilor, care astăzi se află în colecţia muzeală de la Durău. Tipul acesta de lacăt, complicat prin podoabele lui aplicate, a dispărut din folosinţă o dată cu apariţia produselor lăcătuşăriei industriale.

Din categoria produselor fierăriei artistice care servesc drept podoabe de casă, puţin obişnuite au fost într-o vreme ,,ghirlandele de flori'' de metal şi ,,fănarele'' din tablă. Această categorie de podoabe arhitectonice trece de la interiorul

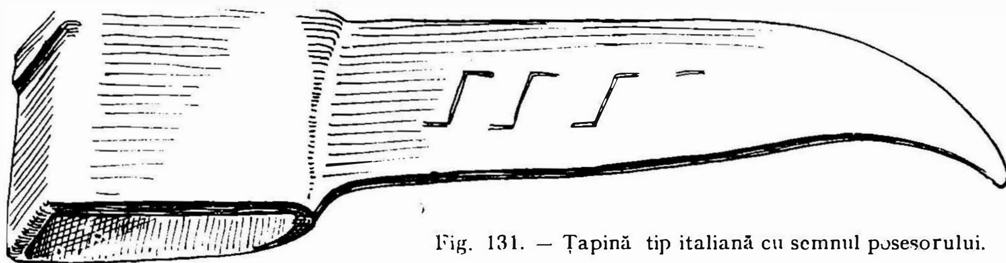

Fig. 131. — Ţapină tip italiană cu semnul posesorului.

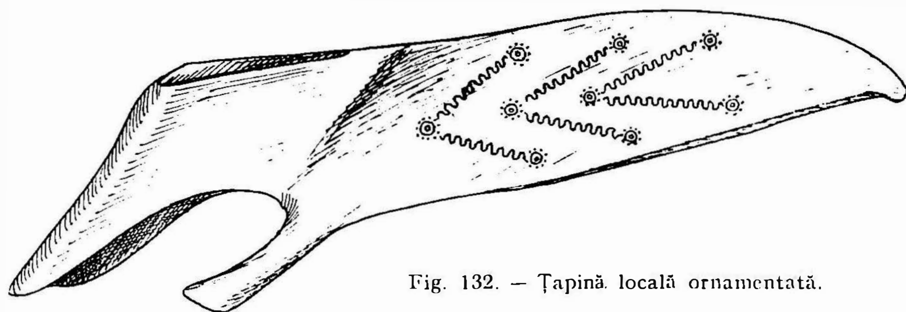

Fig. 132. — Ţapină locală ornamentată.

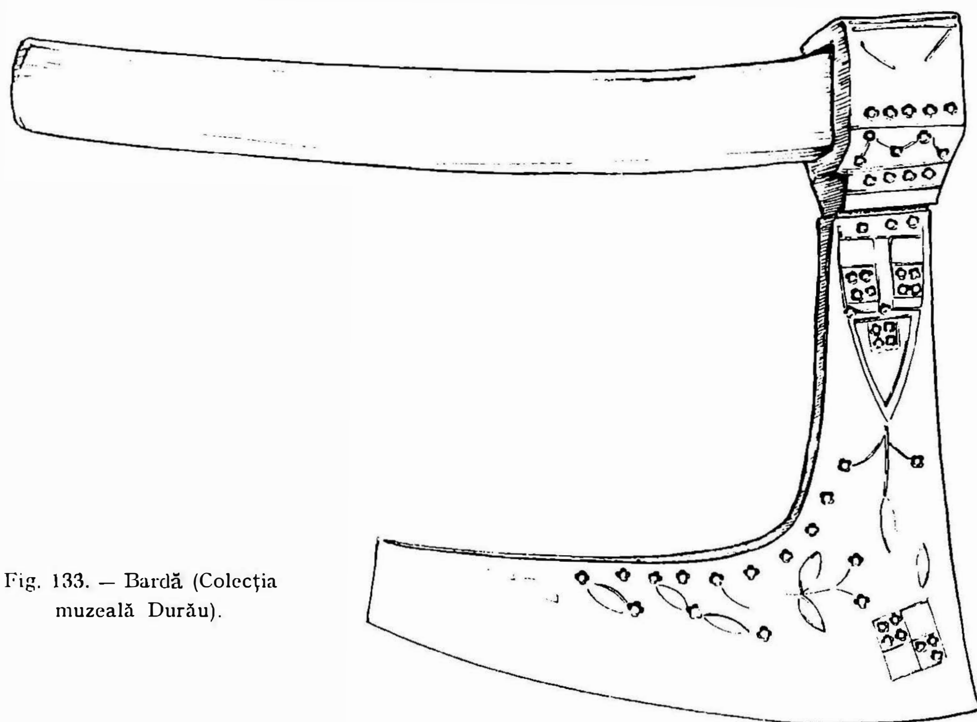

Fig. 133. — Bardă (Colecţia muzeală Durău).

Fig. 134. — Cuţitoaie din Gura Hangului.

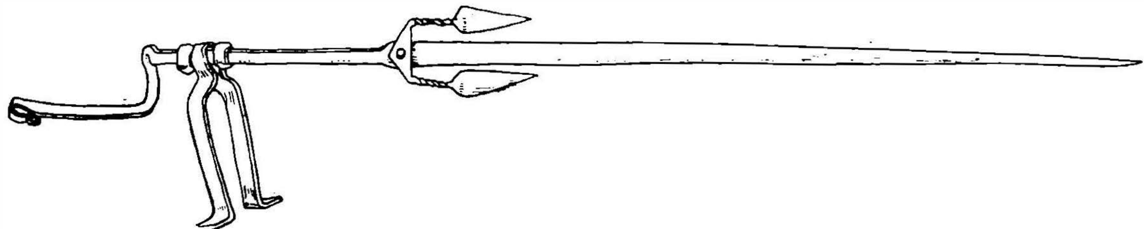

Fig. 135. — Frigăruie din Bistricioara.

Fig. 136. — Cîntar ornamentat — Schit.

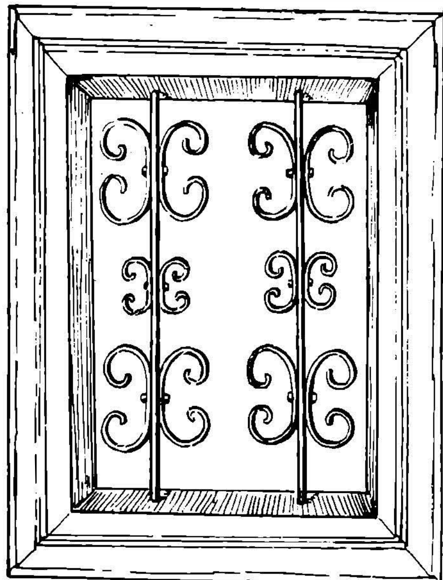

Fig. 138. — Drugi cu cîrlige de casă — Călugăreni.

Fig. 137. — Drugi cu cîrlige pentru ferestre de abside — biserica din Răpciuni (Muzeul satului, București).

la exteriorul casei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. În fața catapetesmelor bisericuțelor de lemn de la Hangu și Răpciuni atîrnă imense ghirlande de flori de metal care servesc ca suporturi de candelabre, candele și sfeșnice de luminări. În alcătuirea lor globală, artizanul popular a îmbinat elemente decorative diferite : unele inspirate din realitatea înconjurătoare (vrejuri de foi de cucută, flori de tipul bulgărașilor, steluțelor sau trandafirilor etc.), altele create din imaginația lui. Ghirlandele sînt colorate în tonalități închise : cenușiu cu negru sau maro cu negru. Rareori, și extrem de discret, se întrezăresc culori vii, numai pentru a sublinia inflorescențele prea încărcate de culori închise ale lujerilor și frunzelor.

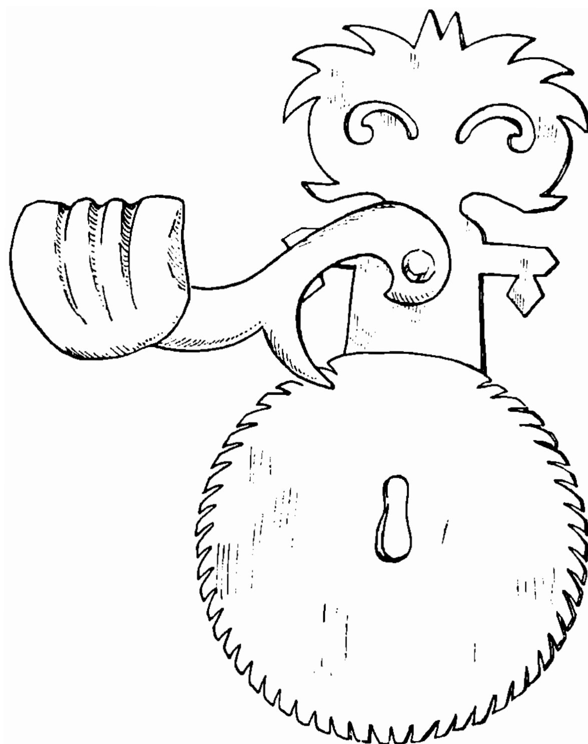

Fig. 139. – Clanţă din Răpciuni (Muzeul satului, București).

Fig. 140. – Lacăt ornamentat de la Palatul Cnejilor (Colecţia muzeală Durău).

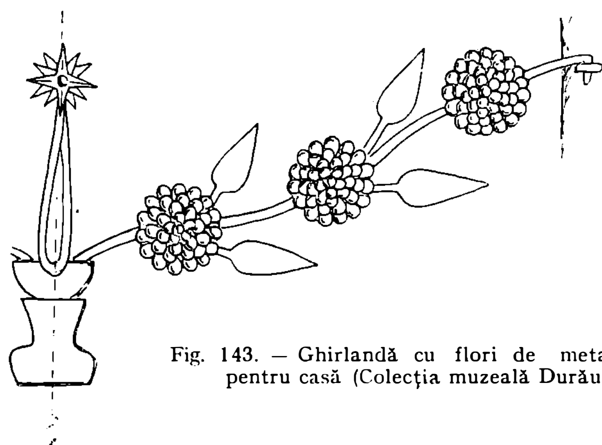

Fig. 143. — Ghirlandă cu flori de metal pentru casă (Colecţia muzeală Durău).

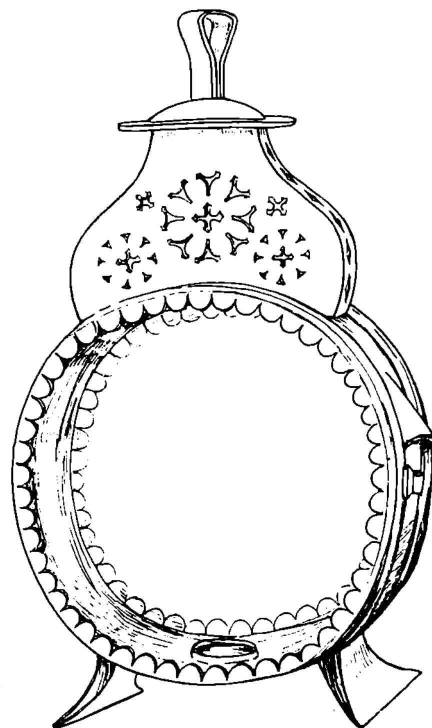
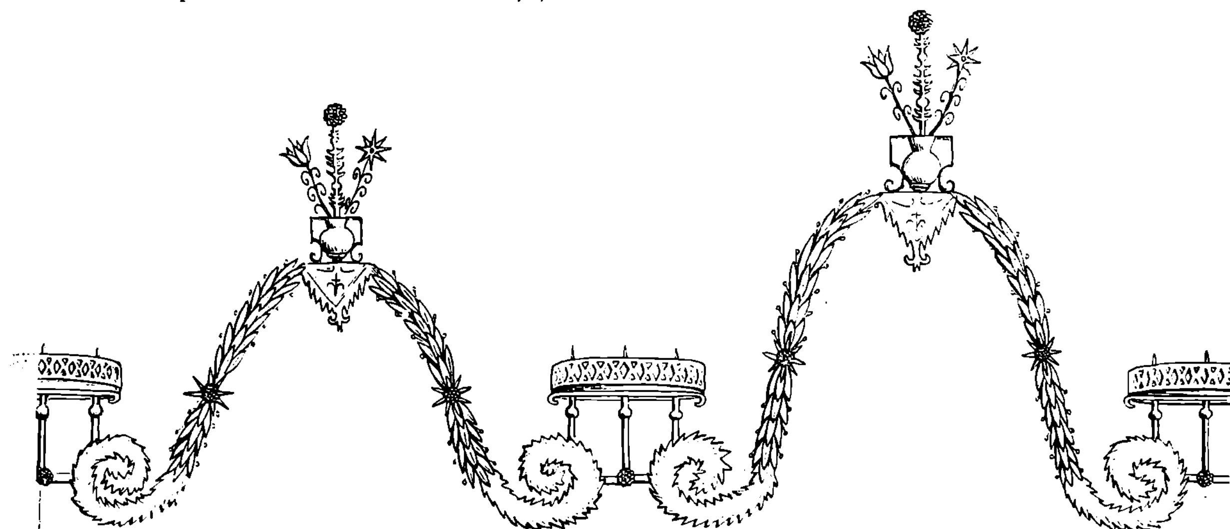

Fig. 141. — Fănar de mină (Bis. Răpciuni, Muzeul satului, Bucureşti).

Fig. 142 — Ghirlandă cu flori de metal (Catapeteasma bisericii din Răpciuni, Muzeul satului, Bucureşti).

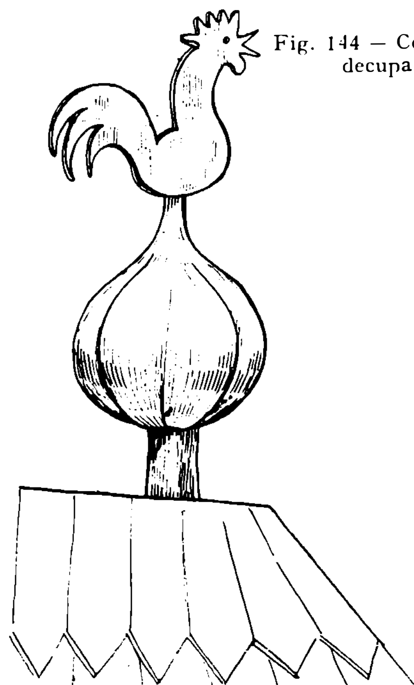

Fig. 144 — Cocoş de bold, ornamentat, decupat din tablă — Secu.

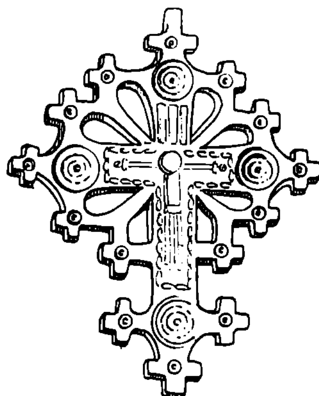

Fig. 146. — Cruce — agrafă.

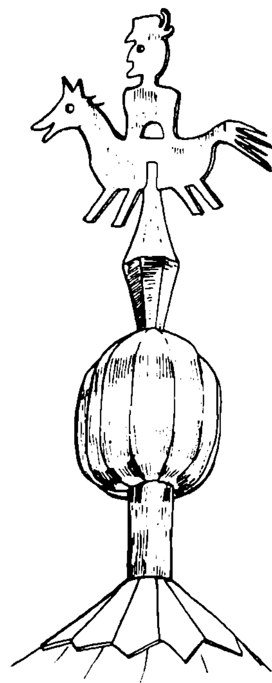

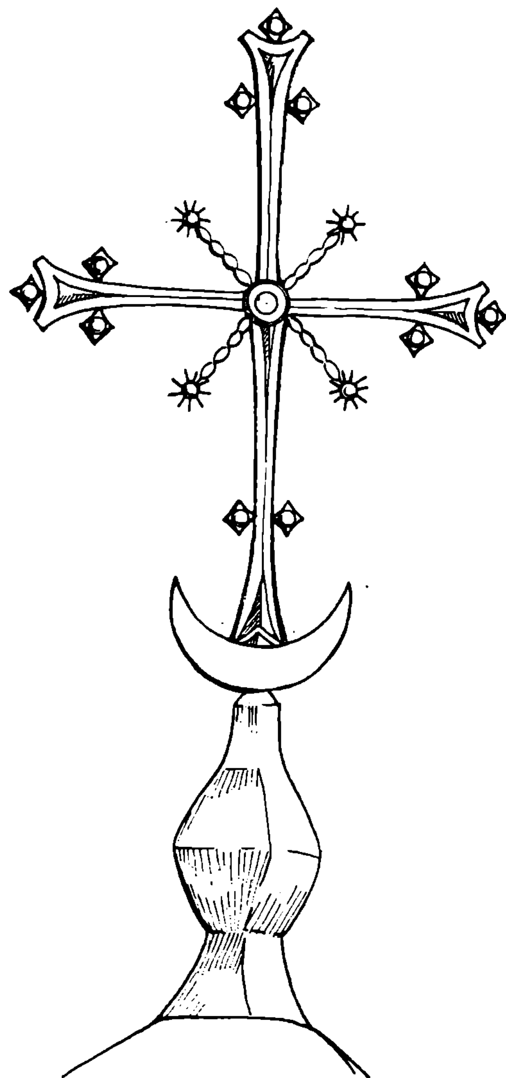
Fig. 145. — Călăreţ de bold, ornamentat decupat din lemn.

Motivul ghirlandei cu flori de metal se regăseşte şi în arhitectura civilă, ca podoabă arhitectonică a faţadei. Ele atîrnau între stîlpii prispei, imediat sub streaşină, pentru înfrumuseţarea casei. La o casă din Gura Dreptului, ca şi la alte case din nordul zonei cercetate, ghirlandele cu flori de metal erau alcătuite din două lujere care se îmbinau la mijloc sub simulacrul unui vas cu flori. Pe lujere se fixau din loc în loc, sub inflorescenţa unor tufănele, frunze rare. Lujerele şi frunzele erau vopsite în culori stridente : în verde-albastru, iar florile de tufănele în galben, roşu, violet, albastru. În structura lor formală aceste ghirlande metalice semănau cu ghirlandele de flori din faţa catapetesmelor, însă prin cromatica lor se deosebeau de acestea. Deşi imitate, ele reprezentau o inovaţie decorativă în arhitectura civilă locală. Moda lor însă pare a fi fost de scurtă durată. Introdusă la începutul secolului al XX-lea de meşteşugarii fierari locali, s-a limitat numai la cîteva case din zonă, deoarece, fiind de metal, ele erau prea scumpe, greoaie şi contraveneau în general modului de decoraţie locală a faţadei caselor.

Mai generalizată este însă împodobirea boldurilor de pe creasta caselor din zonă cu ,,tăieturi'' sau podoabe metalice tăiate în tablă. Printre cele mai răspîndite motive decorative de tăieturi din această categorie sînt : ,,cocoşul'' şi ,,călăreţul''. Cocoşul, ca pasăre decorativă preferată, este redat într-o siluetă încordată, cu gîtul întins şi pliscul întredeschis, vestind parcă trecerea timpului, iar călăreţul este redat cu pălărie de vînător, călare pe un cal în mers, cu coama fluturînd şi coada calului în fuior.

Podoabele acestea din tăieturi de tablă fixată în boldurile de acoperişuri sînt, pe de o parte, reminiscenţele artistice ale unor practici străvechi de magie, cînd se utilizau capete de cocoşi şi de cai aşezate pe crestele caselor în semn de protecţie, în baza unor superstiţii legate de cultul solar, şi, pe de altă parte, creaţii noi ale tehnicii împodobirii în metal.

O altă categorie de piese metalice cu caracter de podoabă o formează ,,crucile agrafe'' din aramă sau fier, pe care pînă la începutul secolului al XX-lea localnicii le mai purtau prinse de piept, ca să-i apere de furtună şi de trăsnete cînd porneau la drum. Prin morfologia lor, ele seamănă cu crucile-agrafă cunoscute și în alte zone ale Moldovei. La originea acestor piese stă probabil o cruce-agrafă mai veche, cu brațe reduplicate. Crucile-agrafe de pe Valea Bistriței se turnau în tipare de gresie şi se gravau apoi cu ajutorul unor dăltițe din oțel. La întretăierea brațelor se înfloreau cu cercuri concentrice, în mijloc cu motivul funiei sau al lanțului, iar muchiile se zimțau. Două piese caracteristice pentru acest gen de podoabă, una din Săvineşti, a lui Vasile Scripcaru, şi alta din Frumosu, a lui Stănescu Constantin, scot în evidență tipul lor tradițional. Tot din categoria acestor podoabe fac parte şi crucile de interior. O asemenea piesă din fier, bătut cu ciocanul, este crucea de pe agheasmatarul bisericuței din Hangu. Concepută simplu, aproape liniar, are piciorul sprijinit pe o semilună cu coarnele întoarse în sus ; piesă care, în fond, este rezultatul unei contaminări ornamentale între motivul crucii şi motivul soarelui şi al lunii — realizate pe verticală. În cazul acesta motivul soarelui apare cvadruplicat.

Fig. 147. — Cruce cu semilună, piesă de agheazmatar din Hangu.

2) PRELUCRAREA ARTISTICĂ A OSULUI

În zona Valea Bistriței vînătoarea s-a dezvoltat de timpuriu şi a avut un caracter de ocupație permanentă alături de păstorit şi lucrul la pădure, pînă aproape de secolul al XVIII-lea. În funcție de aceste ocupații au luat naştere şi unele meşteşuguri artistice corelate.

Prelucrarea artistică a osului nu a ajuns însă la o înflorire deosebită în zona cercetată, cum a ajuns în nordul Moldovei, deoarece prelucrătorii erau mai mult artişti amatori decît meseriaşi profesionişti. Ei produceau pentru nevoile lor personale, nu pentru schimb.

Din oase de bovine şi uneori de cabaline, procurate direct de la crescătorii de vite sau de la abatoare, se prelucrau mici ustensile (undrele, ace de cojoace,

linguriţe etc.). Cele mai evoluate şi mai complexe prelucrări sînt însă cele care au ca materie primă cornul. Din coarnele de animale domestice (bovine şi ovine) se alcătuiau, în general, de artizani obiecte puţin împodobite. Pieptenii erau rareori traforaţi şi pirogravaţi pe margine cu rame meandrice umplute cu motive decorative geometrice. Paftalele se pirogravau cu semne naive inspirate din viaţa sătească. Mai erau incizate şi cornurile de suflat, cu chenare geometrice sau cu motivul tablei de şah etc. Din coarnele de animale sălbatice, din cele de cerb şi în special de căprior, ca şi din dinţii de mistreţ şi de urs, vînătorii şi meşteşugarii ambulanţi confecţionau mai multe categorii de obiecte de uz practic sau de decor.

Pentru prelucrarea osului, amatorii şi profesioniştii selecţionau şi grupau coarnele recoltate în patru mari categorii, după : provenienţă, mărime, frumuseţe şi gradul lor de utilizare artistică. Aceste categorii erau următoarele :

Coarnele căzute. Acestea sînt coarnele de cerb (desperecheate sau perechi) care cad în mod obişnuit în perioada rutului, primăvara, ,,cînd cerbii se bat''. Ele sînt mari, uneori pînă la 150 cm, cu un ,,herb'' de 6—8 ,,raze'' (ramuri).

Coarnele tăiate. Acestea sînt coarnele procurate de la cerbii prinşi vii în capcane sau de la cerbii vînaţi cu armele de foc.

Coarnele cu ţeastă. Acestea sînt coarnele nedetaşate de cutia craniană, utilizate adesea cu ţeasta fie goală, fie împăiată.

Cornițele pluşate. Acestea sînt coarnele noi, acoperite cu perişori fini, care le ies primăvara cerbilor după căderea coarnelor mari. Pe coarnele mari înmuguresc atîtea coarne noi sau ,,raze în herb'' cîţi ani are cerbul.

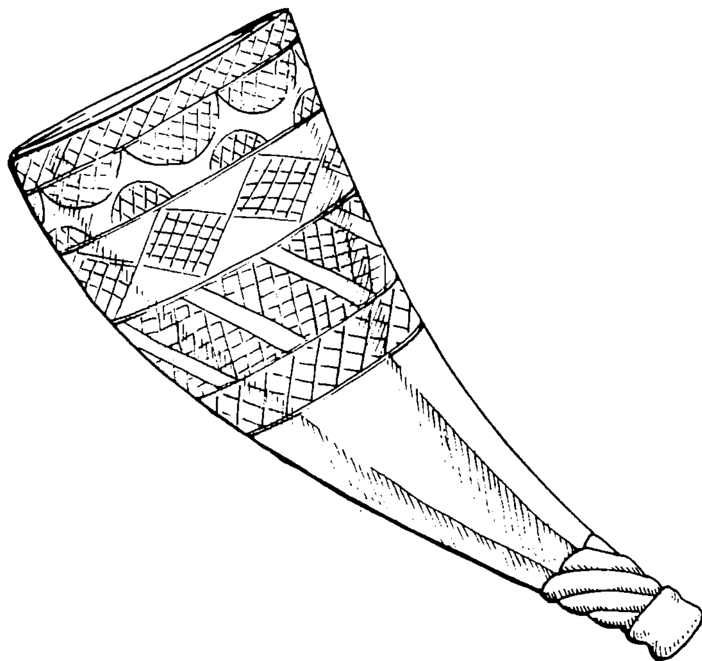
Prelucrarea osului şi a cornului s-a efectuat în general după o tehnică mai veche. În zona studiată nu s-a utilizat decît rar şi parţial tehnica mai nouă, a schimbării formei coarnelor pentru a le adapta mai bine la o funcţie artistică. Unele operaţii de mulare a coarnelor la scopul artistic urmărit s-au făcut cu ajutorul fierberii, părţile cornoase devenind astfel moi, altele au fost întreprinse direct pe formele lor naturale, prin îndepărtarea prisosurilor şi a imperfecţiunilor de creştere.

Din coarnele de cerb şi de căprior rămase fixate pe cutia craniană, secţionată prin maxilarul superior, se alcătuiau podoabe de tipul trofeelor vînătoreşti, care, aplicate pe scuturi de lemn simplu sau pirogravate, împodobeau ca nişte panoplii pereţii interioarelor caselor de oameni înstăriţi. Uneori, cînd ,,herbul'' cerbului nu putea fi procurat prin vînat, se confecţionau simulacre de trofee, din ghips încleiat şi turnat în tipare, care imitau cornițele pluşate.

Din coarnele mari de cerb detaşate de cutia craniană fie prin căderea lor primăvara, în timpul ,,bătutului'' cerbilor, fie prin tăierea după vînat, se prelucrau cuiere de haine ,,mînere de bastoane, plăsele de cuţite, tocuri de praf de puşcă, podoabe de pălărie, nasturi etc. Unele dintre aceste produse de corn de cerb şi de căprior deveneau obiecte de valoare prin simpla lor încadrare artistică într-o piesă decorativă de interior ţărănesc, altele însă deveneau obiecte de valoare numai prin actul prelucrării lor artistice, parţiale sau totale. Acesta este cazul plăselelor de cuţite, al nasturilor de haine vînătoreşti.

După alcătuirea lor artistică, cuierele de coarne de cerb sînt de două feluri : unele realizate dintr-un singur corn, culcat şi fixat pe o placă de lemn (de frasin sau cireş) cu crampoane de aramă ; altele realizate din două coarne perechi, de cerb sau de căprior, aşezate simetric pe stînga şi pe dreapta pe un scut mare de lemn, ca într-un trofeu vînătoresc. Placa şi scutul de lemn sînt

Fig. 148. — Corn de suflat, ornamentat.

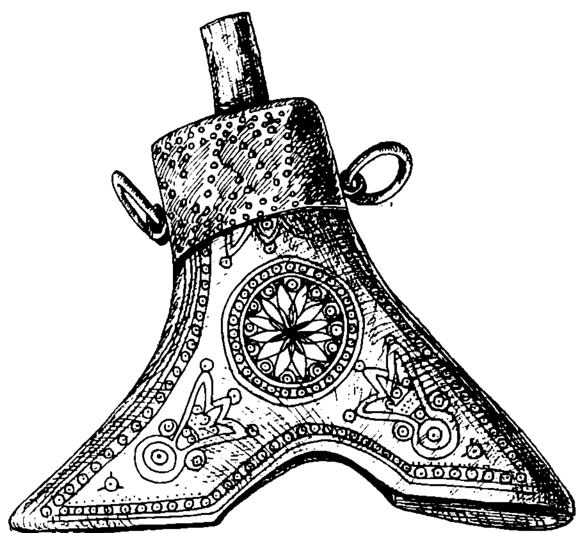

Fig. 149. — Tioc de praf de pușcă — Hangu.

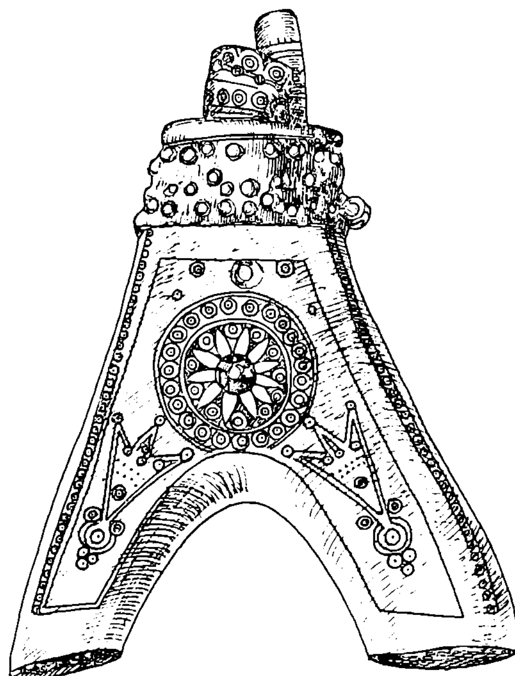

Fig. 150. — Tioc de praf de pușcă — Buhalnița.

în general lustruite şi gravate cu motivul forestier al pădurarilor domeniali : frunza de stejar şi ghinda.

Tiocurile de vînătoare, numite şi ,,cornuri de praf de puşcă'', se făceau în secolul al XVIII-lea din fragmente de corn de cerb, şi anume din părţile în care se îmbucau cîte două raze ale cornului, astfel încît după confecţionare trebuiau să aibă forma Y. ,,Cioatele de corn'' pentru tioucuri se şlefuiau pe dinafară şi pe dinăuntru cu pietre moi de rîu, şi cu lama cuţitului se căpăceau la funduri şi se placau cu ,,armatură de alamă''. Multe cornuri de praf de puşcă erau fără placaj metalic. Această tehnică locală mai simplă se deosebeşte de aceea din nordul Moldovei, care era mai complicată.

Partea superioară a tiocului era prevăzută cu un dop de os al cărui interior servea ca unitate de măsură în folosirea prafului de puşcă. De gîtul cornului erau fixate două cîrlige de care se prindea o curea lată împodobită cu ,,ţinte înflorate'' de cositor. Partea cu cele două cîrlige era considerată fundul cornului, iar aceea cu un braţ capacul cornului. Cu trecerea timpului, în mod normal, osul se oxida uşor la suprafaţă şi căpăta o patină galbenă crudă. De cele mai multe ori lucrătorii în os falsificau de la început patina, cu substanţe extrase din foi de ceapă şi gălbenele, în care fierbeau tiocul de os de corn. Apoi treceau la incizarea cu motive geometrice de tipul ,,cercurilor'' concentrice, al ,,brîielor'' cu romburi reduplicate şi al ,,roatei'' solare, simple sau îngemănate. Cînd fundurile tiocului erau fixate cu plachete de alamă, acestea se decorau în relief cu butoni sau liniaturi stanţate uşor.

Tiocurile acestea de vînătoare au dispărut din zonă o dată cu dispariţia puştilor cu praf şi introducerea armelor de foc moderne. Din vechi piese de port vînătoresc, în noile condiţii ele au ajuns obiecte de podoabă de interior şi mai ales piese rare de muzeu.

,,Podoabele de pălărie'' şi ,,nasturii din corn'' de cerb sau de căprior se obţineau prin tăierea transversală sau oblică a cornului, prin şlefuirea părţilor tăiate şi traforarea motivului decorativ cu ajutorul unui ferăstrău special. Unele părţi traforate erau colorate discret în roşu, verde, albastru cu cerneluri industriale diluate. Dintre motivele decorative care se traforau pe cornul de cerb, mai obişnuite erau : ,,florile de colţ'', ,,brăduţul'', ,,cerbul în fugă'', ,,capul de cerb'' etc. Portul acestor podoabe de pălărie a scăzut în secolul al XX-lea, o dată cu împuţinarea vînatului şi introducerea altor adaose, cum sînt penele de păun, florile, oglinjoarele etc.

Picioarele de căprioară, de la genunchi în jos, cu copite, serveau pentru alcătuirea de ,,cuiere'' de haine şi împodobirea capacelor de ,,taşcă de piele''. Imediat după vînare se tăiau picioarele căpriorului, se trăgeau tendoanele pînă ce picioarele se arcuiau atîta cît se credea de cuviinţă şi se puneau astfel la uscat. Cînd tendoanele se uscau şi se întăreau, se tăiau oasele pe măsura cuierului, se încleiau şi se fixau în suportul de lemn. Cuierele trebuiau să aibă un număr impar de cuie alcătuite din astfel de picioare (3, 5, 7). Pe capacele de taşcă de vînătoare se fixau simetric picioruşe de căprioară ca podoabe auxiliare, în centrul unor ornamente din piele, realizate prin maşinatură.

Colţii mari de mistreţ au servit şi ei la alcătuirea unor podoabe de genul trofeelor şi al cuierelor de haine, iar dinţii de urs pentru alcătuirea unor brelocuri vînătoreşti. Colţii de urs se pileau, se şlefuiau şi se fixau într-o cupă metalică, de obicei de argint, prevăzută cu un lănţişor.

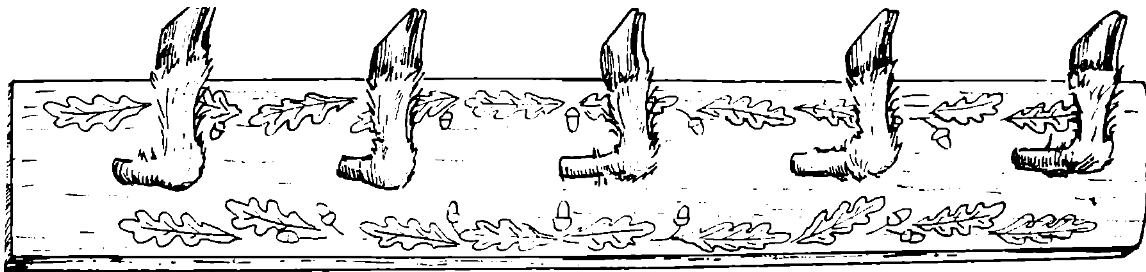

Fig. 151. — Cuier din piciorușe de căprioară.

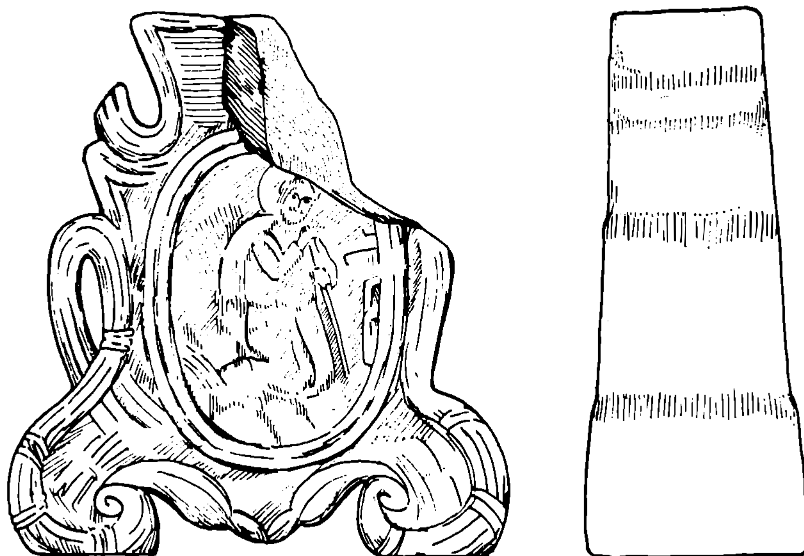

Fig. 152. — Sfeșnic din piatră (Colecția muzeală Durău).

3) PRELUCRAREA ARTISTICĂ A PIETREI

Cea mai puțin dezvoltată dintre prelucrările artistice ale unor materii naturale, în zona Valea Bistriței, este aceea a pietrei și a unor derivate ale ei. Deși destul de abundentă, piatra locală nu e bună de prelucrat artistic, deoarece are o structură plastică improprie : este sau prea dură, sau prea slabă. Din piatra de rîu cu o textură slabă se modelau creuzete pentru topit metalele cu temperatură redusă de topire și se modelau tipare negative pentru turnat inele, agrafe, nasturi și ținte de metal.

Cimitirele din zona respectivă sînt încă pline de așa-ziși ,,bolohani'', care țineau pînă la începutul secolului al XX-lea loc de stele funerare. Bolohanii sînt pietre de construcție slabă, provenite dintr-un soi de gresie care se cioplea sumar, pentru a fi alungite și însemnate pe partea lor superioară, expusă vederii, cu ,,sămnul'' de familie. Uneori pe bolohani se zgîriau sau se gravau și figuri schematice, care voiau să reprezinte, pe lîngă semnul de familie, și tipul stilizat al portretului celui decedat.

În amintirea bătrînilor din sate, cioplitorii de piatră se mai ocupau și cu gravarea artistică cu ciocanul a stîlpilor de hotare, astăzi dispăruți. Motivul capului de bour a dispărut din heraldică încă din secolul al XIX-lea, o dată cu

stîlpii de piatră alcătuiţi din gresie friabilă şi cu ornamentele construcţiilor monumentale săteşti (troiţele de piatră, ghizdurile fîntînilor etc.).

Dintre obiectele de uz casnic prelucrate artistic în piatră pot fi amintite şi sfeşnicele. În colecţia muzeală de la Durău se găseşte un asemenea sfeşnic de piatră confecţionat dintr-un calcar marmorean cu o structură densă şi compactă. Sfeşnicul acesta de masă are forma trapezoidală şi este decorat cu motive fitomorfe şi antropomorfe. După tehnica şi stilul lui, sfeşnicul pare de provenienţă recentă. El este lucrat în tehnica intaliilor şi într-un stil naiv-realist.

Tot din categoria prelucrării pietrei face parte şi prelucrarea unui derivat mai nou, ghipsul. Din ghips încleiat şi colorat, artizanii ambulanţi care cutreierau zona au confecţionat pînă la jumătatea secolului al XX-lea imitaţii de coarne de cerb pluşate, diferite efigii miniaturale de capete de animale de vînătoare toate pentru atîrnat ca podoabe pe pereţi. Înainte de strămutare s-a introdus în zonă şi moda bibelourilor de lut sau ghips cu motive de animale domestice, pictate cu culori stridente.

În concluzie, se constată că în această zonă de tranziţie şi interferenţe etnografice a existat o artă a prelucrării artistice a metalelor, osului şi pietrei.

Ceramica

Săpăturile arheologice efectuate în zona Bicaz au dus la descoperirea unei ceramici străvechi la Ceahlău, ca și a unei ceramici de tip Cucuteni[1]. În două puncte, și anume în raza unui sat medieval cu numele Grozăvești (în apropierea comunei Hangu), ca și la Palatul Cnejilor de pe Schit, s-au descoperit cuptoare de ceramică medievale. La cuptorul de la Grozăvești a săpat arheologul Bold, împreună cu noi. Cuptorul de la Grozăvești se încadrează în seria cuptoarelor tronconice. După elementele încă păstrate l-am putut ușor reconstitui. La dezvelirea cuptorului s-au putut deosebi următoarele elemente: vatra, care prezintă un ,,plichici'' de lut crutat de forma unei jumătăți de pere în jurul căruia era un ,,gîrlici'', adică o cărare de foc împrejmuitoare; înălțimea ,,plichiciului'' și deci și adîncimea cărării de foc era de 0,30 m. Gura cuptorului, spre panta terasei, era în dreptul părții mai ascuțite a ,,plichiciului''. Înălțimea cuptorului era de circa 0,90—1,10 m. În panta terasei s-a săpat o groapă de formă tronconică. Cînd s-a ajuns la adîncimea de circa 0,90—1,10 m, s-a executat spre margine, un canal ,,gîrlici'' de foc lat de 0,15, iar pe alocuri de 0,19 m. Dinspre punctul înclinat al terasei s-a executat apoi un canal către vatra cuptorului, realizîndu-se astfel gura de foc. Desigur, pentru a opri ca apele să se strecoare în cuptor, s-a făcut din lut deasupra un colac.

Cuptorul de la Grozăvești a fost datat pentru sfîrșitul secolului al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea.

[1] Despre evoluția cuptoarelor de ceramică din neolitic pînă astăzi pe teritoriul patriei noastre a se vedea studiul autorului publicat în ,,Studii și cercetări de etnografie și artă populară'', vol. I, 1965.

Cuptorul, prin forma sa, aparține seriei de cuptoare cu vatra organizată simplă, larg răspîndite în Moldova, ca și în alte provincii. În orice caz, pe Valea Bistriței există și astăzi cuptoare de ceramică cu masă de lut înconjurate de cărare de foc, ceea ce înseamnă că tipurile actuale de cuptoare de ceramică cu vatra similară își au corespondent direct în cele din evul mediu. Faptul că masa de lut ridicat, ,,plichiciul", la cuptorul Grozăvești este piriformă în secțiune arată că olarul și-a amenajat în acest fel vatra ca să introducă cu ușurință lemnele de foc.

În regiunea cercetată s-a păstrat pînă în 1958 un singur centru de olari : Bistricioara. Despre acest centru, ca și despre ceramica adusă pe Valea Bistriței din alte centre, vom da detalii în paginile următoare.

CATEGORIILE DE VASE FOLOSITE ÎN REGIUNEA VALEA BISTRIȚEI ȘI CENTRUL CERAMIC DE LA BISTRICIOARA

Vasele de pămînt căutate de obicei în Valea Bistriței sînt acelea care servesc, pe de o parte, necesităților culinare propriu-zise, iar pe de altă parte cele legate de ocupația păstorească. Într-adevăr, în gospodăria țăranilor nu și-au făcut loc decît sporadic vasele metalice.

Vase de pămînt care fac parte din inventarul oricărei gospodării sînt : ,,oale de casă", adică oale obișnuite de fiert, ,,oale de hram", care se dau de pomană la moși, ,,oale de prins lapte", ,,străchini", ,,lighene", ,,ulcioare", ,,cănițe", ,,leici" (pîlnii) etc. Această întreagă gamă de vase nu poate fi satisfăcută cu ușurință de producția locală, întrucît numărul olarilor din regiune este foarte redus. Din acest motiv, spre regiunea Valea Bistriței s-au îndreptat olari din toate centrele care înconjură regiunea, atît moldovenești, cît și transilvane.

Satele din Valea Bistriței se aprovizionează aproape exclusiv cu vase de pămînt de la olarii veniți din centrele de ceramică așezate în jurul regiunii. După informațiile culese, în aceste sate își desfac marfa atît olarii din centrele apropiate moldovenești (Frumoasa, Lespezi, Tg. Neamț), cît și cele din Transilvania (Corund și Mădărași). Cele două centre transilvane se află la o depărtare foarte mare de regiunea Valea Bistriței, circa 200 km. Nici centrele moldovenești pomenite nu sînt prea apropiate. Faptul că atît centrele de ceramică din Transilvania, cît și cele din Moldova își desfac produsele în regiunea Valea Bistriței arată că produsele celor două centre răspund necesităților locuitorilor.

La numai 1,5 km de comuna Ceahlău se află pe malul drept al Bistricioarei un centru de ceramică, așezat la marginea comunei cu același nume, Bistricioara.

Date istorice scrise cu privire la olăritul din Bistricioara nu se cunosc. După informațiile culese avem unele știri, care merg cam pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. Tradiția orală a păstrat știrea că erau doi moșnegi care ar fi trăit pînă pe la 1886, unul cu numele Mihăilă și altul cu numele Eftimie Olaru, de la care ceilalți au ,,furat" meseria. Informatorul nostru, olarul Leon Tuțuianu, în vîrstă de 65 de ani (în 1952), ne spune că despre acești doi bătrîni a auzit vorbindu-se de la tatăl său. După același olar, aceștia ar fi ,,venit din Călugăreni ; acolo astăzi nu mai sînt olari, dar a fost unul Petrea Contu care

a murit bătrîn în 1950". Olarii de astăzi au învățat și ei după cum urmează: Leon Tuțuianu de la tatăl său, Ghiță a Dumitroaei, iar Culiță a Dumitroaei de la Teodor Glodeanu. După cum vedem, numărul olarilor este foarte redus.

Cei doi olari fac vase începînd din luna noiembrie pînă în primăvară. Ei lucrează toamna și iarna, întrucît în timpul primăverii au alte ocupații. Acești olari sînt prinși la munca agricolă și la munca de pădure. Ei sînt tăietori de lemne sau cărăuși, luînd parte astfel la plutăritul de pe Valea Bistriței.

În cuprinsul comunei Bistricioara există un singur loc unde se găsește lut de oale, și anume pe coasta denumită „Burega". Locul propriu-zis este proprietatea lui Constantin Ungurenașul, care vinde lutul. Lutul se scoate prin săpare de gropi în formă tronconică avînd baza mare în sus. Adîncimea unei astfel de gropi ajunge pînă la 2 m. Diametrul la gura gropii este de circa 2 m. Bulgării de pămînt sînt scoși cu sacul. „Îl pun în sac, îl scot cîte oleacă afară. Îl aduc acasă cu tărăboanța, cu săniuța; cînd e zăpadă îl aduc cu sania".

Lutul necesar pentru un cuptor de oale este evaluat la aproximativ 13 saci. Lutul acesta încape într-o ladă care are următoarele dimensiuni: 140 cm lungime, 60 cm lățime și 40 cm înălțime.

Tehnica

Instalații și unelte de lucru. Hornul (cuptorul) este construit în apropierea casei și acoperit de o „șoapră" de scînduri. Forma cuptorului este conică, cu pereții ușor bombați. El este îngropat circa 30 cm.

Dimensiunile exterioare ale cuptorului: diamentrul de la bază care taie cele două guri de foc este de 170 cm; celălalt diametru, perpendicular pe acesta, este mai mic cu 10 cm. Diametrul exterior de sus este de 130 cm. La înălțimea vetrei diametrul interior, este de 105—110 cm, iar la baza de sus de 70 cm. Cam pe la jumătatea înălțimii, diametrul este de 106—110 cm, cuptorul apărînd „oleacă boltit". Cuptorul se compune din vatră — două guri de foc așezate pe același diametru —, un gîrlici și gura de sus.

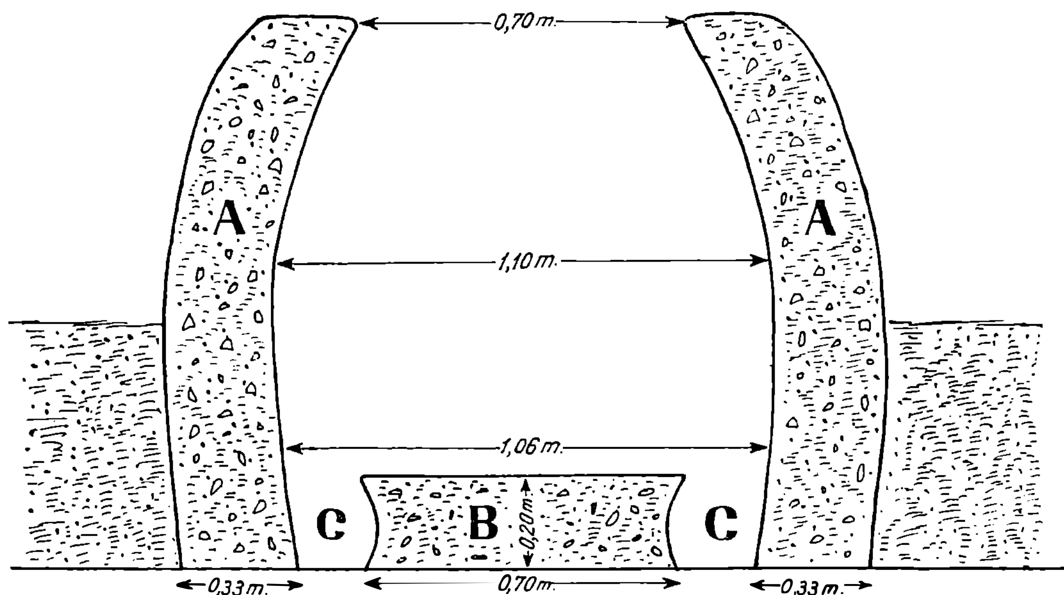
Vatra este zidită din piatră lipită cu lut. Este înaltă de 20 cm, cu diametrul care atinge cele două guri de foc de 70 cm, iar cel perpendicular pe el de 62 cm.

Peretele cuptorului este gros de 30 cm. El se construiește din lespezi și lut. Cuptorul are două guri de foc așezate pe același diametru, de forma unui trapez cu baza de jos de 37 cm, cea de sus de 20 cm, iar înălțimea de 28 cm.

Între fundația vetrei ușor scobită și peretele circular al cuptorului se formează un gang aproape circular, cu un diametru de circa 18—20 cm, în care se introduc lemnele de ars, care se cheamă „gîrbici"; gura de sus reprezintă baza de sus a hornului, de care am amintit.

Roata olarului este compusă din două discuri prinse între ele printr-un fus de fier: unul mai mare, numit „roata mare", așezat la capătul din jos, altul mai mic, așezat la extremitatea superioară a fusului, numit „strungărie".

Ca dimensiuni, roata mare are un diametru de 20 cm, cu o grosime de 2,5 cm. Fusul are o lungime constantă între cele două roți, de 50 cm. Roata mare este formată totdeauna prin suprapunerea a două discuri de brad, înche-

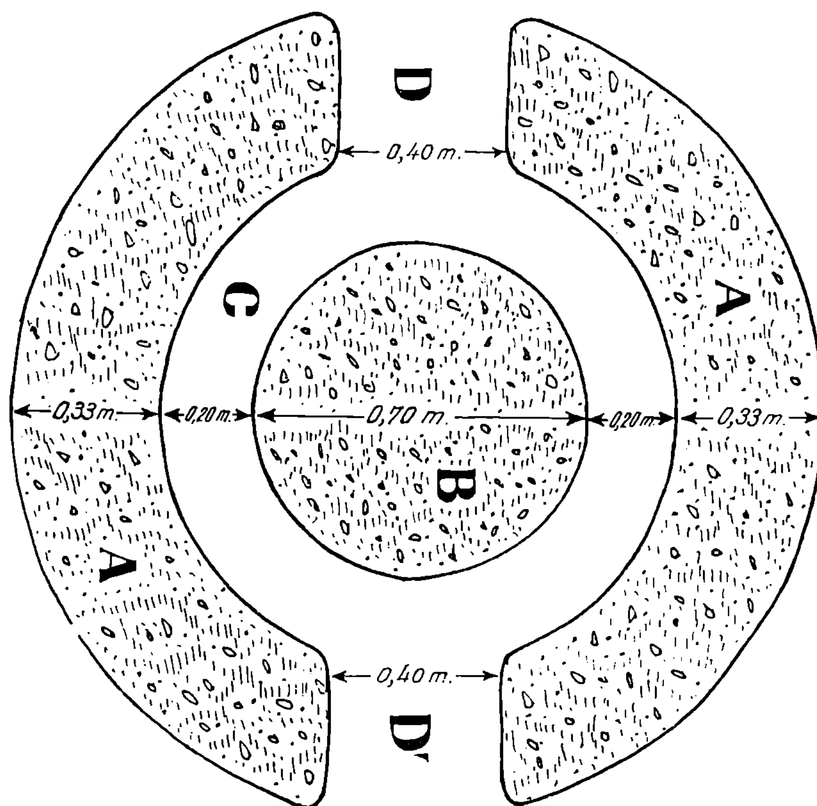

Fig. 153. — Cuptorul de ceramică din comuna Bistricioara (secțiune).

iate între ele. Extremitatea de jos a fusului este prevăzută cu o bilă ,,la țîțîna roții'', care se învîrtește într-o ,,tigaie''. ,,Tigaia'' este făcută dintr-un capăt de șină de 12 cm bătută în podea, căreia i s-a făcut o piuliță în care alunecă bila. Sub ,,strungărie'' axul este fixat de lavița de lucru cu o ,,cătușă''. Ea este aplicată la marginea laviței și bătută în cuie de lemn.

O altă unealtă importantă care ajută la modelarea vasului este ,,fitieșul''. El este făcut din lemn de paltin sau fag, are forma unei lame rotunjite la capete, cu o teșitură mai pronunțată la unul dintre ele. La mijloc are o gaură pătrată. Mărimea ,,fitieșului'' variază între 13/4 și 20/6 cm.

Pentru aplicarea ornamentelor, olarii folosesc un ,,pămătug de închistrit oale'', care este compus dintr-un bețișor de lemn la vîrful căruia e legat un smoc de păr de oaie.

Lavița se aseamănă cu o laviță obișnuită, lată de circa 50 cm. Ea reprezintă masa de lucru propriu-zisă a olarului, pe care își ține lutul și uneltele.

O altă unealtă este reprezentată de o bucată de sîrmă la capetele căreia sînt prinse niște cîrpe. Cu ajutorul acestei sîrme olarul ,,taie'' fundul oalei de pe ,,strungărie''.

De tavanul casei sînt prinse mai multe polițe din scîndură, pe care olarul așază oalele pentru uscat.

De formă trapezoidală, scaunul olarului se sprijină pe trei picioare și este ușor înclinat înainte.

Prepararea lutului. Lutul este supus la o serie de prelucrări. Iată operațiile în succesiunea lor.

1. După ce este adus acasă, este așezat într-un ,,hambar'' (ladă) și asupra lui se aruncă apă pentru a se înmuia, lăsîndu-se în ladă 24 de ore.

2. După 24 de ore, olarul începe să scoată lut la călcat, înmuind fiecare strat scos; înmoaie primul strat, pe care după un anumit timp începe să-l calce și, cît timp durează călcatul primului strat, se înmoaie stratul următor. Dintr-un strat călcat olarul face cam 50 de ,,bucățele'' (oale). Olarul Leon Tuțuianu afirma : ,,pînă ce lucrez la roată lutul dintr-un strat, se înmoaie celălalt''. Călcatul fiecărui strat de lut se face de trei ori : ,,de trei ori îl întind jos subțirel, ca de trei degete și-l calc cu piciorul roată''.

3. Lutul călcat este îngrămădit apoi într-un fel de disc numit ,,roată''.

4. Întrucît pămîntul de oale conține corpuri străine, piatră, rădăcini, gunoaie, olarul alege lutul. În acest scop el taie felii din roata de lut pe care le frămîntă în mînă.

5. Îndată ce este ales lutul, este făcut cocoloașe, ,,un fel de boț''. Cocoloașele sînt înmuiate în apă și sînt puse apoi la dospit (1—2 ore).

6. După dospire, olarul taie cu sîrma lut din cocoloașe și-l frămîntă ,,ca pe aluat''. Cu această ultimă pregătire, lutul este gata pentru facerea vaselor.

Fazele de confecționare a vaselor. Întrucît etapele prin care trece confecționarea unui vas nu sînt aceleași în toate centrele de olărie, înfățișăm aici succesiunea lor la centrul de olari din Bistricioara (cu expresiile olarului Leonte Tuțuianu) :

Faza I (,,baterea boțului pe roată''). După ce lutul frămîntat e făcut ,,boț'', îl izbesc pe ,,strungărie'' ca să se prindă pe ea;

Faza a II-a (,,îndreptarea lutului''). După ce este fixat pe roata de sus, olarul începe lucrul propriu-zis, dîndu-i boțului o formă regulat geometrică, de

formă cilindrică, operație care pentru olari înseamnă o ,,îndreptare a lutului'' : ,,îl îndrept bine pe strungărie, nu prea ridicat''. Este de notat că în alte centre boțul ia forma unui con și este foarte mult ridicat;

Faza a III-a (,,formarea scafei''). În această fază, lutul este găurit, obținîndu-se o formă scobită ca un castron : ,,îl găuresc din vîntul roții și deodată iasă o scafă''. În continuare olarul face operația de curățire a fundului scafei;

Faza a IV-a (,,suitul oalei''). ,,După curățirea la fund, oala este prinsă în cleşte în trei degete şi cu mîna stîngă îi dau ajutor''. După aceea urmează ridicarea sau suitul oalei propriu-zis : ,,pe urmă mîna stîngă o bag înăuntru şi o iau la suit în sus şi o sui după cît simt că am lut'';

Faza a V-a (,,darea pîntecului''). În această fază oala își capătă o primă formă. Olarul introduce mîna stîngă înăuntru, iar cu dreapta lucrează în afară, folosind de data aceasta unealta numită ,,fitieş'' : ,,îi dau pîntecele cu fitieşu începînd de jos''. Pîntecele este dat ,,de cîte ori trebuie oalei'' : ,,de trei ori pentru oalele mai mici şi de şase ori pentru oalele mai mari, de hram''.

Faza a VI-a (,,facerea gurii''). Gura oalei este făcută tot cu ,,fitieşul'', şi anume cu colțul său ascuțit : ,,fitieşul îl țin culcat pe oală; cu stînga se apasă, afară pe oală în dreapta îi ții calea cu fitieşul''.

Faza a VII-a (,,facerea buzei''). Buza oalei este făcută cu degetele ca să iasă ,,dreaptă''. Cele două degete mari sînt înăuntru, iar arătătoarele și ,,mijlocarele'' în afară.

Faza a VIII-a (,,înfloritul''). Îndată după terminarea formei vasului, olarul trece la înflorit; înflorirea se face cu humă numită ,,sîgă'', cu ajutorul unui ,,pămătug'' (pensulă).

Faza a IX-a (,,punerea torților''). Ultima fază care încheie lucrul la o oală este reprezentată de punerea torților.

Închistritul. Pentru decorarea vaselor, olarii din Bistricioara folosesc o humă numită ,,sîgă albă'', pe care olarii o prepară în felul următor : sîga se fierbe într-un ceaun în proporție de 2 kg la un ceaun întreg de apă. După fierbere, ea este scursă într-o oală; la fundul ceaunului rămîne un reziduu de piatră. Din 2 kg de sîgă se obține aproximativ o jumătate de kilogram de sîgă albă curată pentru înflorit.

Uneltele folosite pentru ornat sînt *pămătugul* și *rotița*.

La decorarea vaselor de lut din Bistricioara sînt folosite exclusiv ornamentele geometrice, și anume : vîrstele, linia dreaptă, șerpălacul (linia ondulată sau ,,puită'') și bănuțul. Vîrstele încadrează de obicei șerpălacul sau sînt chiar călcate de acesta. Celălalt motiv ornamental, numit bănuț, este aplicat fie independent, încadrînd vîrstele sau şerpălacul, fie întrerupînd vîrstele şi şerpălacul. Bănuțul este făcut cu degetul. În trecut se făceau cu multă predilecție acești bănuți, dar acum facerea lor este socotită ,,pierdere de timp''; ,,îi faci oleacă de fason''. Între motivele ornamentale geometrice intră și cele imprimate cu rotițe.

Arderea vaselor. Produsele din lut la Bistricioara se ard oxidant. Realizarea unei oxidări perfecte este înlesnită de un cuptor care, deși mic, asigură o ardere bună a materialului lemnos introdus, datorită mai ales ,,gîrbiciului''.

Pentru realizarea unui gang de foc deasupra ,,gîrbiciului'', olarul așază de jur împrejur mai întîi un rînd de oale de casă rezemate pe muchia vetrei

 şi peretele cuptorului cu gura în sus. În gura fiecărei oale el pune cîte o ulcică

al cărei pîntec este îmbucat de gura acestei oale. Pe vatră urmează apoi zidirea uniformă a oalelor pînă se umple cuptorul, şi anume : oalele sînt culcate lăsîndu-se un mic loc liber între ele. Locul liber dintre oale este lăsat pentru ca, pe de o parte, să pătrundă în mod uniform para focului printre vase, iar pe de altă parte să se evite accidentele de ardere.

Arderea vaselor de pămînt este o operaţie destul de delicată şi nu poate fi făcută decît de acela care are o îndelungată practică. La arderea vaselor din centrul Bistricioara se observă două etape :

Arderea cu lemne rotunde, aşa-numitele ,,hielmit'', lungi de circa 80 cm şi o circumferinţă de 25 cm. Focul cu ,,hielmit'' se face pînă ce cuptorul se înfierbîntă tare, timp de două ore.

După ce cuptorul este înfierbîntat se folosesc lemne lungi tot de circa 80 cm, dar mai subţiri, cu o circumferinţă de 11 cm, numite ,,ţanduri''. Focul cu ,,ţanduri'' ţine fără întrerupere timp de trei ore. Ţandurile sînt împinse în timpul arderii pe gîrlici.

Vasele de pămînt sînt arse aproximativ cinci ore. Momentul optim al arderii lor este socotit de olari cînd deasupra cuptorului apare o pară care este ,,albie'' : ,,cînd para lor deasupra cuptorului păleşte în albîi''.

Îndată ce deasupra cuptorului a apărut o ,,pară albîie'', are loc înfundarea cuptorului. Înainte de înfundare, olarul trage jarul şi tăciunele şi înfundă apoi cele două guri de foc. Deasupra ,,îl solzeşte cu hîrburi''. ,,Nu poţi să-l astupi tare, ca să poată ieşi afară para''. Prin ,,solzirea'' cuptorului, la gura de deasupra se asigură mai departe eliminarea bioxidului de carbon.

Pe la mijlocul timpului de ardere oalele scad în cuptor, micşorîndu-şi uşor volumul. Prin această scădere nu se produce de obicei nici un accident de ardere.

După cum afirmă olarul Leonte Tuţuianu, unele accidente de ardere s-ar datora crăpăturilor din cuptor, găurilor făcute de ,,gînzişoare'' focului prea mare şi curenţilor de aer cînd bate vîntul, care iau naştere între gura de sus a cuptorului şi gura de jos.

Pete de ardere nu se cunosc la aceşti olari. Aranjarea vaselor în cuptor, după cum am văzut, asigură o oxidare perfectă, iar scoaterea jarului şi tăciunilor înainte de înfundarea cuptorului se face tot în acest scop : ,,Tăciunele şi jarul negreşte oalele şi ele îşi pierd culoarea lor''.

Tipurile de vase

După formă şi utilizare, vasele de pămînt produse la Bistricioara se împart în următoarele categorii : I. oale, II. căni, III. străchini, IV. lighene, V. ulcioare, VI. altele (leici, găvănoase).

Oalele. Ele sînt de diferite categorii, după întrebuinţare :

Ulcica. Este cea mai mică oală făcută de aceşti olari, purtînd denumiri diverse : ,,ulcica de moşi'', ,,oala mică pentru dat de pomană''. Dimensiuni : 9 cm diametrul gurii, 8 cm diametrul fundului, 13 cm înălţimea şi 35 cm circumferinţa.

Fig. 154. — Oale decorate prin linii albe de angobă.

Ornamentația acestei oale este constantă și ea se face cu ,,sîgă'' (humă). Capacitatea oliței este de aproximativ 1/2 kg.

Oale de casă. Sub termenul generic de ,,oale de casă'' se înțelege o serie de oale de care gospodina se servește în mod curent. Oalele de casă sînt de patru mărimi, cu o capacitate între 1, 2,5 l și 4 l. Iată dimensiunile unei oale de casă de mărime mijlocie; diametrul gurii 11 cm, diametrul la fund 10,5 cm, înălțimea 20 cm, circumferința 46 cm. Decorul este identic cu cel de la primul tip.

Oale de hram. A treia formă de oale o formează categoria vaselor cu două torți, de mărimi ușor variabile. Oala de hram este făcută pentru zile mari, pentru praznice. Este o oală de fiert sarmale. Datorită faptului că ea urmează să fie folosită la o zi mare, este ornamentată mai cu migală. Dimensiunile unei oale de hram sînt de obicei următoarele : diametrul la gură 12 cm, diametrul la fund 12 cm, înălțimea 27 cm și circumferința 66 cm. Oalele de hram au totdeauna două torți.

Oale cu mănușe. Oala cu mănușă este ușor prelungă și are o baieră pe deasupra. Ea servește la dusul mîncării la cîmp. Tipul acesta de oală este puțin căutat și olarii din Bistricioara aproape au încetat să-l mai facă. Dimensiunile oalei cu baieră sînt : diametrul la gură 10 cm, diametrul la fund 10 cm, înălțimea 20 cm, circumferința 45 cm.

Oala de prins. În sfîrșit, ultima formă de oală face parte din categoria oalelor de prins, adică vase de pămînt în care se pune laptele pentru smîntînă sau la acrit. Capacitatea oalelor de prins variază între 1 litru și 1,25 l. Forma aces-

tora este prelungă şi ea aminteşte vasele negre de prins din Suceava, Bacău şi Transilvania.

Cănile de pămînt. Forma cănilor se apropie mult de oalele din prima categorie, şi mărimea lor este aproape aceeaşi. La căniţe avem aceleaşi părţi componente ca şi la oală (gură, gît, pîntece „la fund", fund); buza este uşor răsfrîntă în partea opusă torţii, formînd ceea ce se cheamă la Bistricioara „gurgui" sau „şipoţel". Căniţele se fac de obicei în aceeaşi mărime.

Străchinile. O altă categorie de vase de pămînt o formează străchinile, a căror mărime variază de la străchiniţa de dat la „mîţ", pînă la străchini de mărimea unor castroane. Forma lor este totdeauna aceeaşi, determinată de linii drepte la buză sau pîntece. Strachina are următoarele părţi: usnă (îi mai spune şi buză) şi fund.

Ligheanele. Forma străchinilor se păstrează şi la ligheane, care nu sînt altceva decît nişte străchini sau castroane mai mari

Urcioarele. Între vasele de pămînt care merită atenţie sînt urcioarele, a căror formă este prelungă atît între fund şi pîntece, cît şi între pîntece şi buză. Astfel de urcioare au asemănare cu urcioarele de borcut, care se întîlnesc prin regiunea secuiască. La acestea deosebim următoarele părţi: buză, gît (acesta este foarte scurt), toartă, pîntece şi fund.

După toate probabilităţile urciorul de pe Valea Bistriţei la care ne referim, cu o ţîţă foarte mică, este o rămăşiţă de urcior străvechi cu elemente primitive. Forma lui se aseamănă de pildă foarte mult cu a unora dintre urcioarele medievale.

Alte produse din lut. *Leici.* Olarii din Bistricioara produc de asemenea obiecte care în altă parte nu se fac de multă vreme, ca de pildă pîlnii numite „leici". Pîlnia are următoarele părţi componente: buză, toartă şi „ţumburug".

CĂPĂCELELE. Între produsele olarilor întîlnim, ca în mai toate centrele, „căpăcele pentru oale", de diferite mărimi. Căpăcelele se mai numesc şi „fideie".

CRATIŢA. Un alt produs al olarilor din Bistricioara este cratiţa de lut, cu două torţi.

GĂVĂNOASE. Pentru flori se fac găvănoase, care sînt aşezate în nişte talgeraşe numite „talghiruţă pentru găvănoşi de flori". „Talghiruţa" are o buză sau usnă şi un fund; găvănoasele sînt de două feluri: 1. găvănos oblu, larg la gură şi cu gurgui; 2. găvănos cu pîntece, care are forma unei ulcele mai pîntecoase.

SFEŞNICUL DE CIMITIR. Printre obiectele particulare amintim sfeşnicul de cimitir, care are forma unui cilindru, în care nu se stinge lumînarea la bătaia vîntului, din cauza unor găurele, care distribuie uniform curenţii de aer.

Vase aduse din alte regiuni. Vasele aduse de obicei din alte regiuni constau din oale de prins („lăptari"), oale mari cu două torţi, oale cu o toartă, oale mici cu o toartă.

În cursul lunii august 1952 am întîlnit în comuna Galu doi revînzători, ambii de origine din Valea Bistriței (Hangu și Bistricioara). Unul dintre ei a cumpărat un cuptor întreg de oale din comuna Frumoasa (Bacău). Cuptorul conținea un număr de 300 de vase, toate negre : oale de prins, oale mari cu două torți și oale mici, precum și cinci urcioare. Pe categorii, numărul vaselor se repartiza astfel : 50 de oale mari cu două torți (capacitatea 10—12 litri), 30 de oale cu o toartă (capacitatea 7—9 litri), 110 oale mici (capacitatea 2—3 litri) și 5 urcioare. Transportul de oale s-a făcut cu o căruță cu cai.

Al doilea revînzător de oale pe care l-am întîlnit în regiune a cumpărat o cantitate de 200 de vase. Vasele de pămînt sînt desfăcute prin sate, fie expunîndu-se într-un loc potrivit din centrul satului, fie că sînt ,,strigate''.

Tipurile de vase negre folosite pe Valea Bistriței. În general este vorba de vase de o factură tipică pentru centrele moldovenești sau transilvănene, caracterizată prin linia cerută de un vas adaptat perfect necesităților practice. Vasele mari cu două torți, în care se fierb de obicei sarmale, ca și cele cu o toartă, folosite adesea în același scop, sînt bombate datorită faptului că ele sînt vase de pus la foc, iar nu vase de pus pe plită.

Oalele de prins sînt înalte și corespund ca formă, în mare, cu cele din alte zone ale Moldovei. Urcioarele, în schimb, păstrează din linia oalelor mari și, din cauza unui gît foarte scurt, devin foarte asemănătoare cu tipul de urcior roșu local.

Este de observat că atît urciorul negru provenit din centrul de ceramică Frumoasa, cît și cel din centrul Bistricioara de culoare roșie nu se îndepărtează de forma urciorului întîlnit în centrele de ceramică secuiești. Este de notat, în schimb, că nu există asemănare între tipul vaselor roșii (oale de diferite tipuri) din comuna Bistricioara și vasele negre din centrele moldovenești sau secuiești. Aceasta arată fără îndoială că micul centru de ceramică de la Bistricioara se sprijină pe o altă tradiție, pe care o regăsim de altfel într-o formă asemănătoare și la micile centre de ceramică din Vrancea (Irești). Cît privește identitatea formei urciorului la toate centrele, aceasta ne face să credem că urciorul roșu de la Bistricioara imită direct urciorul de culoare neagră de la centrele amintite.

În ce privește ornamentația, la vasele negre aduse din centrul Frumoasa se constată, pe lîngă lustruirea simplă, ornamentul imprimat cu rotița, în formă de val sau zigzag sau în formă de triunghiuri așezate de o parte și de alta a unui ax; alteori, ornamentul este realizat cu ajutorul ,,făchieșului'' printr-o simplă impresiune cînd vasul crud nu este încă luat de pe roată; chiar și prin apăsarea cu degetele se obțin linii circulare, care țin loc de decor. Este de remarcat că vasele negre provenite din centrul Mădărași, deși în general sînt lipsite de orice ornament, sînt apreciate pentru formă și pentru luciul plăcut pe care îl au datorită pastei deosebit de fine.

Într-o perioadă mai nouă, cînd producția de vase smălțuite din centrul transilvan Corund a sporit foarte mult, locuitorii au început să cumpere în cantități mari aceste vase.

L'ART POPULAIRE DE LA VALLÉE DE LA BISTRIZA

Résumé

Le présent ouvrage traite de quelques aspects particuliers de l'art populaire — architecture et intérieur de la maison paysanne, techniques de l'industrie ménagère des textiles et produits textiles, costume populaire, ouvrages artistiques en bois, en os et en métal — d'une importante zone ethnographique de Moldavie, la vallée de la Bistritza.

I. L'architecture

L'architecture populaire de la vallée moyenne de la Bistritza est remarquablement unitaire. Cette unité des éléments architectoniques permet de considérer la portion de la vallée comprise entre Broșteni au nord et Bicaz au sud, comme une zone nettement délimitée. Ce caractère unitaire se retrouve dans la technique de la construction, la typologie et le décor des maisons.

MATÉRIAUX ET TECHNIQUE DES CONSTRUCTIONS. — La zone étudiée fait partie de l'une des régions les plus boisées de Roumanie, les forêts couvrant jusqu'à 90 — 95% des terres de certains villages. Ainsi, pour la commune de Galu, sur une superficie totale de 5 703 ha, les forêts occupent 5 428 ha. Aussi l'architecture de la zone est-elle avant tout une architecture du bois. La principale essence utilisée est le sapin. Le second matériau employé à la construction des maisons est la pierre, laquelle sert à la construction de l'assise. Les matériaux utilisés pour la toiture sont les bardeaux de bois de sapin, plus rarement les épis ou

panouils de maïs, la chaume et l'écorce d'arbre. La maison est bâtie sur une assise de dalles de pierre. Les très vieilles maisons sont édifiées sur quatre blocs de pierre placés aux quatre coins du bâtiment. Un cadre rectangulaire en poutres massives forme le soubassement sur lequel s'élèvent les murs, construits selon deux techniques d'assemblage des poutres par enfourchement ou par embrèvement, chacune de ces techniques comportant un certain nombre de variantes. La toiture se compose de trois éléments essentiels : le faîtage, les chevrons et la couverture de bardeaux, chaque élément variant selon le type de la toiture, déterminé par le nombre et la forme des versants.

La technique du charpentage est fonction de l'époque de la construction, de la situation sociale du propriétaire et des moyens techniques dont il disposait. Aux problèmes soulevés par la construction, les artisans de village ont donné des solutions adéquates, utilisant les moyens qui se trouvaient à leur portée. Ces solutions, qui s'inspirent avant tout des nécessités pratiques, révèlent un remarquable sens des proportions architecturales. Les problèmes à résoudre étaient des plus variés, allant des menus détails à l'ensemble de la construction. Ainsi, à défaut de fer il fallait recourir uniquement au bois, à l'assemblage de la charpente par divers procédés, aux chevilles en bois d'if, à d'ingénieuses fermetures en bois pour les portes, à des grillages en bois ; afin de protéger les murs contre les intempéries il fallait des toits à versants en forte pente, prolongés par de larges auvents etc. Le champ des possibilités était cependant limité par les dimensions du bois d'œuvre : la longueur des poutres utilisées ne dépasse presque jamais 8 mètres. Une poutre plus longue serait difficile à manier et soulèverait des difficultés en raison de son épaisseur décroissante vers le sommet, à laquelle il serait nécessaire de suppléer par une poutre de grosseur complémentaire accolée à la première, la pointe en bas. Cette limitation, déterminée par les dimensions du bois de charpente, a imposé une certaine standardisation des dimensions de la maison, lesquelles sont à peu près constantes pour chaque type de maison.

LES DIVERS TYPES D'ARCHITECTURE. — L'étude concrète des maisons de la zone qui nous occupe, ainsi qu'une comparaison du pourcentage correspondant à la fréquence des différents éléments caractéristiques, ont permis d'établir une classification des divers types de maisons, fondée sur deux critères principaux, qui sont : a) l'époque de la construction ; b) l'élément architectonique dominant.

Pour ce qui est de l'ancienneté, il est possible de répartir les maisons en deux grands groupes, correspondant à deux époques différentes dont la ligne de partage se situe aux environs de l'an 1900. Les maisons de plus d'une soixantaine d'années et celles bâties après 1910 forment deux catégories distinctes, ayant chacune un caractère unitaire. En subdivisant chacun de ces grands groupes en deux sous-groupes d'âge (en fait on a opéré sur le terrain, avec quatre tranches d'âge : 1830 — 1860, 1861 — 1890, 1891 — 1920, 1921 — 1950) il a été possible de dégager le sens des transformations qui se sont opérées au cours des années dans les constructions paysannes.

Un élément caractéristique, que l'on retrouve dans les deux groupes d'âge, est la véranda extérieure dénommée *cerdac*. La fréquence comparée des divers modèles de vérandas peut servir de critère pour un classement typologique des maisons dans le cadre d'une époque. C'est en fonction de l'absence ou de la présence et des particularités de cet élément caractéristique, de même qu'en fonction de l'époque de construction de la maison, que se définissent les autres éléments architectoniques. Les types architectoniques fondamentaux des maisons paysannes dans la zone étudiée sont au nombre de cinq : I. maisons anciennes sans véranda ; II. maisons anciennes à véranda ; III. maisons de date récente sans véranda ; IV. maisons de date récente à véranda ; V. maisons de date récente à véranda en forme de tourelle mansardée.

LE DÉCOR. — Dans la zone que nous examinons, le champ d'application du décor est généralement très limité, de sorte que l'absence de motifs décoratifs contribue à l'aspect uniforme de l'architecture locale. La rareté des ornements sculptés, notamment dans une architecture dont le bois constitue le principal matériau, s'explique en partie par la qualité même de ce matériau : en effet, le bois de sapin, presque uniquement employé, n'a pas la fibre dense du bois de chêne et par là se prête mal à la sculpture.

Les techniques ornementales les plus répandues sont le chantournage, le découpage et la peinture de couleur. Les planches chantournées se rencontrent dans 25,1% des maisons étudiées. Leur répartition par groupes d'âge fait ressortir une fois de plus la différence entre les maisons anciennes et celles de date récente et reflète le stade de développement des outils employés. Le perfectionnement de ceux-ci s'est traduit par d'importants changements apportés aux méthodes de construction et a donné naissance à des procédés décoratifs ignorés auparavant. Ainsi, dans les maisons anciennes les éléments en bois chantourné et ajouré ne se rencontrent que dans 3,9% des cas, alors qu'on les trouve dans 29% des maisons de date récente.

Les boiseries sont revêtues de peinture dans 35,8% des maisons sur lesquelles a porté l'enquête. Néanmoins la peinture répond moins à un souci esthétique qu'à des fins pratiques de protection contre l'humidité. Les boiseries sont couvertes de peinture dans 22,4% des maisons anciennes et 37,1% de celles de date récente.

L'unité architectonique reflète l'unité naturelle et socio-économique de la zone étudiée. Les facteurs locaux ont déterminé l'apparition d'aspects architecturaux particuliers et imposé certains modes de construction : a) le premier de ces facteurs est la nature du matériau de construction fourni par la contrée ; le fait que l'unique matériau disponible était le bois de sapin a fortement contribué à faire adopter un seul mode de construction, alors que l'utilisation d'autres matériaux tels que la brique, la pierre ou même d'essences autres que le sapin eût certainement engendré une plus grande diversité architectonique en raison de la technique particulière exigée par chacun de ces matériaux. b) les conditions naturelles ont en outre influé de façon directe sur la forme et l'agencement des différentes parties de la maison, auxquelles les facteurs climatiques notamment imposent certaines caractéristiques architectoniques : toits aux versants fortement inclinés permettant l'écoulement de l'eau de pluie et de celle résultant de la fonte des neiges, larges auvents protégeant les murs contre l'humidité, petite construction latérale (*dolia*), généralement en planches, sur le côté de la maison le plus exposé aux vents, etc.

Les facteurs socio-économiques sont, eux aussi, d'une remarquable uniformité dans toute cette zone : a) la structure sociale des villages, considérée sous le rapport de son développement historique, est unitaire, les paysans de la région ayant été serfs sur les domaines des couvents ou des boïards, de sorte que l'on ne trouve point au sein de cette population de différenciations comparables à celles qui distinguent les villages de paysans libres des villages de serfs, et qui auraient pu exercer une influence sur l'architecture locale ; b) en raison du relief de cette contrée montagneuse, le territoire sur lequel sont situés les villages de la zone étudiée est inégalement réparti entre les différentes catégories de sol : alors que les terres arables représentent à peine 2,5% de la superficie totale, les forêts, les prairies et les pâturages en occupent 92,6% ; c) du fait de la prédominance des forêts et des herbages, les habitants de la zone pratiquent principalement l'abattage du bois et l'élevage ; d) les terres sont réparties de façon à peu près égale entre un certain nombre de petites exploitations agricoles, dont la plupart ne dépassent pas 5 ha.

Les conditions historiques et sociales communes, la nature du sol, l'occupation prédominante de la population et la distribution uniforme de la propriété foncière ont créé une base économique unitaire, laquelle se reflète dans l'unité architecturale. Cette unité

frappante ressort de l'analyse statistique des éléments de construction, les chiffres cités se rapportant à la totalité des maisons sur lesquelles a porté l'enquête :

1. *Hauteur* : 99,7% des maisons ne se composent que d'un rez-de-chaussée.
2. *Matériaux de construction de l'assise* : 69,3% des maisons sont bâties sur une assise de pierre.
3. *Matériaux de construction des murs* : murs de bois dans 99,7% des cas.
4. *Matériaux de construction du toit* : couverture de bardeaux dans 99,5% des cas.
5. *Type de la toiture* : toits à quatre versants dans 77,9% des cas.
6. *Véranda extérieure* („*prispa*") : 94,3% des habitations ont une véranda ; dans 56,3% des maisons la véranda occupe trois côtés de la maison.
7. *Petites constructions latérales protectrices* („*dolia*") : 69,5% des maisons possèdent une *dolia*.

L'enquête a eu lieu dans le courant de l'été 1952 et a porté sur l'architecture des maisons paysannes de 27 villages de la zone du lac d'accumulation de la centrale hydro-électrique de Bicaz, déplacés en entier ou en partie. Ces villages sont, du nord au sud : Dreptu, Pîrîul Fagului, Săvinești, Galu, Ruseni, Poiana-Răchiții, Topoliceni, Roșeni, Poiana-Teiului, Poiana-Largului, Brînzeni, Coroiu, Largu, Călugăreni, Grințieșul Mare, Grințieșul Mic, Bistricioara, Schit, Răpciuni, Hangu, Boboteni, Audia, Fîrțigi, Buhalnița, Izvorul Alb, Ruginești, Secu.

Les enquêteurs ont analysé les éléments constitutifs de chaque maison, depuis les matériaux utilisés et la technique de construction, jusqu'à la décoration de la maison et son orientation par rapport à la rue et à la cour, sur la base d'un questionnaire établi après reconnaissance du terrain. Les données recueillies ont été enregistrées selon un code, afin d'être traitées par un ordinateur. C'est ainsi qu'on a traité 996 maisons, représentant 25% du total des habitations de cette zone.

II. L'Organisation intérieure de la maison paysanne

L'enquête a porté sur les intérieurs de 66 maisons datant de différentes époques, soit :

10 maisons bâties avant 1860
20 maisons bâties entre 1861 et 1890
9 maisons bâties entre 1891 et 1920
27 maisons bâties entre 1921 et 1950

Le premier groupe comprend une seule maison du 18e siècle, construite en 1780 ; les trois autres embrassent chacun une période de 30 ans. Pour les groupes les plus anciens il a été procédé, soigneusement, à 16 reconstitutions des intérieurs. L'étude de l'agencement intérieur, où l'on a noté autant que possible la fréquence de chaque élément, permet de suivre l'évolution de l'intérieur paysan.

LE PLAN DE LA MAISON. — La place de la porte n'est point déterminée par la proximité de la rue, mais est fonction du plan et de la situation de la maison dans son ensemble. Ainsi, là où l'entrée se trouve sur l'un des côtés de la façade, elle est à gauche dans 81,5% des cas. Pour le reste (18,5% des cas) sa place varie selon l'âge de la maison : elle se trouve à gauche dans 27,2% des maisons construites après 1891 et dans 12,5% des maisons bâties avant 1890. La raison de cet emplacement est que, la façade principale étant au sud, du côté le mieux exposé au soleil, la chambre où l'on se tient habituellement, située au levant, se trouve à droite, le vestibule — pièce de passage dans laquelle donne la porte d'entrée — à

l'ouest, c'est-à-dire à gauche. Une deuxième porte n'apparaît que dans les plans plus développés, et généralement lorsque la maison est bâtie de front, en bordure de la rue, auquel cas une porte de derrière devient nécessaire pour accéder directement dans la cour. L'entrée du grenier est ordinairement aménagée dans le plafond du vestibule, près de la porte d'entrée ou, plus rarement, dans les maisons de date récente notamment, dans le plafond de la véranda extérieure.

La pièce essentielle, celle où les gens dorment, cuisinent, travaillent et passent la majeure partie de leur temps, est la première en date. D'ailleurs son nom ancien de *casa* (maison) se confond avec celui de la demeure tout entière. Elle perd une partie de ses fonctions quand une deuxième pièce vient s'ajouter au plan de la maison, mais elle continuera d'être chauffée. La pièce de passage, vestibule nommé *tinda*, protège la chambre d'habitation contre le contact direct avec l'extérieur. La *tinda* est parfois divisée en deux, la pièce du fond servant soit de dépense et de resserre, soit d'*odăița* (chambrette) utilisée à diverses fins. Le vestibule et la dépense ne sont ni habités, ni chauffés ; les fenêtres, quand elles existent, sont exiguës.

La pièce d'apparat, dénommée ,,chambre propre'' ou ,,belle chambre'', nom qui indique son aspect soigné, n'est utilisée qu'exceptionnellement, pour y loger des hôtes et à l'occasion d'événements marquants de la vie familiale, tel le mariage. Elle renferme ce que le ménage possède de meilleur et de plus beau et l'on n'y cuisine jamais. Elle est chauffée soit par un poêle de maçonnerie encastré dans le mur et dont la porte se trouve dans la chambre voisine (43,4% des cas) soit par un poêle installé dans la pièce même (23,3% des cas). Dans 33,3% des cas la ,,belle chambre'' n'est pas chauffée, ce qui montre qu'elle n'est utilisée que de façon sporadique. La ,,belle chambre'' est un élément typiquement nouveau. Elle est prévue dans le plan initial de la maison dans :

11,1% des maisons bâties avant 1860
20% des maisons bâties entre 1861 et 1890
55,6% des maisons bâties entre 1891 et 1920
55,6% des maisons bâties entre 1891 et 1920
et 74,1% des maisons bâties entre 1921 et 1950.

Le passage de la maison à une seule pièce — laquelle s'est perpétuée jusqu'à notre siècle chez les paysans pauvres — à des plans de maison plus développés, s'est opéré graduellement. On a commencé par construire, devant la porte d'entrée, un petit espace abrité servant de vestibule, puis, en prolongeant le mur, on a créé une petite pièce supplémentaire, utilisée comme dépense (fig. 49). Par la suite le vestibule occupera également l'espace de la dépense et aura une profondeur égale à celle de la maison (fig. 50). Ces trois types d'habitations étaient courants jusqu'au milieu du siècle passé ; les maisons du troisième type — logement composé d'une chambre et d'un grand vestibule — subsisteront dans la seconde moitié du siècle. Dans certains de ces plans anciens la dépense est parfois parallèle au mur postérieur de la maison, disposition qui dénote l'influence de l'architecture paysanne du versant transylvain des Carpates, influence qui s'explique par les relations constantes entre les deux contrées et par les migrations des populations de Transylvanie. Vers le milieu du 19e siècle on voit apparaître des plans de maisons à trois pièces d'égale profondeur, comprenant un vestibule central, la chambre d'habitation à gauche et la ,,belle chambre'' à droite, occupant ainsi le ,,côté d'honneur'' de la maison, au levant. Toutes ces maisons ont un aspect extérieur caractéristique : murs bas, haute toiture en pente, petites fenêtres basses, murs en poutres massives, souvent non crépies à l'extérieur. A partir de la fin du 19e siècle l'aspect de la maison se transforme : les murs s'élèvent, le toit est moins haut, les fenêtres s'agrandissent, laissant pénétrer plus de lumière, la maison est entourée d'une large véranda couverte et planchéiée, bordée d'une balustrade ; des piliers de bois soutiennent le toit de la véranda.

Parmi les nouvelles maisons, les plus fréquentes sont celles de deux et de trois pièces : chambre d'habitation et ,,belle chambre'', ou vestibule central et, de part et d'autre, chambre

d'habitation et ,,belle chambre''. Les demeures construites au cours des dernières décennies comprennent en plus un *dosar* (,,dossier'', arrière-chambre) une pièce accolée au mur du fond, le long des autres pièces. Plus basse que le reste de la construction, sans assise ou bâtie sur une assise moins épaisse que celle de la maison et couverte par le prolongement du toit de cette dernière, cette annexe comprend une, deux ou trois pièces utilisées comme dépense, comme logis d'été et, très rarement, comme abri pour le menu bétail, auquel cas elle ne communique pas avec le reste de la maison et n'a qu'une porte sur la cour. Notons enfin, parmi les maisons bâties au 20e siècle, celles d'une architecture étrangère à la tradition locale, habitées par des fonctionnaires et des commerçants venus de la ville.

LE MOBILIER. — Le mobilier caractéristique des intérieurs anciens est simple. Il se compose d'un *colțar* (de *colț* — coin) étagère d'encoignure placée dans un angle de la pièce et mesurant de 50 à 110 cm. de hauteur, sur les tablettes de laquelle on range des aliments, de la menue vaisselle, des outils etc. Le *colțar* n'est pas décoré. Ce meuble d'encoignure existe dans 37,5% des maisons bâties avant 1860. Après cette date il se fait de plus en plus rare, pour disparaître à la fin du siècle passé. Il est apparenté au *colțar* transylvain, utilisé par les Roumains et les Saxons d'outre-monts.

Le *blidar* (de *blid* — écuelle) ou vaisselier, est une petite armoire rectangulaire accrochée au mur, le plus souvent (90% des cas) près de la porte d'entrée et pourvue de rayons sur lesquels sont rangés des aliments, de la vaisselle et divers ustensiles. Il est parfois décoré d'incisions sur le cadre. Dans la zone étudiée on trouve de tels vaisseliers dans 37,2% des maisons construites après 1891 et dans 73,1% de celles d'avant 1890. Le vaisselier est généralement placé près du seau à eau et de la *laița*, banc sans dossier, mais la place de ces trois meubles varie selon l'ancienneté de la maison. Vaisselier, seau et banc sont placés l'un à côté de l'autre dans :

30% des maisons construites avant 1860
55% des maisons construites entre 1861 et 1890
50% des maisons construites entre 1891 et 1920
30% des maisons construites entre 1921 et 1950

La *laița* sert à la fois de banc et de lit. Elle est faite d'une longue et forte planche reposant sur deux pieds. Les anciennes *laițe* étaient parfois fixées à la charpente de la maison et avaient les pieds fichés dans le plancher de la pièce. La *laița* existe dans :

toutes les maisons construites avant 1860
80% des maisons construites entre 1861 et 1890
60% des maisons construites entre 1891 et 1920
12% des maisons construites entre 1921 et 1950.

Elle est parallèle soit au mur latéral, soit au mur antérieur de la chambre d'habitation et s'étend parfois le long des deux murs. Dans la zone étudiée on trouve cette dernière disposition dans :

40% des maisons construites avant 1860
25% des maisons construites entre 1861 et 1890
16% des maisons construites entre 1891 et 1920

On ne la trouve dans aucune des maisons bâties après 1920.

La *polița* est une petite étagère, de dimensions variées (0,50—3 m), accrochée au mur de la maison avec des clous en bois ou en fer. Vers le rebord extérieur, on applique une planchette verticale, afin d'empêcher le glissement des objets. Cette planchette constitue, en outre, le seul endroit facilitant l'ornementation, caractérisée par des rosaces à rayons droits ou courbes, des croix, de sapins-miniatures et des incisions rondes, ovales ou angulaires. On retrouve cette pièce dans :

55% des maisons construites avant 1860

35% des maisons construites entre 1861 — 1890
14% des maisons construites entre 1891 — 1920.
On ne la trouve dans aucune des maisons bâties après 1920.

Le mobilier caractéristique des intérieurs paysans modernes comprend l'armoire du type commun, le portemanteau, un placard encastré dans le mur entre deux fenêtres, des escabeaux et des banquettes, plus hautes et plus légères que la *laița*, présentant, à la différence de celle-ci, un dossier et pouvant être changées de place.

Les meubles que l'on rencontre dans tous les intérieurs, aussi bien anciens que modernes, sont : la table (ordinairement basse et ronde dans les intérieurs anciens), les chaises (autrefois simples tabourets), une perche horizontale fixée à une certaine hauteur le long du mur du fond de la pièce, où l'on range vêtements et tissus, le lit, autrefois fixé au plancher, toujours placé dans un coin au fond de la chambre, la huche à vêtements ou à grains, posée au bout du lit ou sur un banc, plus rarement à même le sol, la ,,dot'' ou trousseau, amoncellement de coussins et de tissus empilés les uns sur les autres, que l'on trouve ordinairement chez les familles ayant des filles à marier, et le *lăicer*, tenture de laine à rayures multicolores fixée au-dessus du lit ou des bancs pour garantr du froid.

FOYERS, FOURS ET POÊLES. — Le four ancien était bâti sur un soubassement de pierre ou de terre glaise ; le foyer était surmonté d'une hotte prismatique par où la fumée s'échappait dans le grenier. Le four, voûté à l'intérieur, avait la paroi supérieure bombée. Cette construction a été abandonnée par la suite, et les fours de date récente sont à dos plat. Dans la seconde moitié du siècle passé un poêle et un fourneau de cuisine sont venus s'ajouter au four. Avec le temps le four, qui à l'origine servait à la fois au chauffage et à la cuisine, quitte l'intérieur de la maison, où il est remplacé par le poêle et le fourneau de cuisine, réunis en une seule construction de maçonnerie à foyer unique. Le four est alors installé à l'extérieur et dans la *focărie* (de *foc*, feu), simple abri de planches servant également de cuisine d'été ; parfois, lorsqu'elle est d'une construction plus solide, la *focăria* contient quelques meubles et sert de chambre d'habitation supplémentaire.

III. L'industrie textile

OUTILLAGE. — L'enquête a porté en premier lieu sur l'outillage et les procédés techniques de l'industrie textile domestique. Les menus ustensiles utilisés pour la confection et la décoration des divers tissus et ouvrages ont rarement un caractère spécifique qui les différencie de ceux d'autres régions. On trouvera ici un certain nombre de détails touchant la forme et l'emploi de quelques ustensiles et accessoires courants tels que les aiguilles à broder et à tricoter, le crochet, le fuseau, le touret, etc., ainsi que de quelques instruments plus complexes tels que le métier à tisser.

Par leur forme, les divers outils en usage dans la vallée de la Bistritza peuvent être classés en deux catégories : a) outils qui ne diffèrent en rien de ceux généralement utilisés dans le reste du pays, tels que le touret ; b) outils d'une forme particulière, en usage dans une aire plus restreinte.

A cette dernière catégorie appartient entre autres la quenouille en forme de fourche utilisée uniquement en Moldavie et dont le bâton porte à sa partie médiane un renflement — la ,,pomme'' — destiné à retenir la laine de toison ; la ,,fourche'' à filer est richement décorée d'incisions et d'incrustations en verroteries multicolores. Un autre instrument, propre à la zone de Bistritza et au Maramureș, est le dévidoir, se caractérisant par les tiges fixées à l'extrémité des bras et autour desquelles se dévide le fil.

Les installations techniques qui servent à la confection et au conditionnement des gros tissus, tels que le mortier et le moulin à foulon, sont étudiées dans un autre volume.

MATIÈRES PREMIÈRES. — Dans la zone de la vallée de la Bistritza les matières premières de l'industrie textile domestique sont le chanvre, le lin, la soie grège, la laine et le coton. L'enquête s'est attachée à établir le degré d'importance de chacune de ces matières premières, à l'exception du coton qui n'est pas cultivé dans la zone étudiée. La laine et le chanvre sont les textiles le plus fréquemment utilisés. On trouvera dans ce chapitre des détails sur la culture, le rouissage, le broyage et le teillage du chanvre, un parallèle entre les procédés appliqués dans la vallée de la Bistritza et ceux en usage dans la zone transylvaine limitrophe, ainsi que des précisions sur les différentes sortes de fils de chanvre et leur utilisation pour la confection des divers tissus d'habillement, d'usage domestique ou décoratif. D'une façon générale, la technique de préparation et de travail du chanvre tient compte des conditions naturelles locales et dénote un grand acquis de connaissances et de pratiques. Le lin est moins employé, et surtout pour des tissus décoratifs. La laine exige, elle aussi, un travail méticuleux et fournit les fils nécessaires à la confection de nombreux effets d'habillement et objets ménagers ou décoratifs.

LES PRODUITS TEXTILES. — Leur gamme est assez variée. Les fils qui servent à la confection des tissus de chanvre correspondent aux trois qualités de la matière première : filasse, étoupe et bourre. Les toiles de chanvre les plus courantes, en deux fils, servent à confectionner vêtements et doublures, le linge de corps et de maison (draps de lit, taies d'oreiller, serviettes) ; les tissus de chanvre en quatre fils sont employés pour les tentures, les couvre-lits, les sacs, etc. Les tissus de lin en deux fils sont utilisés pour les vêtements de toile pour hommes et femmes, les chemises, les voiles de tête, les serviettes et essuie-mains et les rideaux ; les pantalons de fête sont faits de toile de lin en quatre fils.

L'étoffe de laine en deux fils la plus fréquente est le droguet dont on confectionne les pantalons d'été. C'est également de tissus en deux fils que sont faites les couvertures de lit et les tentures. L'étoffe de laine en quatre fils sert ordinairement à la confection des manteaux, des *ițari* (pantalons collants portés par les paysans) et des *obiele* (pièces de toile ou d'étoffe enveloppant les pieds et tenant lieu de chaussettes). Les produits finis confectionnés à domicile sont les *bîrnețe* (ceintures brodées que portent les femmes), les *catrințe* (jupe-tablier d'une seule pièce enroulée autour de la taille), les *betele* (ceintures de la jupe) et les *brîie* (larges ceintures d'homme), ainsi que divers objets utilitaires ou décoratifs tels que sacs, besaces, tapis et tentures.

Les tissus mixtes sont destinés à certaines pièces d'habillement. Ainsi les *catrințe* sont faites d'une étoffe à chaîne de laine ou de coton et à trame de laine, de coton, de fils métalliques ou de soie ; le tissu des *brîie* est le même que celui des *catrințe* sauf qu'il ne contient pas de fils métalliques ; la trame des tentures et autres tapisseries est souvent faite de crin ou de chanvre.

On peut ranger les produits textiles finis en quelques grandes catégories : pièces d'habillement, lingerie et autres ouvrages en fibres textiles se subdivisant en objets d'usage courant et diverses pièces d'apparat.

ÉVOLUTION DU *LĂICER*. Les serviettes brodées, les *lăicere*, les tentures et les tapis sont les éléments décoratifs essentiels des intérieurs moldaves. Le *lăicer* notamment en est l'élément le plus caractéristique. C'est une bande de tapisserie dont on couvrait initialement les bancs et que l'on a employée par la suite comme tenture appliquée en deux bandes superposées contre le mur près duquel se trouvait le lit, l'une des bandes se prolongeant le

long des deux murs contigus et pouvant atteindre jusqu'à 10 m. de longueur, la largeur variant entre 60 et 90 cm ; au-delà d'une certaine largeur, des échancrures sont ménagées lors du tissage à l'endroit des fenêtres.

Le décor du *lăicer* a évolué des simples raies transversales à des motifs brochés alternant avec des bandes de couleur ou disposés en registres transversaux, pour aboutir graduellement à une ornementation variée. Les motifs décoratifs caractéristiques du *lăicer* sont au nombre de quatre et correspondent au même nombre de procédés techniques : le crénelage, le plumetis, les baguettes etc. Le motif du crénelage est formé d'une alternance de petits carrés noirs et blancs d'environ 1 cm. de côté, bordant sur un ou deux rangs les rayures transversales. Le motif a divers noms suggestifs : dents du cheval, têtes de clous, escalier etc. Le motif du plumetis est brodé à la main avec un fil d'une couleur différente de celle du fond, à la différence de celui du crénelage obtenu par tissage. Le motif des baguettes, d'une technique analogue à la broderie au plumetis, est réalisé à l'aide d'une planchette. Enfin le *lîncez* (nom de broderie) est exécuté ,,à l'envers'', ce qui implique le travail au ,,fil tiré'' comme pour la broderie du même nom.

Outre ces motifs géométriques, un élément décoratif fréquent du *lăicer* de la vallée de la Bistritza est l',,arbre de vie''.

Depuis quelque temps les *lăicere* sont tissés en quatre fils, ce qui accroît leur résistance, et leur décor a subi un certain nombre de changements.

Les tapis de la vallée de la Bistritza s'apparentent aux tapis moldaves par leur décor géométrique, les motifs de la bordure et ceux du fond. Par contre, les nouveaux modèles de tapis, décorés de motifs floraux, se rattachent au genre de tapis répandu surtout dans le nord et l'ouest du pays.

IV. Le costume paysan

Le costume populaire de la vallée de la Bistritza remonte à des temps fort anciens : les éléments essentiels sont ceux du costume dace et illyrien. Il répond à une typologie bien définie.

Le costume féminin d'été revêt plusieurs formes et comprend 1. le costume moldave de cérémonie ; 2. le costume transylvain de cérémonie ; 3. les vêtements de travail en deux variantes : a) composés des pièces traditionnelles et b) comprenant des parties ou des matériaux procurés dans le commerce.

Le costume féminin d'hiver se compose des mêmes éléments que le costume d'été avec, en plus, quelques pièces propres à la mauvaise saison.

L'habillement masculin comprend, lui aussi, plusieurs formes caractéristiques : 1. le costume d'été à *ițari* (pantalon long, collant) ; 2. le costume d'été à *cioareci* (pantalon long, moins étroit que le précédent) ; 3. costume de travail en trois variantes : a) à *ițari* ou à *cioareci*, b) à pantalon bouffant, c) le costume des flotteurs de bois, composé généralement des mêmes éléments que les précédents et comprenant parfois des pièces de facture citadine, l'élément distinctif de ce costume étant les bottes en caoutchouc, d) le costume de pâtre, composé des mêmes éléments que celui du point a). Du fait que dans la zone qui nous occupe les bergers se trouvent à proximité des villages, la garde et l'élevage du bétail n'exigent pas un habillement particulier, celui de tous les jours étant adapté au climat de la montagne.

L'habillement féminin et masculin est décrit selon le même schème : coiffures, vêtements de la partie supérieure du corps, ceintures, vêtements de la partie inférieure du corps, chaussures, vêtements couvrant tout le corps.

Dans leur description les auteurs insistent plus particulièrement sur les éléments les plus caractéristiques du costume. Les pièces essentielles du vêtement féminin sont : la *marama*, fichu ou voile de tête, la chemise plissée à l'encolure brodée, analogue à la chemise illyrienne, la ceinture tissée au décor identique à celui des ceintures illyriennes, la *fota*, sorte de jupe-tablier d'un seul tenant enroulée autour de la taille et reproduisant exactement la *fota* illyrienne, les *opinci*—sandales de cuir enveloppant le pied, sans semelle, ni talon, et le *suman*, houppelande où l'on retrouve quelques éléments de l'ample manteau à larges manches des Daces. Par ces divers éléments, le costume féminin est une reproduction fidèle de celui des femmes daces et illyriennes. Les auteurs décrivent en outre d'une façon détaillée nombre d'autres pièces d'habillement, dont le *pieptar* (de *piept*, poitrine), veste ou plastron fourré en peau de mouton décoré de riches broderies.

Le costume masculin conserve également les éléments essentiels du costume dace et illyrien. Suivant le même schème, il comprend la *căciula*, bonnet fourré en peau de mouton, la chemise à fustanelle de tradition dace et illyrienne, les *iţari*, pantalon long collant ou froncé au-dessus du genou, les *cioareci*, pantalon en gros drap de coupe légèrement différente, tous deux de tradition dace, les sandales du type *opinca* d'origine dace ou illyrienne et le *suman* ou houppelande, analogue à celle du costume féminin. Les autres pièces d'habillement qui ne sont pas d'origine dace ou illyrienne, telles que le *pieptar* — veste ou plastron fourré et brodé — sont également décrites d'une façon détaillée.

Si l'on considère au point de vue génétique le costume populaire, aussi bien masculin que féminin, de la vallée de la Bistritza, l'on y découvre nombre de détails du plus grand intérêt pour l'intelligence de l'évolution de certaines pièces du costume populaire roumain, en général. Un exemple édifiant sous ce rapport nous est fourni par les deux types de pantalon dénommés *iţari* et *cioareci*. Les *iţari* ont une forme spécifique peu évoluée, les jambes étant faites de deux lés ; la solution trouvée pour le fond, coupé dans la largeur du tissu, est peu satisfaisante, car elle laisse subsister une place vide à la hauteur de la ceinture du pantalon où passe la courroie qui le retient à la taille. Nous avons là un élément de costume identique à celui que l'on voit chez un captif dace sur la métope n° 22 du monument d'Adamclissi. Les extrémités de la ceinture de l'étroit pantalon de toile que porte ce Dace sont fortement écartées, laissant nu le ventre.

Les *cioareci* sont un modèle de pantalon plus évolué, bien que réalisé par une technique encore imparfaite. Ils sont faits d'un drap de laine blanche et leur coupe est assez simple : les jambes sont faites de deux lés et la partie postérieure d'un carré coupé dans la largeur de l'étoffe, auquel sont ajoutés quatre petits biais nommés *pui* (poussins). La solution à laquelle a recouru l'artisan en passant de la coupe des *iţari* à celle des *cioareci* en gros drap n'est évidemment pas des plus heureuses. Il ressort de ces exemples que les deux types de pantalon portés dans la vallée de la Bistritza fournissent un utile point de repère pour la connaissance de la genèse et de l'évolution des *cioareci* chez les Roumains.

Par ses éléments essentiels le costume populaire de la vallée de la Bistritza se rattache de façon directe au costume dace : chemise de femme froncée à l'encolure, *fota* (jupe-tablier), pantalon des types *iţari* et *cioareci*, chemises d'homme, bonnet en peau de mouton ; par d'autres, il se rattache à la fois au costume dace et au costume illyrien : chemise de type dace au col et aux poignets décorés de broderies, jupe-tablier (*fotă*) attachée à la taille par une ceinture de laine, chemise d'homme à fustanelle (d'une forme plus simplifiée que celle des Albanais et des Macédo-Roumains) et sandales (*opinci*).

Le costume populaire de la vallée de la Bistritza ne constitue pas une enclave, mais s'intègre, par sa morphologie, dans une aire beaucoup plus vaste. Certains de ses éléments tels que la chemise féminine froncée à l'encolure, au col et aux poignets brodés, les ceintures

de laine, la jupe-tablier à ceinture, les *ițari* étroits, les sandales du type *opinci* et la houppelande (*suman*) font partie du costume populaire de Valachie, d'Olténie et de Transylvanie à l'exception d'une zone restreinte dans le nord-ouest du pays.

V. Ouvrages d'art en métal, en os et en pierre

La première partie du chapitre est consacrée au travail artistique des métaux précieux et semi-précieux et aux ouvrages de ferronnerie. On y indique la manière dont les paillettes d'or étaient recueillies dans les rivières de la zone et les techniques employées par les artisans de village pour la confection d'objets d'orfèvrerie (bijoux, icônes, calices, bagues), de cloches, de poires à poudre, de boutons etc., d'ouvrages de ferronnerie (guirlandes de fleurs, grilles de fenêtres, grillages, treillis métalliques) et de coutellerie (haches, couteaux etc.).

L'os est utilisé pour la confection de divers objets et accessoires tels que patères, manches de couteaux, cornes à poudre, boutons, ornements des carnassières etc.

Sont ensuite passées en revue les techniques du travail artistiques de la pierre — galets et pierre de taille, marbre, granit — et les divers ouvrages exécutés par les artisans villageois.

La conclusion qui se dégage de cette étude est que dans cette zone de transit et d'interférences ethnographiques, le travail artistique des métaux, de l'os et de la pierre était partiqué principalement dans les ateliers des domaines princiers, ecclésiastiques et seigneuriaux, lesquels imposèrent à ces ouvrages un style et des caractères différents de ceux de l'art populaire local.

VI. La céramique

Dans la zone qui nous occupe, l'art de la céramique est pratiqué uniquement à Bistricioara. On y confectionne des poteries communes dont le décor consiste en bandes circulaires d'engobe blanc appliqué au pinceau sur le tiers de la hauteur du vase. Les poteries sont cuites dans des fours tronconiques.

TABLE DES ILLUSTRATIONS

I L'architecture

1. — Vue de Răpciuni.
2. — Vue de Schit.
3. — L'hiver à Izvorul Alb.
4. — Un groupe de maisons paysannes de Răpciuni.
5. — Ruelle bordée d'une clôture de piquets et de planches — la commune de Ceahlău.
6. — Maisons paysannes de Potoci.
7. — Maison en construction.
8. — Vieille maison paysanne de Răpciuni (actuellement au Musée du Village, à Bucarest).
9. — Maison ancienne de Hangu (élévation et plan).
10. — Maison ancienne de Topoliceni (élévation et plan).
11. — Maison ancienne de Poiana Teiului (élévation et plan).
12. — Maison ancienne de Săvinești (élévation et plan).
13. — Véranda couverte d'une vieille maison d'Audia.
14. — Maison ancienne à véranda et maison en construction, à Hangu.
15. — Maison de date récente de Hangu.
16. — Maison de date récente avec hangar (*dolia*) du côté exposé aux vents, c'est-à-dire la façade postérieure.
17. — Maison de date récente à véranda, de Topoliceni.
18. — Maison de date récente à véranda, de Ruginești.
19. — Maison à tourelle mansardée de Schit.
20. — Maison à étage, en construction, de Schit.
21. — Maison à étage de Hangu; le rez-de-chaussée est destiné à des boutiques.
22. — Maison de date récente à véranda mansardée à Buhalnița.
23. — Epis de faîtage chantournés.
24. — a) Epi de faîtage surmonté d'une pièce de tôle découpée; b, et c.) Epi de faîtage chantournés et ajourés.
25. — Epis de faîtage chantournés et ajourés.
26. — Epis de faîtage chantournés et ajourés.
27. — Ornements de la crête du toit, faits de bardeaux chantournés.
28. — Bandeaux découpés et ajourés.
29. — Bandeaux découpés.
30. — Ornements de la crête du toit, faits de bardeaux chantournés.

31. — Ornements de la crête du toit, faits de bardeaux chantournés et ajourés.
32. — Chéneaux chantournés.
33. — Balustrades chantournées de maisons anciennes.
34. — Balustrades ajourées de maisons de date récente.
35. — Balustrades ajourées.
36, 37, 38. — Piliers chantournés.
39, 40. — Etable ancienne.
41. — Etable.
42. — Etable de construction récente.
43. — Appentis servant de cuisine d'été.
44. — Puits à roue.
45. — Porte à échalier.
46. — Porte cochère.
47. — Chemin menant à la forêt, de Dreptu.

II. L'intérieur

48. — Plan d'une maison de paysan pauvre d'Audia. Elle comprend une seule pièce ; en hiver la table est poussée au milieu de la chambre pour faire place au métier à tisser. L'une des extrémités du banc que l'on voit à gauche repose sur la maçonnerie du four. De longues bandes de tapisserie (*lăicere*) décorent le mur du fond. La maison a été bâtie, peut-être, en 1890.
49. — Plan d'une maison de Pîrîul Mare — Ceahlău, bâtie en 1835. Le fourneau et le poêle de la chambre de séjour sont de date récente. Les fortes chevilles de bois fixées aux murs servaient de patères. Une grosse perche horizontale (en pointillé sur le plan), servant de porte-habits, est fixée au mur du fond de la pièce ; elle est couverte d'un *lăicer* à rayures multicolores.
50. — Plan d'une maison de Răţeş-Ceahlău bâtie en 1893 et comprenant un vestibule (*tindă*), une dépense ou resserre et une chambre. A gauche, une pièce annexe aux murs de planches, abrite le four, lequel se trouvait primitivement à l'intérieur de la maison. Le foyer que l'on voit dans la resserre et destiné à l'origine à un four, est demeuré inutilisé.
51. — Plan d'une maison de Buhalniţa bâtie en 1887. Sous la table moderne à plateau carré se trouve l'ancienne table basse et ronde qui sert d'habitude aux repas.
52. — Plan d'une maison de Fîrţigi-Hangu, bâtie probablement en 1880. Le côté droit est divisé en deux pièces, chauffées par un unique poêle encastré dans le mur mitoyen, avec une porte dans chaque pièce.
53. — Plan d'une maison de Călugăreni bâtie vraisemblablement en 1860. Au fond de la chambre d'habitation il y a une petite resserre analogue à celles des maisons paysannes du versant ouest des Carpates. A l'origine, cette resserre s'étendait jusqu'au socle de maçonnerie du four.
54. — Plan d'une maison de Pîrîul Mare — Ceahlău, bâtie en 1938. La pièce de gauche abrite le foyer ; un poêle de maçonnerie encastré dans le mur chauffe également le vestibule, ce qui permet d'y installer des lits. La ,,belle chambre", à droite, n'est pas chauffée. Bâtie et habitée par un maçon la maison est propre et soignée ; de nombreux tapis et tissus décorent l'intérieur.
55. — Plan d'une maison de Răţeş-Ceahlău bâtie probablement en 1930 par un paysan pauvre. Elle est habitée par deux sœurs qui font ménage à part. Chaque pièce est pourvue d'un four.
56. — Plan d'une maison de Galu bâtie vers 1935. Elle comprend la chambre d'habitation, à gauche, la ,,belle chambre" à droite, chauffée par un poêle de maçonnerie encastré dans le mur mitoyen et, au fond, une pièce étroite ou ,,arrière-chambre" servant également de chambre d'habitation. La cuisine d'été se trouve à l'extérieur, dans un abri de planches accolé à la maison, avec laquelle elle communique par la pièce du fond.
57. — Plan d'une maison de Ceahlău bâtie vers 1937. La chambre d'habitation est à gauche ; la ,,belle chambre" à droite, n'est pas chauffée et contient une grande armoire de facture citadine. Au fond, l',,arrière-chambre" avec, à droite, la resserre et, à gauche, une seconde chambre d'habitation servant en même temps de cuisine.
58. — Maison de Hangu au plan asymétrique bâtie à la fin du 19e siècle. La pièce de gauche, plus étroite, a une seule fenêtre sur la façade. Du même côté, un appentis sous le prolongement du toit.
59. — Maison de Tulgheş bâtie en 1920 par un paysan pauvre. Elle comprend la chambre d'habitation à gauche, avec la porte d'entrée, et la ,,belle chambre" à droite.

60. — Maison de Tulgheș bâtie vers 1940, au plan symétrique : chambre d'habitation à gauche, vestibule au milieu, „belle chambre" à droite.
61. — Maison d'une famille de paysans aisés de Buhalnița. Elle se compose de quatre pièces — deux de chaque côté d'un vestibule central. Les pièces de droite sont plus larges que celles de gauche, distribution caractéristique des plans anciens.
62. — Maison de Ceahlău, en construction. Seules les parties les plus exposées des murs, autour de la porte et des fenêtres, ont été crépies. On constate l'absence de la véranda, remplacée par un petit perron en retrait, devant l'entrée. Ce modèle de maison s'est surtout répandu après 1950.
63. — Maison moderne d'Audia, avec une pièce mansardée à l'étage, construction caractéristique des maisons bâties après 1940 par les paysans aisés.
64. — Etagère d'encoignure.
65. a, b, c, — Vaisseliers.
66. — Intérieur de la chambre d'habitation d'une maison de Galu. Le lit et les tapisseries sont caractéristiques pour la décoration intérieure d'après 1920.
67. — a) Four et cheminée datant du 19e siècle. A côté, le fourneau de cuisine et le poêle. On remarquera les proportions harmonieuses de l'ensemble.
b) Poêle et fourneau de cuisine du 19e siècle.
c) Poêle et fourneau de cuisine du début du 20e siècle.
68. — a) Four du 19e siècle, auquel a été ajouté un fourneau de cuisine en maçonnerie b) Le même, vu de côté (en haut, à gauche), de face (en haut, à droite) et d'en haut (en bas, à gauche) et son emplacement dans la pièce (en bas, à droite).
69. — a) Poêle encastré dans le mur et fourneau de cuisine construits en 1937 dans la chambre d'habitation.
b) Partie du poêle donnant dans le vestibule et plan de la maison avec l'emplacement du poêle. Dans l'„arrière-chambre" un second âtre, sans communication avec le premier.
70. — Poêle de maçonnerie encastré dans le mur, construit en 1938.
71. — Poêle de maçonnerie encastré dans le mur, construit vers 1940.
72. — Différentes positions du fourneau de cuisine par rapport au poêle (on indique la fréquence relative de chaque position).
73. — Cuisine d'été en planches d'une maison de Galu construite vers 1930 et contenant un four et un fourneau de cuisine.
74. — Cuisine d'été, dont la pièce de gauche sert également de chambre d'habitation. Celle de droite est surtout utilisée en été et contient le four et un fourneau de cuisine ; ses murs sont plus minces que ceux de la pièce de gauche. Toute la construction se trouve dans la cour d'une maison de Galu.
75. — Coffre „à dot" où l'on conserve les tissus ouvragés et les pièces d'habillement de quelque valeur.

III. Les tissus

76. — a) Carde en forme de peigne à manche, servant à sérancer la filasse.
b) Carde de Buhalnița.
77. — Séchage de la filasse.
78. — Détail d'une quenouille.
79. — Foulage d'une *cerga* (grosse couverture paysanne).
80. — Sac décoré de rayures.
81. — Serviette brodée.
82. — Serviette brodée.
83. — Fragment de tenture en tapisserie vergée.
84. — Fragment d'une tapisserie décorée de motifs géométriques.
85 — Fragment d'une tapisserie décorée de motifs géométriques.
86. — Dessin d'un châle de Ruginești — Izvorul Alb.

IV. Le costume

87. — Costume de paysanne.
88. — Costume de paysanne.
89. — Détail des broderies de la manche.
90. — Manche brodée.
91. — Détail des broderies de la manche.
92. — Coupe d'une chemise à manches larges.
93, 94, 95. — Coupe d'une chemise aux manches à poignet.

96. — Coupe d'une chemise à poignets froncés.
97. — Coupe d'une chemise à empiècement et à poignets froncés.
98. — Manche de chemise au poignet froncé garni d'un volant.
99. — Jeune paysanne en costume à *bondiţa* (veste sans manche, brodée et fourrée),
100, 101 — Jeune paysanne en costume à *bondiţa*.
102. — Détail des broderies d'une *bondiţa*.
103. — Veste de femme d'Audia, en peau de mouton décorée de broderies (Collection du Musée du Village, à Bucarest).
104. — Ceintures féminines (Audia).
105. — Détail des broderies d'une *fota*.
106. — Face postérieure d'une *fota*.
107. — Manière d'attacher la *fota* autour de la taille.
108. — *Fota* de Transylvanie (détail).
109. — Costume de paysanne de la vallée de la Bistriţa.
110, 111. — Coupe d'un *suman*.
112. — Coupe et décor d'un *suman* (Collection du Musée du Village, à Bucarest).
113. — Détail d'un costume d'enfant.
114. — a) Coupe de la chemise à empiècements en biais.
b) Coupes des empiècements.
115. — Coupe de la chemise à col rabattu.
116. — Jupon de cinq lés.
117. — Coupe de la chemise d'homme à jupon ou fustanelle ; emplacement des broderies.
118. — Enfant vêtu de la chemise à jupon.
119. — Enfant portant une ceinture tricolore.
120. — Enfant en costume paysan à gilet et chapeau de feutre à bord étroit.
121. — Couple de paysans de la région de Tulgheş.
122. — Détail d'une veste de travail.
123. — Coupe de la veste.
124. — Veste d'homme.
125. — La veste et sa coupe.
126. — Coupe d'une veste brodée et fourrée ; détail et emplacement des broderies.
127. — Flotteur en tenue de travail.

V. Ouvrages d'art en métal, os et pierre

128. — Bagues de fiançailles de Ceahlău.
129. — Matrice en grès pour la confection des bagues.
130. — Sonnailles de la zone de Galu.
131. — Pic de bûcheron marqué du signe de son propriétaire.
132. — Pic de bûcheron, décoré.
133. — Hache décorée (Collection du Musée de Durău).
134. — Plane à dégrossir le bois (Gura-Hangului).
135. — Broche à rôtir, de Bistricioara.
136. — Balance romaine de Schit.
137. — Grille de fenêtre en fer ouvragé (abside de l'église de Răpciuni, au Musée du Village, à Bucarest).
138. — Grille de fenêtre en fer ouvragé d'une maison de Călugăreni.
139. — Poignée de porte de Răpciuni (Musée du Village, à Bucarest).
140. — Serrure ouvragée appartenant à un ancien château (Collection du Musée de Durău).
141. — Lanterne (église de Răpciuni, au Musée du Village, à Bucarest).
142. — Guirlande de fleurs en métal ouvragé (iconostase de l'église de Răpciuni, au Musée du Village, à Bucarest).
143. — Ornement en fer ouvragé de l'épi de faîtage d'une maison (Collection du Musée de Durău).
144. — Epi de faîtage décoré d'un coq en tôle découpée (Secu).
145. — Epi de faîtage décoré d'un cavalier en bois découpé.
146. — Croix tréflée (agrafe).
147. — Croix surmontant le croissant (bénitier de l'église de Hangu).
148. — Cor incisé de motifs géométriques.
149. — Poire à poudre de Hangu.
150. — Poire à poudre de Buhalniţa.
151. — Portemanteau aux patères en pattes de chevreuil.
152. — Chandelier en pierre (Collection du Musée de Durău).

VI. La céramique

153. — Four de potier, à Bistricioara (coupe).
154. — Pots au décor composé de lignes blanches, à engobe.

CUPRINS

INTRODUCERE	5	
ARHITECTURA	7	(Paul Petrescu)
ORGANIZAREA INTERIORULUI CASEI	81	(Paul H. Stahl)
TEXTILELE	129	(Florea Bobu Florescu, Nicolae Papinian, Elena Secoşanu)
PORTUL	155	(Florea Bobu Florescu, colaborator Emilia Pavel)
LUCRĂRI ARTISTICE ÎN METAL, OS ŞI PIATRĂ	205	(Romulus Vulcănescu)
CERAMICA	225	(Florea Bobu Florescu)
RÉSUMÉ	235	

TABLE DE MATIÈRES

INTRODUCTION	5	
L'ARCHITECTURE	7	Paul Petrescu
AGENCEMENT INTÉRIEUR DE LA MAISON PAYSANNE	81	Paul H. Stahl
L'INDUSTRIE TEXTILE DOMESTIQUE	129	Florea Bobu Florescu, Nicolae Papinian, Elena Secoşanu
LE COSTUME POPULAIRE	155	Florea Bobu Florescu, Emilia Pavel collaboratrice
OUVRAGES D'ART EN MÉTAL, EN OS ET EN PIERRE	205	Romulus Vulcănescu
LA CÉRAMIQUE	225	Florea Bobu Florescu
RÉSUMÉ	235	

Redactor : NICULINA FLOREA
Tehnoredactor : ELENA PREDA

Dat la cules 25.12.1968. Bun de tipar 13.05.1969 Apărut 1969. Tiraj 1320 ex. legate. Hîrtie tipar înalt ilustrații de 80 g/m² 8/610×860. Coli editoriale 23,28. Coli de tipar 32. Planșe 3, tip. A 17374/1968. C.Z. *pentru biblioteci mari 7.067.26448.3 : 282.2 (Bistrița).* C.Z. *pentru biblioteci mici 745.(448.3 : 2822. Bistrița).*

Tiparul executat sub comanda nr. 502 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România

Lei 38

LEI 38

LEI 38